

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Political Life

1 – 2024

Редакційна політика

«Політичне життя» – загальнополітичний, навчальний, науковий, науково-популярний журнал, присвячений дослідженням у сфері соціально-політичного та соціогуманітарного наукового знання. Тематика поданих статей має відповідати актуальним проблемам соціально-політичної реальності та сучасного політичного дискурсу. Практичне значення авторських статей має бути спрямоване на дослідження та рекомендації, які розкривають – світові, загальнонаціональні та регіональні політичні процеси; актуальні проблеми міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій; шляхи вдосконалення державного управління та місцевого самоврядування.

Публікація статей в межах зареєстрованого обсягу журналу є безкоштовною.

Журнал «Політичне життя» включено до категорії «Б» переліку фахових видань з політичних наук згідно наказу МОН України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі даних Index Copernicus:
<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46655>.

*Журнал «Політичне життя» №1, 2024 р. публікується за рішенням Вченої Ради
Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Протокол № 10 від 02.02.2024 р.*

Редакційна колегія:

Примуш М. В., д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*головний редактор*)

Польовий М. А., д. політ. н., професор,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*заступник головного редактора*)

Дубель М. В., д. філос. з м.е.в. ,
Донецький національний університет імені Василя Стуса (*відповідальний секретар*)

Брусиловська О. І., д. політ. н., професор, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Іваницька О. П., д. і. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Лендєл М. О., д. політ. н., професор, Ужгородський національний університет

Мацшишина І. В., к. політ. н., професор Донецький національний університет імені Василя Стуса

Мелеганіч Г. І., к. політ. н., доцент, Ужгородський національний університет

Осін В. В., к. політ. н., доцент, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Синовець П. А., к. політ. н., доцент, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

Чальцева О. М., д. політ. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Andrei Taranu, Prof., dr., v-ce dean of the Faculty of Political Science, National School of Political
Science and Administration in Bucharest (Romania)

Arkadiusz Modrzejewski, Prof. UG, dr hab., Department of Political Science, University of Gdansk
(Poland), Донецький національний університет імені Василя Стуса

Daniela La Foresta, Prof., dr., Department of Political Science, Naples Federico II University (Italy)

Lucia Mokra, doc. JUDr., PhD., PhD., dean of Faculty of Social and Economic Sciences, Comenius
University in Bratislava (Slovakia)

Rafal Raczyński, dr., assistant professor at the Department of History and Political Science, Pomeranian
University in Slupsk (Poland)

Tatiana Papiashvili, dr hab., International Black Sea University in Tbilisi (Georgia)

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ 22504-12404ПР від 27.01.2017

З М І С Т

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Баскакова А. С.</i> ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ, ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ МАЙБУТНЬОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ	5
<i>Batrymenko O., Tkach O., Vasko S.</i> COLLECTIVE MEMORY AS A FACTOR OF CIVIL SOCIETY ACTIVATION.....	11
<i>Бусленко В. В.</i> ПОЛІТИКА СЛОВАЧЧИНИ ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ.....	19
<i>Волківський М. А.</i> САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА	26
<i>Калашлінська М. В.</i> ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ В МЕДІАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ	33
<i>Корнієвський О. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	40
<i>Окуньовська Ю. В.</i> ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦНАП ТА ДІЯ.ЦЕНТРІВ У СИСТЕМІ Е-ВРЯДУВАННЯ	45
<i>Сащук Г. М.</i> ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	50
<i>Хилько М. І., Крицкалюк Н. І.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ	56
<i>Гайдаєнко П. Л.</i> МІЖ НЕЛІБЕРАЛЬНОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ І ПОПУЛІЗМОМ: МАЖОРИТАРНИЙ АВТОРИТАРИЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ.....	63

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

<i>Атаманенко В. В.</i> ТЕОРІЯ ДЕЦІЗІОНІЗМУ ЯК АНТИПОД М'ЯКІЙ ДЕСУВЕРЕНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ	69
<i>Віннічук О. В., Руда Л. А.</i> ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	82
<i>Гарькавий Є. М.</i> ВИКОРИСТАННЯ ПІДХОДІВ ПРОГРАМНО-ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РЕЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ.....	88
<i>Nelipa D., Turenko V.</i> KEY ASPECTS OF HUMANITARIAN POLICY AS COUNTERMEASURE TO INFORMATION WARFARE BY THE RUSSIAN FEDERATION	94

<i>Мацшина І. В.</i> НЕПОЛІТИЧНІ АКТОРИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОСУВАННІ НАРАТИВІВ ЧЕРЕЗ ВІЗУАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ	100
<i>Стичинська А. Б.</i> ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПОДОЛАННЯ	108
<i>Ягунов Д. В.</i> НЕФОРМАЛЬНІ В'ЯЗНИЧНІ ІЄРАРХІЇ ТА В'ЯЗНИЧНА СУБКУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ВІДНОСИН ВЛАДИ У СУЧАСНИХ В'ЯЗНИЦЯХ: «S.P. V. RUSSIA» ТА НОВІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ.....	113
<i>Крисаченко В. С.</i> ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ТА ДІАСПОРА: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРІОРИТЕТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	127
ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	
<i>Гурицька М. С., Рихлік В. А.</i> ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА США	133
<i>Sampson M. Nathanailidis.</i> SENSE OF OWNERSHIP AND NEWLY OCCUPIED TERRITORIES	141
<i>Дубель М. В.</i> ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ДОСЯГНЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ АСПЕКТІВ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ	151
ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ	158

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.1

UDC 323/32.019.5/659.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9662-0789>

Баскакова А. С., Генеральне консульство України в Барселоні

**ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ, ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ МАЙБУТНЬОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ**

Стаття направлена на дослідження сучасних освітніх процесів, які відбуваються на території окупованого Криму. Представлено історико-політична складова, яка вплинула на сучасну політичну ситуацію. Увагу приділено змінам освітнього процесу, які відбулися після окупації півострову. В статті сформульовані проблеми майбутньої реінтеграції півострову, які слід вже зараз починати вирішувати, насамперед, в сфері освіти.

Виділено основні тези, на які опирається окупантська влада в освітньому процесі, а саме: розрив будь-яких зв'язків з Україною (основна ідея); формування загальноросійської громадянської ідентичності; викривлене сприйняття України; заперечується існування України як держави; виховання в молодого покоління почуття причетності до долі рф; формування позитивного ставлення до керівництва росії / радянського союзу, диктатури, беззаперечності сили влади; створення негативного сприйняття країн колективного Заходу; позитивне ставлення і сприйняття російських традиційних морально-духовних цінностей; мілітаризація.

Визначено, що після окупації Кримського півострову відбувається процес тотальної русифікації освіти та фактичне знищення україномовної й кримськотатарської освіти на півострові. Обґрунтовується думка про те, що вивчення лише однієї російської мови та викладання нею є порушенням базових прав корінних народів та національних меншин на отримання освіти рідною мовою. Акцентовано, що освітній процес перетворився в умовах окупації на інструмент пропагандистської політики росії та одночасно на засіб знищення усього, що пов'язує Крим з Україною. Визначено ознаки політики окупаційної влади в Криму щодо освіти і визначено, що сьогодні неможливо отримати освіту рідною мовою. Освітній процес характеризується тотальною мілітаризацією навчального процесу. Окупаційна влада не дотримується рішення Міжнародного суду й продовжує курс на тотальну русифікацію освітнього процесу.

Необхідним є вивчення впливу освітніх процесів, які зараз відбувають на Кримському півострові щодо формування національної ідентифікації. Це нагальна проблема, вирішення якою має стати основою щодо усвідомлення молодого покоління населення півострову себе, як українців.

Ключові слова: *Крим, Україна, окупація, мова, українська мова, освіта, освітній процес, національна самоідентифікація, реінтеграція, війна.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. З утворенням незалежної Української держави постало складне завдання у сфері гуманітарної безпеки – будівництво держави з чітко визначеною національною ідентичністю, що передбачало розвиток міжетнічного та міжнаціонального діалогу та обумовило необхідність подолання наслідків радянської русифікації. Етнополітичний дискурс набрав особливої актуальності та заклав підґрунтя для дискусій на етнонаціональній основі в різних регіонах нашої країни. Це стосується й Криму. Адже етнічний склад Кримського півострову зазнав кардинальних змін внаслідок політики СРСР, спрямованої на збільшення російської етнічної групи в Криму як інструменту свого впливу на суспільно-політичне життя в регіоні з метою створення плацдарму для централізованого управління економічною, військово-технічною та рекреаційною сферами на півострові. Зазначена

політика не мала меж і на деяких етапах її реалізації набувала форм геноциду автохтонного населення, тобто кримських татар та інших етнічних груп тюркського походження.

На думку української дослідниці Л.Якубової, після масової депортації 1944 р., регіон постав перед проблемою докорінного знищення цивілізаційного шару, який напрацьовувався століттями. «Повоєнна колонізація Криму перетворилася на один з наймасштабніших демографічних проєктів, що здійснювався руками партійно-радянської номенклатури та силових відомств в обставинах цілковитого нехтування інтересами та етнокультурними запитами населення. В результаті упродовж 1940 – 1950-х рр. в Криму сформувалася найбільш молода територіальна спільнота України, яка постала не внаслідок спільності історичного, територіального та етнокультурного походження, а була втіленням радянського демографічного проєкту» [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі, необхідним є здійснення дослідницької діяльності в напрямку напрацювання механізмів «освітньої реінтеграції та планувати заходи з відновлення освітніх українських траєкторій і формування безпечного освітнього середовища» [2]. На жаль, на сьогодні, в нас не має можливості досліджувати всі ці процеси безпосередньо, тому збираємо інформацію, яка будь-яким чином стосується освіти з усіх доступним джерел.

Метою статті є: окреслення проблем майбутньої реінтеграції освітніх процесів в Криму.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що російська громада відіграла значну роль в посиленні етнічної фрагментації простору та змінненні національно-етнічного балансу, проте не слід забувати й про те, яка тривала робота проводилась Центром з метою реалізації неоімперських прагнень спочатку Радянського Союзу, потім Російської Федерації. З цією метою на державне замовлення друкувались підручники, монографії тощо, в яких нівелювався внесок неросійських народів та етносів в історичний поступ Криму, замовчувались жахливі наслідки кількох етноцидів та культуроцидів, які здійснювались Російською імперією та СРСР. Адже основна мета депортації кримських татар у 1944 р. – перетворення півострову на *sui generis tabula rasa*, на якій колективними зусиллями партійно-радянської номенклатури мав бути вибудований регіональний сплав, позанаціональний за своєю культурною основою. Що і було зроблено. Періодично в літературі та пресі висловлювались думки про існування кримського субетносу.

Бездіяльність української влади у сфері протидії інформаційним загрозам з боку Російської Федерації призвела до окупації Кримського півострову та відкритого українсько-російського збройного протистояння на сході Української держави, чому сприяли сепаратистські настрої окремої частини населення, сутність яких полягає в об'єднанні із «великою Росією».

Варто зауважити, що українському суспільству загалом притаманна більше локальна та регіональна (субнаціональна) ідентичності. Так, згідно із результатами соціологічного опитування Центру Разумкова громадяни України ідентифікують себе з громадою місця проживання. Тобто локальна ідентичність домінує в процесі самоідентифікації.

Загалом, всі ці роки росія стежила за розвитком ситуації в Криму і намагалася впливати на неї різними шляхами. Це проявлялося в розширенні сфери власної присутності на півострові. Створювалися російські навчальні заклади, культурні центри, робочі місця. Україна програвала в цих пропагандистських кампаніях і не надавала суттєвого значення проблемам етнічної взаємодії на півострові. Загалом, слід зазначити, що Україна втратила контроль над інформаційною сферою в АРК та на Донбасі ще до окупації та початку збройного протистояння на сході нашої країни призвела до посилення процесів формування проросійської регіональної ідентичності, які супроводжуються потужним інформаційно-психологічним впливом зі сторони Російської Федерації, основна мета якого – реалізація імперських амбіцій шляхом насадження імперської системи цінностей.

Неефективність інформаційно-пропагандистських заходів з боку української влади призвела до нездатності підтримувати етнополітичну стабільність шляхом урівноважування інтересів етноспільнот на Кримському півострові. Російська етноспільнота, що становила більшість населення на півострові, домінувала в політичному, культурному, мовному просторі регіону. Для врівноважування домінування росіян та захисту українців (друга за кількістю етноспільнота в Криму) Україна використовувала кримських татар (третя за чисельністю етноспільнота), підтримуючи їх етнополітичні претензії щодо зменшення російського впливу в Криму. Однак повного задоволення своїх прав кримські татари за часів перебування півострова в складі України так і не отримали. Етнонаціональна політика України щодо Криму була політикою лавірування, компромісів та уникнення рішучих дій, але вона дозволяла підтримувати мир, етнополітичну стабільність та уникати конфліктів між етноспільнотами.

Досліджуючи проблеми розвитку міжетнічних відносин в Криму, варто зосередити увагу на більш вузькому аспекті проблеми – умовах доступу до освіти мешканців півострову рідною мовою (90-ті роки ХХ століття – сьогодення). Важливим питанням й до сьогодні залишається протидія поширенню ідей на кшталт «руського миру» та діяльності «організацій співвітчизників». З цією метою необхідною є розробка стратегії національної консолідації та провадження її в життя. На жаль, українська влада не здійснювала, з початку 90-х років ХХ століття, належних заходів щодо популяризації української мови та культури в Криму та на сході нашої держави, весь цей час поширювались радянські історичні міфи на кшталт Київської Русі – спільної колиски трьох братських народів: Росії, України та Білорусі. Наприклад, до окупації «90,7 % учнів в Криму отримували освіту російською мовою та 99,2 % вивчали російську мову як дисципліну. У світлі таких фактів намагання росії «захистити російськомовних» кримчан від «українізації» постає лише міфом, створеним російською владою для виправдання незаконних дій на півострові. Лише в 2015 році вже після окупації Криму та внаслідок загострення збройного протистояння на сході було прийнято Закон України № 317-VIII від 9 квітня зазначеного року «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», проте його імплементація на тимчасово окупованих територіях є неможливою.

Окрім проблеми недостатнього рівня поширення української мови в інформаційному просторі Криму, у сфері середньої та вищої освіти, у засобах масової інформації, посиленню проросійських тенденцій сприяла діяльність на півострові філій російських вищих навчальних закладів із наявністю денної форми навчання, зокрема, у Севастополі, де працювали: Філія Московського державного університету імені М. Ломоносова, Інститут економіки й права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська філія Саратовського державного соціально-економічного університету.

Іншим важливим питанням у сфері вищої освіти є поглинання російськими вищими навчальними закладами кримських державних/національних аналогічних інституцій. Як наслідок мали місце масові протести проти дій окупаційної влади. Так створення «Кримського федерального університету ім. Вернадського» на базі Таврійського національного університету ім. Вернадського відбулось шляхом об'єднання 7 вищих навчальних закладів та 7 наукових організацій Криму. Попри те, що практично всі ректори ВНЗ (окрім ректора ТНУ М. Багрова) й керівники наукових закладів були проти об'єднання, Уряд Російської Федерації 4 серпня 2014 року ухвалив рішення про створення КФУ ім. Вернадського.

Навчання в закладах вищої освіти в Криму здійснюється виключно російською мовою. У вересні 2014 році у Таврійському національному університеті ім. В.І.Вернадського в Сімферополі ліквідували факультет української філології шляхом перетворення у кафедру. Якщо розглянути попередні роки, то у 2010-2014 рр. відбувався прихований процес деукраїнізації, позаяк поширення української мови не відбувалося, а підтримка російської мови посилювалася.

Сьогодні, як зазначає В.Потапова, «створена ціла система знищення української ідентичності, яка має намір перетворити цих дітей на росіян. Майже всі концепції, які росіяни запроваджують з 2014 року і посилили з 2022 року прийняттям закону про патріотичне виховання в Криму, спрямовано на дошкільнят, школярів, студентів вишів та вихованців інтернатних закладів» [4].

Основними тезами, на які опирається окупантська влада в освітньому процесі, є такі:

- «розрив будь-яких зв'язків з Україною. Це основна ідея, на яку працюють окупанти. Для цього вводяться в шкільну програму курси з історії Криму в контексті російської історії чи курси з історії самої росії, аби максимально віддалити від української історії;
- Формування загальноросійської громадянської ідентичності, аби діти ідентифікували себе як громадяни росії;
- викривлене сприйняття України, яка інтерпретується як фашистська та нацистська держава;
- заперечується існування України як держави, натомість просувається теза про один народ і одну країну;
- виховання в молодого покоління почуття причетності до долі країни, активної життєвої позиції та почуття громадянської відповідальності перед росією зі здатністю самопожертви в ім'я служіння рф;
- формування позитивного ставлення до керівництва росії / радянського союзу, диктатури, беззаперечності сили влади;

- створення негативного сприйняття країн колективного Заходу, які нібито протистоять росії;
- позитивне ставлення і сприйняття російських традиційних морально-духовних цінностей. Всі історичні події подаються так, аби показати велич російської імперії або радянського союзу та активно просувається думка про готовність жертвувати власним життям заради інтересів російської держави. Будь-який прояв власної думки громадян розглядається як екстремізм;

- мілітаризація – передбачає, що громадяни російської федерації обов'язково служать в армії рф і готові захищати її від ворогів» [2].

Загалом, вражають масштаби впливу, який здійснюється на молодь. Починаючи з 2014 року російська влада виділяє великі ресурси для зміни ідентичності дітей на окупованій території. Всі ці роки далися взнаки і, на жаль, ця діяльність має результати. Вже 10 років «окупанти втілюють «кримський досвід» на «нових територіях» – в частинах Херсонської та Запорізької областей. Для того, щоб зрозуміти які процеси відбуваються в освітньому полі тимчасово окупованих територій, потрібно мати інформацію, і в першу чергу статистичну» [6]. Пропагандистська діяльність «здійснюється засобами формальної (дитячі садочки, школи, виші), неформальної освіти (центри дитячої творчості, спортивні школи, музичні школи) та через молодіжні рухи (Юнармія, Рух перших тощо)» [4].

Можна зробити висновок, що основними шляхами впровадження знищення української ідентичності є чотири компоненти: «індоктринація, мілітаризація, знищення українознавчого компоненту в освіті, пропаганда культури війни. Щодо механізмів знищення української ідентичності ситуація постійно погіршується» [4].

Як правильно зазначено під час засідання круглого столу «Деокупація і реінтеграція Криму: виклики у сфері освіти», який відбувся в Укрінформі: «протягом дев'яти років окупації на Донбасі і Кримському півострові знищується українська ідентичність. Створення інформаційного та освітнього гетто відбувається і зараз – на окупованих територіях Херсонської, Харківської, Донецької, Луганської та Запорізької областей». Експерти зазначають, що «саме молодь і діти, як найуразливіша частина українського суспільства, стали знаряддям агресора в окупаційних діях. Тож після військової деокупації Криму нам необхідно провести системну деокупацію свідомості кримчан, і насамперед дітей» [4].

Як зазначає І.Лиховід «в школах Криму, як і на материковій частині України, діти плетуть маскувальні сітки, збирають гуманітарку на фронт, готують листи й малюнки для військових. Тільки роблять це на підтримку російської армії та за лекалами російської пропаганди. Діти постійно чують російські наративи про нацистську Україну, російський Крим, Херсон, Запоріжжя і ЛДНР. Дітей вчать любити росію і боронити її на війні. На цю ідею працює вся освітня система Криму, позашкільні, літні табори й молодіжні рухи. Коли Україна звільнить Крим від російського режиму, на півострів чекає шлях освітньої деокупації» [3].

З повідомлення Центру «Альменда», «у 2022/2023 навчальному році до школи пішли 230 тисяч дітей у Криму і 53,5 тисячі в Севастополі. Серед них близько 2 тисяч дітей з окупованих територій Луганської, Донецької, Херсонської та Запорізької областей. У кримських вишах навчаються 50 тис. дітей. Освітній процес на півострові забезпечують близько 30 тисяч педагогічних працівників, і ця цифра важлива для розуміння процесів майбутньої реінтеграції» [4].

Крім того, маємо інформацію про активні процеси мілітаризації свідомості дітей на півострові. «Цей процес як один із інструментів політики колонізації мав різні форми: класи юних друзів поліції, саперів, пожежників, десантників тощо з носінням відповідної форми; дитячі воєнізовані паради, сценки, постановки тощо; навчання поводженню зі зброєю та готовності вбивати; навчання патріотизму російською; інше, інше, інше. Мілітаризація свідомості стала вагомою та невід'ємною частиною окупаційного освітнього простору» [5].

Слід зазначити, що за роки окупації «Україна втратила ціле покоління кримських дітей, однак сьогодні потрібне стратегічне бачення щодо демілітаризації системи освіти і повернення української компоненти в освітні процеси, аби повернути українську свідомість дітям і молоді Криму. Під час реінтеграції Криму потрібно буде повернути в український освітній простір біля пів мільйона дітей. Це буде великий виклик, адже зміну свідомості у дітей в Криму можна порівняти із тоталітарною сектою» [1]. На цьому акцентує увагу В.Потапова і ми погоджуємося з цією думкою.

Висновки. Можна зробити висновок, що після окупації Кримського півострову можна стверджувати про процес тотальної русифікації освіти та фактичне знищення україномовної й кримськотатарської освіти на півострові. Вивчення лише однієї російської мови та викладання нею фактично є порушенням базових прав корінних народів і національних меншин на отримання освіти

рідною мовою. Освітній процес перетворився в умовах окупації на інструмент пропагандистської політики росії та одночасно на засіб знищення усього, що пов'язує Крим з Україною. Немоżliвість отримання освіти рідною мовою та неконтрольована мілітаризація навчального процесу – ознаки політики окупаційної влади в Криму. Окупаційна влада не дотримується рішення Міжнародного суду й продовжує курс на тотальну русифікацію освітнього процесу.

Перспективні напрямки подальшого дослідження. Необхідним є вивчення впливу освітніх процесів, які зараз відбуваються на Кримському півострові щодо формування національної ідентифікації. Це нагальна проблема, вирішення якою має стати основою щодо усвідомлення молодого покоління населення півострову себе, як українців.

Бібліографічний список:

1. За крок до деокупації: виклики у сфері освіти/ 2024.
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/articles/za-krok-do-deokupaci%D1%97-vikliki-u-sferi-osviti.html>
2. Коли звільнимо Крим – що далі: як відновлювати зв'язки з півостровом через систему освіти/ 2024.
<https://nus.org.ua/articles/koly-zvilnymo-krym-shho-dali-yak-vidnovlyuvaty-zv-yazky-z-pivostrovom-cherez-systemu-osvity/>
3. Лиховид І. Освітня деокупація: чому вчать в школах Криму та як інтегрувати кримських дітей в український простір після звільнення півострова., 2023. <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integruvaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zvilnennya-pivostrova/>
4. Лише 197 дітей у Криму навчаються рідною мовою/ 2023. <https://armyinform.com.ua/2023/05/24/lyshe-197-ditej-u-krymu-navchayutsya-ridnoyu-movoyu/>
5. Міркування на тему освітньої реінтеграції в Криму/ 2023/
<https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/mirkuvannia-na-temu-osvitnoi-reintehratsii-v-krymu/>
6. Охредько О. Новий навчальний рік в окупації в цифрах. Частина 1 – Крим та м. Севастополь, 2023.
<https://almenda.org/novij-navchalnij-rik-v-okupacii-v-cifrah-chastina-1-krim-ta-m-sevastopol/>
7. Якубова Л. «Кримський вузол»: історичні передумови виникнення і шляхи розв'язання.
Режим доступу: <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2176-larisa-yakubova-krimskij-vuzol-istorichni-peredumovi-viniknennya-i-shlyakhi-rozv-yazannya>

References:

1. Za krok do deokupaciyi: vikliki u sferi osviti/ 2024.
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/articles/za-krok-do-deokupaci%D1%97-vikliki-u-sferi-osviti.html>
2. Koli zvilnimo Krim – sho dali: yak vidnovlyuvati zv'yazki z pivostrovom cherez sistemu osviti/ 2024.
<https://nus.org.ua/articles/koly-zvilnymo-krym-shho-dali-yak-vidnovlyuvaty-zv-yazky-z-pivostrovom-cherez-systemu-osvity/>
3. Lihovid I. Osvitnya deokupatsiya: chomu vchat v shkolah Krimu ta yak integruvaty krimskih ditej v ukrayinskyj prostir pislya zvilnennya pivostrova., 2023. <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integruvaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zvilnennya-pivostrova/>
4. Lishe 197 ditej u Krimu navchayutsya ridnoyu movoyu/ 2023. <https://armyinform.com.ua/2023/05/24/lyshe-197-ditej-u-krymu-navchayutsya-ridnoyu-movoyu/>
5. Mirkuvannya na temu osvitnoyi reintegraciyi v Krimu/ 2023/
<https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/mirkuvannia-na-temu-osvitnoi-reintehratsii-v-krymu/>
6. Ohredko O. Novij navchalnij rik v okupaciyi v cifrah. Chastina 1 – Krim ta m. Sevastopol, 2023.
<https://almenda.org/novij-navchalnij-rik-v-okupacii-v-cifrah-chastina-1-krim-ta-m-sevastopol/>
7. Yakubova L. «Krimskij vuzol»: istorichni peredumovi viniknennya i shlyahi rozv'yazannya.
Rezhim dostupu: <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2176-larisa-yakubova-krimskij-vuzol-istorichni-peredumovi-viniknennya-i-shlyakhi-rozv-yazannya>

Baskakova A. S. Educational processes in Crimea as a basis for the formation of national identification: problems of future reintegration

The article is aimed at studying modern educational processes that take place on the territory of the occupied Crimea. The historical and political component that influenced the current political situation is presented. Attention is paid to the changes in the educational process that took place after the occupation of the peninsula. The article formulates the problems of the future reintegration of the peninsula, which should be solved now, first of all, in the field of education.

The main theses, which the occupying power relies on in the educational process, are highlighted, namely: severing any ties with Ukraine (the main idea); formation of all-Russian civic identity; distorted perception of Ukraine; the existence of Ukraine as a state is denied; education in the younger generation of a sense of involvement in the fate of the Russian Federation; the formation of a positive attitude towards the leadership of Russia / the Soviet Union, the dictatorship, the indisputability of the power of the government;

creating a negative perception of the countries of the collective West; positive attitude and perception of Russian traditional moral and spiritual values; militarization.

It is determined that after the occupation of the Crimean peninsula, there is a process of total Russification of education and the actual destruction of Ukrainian-language and Crimean Tatar education on the peninsula. The author substantiates the idea that the study of only one Russian language and teaching it is a violation of the basic rights of indigenous peoples and national minorities to receive education in their native language. It is emphasized that the educational process has turned under occupation into an instrument of Russia's propaganda policy and at the same time, as a means of destroying everything that connects Crimea with Ukraine. The signs of the policy of the occupation authorities in Crimea regarding education are determined and it is determined that today it is impossible to receive education in the native language. The educational process is characterized by the total militarization of the educational process. The occupation authorities do not comply with the decision of the International Court of Justice and continue the course towards total Russification of the educational process.

It is necessary to study the impact of educational processes that are currently taking place on the Crimean peninsula regarding the formation of national identification. This is an urgent problem, the solution of which should become the basis for the younger generation of the population of the peninsula to understand themselves as Ukrainians.

Keywords: *Crimea, Ukraine, occupation, language, Ukrainian language, education, educational process, national self-identification, reintegration, war.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.2

UDC 32.001 (075.8)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0211-248X>

Batrymenko O., Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3131-1533>

Tkach O., Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5354-240X>

Vasko S., Taras Shevchenko National University of Kyiv

COLLECTIVE MEMORY AS A FACTOR OF CIVIL SOCIETY ACTIVATION

The article examines collective memory as a factor in the activation of civil society. Theoretical and methodological approaches to the interpretation of collective memory and to the interpretation of civil society are considered. Correlation analysis between the two categories at the theoretical and applied levels was carried out.

Civil society is a comprehensive phenomenon that reflects the social state of development in the broadest sense, but can be defined through the prism of sociological (as a social structure), regulatory and political science (as non-governmental organizations), legal and legal approaches (as the realization of civil rights), and as well as the methodology of social constructivism (civil society exists in context and through communication).

As a result of the absolutization of the role of public organizations and rational theories, scientists focus less attention on the study of irrational factors, however, the latter are able to influence social activity on a larger scale. In particular, it has been proven that collective memory activates civil society as a result of constructing national identity, contributing to the formation and preservation of legitimate social norms. Through collective memory, the level of national consciousness and civic responsibility increases, and therefore conditions are created for civic activity, which ultimately leads to the institutionalization and progress of civil society.

Collective memory, unlike historical memory, does not falsify the past, therefore the demands articulated by civil society through the memory of the consequences of certain events are the needs of the public, which forces this public to implement its activities expediently, effectively, institutionalized and for the public good.

It is substantiated that the relevance of the study of collective memory is extremely important for Ukraine in the conditions of martial law, because the modern social state is characterized by significant irrational factors.

Keywords: *collective memory, civil society, national identity, public organizations, social groups, public, charitable organizations, social norms*

In recent decades, memorial studies have acquired a new meaning in the scientific community. In particular, in Ukrainian practice, the concepts of "historical memory", "cultural memory", "social memory", "historical trauma" etc. are being understood. In view of this, it is possible to single out at least two aspects related to the problems of scientific research.

First, in the Ukrainian discourse, a certain substitution of concepts is often outlined, because collective memory represents a somewhat different phenomenon from historical memory. Secondly, researching exclusively through the prism of historical processes or institutionalism, scientists do not focus their attention on important issues of human existence and the phenomenon of memory in such a form, which is represented by the phenomenon of collective memory. Therefore, certain key elements of the phenomenon of collective memory remain outside the research field, which requires an appropriate change [1, p.23].

After all, collective memory, as a significant component of public consciousness, is able to determine important social and political processes, in particular, to activate the effective functioning of civil society, which is especially relevant for Ukraine in the conditions of martial law. It is obvious that the feeling

of collective trauma forces Ukrainian society to show more and more solidarity and, as a result, there is an improvement in civil progress.

The purpose of the article is to study collective memory as an activating factor of civil society. With this in mind, a number of tasks should be implemented: to distinguish theoretical and methodological approaches to the interpretation of collective memory and to the interpretation of civil society, as well as to analyze the correlation between these phenomena at both the theoretical and applied levels in order to determine in what form collective memory activates civil society. The article applies an interdisciplinary approach and uses general scientific methods.

Analysis of recent research and publications. From among Western scientists who studied collective memory can be singled out: E. Durkheim and M. Albwachs (founders of the phenomenon), K. Jung (psychoanalytic approach), F. Bartlett (reconstruction of memories), P. Nore (objectification of collective memory), Y. Assman (types of memory), J. Pennebaker and B. Baneisik (empirical studies), M. Pollyak (memory under the totalitarian regime). Among Ukrainian scientists: O. Kis (social states), V. Babka (memorial policy), A. Kyridon (formation of Ukrainian memorial studies), Yu. Shapoval (Ukrainian collective memory), V. Barana (phenomenon of nostalgia) and others.

Reviewing the literature devoted to civil society, we should mention: A. Tocqueville (civil society in the form of large-scale interaction of socio-cultural factors), T. Parsons (civil society as a social community), Y. Habermas (communicative aspects in the context of civil society) and others. Among Ukrainian scientists, we should mention: V. Tsvikha (special attention paid to the analysis of trade unions), A. Karasia (civil society in classical and non-classical theories), O. Tkacha (factors of institutionalization of civil society), A. Kolodiy (systemic level, socio-cultural aspects) and others.

They devoted their works to the study of collective memory and memorial policy V. Artyukh, O. Boyko, D. Vedenev, O. Volyaniuk, V. Vyatrovych, I. Hyrych, Ya. Hrytsak, Yu. Zernii, A. Kyridon, V. Kryvosheya, I. Musienko, L. Nagorna, V. Ohienko, Yu. Opalko, V. Soldatenko, S. Troyan, Yu. Shaigorodskiy, Yu. Shapoval and other researchers.

The object is society as a whole or its separate groups (social, ethnic, territorial, linguistic, etc.). At the same time, it is necessary to single out the targets, the transformation of which is aimed at the memorial policy: public opinion, patriotic feelings, public will, historical memory, national consciousness and identity. The purpose of these practices is to form and consolidate in society a model of historical memory and management of collective historical consciousness for the purpose of realizing the tasks of the political system. With the help of historical politics, a variety of interests can be realized: harmonious and antagonistic, progressive, conservative and reactionary, permanent and temporary, stable and unstable, general and private [14].

Constructivism – it group theory in psychology, sociology, philosophy, in whose is emphasized idea constructive nature knowledge, language and cultural and historical conditioning of knowledge and understanding of the world with the help of individual constructs; idea constructive alternativeism (pluralities ways conceptualization events) and pluralism the truth Central idea this approach – idea about knowledge not as about reflection and representation, and how about the active construction of the image of recognizable objects and events in consciousness subject (Ulanovsky, 2008).

In general terms, positivism is connected with realistic ontology (recognition of a single objective reality for which exist true way understanding), objectivist epistemology, which leans on mostly on quantitative methodology. Supporters positivism share ideals value-neutral, apolitical research, and the main goal is seen in the explanation, prediction and control over the phenomena that are studied Constructivism, on the contrary, is built on relativistic ontology (recognition plural local socio-cultural realities), subjectivist epistemology, mainly qualitative methodology, he haunts purpose social critics, reflections and social transformations.

Research constructivists brought to changes priorities in social psychological research, to the transition from experimental epistemology to social of epistemology and the emergence of the constructivist paradigm, which combines constructivism, social constructionism and radical constructivism

Constructivist theories include the theory of personal constructs by J. Kelly, the radical constructivism of E. von Glaserfeld, the theory of auto-poiesis by Maturan – Varela, genetic epistemology J. Piaget. Also as constructivist you can consider cultural and historical theory L. Vygotsky, symbolic interactionism J. Mida, sociological phenomenology A. Shyuts and theory social designing Berger – Lukman. On opinion, to this list you can to add version constructivist psychology – psychosemantic approach.

Social constructionism is a more radical view of personality problems, consciousness mental processes and structures, which avoids recognition their objective reality and urges to analysis languages, discourse, microsocial processes and relationship cultural practitioner, in within the framework whose these "structures"

and "processes" are recognized valid Social constructionism appeared in the 1970s as a reformist approach in social psychology and now is considered most influential in metatheories social of science. Its representatives are K. Gergen, R. Harre and J. Shotter; discursive psychology is related J. Potter and M. Weatherell, and also low narrative theory.

Despite certain differences, these two directions have a lot in common. Both share ideas about the constructed and social nature of knowledge and do not perceive claims empirical science on fundamentality.

Presenting main material. The phenomenon of collective memory can be understood through the prism of psychoanalytical, functional approaches and the methodology of social constructivism.

The psychoanalytical approach was initiated by K. Jung's work "Psychology of the Unconscious", in which the scientist for the first time distinguishes between the individual and the collective unconscious, emphasizing that the collective unconscious is separate from the individual, since its essence is universal and comprehensive, capable of penetrating all dimensions of being. According to K. Jung, the supra-individual unconscious arises from the hereditary structure of the brain and represents an unlimited repository for numerous myths, motives, images, human ideas or archetypes capable of re-formation and functioning.

The modern, psychoanalytical approach is represented by the implementation of a considerable number of studies of collective memory. Specialists analyze the formation and preservation of collective memories as a result of basic cognitive processes, as well as how these memories are subjectively presented in each of the members of a social group. It is worth noting that collective memory can be defined through the prism of the most common socio-psychological theory: the more psychologically an object is distant from a person, the more abstract its representation is. The essence of collective memory lies precisely in the fact that the event is close enough, and therefore ideas about it, in particular memories, are not abstract (History and collective 2023) [1].

V. Babka determined that political subjects, among which institutionalized and non-institutionalized ones can be distinguished, implement the policy. Non-institutionalized include social movements and individual public figures. Political scientist O. Volyaniuk gives a list of institutionalized subjects of memory policy according to the specifics of their activities and subordination, dividing them into governmental and non-governmental ones. The government institutions that are subjects of the formation of public memory include: Ministry of Education and Science; Ministry of Culture and Tourism; official (government) press; Ukrainian Institute of National Memory.

Among non-state (non-governmental) institutes and public organizations, the researcher singles out several groups: Organizations created by direct participants of events, eyewitnesses, victims. They are carriers of tragic memory, therefore, accordingly, their purpose is to preserve and honor the memory of "trauma". Such organizations include: unions of former prisoners of concentration camps and those repressed; organizations of victims and participants in hostilities; public formations of ethnic minorities that at one time suffered forced deportation and expulsion from their native lands; organizations concerned with the consequences of environmental disasters of the past.

Volodymyr Babka determined that civil associations advocating the preservation and restoration of traditions, which can be classified as bearers of heroic memory. Their purpose is to preserve, return, restore past customs, norms and models of behavior, organization, etc. They include: organizations of a military nature (Cossack formations, knightly orders, etc.), organizations of a socio-political nature (communist, monarchist, anarchist, etc.), organizations of an elitist nature (noble associations); organizations of a religious and ethical nature.

Volyanyuk O. Ya. identified scientific and cultural and educational organizations, the purpose of which is the study and popularization of knowledge about the past: research organizations, cultural and educational associations; societies whose activities are aimed at the preservation and restoration of historical and cultural monuments [15].

Opalko Yu.V defined a criterion based on the degree of priority of public organizations: it is possible to classify memory policies along with other activities into those that: specialize in this work (or it is the main one for them); engage in a type of activity along with other projects; from time to time participate in the implementation of memory policy tasks [13].

Scientists also study the ways in which individuals connect their lives with events of national significance. To explain the aspect of collectivity, psychoanalysts often use the category of "extended mind", according to which any objects are able to function as part of a single mind that is not limited to the surface of human skin. Ultimately, the psychoanalytical approach represents the analysis of collective memory

in two forms: a "top-down" approach, within which current collective memories are explained through the study and interpretation of cognitive processes; "bottom-up", according to which specific cognitive processes are first determined, which subsequently form and preserve collective memory. In addition, the "top-down" approach, unlike the oppositional one, usually focuses its attention on those memories that have large-scale social significance.

M. Halbwachs, a theorist of the French sociological school, is considered the founder of the phenomenon of collective memory. His works "Collective and Historical Memory" and "Social Frames of Memory" pioneered the functional approach. It was M. Halbwachs who introduced the term "collective memory" into scientific circulation [6].

According to the theoretical works of the scientist, individual and collective memory are different in nature, although this does not deny that they can be mutually penetrating. Individual consciousness and the presence of personal experience is a prerequisite for the existence of a collective level, since collective memories can be layered on individual ones. However, collective memory is based on its own laws. There is a so-called artificial environment that consists of collective time, space and history. This environment is external to the individual conscious, but at the same time is able to encompass the consciousness of each individual. Functioning within this environment, each of the individuals seems to lose their own identity, and their personal impressions begin to interact [7].

The distinction between individual memory and collective memory also lies in the framework by which they are limited. Individual memory has spatial and temporal frameworks, and collective memory has social ones. Every individual, being socialized, is forced to interact with the social space, and it is this space that acts as a frame for personal memories. The past and impersonal memories related to the social group with which the interaction took place are remembered through the prism of one's own experience and represent the phenomenon of collective memory. It is important that the memory is fixed usually in two cases: either if the event is characterized by a strong impression, or if the event is expedient for the institutional needs of the social group. Therefore, if there is no impression or axiological characteristic, the frame of memory will be empty, and it will be impossible to remember the event. This is the most important difference between collective memory and historical memory, because it is not enough to remember only a historical fact, there must be an irrational element and a personal impression, which, in the end, would make the memory stick in the memory. Accordingly, collective memory can be characterized as a living history that exists simultaneously with a written history. But the latter is reduced only to clear facts, dates and chronology of events.

Among other distinctions between historical memory and collective memory, in accordance with the views of M. Halbwachs, it is worth highlighting that historical memory is holistic in nature, considers groups from an external dimension, is characterized by a long period of time, is oriented towards the fixation of changes, the search for differences and analysis of dynamic processes [8].

Instead, the bearers of collective memory are social groups, each of which represents its own unique history. In collective memory, groups are considered from an internal dimension, and the basis is taken for the period of time during which the social group exists, which usually corresponds to the average length of human life. Collective memory does not go beyond the boundaries of the group in which it functions, and the forgetting of certain memories occurs with the disappearance of those social groups that previously preserved the memory. The most important thing is that collective memory focuses on the search for persistent homogenous features, which enables the birth of a group identity. Identity provides the foundation for a group's existence, and group uniqueness and identity are contrasted with the characteristics of other groups.

On the other hand, each new social group relies on the experience of the previous ones, so each epoch, due to the existence of the phenomenon of collective memory, is able to preserve this social relationship. Therefore, collective memory is the basis for the integrity, stability, consolidation of social groups and preservation of social norms.

It is also necessary to consider the phenomenon of collective memory through the prism of the methodology of social constructivism. From this point of view, collective memory is always contextually determined, because no memories are able to appear abstractly outside the context of socio-historical conditions. In particular, we should mention the thorough work of M. Halbwachs "Social frameworks of memory", in which the scientist examines states separated from any interpersonal interaction. M. Halbwachs singled out several such conditions: dreams and communicative disorders, as a result of which the individual does not succumb to the most important thesis of social constructivism that reality is constructed with the help of language. Considering that dreams are a part of exclusively individual consciousness, and

communicative disorders involve inclusion, collective memory is a socially constructed phenomenon, because memories are always characterized by interactivity.

Within the framework of social constructivism, the study of the impact of communications on collective memory is very important, since it is communication that can construct new memories, strengthen current ones or, on the contrary, cause forgetting. And, most importantly, collective memories contain a significant irrational component. On the one hand, there is an emotional component that contributes to ensuring the reproduction and stability of memories, on the other hand, there is an axiological component that involves the desire to support only legitimate aspects of group identity.

Therefore, collective memory is a multifaceted and complex socio-psychological phenomenon, which is characterized by an emotional and valuable component, contextual conditioning, interactivity, and also plays an important role in the genesis and development of group identity, group consolidation, and improvement of social progress due to the provision of relationships connection between different generations. The mentioned phenomenon is completely opposite to the concept of "historical memory", the carrier of collective memory is various social groups, each of which relies on its own memories, and therefore collective memory, unlike historical memory, does not have inherent integrity, however, it is characterized by organicity, representing the fact that the memories of the event are not presented abstractly and not remotely.

Understanding the concept of civil society, a number of approaches to interpretation should also be distinguished: sociological, regulatory and political science, jurisprudence, as well as the methodology of social constructivism.

According to the sociological approach, civil society is interpreted as a social structure of spontaneous self-expression of free individuals and public organizations independent of state influence.

From another point of view, the normative-political approach, which is most often presented in political science, considers civil society through the prism of the functioning of non-governmental organizations that are outside of state intervention, but represent the purpose of leading society and embody the so-called "third sector".

Instead, the legal-legal approach interprets civil society as a set of institutions and public organizations independent of the state, which enable active influence on the political process and the realization of civil and political rights.

Considering civil society from the standpoint of social constructivism methodology, it is worth emphasizing that the mentioned phenomenon is also always contextually determined. This is determined by the fact that in philosophical understanding, civil society is interpreted through the category of freedom, so the latter can be realized exclusively depending on socio-historical conditions. Similarly, civil society is a socially constructed phenomenon and is also characterized by interactivity, because the basis for the functioning of civil society is interpersonal communication and people, as a result of certain interactions, a semiotic system, discursive practices and narratives are formed.

It is important to emphasize that in modern approaches to the analysis of civil society, there is an absolutization of the role of public organizations, in particular non-governmental and non-profit organizations, but the devaluation of the essence of the socio-historical context and the interaction of socio-cultural factors does not allow to fully understand the category of civil society, which represents a comprehensive phenomenon, and therefore is not limited exclusively to public organizations, social and economic spheres, or the sphere that is not regulated by the state. The emergence and institutionalization of civil society does not occur abstractly, but simultaneously with the improvement of other spheres of the political system. This is determined by the fact that both civil society and collective memory expressed in memorial politics are immanent in the political system.

So, civil society is a complex and all-encompassing phenomenon that can be analyzed through the prism of narrow specificity (public organizations, social structures, a network of relations between institutions and actors independent of state intervention), but in a broader approach it reflects the state of social development, a set of institutions inherent in society and institutions, the degree of adherence to democratic values and the cultural state of society.

There are many different aspects in which the correlation at the theoretical level between collective memory and civil society can be traced.

We should start with the fact that any memory, in particular collective memory, forms the basis for reflections, therefore, it is capable of being transformed into experience. The presence of social experience leads to the meaningful filling of public opinion, which articulates, in view of the mention of certain events

and the consequences of these events, new requirements, thereby demonstrating civic responsibility. This, obviously, leads to an increase in the level of social consciousness and contributes to the institutionalization of civil society. In this form, collective memory performs its functions, in particular, preserving the memory of the past, or directs the social vector in favor of repeating a certain event, or, on the contrary, warns against actualization. Therefore, it is the possibilities of memory that form the instruction or anti-instruction for the activities of citizens.

Given that civil society is usually viewed through the prism of the category of freedom, it should be noted that this alone is not enough. We seek freedom only on the condition that we remember the consequences of not being free. The realities of collective oppression, colonialism and the role of the object force one to achieve subjectivity and make one realize that freedom is the highest value. So, we can talk about collective memory as a determinant of the genesis of civil society.

It is worth noting that quite often civil society is defined through the lens of M. Olson's theory of collective action, which is based on the fact that people are rational and therefore able to calculate their benefits and costs in the process of social activity. In our opinion, this is absolutely not the case. Social irrationality has already been absolutely proven, on the one hand, this irrational aspect is determined precisely by the existence of collective memory, on the other hand, it is precisely this that is capable of pushing society to action: at least, if society was governed exclusively by rational factors and would be as it is depicted by M. Olson, Ukraine would not have so many fallen heroes, since wartime, when counted, never guarantees that the benefits can exceed the costs. This is also characteristic of relevant Ukrainian civil society organizations, whose large-scale activities are recorded not only in the rear regions.

Making a decision in favor of something that can destroy human life shows that civil society is characterized by a deeper content than a simple rational calculation of benefits and costs. Of course, we can and will talk about the fact that morality plays a significant role, which the author of the theory of collective actions did not fully consider. Foreign scientists in their empirical studies came to the conclusion that moral obligation serves as a determinant of participation regardless of the subjective perception of risk. But even if morality is correlated with profit, we will lose the intrinsic value of morality as such. So, civil society is not only about rationalism, and irrationality is ensured by the fact that collective memory is a component of social consciousness [9, p.287].

It is the collective memory that makes it possible to construct the desired future due to the fact that the acquired experience gradually forms the value system of society, clear axiological criteria appear, morality, expedient norms, principles and desired institutions begin to play a high role. At the same time, civil society can be viewed through the prism of moral and ethical categories, according to which citizens share certain values, stand in solidarity and consolidate, ensuring the achievement of the common good. In the end, civil society appears as the embodiment of the highest dimension of civil values, in particular liberal democracy, which determines the existence of the phenomenon of collective memory, since only the experience formed as a result of memory is capable of generating a value system and creating conditions for its observance. Outside of civil society, society remains, the worldview level of which is limited by narrow patterns and concern exclusively for narrow-group and self-interested interests [11, p.446].

On the other hand, memory not only contributes to the genesis of appropriate norms, but also ensures their preservation, because thanks to collective memory, the axiological system is able to be preserved through the passage of time and the change of generations, which guarantees the continuity of civil development.

The most important thing is that collective memory forms identity, in particular, national identity. It is obvious that without national identity, the functioning of civil society is impossible, since only the feeling of belonging to the nation guarantees the effectiveness of interaction. Without a national identity, any sense of achieving freedom and the common good is nullified, because if there is no nation, then there is no one to share the achievement of the goal with. Y. Habermas tried to deny this argument, proposing the concept of "constitutional patriotism". As the Ukrainian scientist A. Karas observes: "However, even "constitutional patriotism" is not and cannot be patriotism of an abstract imagination, because the constitution is always closely related to the definition of the theoretical and national reference" (Волянюк О.). In his monograph "Philosophy of civil society in classical and non-classical interpretations", the scientist also cites the relevant statement of E. Shils: "If modern Germans did not have the feeling that the present and past generations are equal members of German society, then 12 years of National Socialist tyranny and The Holocaust would not be a moral problem for them... If all that is called "being German" only applied to the Constitution of Germany, then the whole past could be erased" [15, p.122].

The correlation on a practical level between collective memory and civil society is undeniable. It is worth considering the fact formed as a result of the Russian-Ukrainian full-scale war. According to official sources: "The number of registered BOs in 2022 was 6,367 organizations (indicator in 2021 – 830) against 2,760 registered NGOs (indicator in 2021 – 4,360)" [4]. Therefore, there is a significant increase in charitable organizations caused by the collective tragedy of wartime. The correlation process should be considered in more detail.

The war and its derivative aspects, forming a collective trauma, are always fixed in the collective memory, because a significant personal impression and an emotional and valuable component are preserved. For current society, war is not an abstract concept, psychologically this object is not distant and memories of it are organic. As a result, an excessively emotionally charged collective memory, firstly, serves as a foundation for the entire nation, consolidating society, and secondly, strengthens national identity [12, p.439].

In addition, there are precedents in the Ukrainian discourse, in particular memories of the danger of becoming an object and losing national identity. Scientists include protest movements and the Revolution of Dignity as factors of the institutionalization of Ukrainian civil society. Remembering this precedent, it should also be noted that there have already been cases of significant civic activity and mobilization, when civil society institutions are activated as a result of memory: the volunteer movement and public organizations.

So, thanks to the collective memory, the Ukrainian civil society already had a reference point and an instruction for actions. It is absolutely obvious why such extensive institutionalization of civil society organizations took place, and in a coordinated and solidarized manner. In particular, the national identity, the rise in the level of social consciousness, the axiological system formed and the mobilization potential caused by the phenomenon of collective memory determined the chosen vector of development.

Conclusions. So, collective memory is a complex socio-psychological phenomenon that is part of social consciousness, and can be understood through the prism of psychoanalytic (memories are organic, because the event that is remembered is close to the subject), functional approaches (collective memory is based on its own laws and limited by social frameworks) and the methodology of social constructivism (collective memories are constructed socially and depending on the context). At the same time, it was found that collective and historical memory are fundamentally different concepts, since historical events are events that can be understood over an extremely long period of time, and collective memories tend to be equal to the average length of human life. Collective memory is organic and alive, but history is facts and dates.

Civil society is a comprehensive phenomenon that reflects the social state of development in the broadest sense, but can be defined through the prism of sociological (as a social structure), regulatory and political science (as non-governmental organizations), legal and legal approaches (as the realization of civil rights), and as well as the methodology of social constructivism (civil society exists in context and through communication).

As a result of the absolutization of the role of public organizations and rational theories, scientists focus less attention on the study of irrational factors, however, the latter are able to influence social activity on a larger scale. In particular, it has been proven that collective memory activates civil society as a result of constructing national identity, contributing to the formation and preservation of legitimate social norms. Through collective memory, the level of national consciousness and civic responsibility increases, and therefore conditions are created for civic activity, which ultimately leads to the institutionalization and progress of civil society.

Collective memory, unlike historical memory, does not falsify the past, therefore the demands articulated by civil society through the memory of the consequences of certain events are the needs of the public, which forces this public to implement its activities expediently, effectively, institutionalized and for the public good.

This is evidenced by the Ukrainian practice of civil society creation, reflected in the growth of civil society organizations. The increase of characteristic institutions is caused by significant socio-political processes, filled with emotional and value components, therefore, it was the collective memory that led to the improvement of the civil society of Ukraine: the deployment of an unprecedented volunteer movement and an increase in the number of charitable organizations.

References:

1. Nagorna, L. (2012). History and collective memory. Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. Issue 2. P. 6-27.
2. Karas, A. (2003). Philosophy of civil society in classical theories and non-classical interpretations: [monograph]. Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv. national University named after Ivan Franko. – Kyiv; Lviv: Ed. center of LNU named after Ivan Franko. 519 p.

3. Kyridon, A.M. (2010). The construct "collective memory" in the focus of time: theoretical discourse. *Slavic discourse: Collection science*. Rivne: RIS KSU. P. 65-71.
4. Political system of Ukraine: constitutional model and political practices (2023): monograph / col. author: G. I. Zelenko (director, scientific editor) and others. Kyiv: IPI&D named after I. F. Kuras NAS of Ukraine. 536 p.
5. Tkach, O. I. (2017). Formation and development of volunteering as an institution of civil society. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Politology*. Issue 1. P. 34-38.
6. Halbwachs, M. (1925/1992). About collective memory. [L.A. Kozler, Ed. and trans.] Chicago: University of Chicago Press.
7. Halbwachs, M. (2007). Social frames of memory / Trans. with Fr. and introduction article by S.N. Zenkin M.: Novoe izdatelstvo. 348 p.
8. Halbwachs, M. (1950/1980). Collective memory. [M. Douglas, Ed.] New York: Harper & Row.
9. Jung, K.G. (2010). Psychology of the unconscious / Trans. with English – 2nd edition, Moscow: "Kogito-Center". 352 p.
10. Karl-Dieter, Opp. (2001). Collective Political Action. A Research Program and Some of Its Results. *Analyze & Critique* Volume 23 Issue 1. S. 1-20.
11. Mete Sefa Uysal, Yasemin Gülsüm Acar, Jose-Manuel Sabucedo, Huseyin Cakal (2022). 'To Participate or Not to Participate, That's the Question': The Role of Moral Obligation and Different Risk Perceptions on Collective Action. *Journal of Social and Political Psychology*, Vol. 10(2), 445–459.
12. William, Hirst, Jeremy, K. Yamashiro, & Alin, Coman (2018). Collective Memory from a Psychological Perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, Volume 22, Issue 5, 438-451.
13. Opalko, Yu.V. (2009). Interaction of public organizations with state authorities in the implementation of the state policy of memory / Yuriy Volodymyrovych Opalko // *Strategic priorities*. No. 3. P. 42–49.
14. Volyanyuk, O.Ya. (2013). Public memory and politics: The art of the possible. K.: SE "NVC "Priority". 172 p.
15. Volyanyuk O. Ya. (2009). Public formations in the field of politics of memory of modern Ukraine. *Education of the region: political science, psychology, communications*. No. 3. P.122 – 126.

Батрименко О. В., Ткач О. І., Васько С. О. Колективна пам'ять як фактор діяльності громадянського суспільства

У статті розглядається колективна пам'ять як чинник активізації громадянського суспільства. Розглядаються теоретико-методологічні підходи до інтерпретації колективної пам'яті та до інтерпретації громадянського суспільства. Проведено кореляційний аналіз між двома категоріями на теоретичному та прикладному рівнях.

Громадянське суспільство – комплексне явище, яке відображає суспільний стан розвитку в найширшому розумінні, але може бути визначене крізь призму соціологічного (як соціальна структура), нормативно-політологічного (як неурядові організації), правового та правового підходів. (як реалізація громадянських прав), а також методологія соціального конструктивізму (громадянське суспільство існує в контексті та через комунікацію).

Внаслідок абсолютизації ролі громадських організацій і раціональних теорій науковці менше уваги приділяють вивченню ірраціональних факторів, проте останні здатні впливати на суспільну діяльність у більших масштабах. Зокрема, доведено, що колективна пам'ять активізує громадянське суспільство внаслідок конструювання національної ідентичності, сприяючи формуванню та збереженню легітимних соціальних норм. Через колективну пам'ять підвищується рівень національної свідомості та громадянської відповідальності, а отже, створюються умови для громадянської активності, що зрештою призводить до інституалізації та поступу громадянського суспільства.

Колективна пам'ять, на відміну від історичної, не фальсифікує минуле, тому вимоги, які артикулює громадянське суспільство через пам'ять про наслідки тих чи інших подій, є потребами громадськості, яка змушує цю громадськість здійснювати свою діяльність доцільно, ефективно, інституціоналізовано та для суспільного блага. Обґрунтовано, що актуальність дослідження колективної пам'яті є надзвичайно важливою для України в умовах воєнного стану, оскільки сучасний соціальний стан характеризується значними ірраціональними факторами.

Ключові слова: колективна пам'ять, громадянське суспільство, національна ідентичність, громадські організації, соціальні групи, громадськість, благодійні організації, соціальні норми.

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.3

УДК 321.7(437.6)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8280-7104>

Бусленко В. В., Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПОЛІТИКА СЛОВАЧЧИНИ ЩОДО ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

Проаналізовано форми та політичну значущість підтримки Словаччиною України в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації в лютому 2022 р. Звернена увага на роль ключових словацьких політичних акторів в міжнародній підтримці України. Розглянуто міжнародні та національні нормативно-правові акти, що визначають політику Словаччини щодо військової агресії росії. Показано, що військова, гуманітарна, економічна допомога Словаччини, підтримка в наданні Україні статусу кандидата в члени ЄС, а також в посиленні санкцій проти російської федерації, свідчать про те, що Україна має надійного союзника. В більш широкому контексті допомога Словаччини розглядається як вияв консолідованої боротьби європейських держав за збереження демократичних цінностей, дотримання норм міжнародного права, побудови нової системи колективної безпеки за умов відкритої агресії.

Визначено конкретні вияви та політичний контекст надання військової допомоги Україні. Проаналізовано позиції словацьких партій та їх лідерів щодо перспектив військової підтримки. Після парламентських виборів в Словаччині в 2023 р. та формування уряду навколо популістської SMER-SD українсько-словацькі відносини стали менш передбачуваними. Фактично Словаччина рухається по шляху уряду В. Орбана в Угорщині, що дозволяє змодельювати ймовірні ризики. За таких обставин відбувається згортання надання військової допомоги Україні, з'являються передумови ускладнення просування до членства в ЄС та НАТО. Підсумовано, що радикалізм Р. Фіцо може децю зменшитися на фоні консолідованого рішення ЄС щодо підтримки України в її боротьбі з росією та визнанні останньої спонсором тероризму а також необхідності досягнення компромісів з партнерами по коаліції та проведення узгодженої політики в рамках НАТО. Створення мінімально виграшної коаліції в перспективі може призвести до нестабільного функціонування самого уряду, що дає шанси для репозиціонування політичних сил.

Ключові слова: інститути публічної політики, політична партія, політичні актори, сфера публічної політики, Словацька республіка, ефективність політики підтримки України.

Постановка проблеми. Збройна агресія Росії проти України розділила держави на тих, що її засуджували, зайняли нейтральну вичікувальну позицію, відкрито підтримували політику путіна. До перших належить Словаччина. Глава української держави В. Зеленський відзначив, що «словацький народ повною мірою підтримує Україну та громадян нашої держави в боротьбі за свободу й усвідомлює, що це боротьба за нашу спільну свободу та спільні цінності вільної, об'єднаної Європи» [7]. В цьому контексті Словаччина сприяє наданню Україні статусу кандидата на шляху до членства в ЄС та виступає за подальше запровадження економічних санкцій ЄС щодо Росії.

Мета статті – дослідити форми, напрями та специфіку політики Словаччини щодо підтримки України в умовах військової агресії російської федерації.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабне військове вторгнення Росії в Україну, розпочате 24 лютого 2022 р., супроводжувалося масовими вбивствами мирних жителів, грабуванням, руйнуванням цивільних об'єктів, масовою міграцією. Як реакція на такі безчинства Президент України Володимир Зеленський у своєму зверненні від 16 вересня 2022 р. закликав світ визнати російську федерацію державою-спонсором тероризму, щоб не повторювалися звірства, вчинені російською армією у Бучі, Маріуполі та Ізюмі [5]. У відповідь на звернення 13 жовтня 2023 р. Парламентська асамблея Ради Європи за результатами термінових дебатів на тему: «Нове загострення агресії російської федерації проти України» одногосно ухвалила резолюцію, у якій оголосила режим рф терористичним. Також асамблея проголосувала за прискорення створення

спеціального міжнародного трибуналу для переслідування злочину агресії проти України та комплексного міжнародного механізму компенсації, включаючи міжнародний реєстр збитків [7]. 23 листопада 2022 р. Європейський парламент ухвалив резолюцію, згідно якої росію визнано державою-спонсором тероризму. Члени парламенту також закликали країни-члени ЄС розробити правову систему в рамках Євросоюзу, яка покарає російський режим.

Політичні лідери та впливові політики Словаччини надіслали Україні чіткий сигнал підтримки разом із критикою насильства з боку росії.

«Російські імперські амбіції не вище міжнародного права, – заявила президентка Словаччини З. Чапутова після участі у другому саміті Кримської платформи. Словаччина готова продовжувати підтримувати Україну, поки триватиме війна». «Ми завжди підтримували нашого сусіда (Україну) і будемо це робити. Світ підтримує Україну», відзначав прем'єр-міністр Е. Гегер (OĽaNO). Міністр закордонних справ Словаччини І. Корчок (SaS) розкритикував «неспровоковану агресію проти України». Він вважає, що важливо відновити територіальну цілісність України за допомогою всіх її союзників. За його словами «Україна зірвала плани загарбників і бореться за свободу» [6].

Підтримка виразилася в конкретних площинах, зокрема у формі візитів політичних лідерів держави до України. Так, 8 квітня 2022 р. Прем'єр-міністр Словаччини Е. Гегер зустрівся в Києві з Президентом України В. Зеленським і його українським колегою Д. Шмигалем. Вони разом із президентом Європейської комісії У. фон дер Ляєн і головою дипломатії ЄС Ж. Борреллем відвідали м. Бучу та обговорили питання надання допомоги Україні. 31 травня 2022 р. відбувся візит до Києва Президента Словацької Республіки З. Чапутової. Ключовими темами перемовин лідерів стали оборонна та економічна допомога Україні, підтримка надання нашій державі статусу кандидата в члени ЄС, а також посилення санкцій проти Росії. Така співпраця будується на спільному баченні, що надійний мир в Україні та в усій Європі можливий лише на основі повного відновлення територіальної цілісності та поваги до суверенітету нашої держави.

Згідно з попередніми резолюціями Парламентської асамблеї Ради Європи та Європейського парламенту 6 лютого 2023 р. депутати Національної Ради Словацької Республіки ухвалили резолюцію, в якій засудили російську агресію в Україні та висловили підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України. Зокрема, засуджено масштабні напади Росії на мирне населення, цивільні об'єкти та ключову енергетичну структуру. Національна Рада визнала нинішній російський режим терористичним, а Росію державою, що підтримує тероризм [17].

Парламент також висловив підтримку зусиллям зі створення спеціального трибуналу для переслідування злочинів проти людяності та військових злочинів. Депутати засудили прямі та непрямі погрози Росії застосувати ядерну зброю. Національна Рада не визнала проведення та результатів референдумів у Донецькій, Луганській, Херсонській та Запорізькій областях України, вважаючи ці території такими, що залишаються у складі України. Водночас депутати парламенту засудили гібридну війну, яку веде Росія також на території Словаччини. Парламентарі закликали правоохоронні органи, спецслужби та інші компетентні органи не недооцінювати загрозу, а вжити ефективних заходів проти неї, щоб зберегти безпеку та демократію в Словаччині [11]. За ухвалу проголосували 78 із 120 присутніх депутатів. Депутати від Smer-SD та частина депутатів від партії «Sme rodina» утрималися. Депутати від партії Hlas на голосуванні не були присутні.

В практичній площині завдяки зусиллям словацьких провладних політиків суттєво зросла військова допомога Україні. Зокрема, держава надала Україні систему С-300, обладнання для розмінування. Про це заявив Прем'єр-міністр Е. Гегер під час зустрічі з Президентом України В. Зеленським в квітні 2022 р. [16].

16 лютого 2022 р. уряд Словаччини як відповідь на звернення української сторони про військову допомогу, прийняв рішення про надання Україні двох систем розмінування Vožena 5 та медичних матеріалів на суму 1,7 млн євро. За словами міністра оборони Словаччини Я. Надя (OĽaNO) «ця допомога Україні, як і всі попередні поставки, будуть відшкодовані Словаччині за рахунок Європейського фонду миру, що є яскравим виразом солідарності Європейського Союзу з Україною» [9].

В середині червня 2022 р. міністр оборони Словаччини Я. Над повідомив, що його країна вже передала Україні чотири гелікоптери Мі-17, один гелікоптер Мі-2, а також боєприпаси для реактивної системи залпового вогню «Град» [18]. Відмітимо, що Словаччина разом з іншими державами і надалі продовжувала постачання зброї незважаючи на погрози Кремля розцінювати такі поставки як військові цілі, що підлягають знищенню.

Словаччина також надавала допомогу українцям, які були змушені тимчасово покинути свої домівки через війну. Станом на травень 2022 р. 78 тисяч українців знайшли прихисток у дружній Словаччині, з них 31 тисяча – діти [7]. Згідно інформації Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки станом на жовтень 2022 р. дозволено в'їзд на територію держави усім громадянам України терміном на 90 днів. В той же час у них є можливість отримати постійний дозвіл на проживання у Словаччині [13].

Важливою і вкрай необхідною стала фінансова допомога Словаччини для біженців з України. З травня 2022 р. матеріальну підтримку біженцям здійснювали такі міжнародні організації як Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Міжнародна організація з міграції (МОМ) і словацький Червоний Хрест за підтримки Міжнародного Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (МФЧХ і ЧП). За чотири місяці, станом на кінець серпня 2022 р., допомогу отримало близько 29 тис українців [10]. Станом на 31 липня 2023 р. тимчасовий захист в країні отримали 105 тис українських громадян [2].

Починаючи із жовтня 2022 р. для людей, які втекли від війни та переїхали жити до Словаччини, змінилося джерело та розмір надання фінансової допомоги. З того часу фінансування перейшло з міжнародного рівня на національний а грошові виплати взяла на себе держава, зокрема Міністерство праці, соціальних справ і сім'ї Словацької Республіки. Окрім того, українці отримували фінансову допомогу в матеріальних потребах для сімей з дітьми, пенсіонерів та людей з обмеженими фізичними можливостями.

Словаччина також активно долучалася до проектів щодо мобілізації європейських держав для допомоги Україні. Одним з них став Братиславський форум GLOBSEC, який відбувся 2-4 червня 2022 р. у м. Братиславі. Форум зарекомендував себе як провідна платформа в центральноевропейському регіоні та одна з провідних глобальних стратегічних конференцій. З моменту свого заснування він надавав простір як для офіційних, так і для неформальних дискусій, щоб генерувати провідні ідеї щодо викликів нашого часу. Основним тематичним напрямом Братиславського форуму 2022 стала мобілізація підтримки та дій для України та ширшого європейського суспільства. Форум вирізнявся тим, що заохочував до рішучих дій та розробки стратегії для вирішення кризи в Україні. Даний напрям розглядався в більш ширшому контексті пошуку відповідей на питання «Як можна зробити демократії більш стійкими та здатними протистояти авторитарним режимам у розділеному світі?».

Рівень військово-політичної, гуманітарної підтримки Словаччиною України у боротьбі з російським агресором за відновлення територіальної цілісності та подальші перспективи вступу до Європейського Союзу та НАТО істотно залежали від конфігурації політичних сил в словацькому парламенті та уряді. До виборів Братислава активно надавала Україні зброю і залишалась важливим логістичним хабом постачання західної допомоги. Позитивною залишалась роль словацького уряду у врегулюванні зернового конфлікту з Україною. Тому досить важливо з точки зору перспектив українсько-словацьких відносин проаналізувати як позиціонували себе партії, що прийшли в парламент в 2023 р.

Варто відмітити, що в середовищі словацького політикуму не було єдності щодо запровадження санкцій щодо Росії та подальшої військової допомоги Україні. Йдеться, насамперед про опозиційних на той час соціал-демократів (Smer-SD) та її лідера экс-прем'єр-міністра Р. Фіцо як одного з ключових політичних акторів словацької політики. Вони критикували санкції, які ЄС та інші країни Заходу запровадили проти Росії після її вторгнення в Україну. На думку словацького політолога А. Дулеби, «Smer-SD робить все, щоб поляризувати Словаччину. Та частина словаків очікують від Росії те, що вона не може їм дати. Вони придумали собі свою власну Росію і не бачать ту реальну Росію. Тут є проблема з дезінформацією та російськими нарративами. Також треба розуміти економічну ситуацію: ціни на енергоносії стрімко ростуть і в населення є незадоволення урядом. Цим теж намагаються скористатися політики» [3]. Зокрема, Р. Фіцо в іноземному інформаційному просторі поширював проросійські тези та заявляв, що Словаччина через Україну та США «втратила якісну багатомільйонну систему захисту», «Словаччину втягують у війну в Україні». Про це повідомляв Центр протидії дезінформації при РНБО України. Звичайно, політик не вказує, хто і проти кого воює. Загалом, проросійська риторика притаманна виступам Р. Фіцо щонайменше протягом останніх 8 років – з моменту загарбання росією територій Донбасу та Криму. Він неодноразово заявляв, що «Україна, на відміну від росії, не виконує Мінських домовленостей», «Не можна покладати на росію відповідальність за український конфлікт», «Захід має зняти санкції з росії». Такі

пропагандистські тези Р. Фіцо поширював не лише через кремлівські медіа, а й через провідні іноземні ЗМІ, зокрема Reuters та Politico [4].

Парламентські вибори в Словаччині 2023 р. та наслідки для України. 30 вересня 2023 р. в Словаччині відбулися позачергові парламентські вибори. Більшість голосів (23 %) отримала популістська партія «Курс – соціал-демократія» (SMER-SD) на чолі з колишнім словацьким прем'єр-міністром Р. Фіцо. Проевропейська ліберальна партія «Прогресивна Словаччина» (Progresívne Slovensko) набрала майже 18 % голосів виборців. Лівоцентристська партія «Голос» (Hlas – sociálna demokracia) отримала 14,7 % голосів і посіла третє місце в парламентських перегонах. Також подолали бар'єр у 5 % правоцентристська партія «Звичайні люди і незалежні особи» (OLaNO); «Християнсько-демократичний рух» (KDH); ліберальна партія «Свобода і солідарність» (SaS); націоналістична і євроскептична «Словацька національна партія» (SNS) [1].

Лідером виборчих перегонів став «SMER-SD» на чолі з Р. Фіцо. Характерно, що політик після вбивства журналіста Я. Куцьяка та його нареченої М. Кушнірової в 2018 р. залишив посаду глави уряду проте зумів знову накопичити політичний капітал. Значною мірою це вдалося саме за рахунок реалізації проросійського та антиукраїнського курсу, що відображало погляди значної частини жителів Словаччини. За період каденції останніх чотирьох урядів три з половиною роки в словацькому суспільстві були виразні проукраїнські та прозахідні настрої. Проте в останній рік ситуація істотно змінилася. В контексті останнього соціологічного опитування, проведеного аналітичним центром GLOBSEC в восьми країнах Середньої та Східної Європи, Словаччина мала найбільш проросійські та антизахідні настрої. Лише 40% словаків сприймали росію як винуватця війни проти України. В той же час 34% переконані, що російську агресію спровокував Захід, а 17% звинувачували Україну. Крім того, 76% словаків категорично виступали проти антиросійських санкцій, а 69% відкидають військову допомогу Україні. «Словаччина показує, що відбувається, коли збігаються кілька чинників: брак довіри до інституцій, суспільство, яке схильне вірити фейковим новинам, і впливові політичні актори, які можуть використовувати розчарування та страхи суспільства на свою користь», – зазначає аналітик Центру демократії GLOBSEC & Resilience К. Клінгова [15].

В період виборів SMER-SD займає досить радикальні по відношенню до України позиції, повторюючи проросійські нарративи під приводом яких росія почала вторгнення в нашу державу. Зокрема, у випадку входження SMER-SD до уряду її чільник обіцяв більше не надсилати зброю та боєприпаси Україні, ставив під сумнів надію на деокупацію захоплених росією територій, особливо Криму [2]. Радикалізм Р. Фіцо можна розглядати як свого роду намагання акумулювати протестний електорат. На думку словацького політолога А. Марусяка, партія «SMER-SD» наближена до правового популізму [12], що може свідчити про певний розрив між проголошеною до виборів риторикою та безпосередньою реалізацією політики. Водночас входження Словаччини до ЄС та НАТО дещо звужували радикалізм Р. Фіцо. Тому будь-які зміни Братіслави в узгоджених між європейськими державами підходах до питань антиросійських санкцій матимуть негативну реакцію, що може послабити репутаційний та статусний капітал як Р. Фіцо так і його команди.

Друге місце у виборах посіла проєвропейська ліберальна партія «Progresívne Slovensko». Ще одним фаворитом виборчих перегонів стала соціал-демократична партія «Hlas – sociálna demokracia». Її очолює колишній голова уряду П. Пеллегріні, який раніше входив до партії «SMER-SD» і вважається вірним поплічником Р. Фіцо. Він досить нестабільний у питаннях зовнішньої політики і не виключав співпраці зі своїм колишнім наставником. В той же час «Hlas – sociálna demokracia» має суттєві розбіжності з «SMER-SD» і підтримує постачання боєприпасів Україні, розділяючи позицію ЄС щодо російського вторгнення.

30 вересня 2023 р. в Словаччині відбулися чергові парламентські вибори. За їх результатами «SMER-SD», «Hlas – sociálna demokracia» та SNS створили мінімально виграшну коаліцію яка нараховує 79 депутатів. Її лідери підписали коаліційну угоду про формування нового уряду. Парламент затвердив програму нового уряду, яку підтримали 78 зі 143 присутніх депутатів. Серед них – члени партій Smer, Hlas і SNS. Натомість опозиція у складі PS, Slovakia (колишня OLaNO), KDH та SaS виступила проти. В даному випадку помітним є структурування Національної Ради на провладну більшість та опозицію у формі парламентських об'єднань депутатів (фракцій, груп) за політичною ознакою, що змушуватиме уряд постійно шукати компроміс з опонентами задля прийняття законопроектів та безпеки отримання конструктивного вотуму недовіри. В програмі російська агресія в Україні згадувалася в декількох місцях. Уряд заявляв, що буде «підтримувати будь-які змістовні мирні плани з пропозиціями щодо негайного припинення бойових дій в Україні та

дипломатичного вирішення конфлікту відповідно до міжнародного права» [8]. Словаччина обіцяє продовжити надсилати до Києва гуманітарну допомогу, але Україна більше не може розраховувати на військову допомогу Братислави. Зупинку надання військової допомоги Україні зі своїх запасів підтвердив на зустрічі з генсеком НАТО Є. Столтенбергом міністр оборони Словаччини Р. Каліняк. За його словами попри це держава пропонує широкий спектр гуманітарної, цивільної та технічної допомоги нелетальної дії [14].

Висновки. Таким чином, військова, гуманітарна, економічна допомога Словаччини, підтримка в наданні нашій державі статусу кандидата в члени ЄС, а також в посиленні санкцій проти росії, свідчать про те, що Україна має надійного союзника. В більш ширшому контексті допомога Словаччини є виявом консолідованої боротьби європейських держав за збереження демократичних цінностей, дотримання норм міжнародного права, побудови нової системи колективної безпеки за умов відкритої агресії.

Після парламентських виборів в Словаччині в 2023 р. та формування уряду навколо популістської SMER-SD, українсько-словацькі відносини стали менш передбачуваними. Фактично Словаччина рухається по шляху уряду В. Орбана в Угорщині, що дозволяє змодельовати ймовірні ризики. За таких обставин відбувається згортання надання військової допомоги Україні, з'являються передумови ускладнення просування до членства в ЄС та НАТО. Радикалізм Р. Фіцо може дещо зменшитися на фоні консолідованого рішення ЄС щодо підтримки України в її боротьбі з росією та визнанні останньої спонсором тероризму а також необхідності досягнення компромісів з партнерами по коаліції та проведення узгодженої політики в рамках НАТО. Створення мінімально вигравної коаліції в перспективі може призвести до нестабільного функціонування самого уряду, що дає шанси для репозиціонування політичних сил.

Бібліографічний список:

1. Давимука О. Результати парламентських виборів у Словаччині. Національний інститут стратегічних досліджень. 03.10.2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-parlamentskykh-vyboriv-u-slovachchini> (дата звернення: 05.10.2023).
2. Ерман Г. Вибори у Словаччині. Чому вони важливі для України і чи можуть виграти симпатии Москви. BBC News Україна. 30.09.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ceqe999gqncq> (дата звернення 03.10.2023).
3. Курта О. Підтримка України чи Росії: як у Словаччині ставляться до війни. Суспільне. Новини. 22.09.2022. URL: <https://susplne.media/284445-pidtrimka-ukraini-ci-rosii-ak-u-slovaccini-stavlatsa-do-vijni/> (дата звернення: 25.02.2023).
4. Російська пропаганда використовує іноземних політиків для дискредитації України та США. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3453527-rosijska-propaganda-vikoristovue-inozemnih-politikiv-dla-diskreditacii-ukraini-ta-ssa-cpd.html> (дата звернення: 05.03.2023 р.).
5. Росію треба визнати країною-терористом: Зеленський розповів про звірства росіян в Ізюмі. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3573083-rosiu-treba-viznati-krainouteroristom-zelenskij-rozpoviv-pro-zvirstva-rosian-v-izumi.html> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Словацькі політики надіслали меседжі на підтримку України. Slovak Spectator. Новини зі Словаччини. 24.08.2022. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22992678/slovatski-polityky-nadislaly-mesedzhi-pidtrymki-ukrainy.html>.
7. Словаччина й надалі надаватиме максимальну безпекову допомогу Україні – Володимир Зеленський за результатами зустрічі із Зузаною Чапутовою у Києві. 31 травня 2022 р. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. URL: <https://www.president.gov.ua/news/slovachchina-j-nadali-nadavatime-maksimalnu-bezpekovu-dopomo-75489> (дата звернення: 07.09.2022).
8. Уряд Словаччини на чолі з Фіцо отримав довіру парламенту. Європейська правда. 2023. 21 лист. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/21/7174001/> (дата звернення: 17.01.2024).
9. Francelová N. Словаччина обговорює подальшу військову допомогу Україні. Slovak Spektator. Новини зі Словаччини. 2022. 8 квіт. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22880734/slovak-news-in-ukrainian-april-8.html> (дата звернення 17.09.2022) (дата звернення: 17.09.2022).
10. Graffyová A. Грошова допомога українцям у Словаччині: нові зміни та вимоги. Slovak Spectator. Новини зі Словаччини. 2022. 13 вер. URL: <https://novyny.sme.sk/c/23008083/dopomoha-ukraintsiam-u-slovachchini-zminy-ta-vymohy.html> (дата звернення 15.09.2022).
11. Ištók D. Parlament uznesením označil súčasný ruský režim za teroristický a Rusko ako štát podporujúci terorizmus. Parlament uznesením označil súčasný ruský režim za teroristický a Rusko ako štát podporujúci terorizmus. Aktuality.sk. URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/BgCqK5x/parlament-uznesenim-oznacic-sucasny-rusky-rezim-za-teroristicky-a-rusko-ako-stat-podporujuci-terorizmus/> (Last accessed: 15.02.2023).
12. Krasnec T. Orbán i Fico europски tandem protiv naoružavanja Ukrajine. Večernji List. 03.10.2023. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/orban-i-fico-europски-tandem-protiv-naoružavanja-ukrajine-1713628> (дата звернення: 04.10.2023).

13. Migračné Informačné Centrum IOM. URL: <https://www.mic.iom.sk/sk/novinky/760-informatsiya-ukrayina.html> (дата звернення 15.09.2022).

14. Minister obrany R. Kaliňák sa stretol s generálnym tajomníkom NATO Jensom Stoltenbergom. Ministerstvo obrany Slovenskej republiky. 14.11.2023. URL: <https://www.mosr.sk/53510-sk/minister-obrany-r-kalinak-sa-stretol-s-generalnym-tajomnikom-nato-jensom-stoltenbergom/> (Last accessed: 17.01.2024).

15. Palata L. Słowacja. Czy dołączy do państw wspierających Rosję? DW. 14.06.2023. URL: <https://www.dw.com/pl/słowacja-czy-dołączy-do-państw-wspierających-rosję/a-65904137> (Last accessed: 17.01.2024).

16. Slovakia has sent its S-300 air defence system to Ukraine. Slovak Spectator. 2022. 8 apr. URL: <https://spectator.sme.sk/c/22881118/slovakia-reportedly-sent-its-s-300-air-defence-system-to-ukraine.html?ref=tab> (дата звернення: 17.09.2022).

17. Slovenský parlament označil ruský režim za teroristický. Vyjadril podporu Ukrajine. Onlajn.sk. URL <https://hnonline.sk/slovensko/96067415-slovensky-parlament-oznacic-rusky-rezim-za-teroristicky-vyjadril-podporu-ukrajine> (Last accessed: 01.03.2023).

18. Vojna na Ukrajine: Slovensko darovalo Ukrajine päť vrtuľníkov. Actuality.sk. 16.06.2022. URL: https://www.aktuality.sk/clanok/xpY6xW5/vojna-na-ukrajine-slovensko-darovalo-ukrajine-pat-vrtulnikov/?_ga=2.162588220.102101148.1655367881-162979665.1655367880 (Last accessed: 01.03.2023).

References:

1. Davymuka O. Rezultaty parlamentskykh vyboriv u Slovachchyni. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 03.10.2023. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/rezultaty-parlamentskykh-vyboriv-u-slovachchyni> (data zvernennia: 05.10.2023).

2. Erman H. Vybery u Slovachchyni. Chomu vony vazhlyvi dlia Ukrainy i chy mozhut vyhraty sympatyky Moskvy. BBC News Ukraina. 30.09.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ceqe999gqnqo> (data zvernennia: 03.10.2023).

3. Kurta O. Pidtrymka Ukrainy chy Rosii: yak u Slovachchyni stavliatsia do viiny. Suspilne. Novyny. URL: <https://suspilne.media/284445-pidtrimka-ukraini-ci-rosii-ak-u-slovaccini-stavlatsia-do-vijni/> (data zvernennia: 25.02.2023).

4. Rosiiska propahanda vykorystovuje inozemnykh politykiv dlia dyskredytatsii Ukrainy ta SShA. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3453527-rosijska-propaganda-vikoristovue-inozemnih-politikiv-dla-diskreditacii-ukraini-ta-ssa-cpd.html> (data zvernennia: 05.03.2023 r.).

5. Rosiiu treba vyznaty krainoiu-terorystom: Zelenskyi rozpoviv pro zvirstva rosiiian v Iziumi. Ukrinform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3573083-rosiu-treba-viznati-krainouterorystom-zelenskij-rozpoviv-pro-zvirstva-rosian-v-izumi.html> (data zvernennia: 15.03.2023).

6. Slovatski polityky nadislaly mesedzhi na pidtrymku Ukrainy. Slovak Spectator. Novyny zi Slovachchyny. 2022. 24 serp. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22992678/slovatski-polityky-nadislaly-mesedzhi-pidtrymki-ukrainy.html> (data zvernennia: 15.09.2022).

7. Slovachchyna y nadali nadavatyme maksimalnu bezpekovu dopomohu Ukraini – Volodymyr Zelenskyi za rezultatamy zustrichi iz Zuzanoiu Chaputovoio u Kyievi. Prezydent Ukrainy. Ofitsiine internet-predstavnytstvo. 31.05.2022. URL: <https://www.president.gov.ua/news/slovachchina-j-nadali-nadavatime-maksimalnu-bezpekovu-dopomo-75489> (data zvernennia: 07.09.2022).

8. Uriad Slovachchyny na choli z Fitso otrymav doviru parlamentu. Yevropeiska pravda. 2023. 21 lyst. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/11/21/7174001/> (data zvernennia: 17.01.2024).

9. Francelová N. Slovachchyna obhovoriuie podalshu viiskovu dopomohu Ukraini. Slovak Spektator. Novyny zi Slovachchyny. 2022. 8 kvit. URL: <https://novyny.sme.sk/c/22880734/slovak-news-in-ukrainian-april-8.html> (data zvernennia 17.09.2022) (data zvernennia 17.09.2022).

10. Graffyová A. Hroshova dopomoha ukraintsiam u Slovachchyni: novi zminy ta vymohy. Slovak Spectator. Novyny zi Slovachchyny. 2022. 13 ver. URL: <https://novyny.sme.sk/c/23008083/dopomoha-ukraintsiam-u-slovachchyni-zminy-ta-vymohy.html> (data zvernennia 15.09.2022).

11. Ištók D. Parlament uznesením označil súčasný ruský režim za teroristický a Rusko ako štát podporujúci terorizmus. Parlament uznesením označil súčasný ruský režim za teroristický a Rusko ako štát podporujúci terorizmus. Aktuality.sk. URL: <https://www.aktuality.sk/clanok/BgCqK5x/parlament-uznesenim-oznacic-sucasny-rusky-rezim-za-teroristicky-a-rusko-ako-stat-podporujuci-terorizmus/> (Last accessed: 15.02.2023).

12. Krasnec T. Orbán i Fico europski tandem protiv naoružavanja Ukrajine. Večernji List. 03.10.2023. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/orban-i-fico-europski-tandem-protiv-naoružavanja-ukrajine-1713628> (дата звернення: 04.10.2023).

13. Migračné Informačné Centrum IOM. URL: <https://www.mic.iom.sk/sk/novinky/760-informatsiya-ukrayina.html> (дата звернення 15.09.2022).

14. Minister obrany R. Kaliňák sa stretol s generálnym tajomníkom NATO Jensom Stoltenbergom. Ministerstvo obrany Slovenskej republiky. 14.11.2023. URL: <https://www.mosr.sk/53510-sk/minister-obrany-r-kalinak-sa-stretol-s-generalnym-tajomnikom-nato-jensom-stoltenbergom/> (Last accessed: 17.01.2024).

15. Palata L. Słowacja. Czy dołączy do państw wspierających Rosję? DW. 14.06.2023.
URL: <https://www.dw.com/pl/słowacja-czy-dołączy-do-państw-wspierających-rosję/a-65904137>
(Last accessed: 17.01.2024).

16. Slovakia has sent its S-300 air defence system to Ukraine. Slovak Spectator. 2022. 8 apr.
URL: <https://spectator.sme.sk/c/22881118/slovakia-reportedly-sent-its-s-300-air-defence-system-to-ukraine.html?ref=tab>
(дата звернення: 17.09.2022).

17. Slovenský parlament označil ruský režim za teroristický. Vyjadril podporu Ukrajine. Onlajn.sk.
URL <https://hnonline.sk/slovensko/96067415-slovensky-parlament-oznaci-rusky-rezim-za-teroristicky-vyjadril-podporu-ukrajine> (Last accessed: 01.03.2023).

18. Vojna na Ukrajine: Slovensko darovalo Ukrajine päť vrtuľníkov. Actuality.sk. 16.06.2022.
URL: https://www.aktuality.sk/clanok/xpY6xW5/vojna-na-ukrajine-slovensko-darovalo-ukrajine-pat-vrtulnikov/?_ga=2.162588220.102101148.1655367881-162979665.1655367880 (Last accessed: 01.03.2023).

Buslenko V. Slovakia's policy of supporting Ukraine in the face of Russian military aggression

The forms and political significance of Slovakia's support for Ukraine in the context of the full-scale invasion of the Russian Federation in February 2022 are analyzed, and attention was paid to the role of key Slovak political actors in international support for Ukraine. International and national regulations that determine the policy of Slovakia regarding Russia's military aggression are considered. It is shown that military, humanitarian, economic assistance to Slovakia, support in granting Ukraine the status of a candidate for EU membership, as well as in strengthening sanctions against the Russian Federation, indicate that Ukraine has a reliable ally. In a broader context, Slovakia's assistance is seen as a manifestation of the consolidated struggle of European states to preserve democratic values, comply with international law, and build a new system of collective security in the face of open aggression.

The specific manifestations and political context of the provision of military assistance to Ukraine are determined. The positions of Slovak parties and their leaders regarding the prospects of military support are analyzed. After the parliamentary elections in Slovakia in 2023 and the formation of a government around the populist SMER-SD, Ukrainian-Slovak relations have become less predictable. In fact, Slovakia is following the path of V. Orbán's government in Hungary, which makes it possible to model probable risks. Under such circumstances, the provision of military assistance to Ukraine is being curtailed, and there are prerequisites for complicating the progress towards membership in the EU and NATO. It is summarized that the radicalism of R. Fico may decrease somewhat against the background of the EU's consolidated decision to support Ukraine in its fight against Russia and recognize the latter as a sponsor of terrorism, as well as the need to reach compromises with coalition partners and pursue a coordinated policy within NATO. The creation of a minimally winning coalition in the future may lead to the unstable functioning of the government itself, which gives chances for the repositioning of political forces.

Keywords: *institutions of public policy, political party, political actors, sphere of public policy, Slovak Republic, effectiveness of politics for support Ukraine.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.4

УДК 32-027.21:316.3:061.2](477+438)(0433)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5899-9370>

Волківський М. А., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

У статті показано, що важливим елементом для поширення громадянської активності та розвитку громадянського суспільства є розвиток самоврядування в органах місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування та громадянське суспільство є незалежними один від одного інститутами, але впливають один на одного. Не існує повноцінного сучасного громадянського суспільства без налагодженої системи інституційного самоврядування. Так само, як не існує ефективного місцевого самоврядування без його зміцнення через співпрацю з інститутами громадянського суспільства. Крім того, місцеве самоврядування не може адекватно виконувати свої соціальні завдання без застосування принципу субсидіарності. Визначено причини слабкості громадянського суспільства в Польщі.

Водночас зазначається, що реформа місцевого самоврядування, загальні вибори до органів місцевого самоврядування, запровадження інституту законодавчої ініціативи громадян, запровадження так званого бюджету участі та запровадження референдуму свідчать про велике значення цих нових форм демократії для розвитку та функціонування громадянського суспільства.

Соціологічний аналіз громадянських позицій поляків приводить до висновку про значну соціальну пасивність громадян, а отже, про слабкість польського громадянського суспільства.

Констатується, що квінтесенцією ідеї громадянського суспільства є переконання, що життя в демократичній державі, в якій більшість питань вирішується більшістю, об'єднаною в політичні партії, не повинно призводити до апатії та відчуження громадян від суспільного життя, а навпаки, повинні існувати незалежні від дій політичного апарату сучасної держави механізми розвитку громадянського престижу та соціальної самоорганізації.

***Ключові слова:** громадянське суспільство, неурядовий сектор, принцип субсидіарності, Округні Ради, місцева ідентичність, Інститут законодавчих ініціатив, Воєводський комітет соціального захисту.*

Відродження польського самоврядування після більш ніж півстолітньої перерви та поширення принципів самоврядування було непростим завданням. Брак кадрів в органах місцевого самоврядування виявився серйозною проблемою, а ентузіазм активістів, пов'язаних переважно з громадськими комітетами "Солідарності" в першій каденції, не завжди відповідав навичкам професійного розвитку та професіоналізму. Кадри часів ПіС, які часто були набагато краще обізнані з проблемами права та управління, не завжди були здатні адаптуватися до нових політичних реалій. Тим не менш, перші два терміни місцевого самоврядування (1990-1998 рр.) однозначно вважаються великим успіхом, а муніципальна реформа – найуспішнішою реформою Третьої Речі Посполитої.

Створення гмін та проведення загальних виборів до органів місцевого самоврядування стало важливим імпульсом, який дав поштовх суспільним ініціативам, призвів до прийняття рішень представниками місцевої влади щодо напрямів розвитку своїх муніципалітетів та сприяв докорінним змінам у суспільній свідомості. Відповідно до принципу субсидіарності, який був прийнятий наступними урядами і закріплений як конституційна норма, все більше завдань передавалося муніципалітетам. Всіма визнаний принцип, що децентралізація і самоврядування, вирішення на місцях питань місцевого значення, також призводить до оптимізації використання коштів з державного бюджету на здійснення певних заходів. Однак передача повноважень муніципалітетам повинна прокласти шлях до більш сильної реалізації принципу субсидіарності. Причиною реформи самоврядування став розвиток форм прямої демократії та самоврядування, незалежних від інституційної системи місцевого самоврядування.

Слід підкреслити, що реформа місцевого самоврядування стала найсильнішим імпульсом, який вивів польське суспільство з реалій посткомуністичної Польщі, в якій вкоренилися настрої пасивності та підпорядкування комуністичній номенклатурі. Тому, на думку відомих польських дослідників, шкода, що ця реформа не була продовжена. Без її реалізації місцеве самоврядування не може стати довгостроковим імпульсом для зміцнення громадянського суспільства [1].

Тут варто процитувати діагноз професора Єжи Регульського [2], викладений у доповіді "Місьцеве самоврядування і місцева демократія": "Конституційний принцип субсидіарності досі не знайшов свого належного місця в польській суспільній свідомості. Він також не включений до партійних програм і не враховується в діяльності органів публічної влади.... У Польщі посилюються явища недотримання принципу субсидіарності та рецентралізації держави, що призводить до системної неузгодженості, непотрібних конфліктів та зниження довіри суспільства до влади. Це відбувається переважно через тиск з боку центральної бюрократії, яка намагається втручатися в місцеві справи з метою розширення своїх повноважень на практиці. Ми також спостерігаємо спроби партійних політиків регулювати якомога більше питань безпосередньо, в тому числі на місцевому рівні. Ми із занепокоєнням спостерігаємо, що автономія органів місцевого самоврядування в Польщі обмежується як законодавчими заходами, так і адміністративним втручанням. Здається, існує реальна загроза незалежності місцевого самоврядування від уряду та його адміністрації, а також практична постановка під сумнів природи місцевого самоврядування. Існує небезпека, що ми програємо досягнення місцевого самоврядування та громад [3].

Цей діагноз все ще залишається повністю справедливим, оскільки за останній час на цьому рівні не відбулося жодних змін, які могли б призвести до фальсифікації цього діагнозу. Дуже суттєвою проблемою польського місцевого самоврядування є вищезгадана проблема партійної приналежності органів місцевого самоврядування. Місьцеве самоврядування в Польщі є значною мірою політичним питанням, оскільки політичні організації мають вирішальний вплив на функціонування повітів і воєводств, тобто двох надміських рівнів, а також суттєво впливають на функціонування муніципалітетів.

Системну інтерпретацію цієї проблеми нещодавно представив професор Павло Сарнецький [4, с. 25]. На його думку, "існує певна схожість у структурі місцевого самоврядування з національними інституціями (...), з тією різницею, що унітарна діяльність нації як носія суверенної влади за визначенням не відбувається по відношенню до інституцій місцевого самоврядування і вони не розглядаються як вираження здійснення її суверенної влади". Принагідно зазначимо, що такий підхід, ймовірно, обмежуватиме діяльність політичних партій у муніципалітетах, які, згідно з Конституцією, мають впливати на формування "державної політики". Остання безпосередньо в органах місцевого самоврядування не формується. Тому явище сильної партійності місцевої влади слід оцінювати як недоречне з інституційних причин [5].

Місьцеві громади є основним середовищем, яке формує ідентичність громадян і визначає сферу їхньої діяльності. Співробітництво може ґрунтуватися не лише на просторових зв'язках, але й на місцевій спільноті, яка має спільні інтереси або спільні цілі. Місьцеве співробітництво може бути певною мірою інституціоналізоване у формі найнижчого рівня місцевого самоврядування і не обов'язково у формі неурядової організації. Місьцеве співробітництво на найнижчому рівні місцевого самоврядування – в селах через сільські ради, а в містах через селищні та районні ради – є вираженням прямої демократії, що є важливим для формування базових соціальних зв'язків та розвитку громадянського суспільства.

Місьцеве співробітництво на основі спільності інтересів може бути спрямоване на досягнення спільних цілей – розбудову технічної інфраструктури, створення гуртків за інтересами, творчу співпрацю – або на задоволення потреб конкретної громади, наприклад, на підтримку найслабших чи найбільш вразливих її членів. Важливість цих форм соціальної самоорганізації величезна, оскільки вони зумовлюють інтеграцію місцевих громад і впливають на формування міцної соціальної бази інституцій, особливо органів місцевого самоврядування. За задумом авторів реформи самоврядування, всі повноваження на базовому, муніципальному рівні були передані місцевим радам. Натомість, відповідно до принципу субсидіарності, вони мали делегувати частину своїх повноважень допоміжним одиницям. Люди на найнижчому муніципальному рівні йдуть у соціальну роботу не заради кар'єри чи грошей, а лише через своє ставлення до соціальної роботи та бажання працювати на благо своєї місцевості. Їхньою мотивацією є бажання впливати на рішення, які стосуються їхнього будинку. Однак необхідно забезпечити цим місцевим низовим активістам хоча б мінімальне

фінансування для адміністративної підтримки або навіть відшкодування витрат на проїзд – часто люди не можуть дозволити собі свою пристрасть до громадянської активності.

Однак у більшості випадків місцеві ради не поділяють повноважень щодо прийняття рішень і лише надають громадським організаціям право висловлювати свою думку, а Закон про державні фінанси ускладнює або унеможливує субсидування діяльності таких організацій. Результатом є значний крок назад у функціонуванні цих базових одиниць місцевого самоврядування. Єдиними допоміжними одиницями в Польщі, функціонування яких гарантується законом, є районні ради Варшави.

Відповідно до закону, єдиним обов'язковим до виконання актом є ухвалення районними радами рішень про затвердження районних додатків до міського бюджету: ці ради навіть не уповноважені здійснювати перерозподіл коштів у межах розділів виділеного бюджету. Мер столиці Варшави делегував певні повноваження щодо прийняття рішень головам районів – однак, голова району є лише підлеглим мера чиновником, а районні ради мають право лише обирати або звільняти голову.

Компетенції підпорядкованих допоміжних одиниць, визначені в Законі, не існують по відношенню до органів місцевого самоврядування столиці, а їхні повноваження обмежуються наданням висновків органам місцевого самоврядування, яких, які також є лише дорадчими органами органів місцевого самоврядування у Варшаві. Це призвело до послаблення цих базових одиниць місцевого самоврядування, які були наділені специфічними повноваженнями в системі, встановленій двома попередніми законами про устрій столичного міста Варшави [6].

Ситуація, описана у варшавському місцевому самоврядуванні, свідчить про те, що обмеження принципу субсидіарності має лише негативний вплив на розвиток громадянського суспільства у сфері територіальних громад.

Однією з форм зміцнення громадянського суспільства на місцевому рівні є введення до статутів багатьох муніципалітетів інституту петиції громадян, що відповідає конституції [7]. Дослідження Фонду Стефана Баторія показує, що лише 11% опитаних муніципалітетів та міст передбачили таку можливість у своїх статутах. І навіть там, де така можливість існує, вона пов'язана з детальними вимогами, які значно обмежують можливість використання цього механізму на практиці. Наприклад, для подання проекту рішення, підготовленого мешканцями, необхідно зібрати 500 підписів, тоді як для обрання депутата часто достатньо кількох десятків голосів. Крім того, цей інститут не санкціонований законом, що призводить до сумнівів у законності рішень, коли йдеться про наглядові рішення губернаторів провінцій і навіть адміністративних судів [8].

Ще однією новою формою активізації громадянського суспільства в останні роки є запровадження так званого бюджету участі. Він полягає у наданні певної (спочатку дуже скромної) частини муніципального бюджету, рішення про розподіл якої приймається членами муніципальної адміністрації в рамках широких громадських консультацій. Інтерес громадян до цієї ініціативи настільки великий, що можна припустити, що партиципаторне бюджетування стане постійною рисою місцевого самоврядування. Це, безсумнівно, призведе до значної активізації громадян та неурядових організацій і, таким чином, зміцнить громадянське суспільство. Ці та інші види громадської діяльності є важливими елементами зміцнення громадянського суспільства на місцевому та національному рівнях.

Велике значення для функціонування громадянського суспільства на всіх рівнях, від найменшого органу місцевого самоврядування до всієї країни, має інститут референдуму, в рамках якого громадянам надається право приймати рішення за власною ініціативою або на вимогу органів державної влади, а не через своїх представників, попередньо обраних на загальних виборах. Те, що працює в польському конституційному та муніципальному праві, не є поширеним інститутом в Європі [9]. Іноді сам інститут референдуму ставиться під сумнів, оскільки він суперечить принципам представницької демократії. Польська правова та конституційна система не передбачає більш широкого застосування прямої демократії, і саме тому для референдуму, ініційованого жителями, встановлені досить високі показники участі.

На референдумі жителі одиниці місцевого самоврядування висловлюють свою волю як члени громади місцевого самоврядування, голосуючи у за відставку керівного органу одиниці, у за спосіб вирішення питання, що стосується громади, яке належить до компетенції органів одиниці, у за інші важливі питання соціального, економічного чи культурного характеру, які об'єднують громаду.

Предметом муніципального референдуму також може бути: у відставка мера (*wójt*), який у Польщі є одноосібним виконавчим органом муніципалітету, у самооподаткування мешканців на суспільні потреби, що належать до сфери діяльності, обов'язків та компетенції муніципальних

органів. Згідно з чинним законодавством, референдум проводиться за ініціативою органу, що приймає рішення в даній одиниці місцевого самоврядування, або на вимогу щонайменше 10% виборців, які мають право голосу в гміні чи повіті, або на вимогу 5% виборців, які мають право голосу на воєводському рівні.

Референдум вважається дійсним, якщо в ньому бере участь не менше 30% громадян, які мають право голосу, за винятком референдуму з питання про розпуск органу місцевого самоврядування, який проводиться шляхом прямих виборів і в якому бере участь не менше 3/5 від необхідної кількості виборців. Результат референдуму є остаточним, якщо за одне з рішень з питання, винесеного на референдум, подано більше половини дійсних голосів, за винятком муніципального референдуму щодо самооподаткування мешканців на суспільні потреби, на якому за пропозицію має бути подано не менше 2/3 дійсних голосів, поданих на референдум.

Протягом багатьох років інститут референдуму використовувався рідко, і ще рідше проводилися референдуми з дійсними результатами. Однак в останні роки референдуми проводяться все частіше і частіше, особливо щодо відставки муніципальної влади. Це є ознакою занепаду демократії в Польщі, оскільки "сильна демократія", заснована на участі, громадянстві та спільному благу, вимагає, щоб громадяни не лише сприймали це як цінність, але й були здатні приймати осмислені, незалежні та відповідальні рішення. Прихильники референдуму як найбільш демократичної форми врядування наводять такі аргументи на користь широкого використання цього інституту [10]:

1. політичні еліти неохоче обговорюють і приймають рішення з політично ризикованих питань – референдум дає можливість обговорити і прийняти такі рішення
2. рішення є ближчими до громадськості, ніж якби вони приймалися політичними елітами
3. рішення, прийняті в такий спосіб, є публічними – на відміну від кулуарних переговорів і домовленостей між політиками;
4. воля громадян виражається чітко, без "фільтрів" політичних партій;
5. референдуми залучають громадян і запобігають апатії та відчуженню;
6. громадськість не звертає уваги на короткострокові інтереси політичних еліт
7. участь у референдумах веде до інших (більш стійких) форм політичної участі.

Ці аргументи вказують на велику важливість цього інституту демократії для розвитку і функціонування громадянського суспільства. Заслінку безпеки, якою є місцевий референдум, дуже важко відкрити. Будь-яка вимога позбавити громадян права на референдум, тобто колективно вирішувати долю місцевої влади, а також права давати оцінку міському голові частіше, ніж раз на чотири роки з нагоди циклічних виборів, призведе до поглиблення політичного відчуження. Влада має бути об'єктом суспільної оцінки та контролю. Обмеження контролю за місцевою владою виборчим механізмом тягне за собою ризик зловживання владою. Потрібні ефективні механізми контролю. Громади повинні мати можливість визначати свої потреби, встановлювати цілі розвитку і постійно доводити їх до відома влади, а також використовувати інструменти моніторингу та забезпечувати реалізацію своїх оцінок.

Запит на проведення референдуму, ініційований мешканцями, має бути підтриманий 500 000 громадян, а його реалізація залежить від позитивного рішення Сейму. Таким чином, ця правова конструкція не зобов'язує владу проводити референдум на вимогу громадян, а лише дозволяє їм подати таку вимогу до Сейму Республіки Польща. Тут слід нагадати, що Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 року запровадила законодавчу ініціативу громадян (народну ініціативу) як один з елементів прямої демократії, що дозволяє групі громадян (не менше 100 000 громадян) з повним правом голосу подавати законодавчу ініціативу [11].

За даними Інституту громадянських справ, чинні вимоги призвели до того, що в останні роки політичні партії та профспілки на практиці "захопили" законодавчу ініціативу і змогли використовувати подані ініціативи як засіб просування демократії. Професор Пьотр Узебло [12] вважає, що на це питання потрібно відповісти: Чи дозволяє чинне законодавство подавати проекти комітетами, які фактично спускаються знизу? Це складна для вирішення проблема. Теоретично, тим, хто має відповідні структури, дуже легко зібрати 100 000 підписів. На практиці, однак, такі структури мають лише політичні партії, можливо, сильні неурядові організації або профспілки. Незалежна ініціатива знизу не в змозі зібрати необхідні 100 000 підписів протягом встановленого законом тримісячного терміну для збору підписів.

Аналіз стану громадянських ініціатив, проведений Інститутом громадянських справ у 2012 році, показав, що з 1999 року, тобто з моменту набуття чинності Закону про громадянські ініціативи,

105 комітетів законодавчих ініціатив зібрали загалом 4 580 000 підписів поляків під громадянськими законопроектами, які за цей час так і не були подані. За даними Канцелярії Сейму, лише у 35 випадках всі формальні вимоги були виконані, і проекти були передані на перше читання. З них 14 законопроектів були відхилені і лише 10 були прийняті депутатами і набули чинності.

Зважаючи на складнощі у реалізації права народної ініціативи, громадські ініціативи започаткували соціальну кампанію "Громадяни вирішують". Її мета – полегшити полякам подачу пропозицій від громадян. На думку ініціаторів кампанії, найважливішими перешкодами на шляху до зміни законодавства є короткий період часу, необхідний для збору необхідних підписів, надмірна кількість підписів, необхідна для визнання ініціативи дійсною, а також забезпечення розгляду Сеймом законопроекту протягом певного періоду часу (неприпустимо, щоб законопроекти громадянами лежали в морозильній камері Сейму або переміщалися в "смітник" Сейму без розгляду).

Професори Анна Ритель-Варзоха, Пьотр Узебло та Мануель Геррманн розробили 14 рекомендацій щодо внесення змін до закону, найважливішими з яких є

- 1) повне скасування принципу призупинення дії цивільних законів
- 2) лібералізація Регламенту Сейму в частині положень про обов'язок Комітету законодавчих ініціатив подавати аналіз фінансових наслідків законопроекту
- 3) право ініціативної комісії вносити зміни або відкликати законопроект до завершення другого читання шляхом відшкодування обґрунтованих витрат, понесених представниками ініціативної комісії громадян, у розмірі до 20 000 злотих, у тому числі витрат на проїзд, зв'язки з громадськістю та юридичні консультації.

- 4) Перше читання законопроекту в Сеймі має відбуватися протягом трьох місяців від дати подання законопроекту до голови Сенату або рішення Верховного Суду, що підтверджує належну кількість підписів на підтримку законопроекту. У деяких випадках перше читання має відбуватися не пізніше, ніж через три місяці після першої сесії Сейму. Якщо Сейм передає законопроект до комітету, то друге читання має відбуватися протягом 6 місяців з дня передачі законопроекту. Третє читання законопроекту відбувається негайно, якщо Сейм не передав законопроект до комітету. У такому випадку третє читання законопроекту відбувається протягом 3 місяців з моменту передачі законопроекту на розгляд.

Згідно з опитуванням CBOS щодо участі поляків у громадських організаціях, близько 30% залучені до такої діяльності громадянського суспільства [13]. Це найвищий результат з 1998 року, але лише 20% поляків стверджують, що займалися благодійністю протягом останнього року, що ставить Польщу в сірий кінець Європи. Сектор НУО все ще перебуває на етапі становлення і розробляє відповідні методи роботи.

З юридичної точки зору, неурядові організації – це юридичні особи або організації без статусу юридичної особи, які не належать до державного фінансового сектору (у розумінні законодавства про державні фінанси) і діють на неприбутковій основі. До них відносяться фонди та асоціації, а також профспілки та організації економічного самоврядування.

Тридцять років діяльності НУО підтверджують корисність типології НУО, запропонованої Пьотром Глінським у 2006 році [14]. Цей автор після детального емпіричного дослідження виокремив наступні режими функціонування цих організацій, виходячи з принципу організації діяльності НУО:

1. стиль третього сектору – характерний для організацій, створених після 1989 року і пов'язаних з незалежним неурядовим сектором;

2. лідерський стиль – визначається лідером, який домінує над усією організацією і визначає всю її діяльність;

3. ностальгичний пострадянський стиль – тісний зв'язок зі звичаями та менталітетом епохи ПНР;

4. "конвертований" стиль – характеризує організації часів ПНР, які в ході системної трансформації порвали з минулим і працюють абсолютно по-новому;

5. фантомний стиль – стосується організацій, які потенційно існують, але не виявляють жодних ознак цього;

6. стиль саява громадянського анклаву – характеризується високою якістю громадянської участі, що розуміється насамперед як діяльність для спільного блага і з чітким впливом на навколишнє середовище;

7. парapolітичний стиль – характеризується організаціями, які прагнуть брати активну участь у громадському житті та публічному дискурсі і займати певну позицію;

8. симбіотичний стиль – стиль організацій, принципом роботи яких є постійний зв'язок з іншою установою, що належить до державного, муніципального чи церковного сектору;

9. діловий стиль – характеризує організації, метою яких є досягнення матеріальної вигоди для людей, пов'язаних з організацією. Очевидно, що це неформальні маніпуляції, оскільки статутним принципом є отримання доходу виключно від статутної діяльності організації;

10. громадський стиль – організаційний принцип таких організацій полягає у створенні спільноти та побудові соціальних зв'язків, заснованих на певних цінностях.

Вищезазначені стилі роботи НУО рідко існують у чистому вигляді: в одній організації можуть зустрічатися два або більше стилів роботи. Ця типологія показує основні характеристики функціонування НУО, які в цілому здаються досить однорідними. Розуміння їхньої справжньої природи може бути корисним, наприклад, для посадових осіб органів місцевого самоврядування, які працюють з сектором НУО.

Висновки. Соціологічний аналіз громадянських позицій поляків приводить до висновку про значну соціальну пасивність громадян, а отже, про слабкість польського громадянського суспільства.

Перш за все, слід взяти до уваги конституційні та правові причини. Історичною причиною є рішення про розпуск соціальних комітетів "Солідарності", що на практиці означало публічне розбазарювання ентузіазму їхніх активістів, більшість з яких не приєдналися до нових політичних партій, що формувалися в той час. Однією з причин слабкості польського громадянського суспільства, безумовно, є ситуація з місцевим самоврядуванням, яке за понад тридцять років перетворилося на бюрократичний апарат, що певною мірою дистанціювався від громадян. Варто повернутися до тези про те, що ці дві автономні інституції перебувають у петлі зворотного зв'язку: Слабкість одного означає слабкість іншого.

Важливою причиною слабкості польського громадянського суспільства, безсумнівно, є низький рівень соціальної участі поляків, а також переважаюче ставлення наших політичних еліт до форм прямої демократії. Представники всіх політичних партій, що перебувають при владі, виступають за повне впровадження моделі представницької демократії і неохоче дозволяють громадянам самостійно приймати рішення, часто обмежуючи їхні політичні права до викидання бюлетеня до виборчої скриньки один раз на чотири роки.

Іншою важливою причиною є дуже обмежена реалізація принципу субсидіарності, який впливає з католицького соціального вчення і був прийнятий законодавством ЄС. НУО, які бажають отримати статус неприбуткової організації, повинні не тільки виконати бюрократичні зобов'язання, пов'язані з цим статусом, які повинні виконуватися професійно (що означає наймання бухгалтерів і юристів), але й впоратися з високими витратами, пов'язаними з обов'язком проходити зовнішній аудит. Очевидно, що такі правові та організаційні умови не зовсім сприяють розвитку компанії. За таких умов громадянам важко взяти справу в свої руки.

З іншого боку, дуже слушним є спостереження Єжи Шацького, що "з огляду на відчуження людей від традиційної політики, яке спостерігається в багатьох країнах (...) можна передрікати гарне майбутнє ідеї громадянського суспільства" [15], оскільки "демократичний уряд є сильнішим, а не слабшим, коли навколо нього є активне громадянське суспільство", а також висновок Марціна Рахвала: "Без сильного громадянського суспільства буде важко побудувати добре функціонуючу демократію в Польщі. Фактично, це неможливо. Тому владі не варто з таким небажанням і ваганнями підходити до механізмів прямої демократії, адже недостатня участь громадян у державних справах гальмує розвиток громадянського суспільства. А без цієї складової демократія рано чи пізно перетвориться на партійну олігархію" [16].

Бібліографічний список /References:

1. Aneta Gawkowska, Piotr Gliński, Artur Kościński red., *Teorie wspólnotowe a praktyka społeczna. Obywatelskość, polityka, lokalność*, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2005, s. 146-175.
2. Barbara Imiołczyk i Jerzy Regulski oraz inni, *Samorządność i demokracja lokalna, Raport Konwersatorium Doświadczenia i Przyszłość*, nr 2/2007, Warszawa, listopad 2007 r., s. 8-9.
3. McLean, George. *Freedom, Cultural Traditions and Progress. Philosophy in Civil Society and Nation Building: Tashkent Lectures*. Washington, D. C. The Council for Research in Values and Philosophy, 2000. 186 p.
4. Paweł Sarnecki, *Idea samorządności w strukturze społeczeństwa obywatelskiego*, w: Zbigniew Witkowski, Agnieszka Bień-Kacała red., *Samorząd w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, Toruń 2013, TNOiK, s. 25.
5. Popay, J., A. Rogers and G. Williams (1998). 'Rationale and Standards for the Systematic Review of Qualitative Literature in Health Services Research', *Qualitative Health Research*, 8 (3), pp. 341-351.
6. Makowski G. *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza – prawo i praktyka*, 2011, http://www.academia.edu/4497022/Obywatelska_inicjatywa_uchwalodawcza_-_prawo_i_praktyka.

7. Krasnowolski A. (2014), Społeczeństwo obywatelskie i jego instytucje, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz I Dokumentacji, Warszawa 2014, https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/58/plik/ot_627_internet.pdf.
8. Rosmini Antonio. The Philosophy of Politics. Volume 2. Society and its Purpose. Rosmini House. Durham. 1994. 455 p.
9. Demokracja bezpośrednia w procesie kształtowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 60 i nast.
10. Dębicki, M. Referendum: iluzja czy realność bezpośredniej demokracji, „Rzeczpospolita” z 6.12.1995 r., s. 16, cyt. za M. Rachwał, op. cit. s.91-92.
11. KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ z dnia 2 kwietnia 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
12. <https://obywateledecyduja.pl/2012/05/wywiad-z-dr-piotrem-uzieblo/#more-385>
13. Grabowska M. (red.), Społeczeństwo obywatelskie w Polsce A.D. 2012, seria „Opinie i Diagnozy” nr 22, CBOS, Warszawa 2012.
14. Piotr Gliński, Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego?, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2006.
15. Jerzy Szacki red., Ani książkę, ani kupiec: obywatel, Wydawnictwo Znak, Kraków 1997, s. 5-6.
16. Marcin Rachwał w: Demokracja bezpośrednia w procesie kształtowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 60 i nast.

Volkivskiy M. Self-government as a factor of development civil society in the Republic of Poland

The article shows that an important element for the spread of civic activity and the development of civil society is the development of self-government in local governments. Local self-government and civil society are independent institutions, but they influence each other. There is no full-fledged modern civil society without a well-functioning system of institutional self-government. Just as there is no effective local self-government without its strengthening through cooperation with civil society institutions. In addition, local self-government cannot adequately fulfill its social tasks without applying the principle of subsidiarity. The reasons for the weakness of civil society in Poland are identified.

At the same time, it is noted that the reform of local self-government, general elections to local self-government bodies, the introduction of the institute of citizens' legislative initiative, the introduction of the so-called participatory budget and the introduction of a referendum demonstrate the great importance of these new forms of democracy for the development and functioning of civil society.

A sociological analysis of the civil positions of Poles leads to the conclusion of significant social passivity of citizens, and therefore, the weakness of Polish civil society.

It is stated that the quintessence of the idea of civil society is the belief that life in a democratic state, in which most issues are decided by the majority united in political parties, should not lead to apathy and alienation of citizens from public life, but rather there should be mechanisms for the development of civic prestige and social self-organization independent of the actions of the political apparatus of the modern state.

Keywords: *civil society, non-governmental sector, principle of subsidiarity, District Councils, local identity, Institute for Legislative Initiatives, Voivodeship Social Protection Committee.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ В МЕДІАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

У статті розглядається сучасний стан інституту медіації в контексті політичних процесів та його роль у вирішенні конфліктів між політичними силами. Автор детально розглядає ефективність та виклики впровадження професійної медіації в політичну сферу, зокрема у випадках, коли традиційні методи досягнення згоди виявляються неефективними. Особлива увага приділяється проблемам довіри до процедури політичної медіації та необхідності гарантування конфіденційності. Автор наголошує на потенціалі медіації у врегулюванні політичних конфліктів та визначає перспективи її використання в даній сфері. Також обговорюється роль медіації в контексті розвитку сучасного суспільства та важливість інтеграції цього методу в політичні практики. Аналізуються фактори, що впливають на розвиток медіаційного процесу у політичному середовищі, зокрема відсутність інституту професійної медіації та відповідних медіаційних центрів. Стаття визначає недоліки існуючої системи та робить акцент на необхідності розвитку та підтримки медіації як ефективного інструменту вирішення політичних конфліктів. Стаття також аналізує динаміку етапів медіаційного процесу та виклики, пов'язані з їх послідовністю. Зокрема, розглядається питання обов'язковості та можливості впровадження етапів у конкретному порядку. Виходячи з досвіду використання медіації у різних сферах, автор статті акцентує на значущості забезпечення конфіденційності в медіаційних процесах, зокрема в політичних сферах. Додатково, розглядається сучасне законодавче регулювання та етичні кодекси, які визначають стандарти поведінки для професійних медіаторів. Зокрема, аналізується підходи до гарантування конфіденційності в контексті політичних процесів та визначається необхідність розробки чітких та ефективних правових механізмів для забезпечення дотримання конфіденційності в політичних медіаційних випадках. У висновках статті висвітлюються переваги та недоліки використання медіації в політичних процесах, а також надається аргументація щодо стратегічної важливості та невідкладності інтеграції професійної медіації у політичну сферу. Зроблені висновки спрямовані на розвиток та вдосконалення інструментів медіації для подолання політичних конфліктів, а також впровадження ефективних заходів з гарантування конфіденційності в цьому контексті.

Ключові слова: політична медіація, медіація, врегулювання конфліктів, конфіденційність, фази медіації

Постановка проблеми. Конфлікти та суперечки супроводжували людство споконвіку, але методи, які використовувалися для управління ними, змінювалися. Значущим явищем останнього століття в цьому напрямку став стрімкий розвиток інституту медіації, методу, який набуває популярності для вирішення суперечок і конфліктів у все більшій кількості сфер суспільного життя. Сьогодні професійне посередництво в конфліктах вже довело свою ефективність у багатьох галузях, таких як цивільні та кримінальні спори; справи економічного характеру, зокрема, комерційні, торговельні угоди; в сфері фінансів та інвестицій; спори, що виникають з угод у сфері підприємницької діяльності; конфлікти в сфері будівництва; суперечки між співвласниками комерційних організацій; спори, де сторонами є підприємці та органи влади тощо – де медіація активно використовується та сприяє досягненню конструктивної взаємодії та співпраці. Зазначимо, що професіоналізація медіації та її впровадження в обіг як нормативно-усталеного методу вирішення спорів не відбувалося швидко в жодній з цих сфер. Інтеграція в практику альтернативних методів вирішення конфліктів, шляхом інституалізації посередництва та надання відповідного офіційного статусу професійному медіатору, що його здійснює, завжди свідчило про певний етап розвитку та зрілості цієї сфери. Будь який прогрес у впровадженні альтернативних методів завжди виводив

на перший план питання конфіденційності процесу медіації, як передумови ефективного вирішення конфліктів у всіх цих сферах. Важливість забезпечення конфіденційності набуває особливого значення в контексті забезпечення довіри між сторонами конфлікту та створення сприятливого середовища для вирішення складних питань.

Відсутність довіри між сторонами, недосконалість процесу медіації, мала інформованість суспільства про можливості альтернативних методів врегулювання спорів, приводять до того, що не дивлячись на доведену ефективність інституту медіації, він до цього часу залишається формально відсутнім в багатьох сферах суспільного життя, де насправді є потрібним. Однією з них є політичні відносини, при цьому історичний досвід та актуальні політичні події свідчать про те, що результативні прямі переговори між сторонами конфлікту не завжди є можливими, зокрема через відсутність бажання та ресурсів для взаєморозуміння у сторін. За наявності значних протиріч в політичній сфері, щодо яких не вдається досягти згоди традиційними методами, зростає потреба у альтернативних методах досягнення миру та врегулювання конфліктів. Звичайно, медіація не є універсальним рішенням і її використання не завжди є доцільним, але вважаємо, що потенціал цього методу в політичній сфері на сьогоднішній день до кінця не розкритий, там відсутній інститут професійної медіації та відповідні медіаційні центри, що спеціалізувалися б на врегулюванні політичних конфліктів. Звернення до можливостей, які надає посередництво та медіація у врегулюванні політичних спорів, може стати найбільш виправданим шляхом до згоди, а впровадження професійної медіації у політичну сферу вважаємо стратегічно важливим і невідкладним кроком, перш за все, у зв'язку зі ступенем впливу цієї сфери на долі багатьох людей, а часами, і на майбутнє людства.

Метою статті є дослідження дотримання конфіденційності медіації у політичних процесах, як ключового аспекту успішного процесу політичного посередництва.

Методи дослідження. Медіація є явищем багатоплановим та може бути досліджена в рамках різних наукових дисциплін, проте досі не має єдиної дослідницької концепції, яка враховувала б спільну мову, методи та інструменти дослідження, а також мала б єдину термінологію та систему понять. У зв'язку з такою особливістю предмета медіації, стаття має міждисциплінарний характер, та в роботі над нею був використаний комплексний підхід до методології дослідження, який базується, на структурному функціоналізмі та доповнюється еkleктичними методами дослідження, з різних гуманітарних дисциплін, включаючи також специфічні інструменти, властиві політології, правознавству, психології та соціології.

Виклад основного матеріалу. Люди є різними, мають різні цінності, інтереси і потреби, прагнуть отримати ресурси, кількість яких є обмеженою, тому суперечності між людьми виникають закономірно. Тож факт існування конфліктів треба прийняти як неодмінний наслідок природи людини. Проблема полягає не в самому існуванні конфліктів, а в руйнівних наслідках агресивного способу їх вирішення за умови негативного розвитку подій та деструктивної комунікації сторін. Такий тип комунікації часто спостерігається в політичних конфліктах. У суперечках політичного характеру ключові питання часто мають важливе значення для життя та функціонування цілої країни, а спосіб вирішення політичного конфлікту, може здійснювати вплив на долі мільйонів людей. Особливість політичних суперечок полягає також в тому, що це, як правило, стосунки тривалого характеру, які не піддаються простому і швидкому вирішенню, а деякі конфлікти в них іноді можуть тривати століттями. Ці політичні протистояння часто несуть в собі важкі наслідки і можуть суттєво впливати на цілі країни.

Медіація як метод вирішення конфліктів є давнім явищем, яке в залежності від епохи та культури набувало різних форм і особливостей, але її сутність завжди залишалася незмінною: в суперечках, де сторонам важко було самостійно знайти прийнятне рішення, до справи долучалася стороння третя особа. Це могло відбуватися, як зі власної ініціативи посередника, так і за запрошенням однієї або обох сторін. Але незалежно від того, хто виступав ініціатором залучення третьої сторони, таке включення ставало можливим лише за умови добровільної згоди обох сторін на медіацію та передбачало конфіденційність процесу та нейтральність медіатора. Завданням посередника під час участі в процесі врегулювання конфлікту ставало нівелювання негативних емоцій, пошук спільних інтересів сторін, а також компромісного рішення. Важливо при цьому, що прийняття будь-якого рішення завжди мало бути здійсненим самими сторонами конфлікту.

Згадаємо, що не дивлячись на довгу історію існування цього методу, лише відносно недавно він почав набувати формально усталених форм. Передумовою інституціоналізації альтернативних методів

вирішення спорів та надання їм офіційного статусу стала криза вирішення спорів судовим шляхом в американському судочинстві наприкінці 1960-х років, коли доступ до судів почав ставати дедалі більш обмеженим, зокрема, через надмірні судові витрати, а також велику формалізованість й тривалість самих процесів [1]. Крім того, з точки зору суспільної потреби у вирішенні спорів, суттєвим недоліком судового розгляду було обмеження рішень формально-правовою сферою, фактично не заглиблюючись до сутності та причин спору, а це означало, що ухвалене судом рішення часто призводило до непоправного погіршення відносин між сторонами, суб'єктивної відсутності задоволеності та порушення почуття справедливості однієї з них або обох сторін [2]. Відповіддю на соціальні розчарування, пов'язані з функціонуванням правосуддя, було створення руху на користь розвитку альтернативних методів вирішення спорів (ADR), метою якого стало полегшення навантаження на суди, залучення громади до вирішення власних конфліктів та сприяння ефективному захисту прав сторін спору [3]. На початку свого існування методи ADR застосовувалися переважно до цивільно-правових відносин на основі принципів рівності сторін і свободи вибору контрагента. З часом сфера застосування цих методів поступово стала розширюватися, перш за все на кримінальні, комерційні та адміністративні спори. Важливою особливістю альтернативних форм вирішення спорів є їх можливість функціонувати як доповнення до системи правосуддя або повністю незалежно від неї. До найпопулярніших форм ADR входять медіація та арбітраж. Кожний з цих методів вже функціонував раніше в суспільній практиці, але рух ADR підняв їх на новий рівень, призводячи до їх інституціоналізації в сучасному соціально-правовому контексті та водночас значно збільшивши частоту їх використання [4]. Одним з основних принципів альтернативних методів вирішення спорів став акцент на збільшенні громадської свідомості, довіри та особистої відповідальності учасників спору, чому мають сприяти розширення системи освіти та інформованості людей про можливості цих методів, в тому числі, шляхом проведення наукових досліджень щодо потенційних можливостей застосування альтернативних методів вирішення спорів в різних соціальних контекстах, в тому числі в політиці.

Вважаємо, що в сфері сучасної політики можливості, які надає медіація для вирішення конфліктів досі залишаються використаними недостатньо, а сам цей альтернативний метод вирішення конфліктів є необґрунтовано недооціненим. У вирішенні політичних суперечок, так само, як і в інших сферах, де медіація вже довела свою ефективність, підключення до вирішення конфлікту посередника-медіатора може бути надзвичайно корисним. Важливо при цьому розуміти, що медіатор має бути безсторонньою та нейтральною третьою стороною, яка неформально, гнучко та конфіденційно допомагає сторонам конфлікту самостійно досягти узгодження, результатом якого буде не лише досягнення згоди щодо різних спірних питань, але й кращого взаєморозуміння у майбутньому.

При цьому варто враховувати особливості та складності, які можуть виникати при проведенні медіаційного процесу в політичній сфері. Окрім міжособистісних факторів, яким приділяється велика увага в загальній теорії медіації, вирішальне значення тут набуває ціла низка інших аспектів, зокрема групова динаміка та між групові механізми. В тому числі йдеться про тенденцію приписувати особистим внутрішнім причинам негативно оцінені дії особи з іншої групи частіше, ніж такі самі дії члена власної групи, а також про принципові відмінності в оцінці дій членів власної групи та групи чужої. Важливо розуміти, що це явище часто спостерігається у медіації, де учасники групового конфлікту оцінюють іншу сторону негативно в категоріях «свій-чужий». Це призводить до питання, яке викликає певні побоювання серед практиків в сфері медіації – можливість забезпечення конфіденційності, ключового принципу медіації, в політичній медіації. Зокрема, на думку Президента Варшавського Медіаційного Центру «Lewiatan» Романа Ревальда, попри інше, однією з найбільших складностей, що перешкоджають широкому впровадженню механізмів медіації в політичну сферу, є практичні труднощі в забезпеченні конфіденційності цього процесу [5].

Відзначимо, що не дивлячись на постійні наголошення на важливості дотримання конфіденційності в медіації, і навіть основоположність цього принципу для реалізації процесу медіації, наразі в правовому полі відсутня імперативна норма, що зобов'язувала б медіаторів зберігати конфіденційність.

Наприклад, стаття 8 Європейського Кодексу Поведінки Медіаторів (European Code of Conduct for Mediation Providers) передбачає вимоги до конфіденційності медіації [6]. Там зазначається, що за загальним стандартом уся інформація, пов'язана з медіацією, є конфіденційною, медіатори повинні вжити всіх розумних заходів для захисту рівня конфіденційності, передбаченого відповідними законами та правилами та/або погодженого сторонами. Ця норма, здається,

є абсолютною, не містить винятків і не вказує на можливість звільнення медіатора від обов'язку таємниці. Однак проблема полягає в тому, що сам кодекс є юридично необов'язковим документом. Це збірник рекомендацій для медіаторів, який не передбачає санкцій за невиконання передбачених ним норм. Таким чином, можна стверджувати, що обов'язок збереження таємниці, принаймні на рівні Європейського Кодексу Поведінки Медіаторів, є скоріше рекомендованим етичним принципом, прикладом «добрих практик», але не обов'язковим юридичним стандартом. Тож фактично можна сперечатися, в яких випадках медіатор може не зберігати таємницю медіації і чи присутні ризики того, що таємницю процесу потенційно можна скасувати.

В багатьох країнах, особливо в тих, в яких медіація має більш довгу історію, ніж в Україні, наприклад, в Польщі, обов'язок збереження таємниці медіації врегульований також на рівні національного законодавства та окремих кодексів (цивільно-процесуальний, кримінально-процесуальний), але ці норми можуть бути застосовані лише до чіткого переліку відповідних відносин, наприклад, цивільно-процесуальних або кримінально-процесуальних, і не розповсюджуються на сферу політики. І навіть в вузько спеціалізованих сферах найчастіше питання санкцій за порушення конфіденційності, найчастіше залишаються відкритими [7].

В Україні, наприклад, процедура та вимоги до медіації не занесені до жодного з кодексів, питанням медіації тут присвячений довгоочікуваний багатьма практиками Закон України «Про медіацію» [8]. Стаття 6 цього Закону присвячена питанням конфіденційності. В ній зазначається, що медіатор та інші учасники медіації, а також суб'єкт, що забезпечує проведення медіації, не мають права розголошувати конфіденційну інформацію, якщо інше не встановлено законом або якщо всі сторони медіації не домовилися у письмовій формі про інше. При цьому, конфіденційною інформацією відповідно до Закону вважається вся інформація, яка стала відома під час підготовки до медіації та проведення медіації, зокрема про пропозицію та готовність сторін конфлікту (спору) до участі у медіації, факти та обставини, висловлені судження та пропозиції сторін медіації щодо врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації. Визначено, що медіатор може розкрити конфіденційну інформацію іншій стороні (сторонам) лише за згодою сторони, яка надала таку інформацію. Також п. 5 ст. 6 Закону України «Про медіацію» передбачає заборону допиту медіатора як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

Однак, не можемо не зазначити, що попри те, що в Законі приділяється увага питанням конфіденційності медіації, але не приділено належної уваги забезпеченню гарантій дотримання цих вимог. Так, п. 3 ст. 6 має відсилочний характер, згадуючи лише про те, що особи, зазначені у частині першій цієї статті, за розголошення конфіденційної інформації несуть відповідальність, передбачену законом. При цьому наразі не відомо про який саме закон тут йдеться. Через те, що процедура медіації належним чином не імplementована до національного законодавства України, дуже важко уявити, відповідно до яких норм буде здійснюватися притягнення особи винної у порушенні принципу конфіденційності до відповідальності, а також те, про який саме вид відповідальності йдеться.

Більш того, вважаємо, що п. 4 ст. 6 цього Закону закладає підґрунтя для потенційних зловживань в сфері конфіденційності. Там зазначається, що в разі пред'явлення стороною медіації вимог до медіатора щодо невиконання чи неналежного виконання ним умов договору про проведення медіації медіатор звільняється від обов'язку збереження конфіденційної інформації в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів. Вважаємо, що це може сповідувати не добросовісні дії іншої сторони, яка може навмисно ініціювати подання таких вимог, керуючись надуманими приводами. Звичайно, що в цій статті передбачається обов'язок суду, інших органів чи посадових осіб, які розглядають вимоги сторони медіації до медіатора або яким стало відомо про пред'явлення таких вимог, вжити заходів для унеможливлення доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації та її розголошення. Але так само, як і в попередніх положеннях, не зазначається жодної конкретної відповідальності про порушення таких вимог. Звичайно, що тут можуть бути застосовані загальні положення права щодо обов'язків посадових осіб, але наявність такого роду правових прогалин аж ніяк не сприяє високому рівню довіри до процедури медіації, тим більше, коли йдеться про питання політичні. Окремі професійні спілки та федерації медіаторів намагаються вирішувати цю проблему включаючи додаткові гарантії у власні регламенти, серед яких виключення зі спілки медіаторів особи винної, наприклад, в розголошенні даних отриманих під час процесу медіації. Важливим фактором тут може стати небажання медіатора втрачати свою

репутацію в професійному середовищі, а для клієнтів додатковою гарантією виступає довіра до репутації спілки медіаторів, але цього, безперечно, недостатньо для гарантування довіри до процедури політичної медіації в цілому.

У цьому контексті ключовим елементом, що визначає специфіку медіації як методу врегулювання спорів, є послідовно розташовані етапи цього процесу, які визначають завдання і дії посередника. Тож розглядаючи питання конфіденційності в медіації ми маємо підходити до цього процесу системно, розглядаючи структуру процесу, а також ті функції які покладаються на медіатора на кожному з цих етапів. Адже практика показує, що довіра до процесу медіації не виникає сама собою, вона складається з окремих елементів, серед яких і професійна компетентність медіатора, і чітке розуміння сутності та структури процесу медіації, а також тими гарантіями конфіденційності, які отримує кожна зі сторін на всіх цих етапах.

Хоча на перший погляд процес медіації має лінійний характер, етапи медіації скоріше подібні до певних фаз, які реалізуються нелінійно та не претендуючи на універсальність в найменуванні кожної з цих фаз, здається можливим створити їх загальну модель, яка враховувала б основні положення окремих концепцій, що існують на цю тему. Вона представлена на рис. 1 та може бути застосована до будь-якого спору, незалежно від сфери соціальних відносин, в якій цей конфлікт виник.

*Рисунок 1 – Фази досягнення порозуміння в медіації
(систематизовано автором)*

Зовнішня простота цієї моделі ховає в собі надскладну працю посередника та сторін в справі досягнення порозуміння. Як ми вже вказували вище, ці фази не реалізуються є лінійно, і на кожній з них можливий «відкат» та повернення на один чи декілька кроків назад. Абсолютно нормальною є ситуація, коли сторони за допомогою медіатора пройшли всі чотири попередні кроки вказаного алгоритма і вже, здавалося б, з одну сходинку до підписання угоди, зрозуміли, що є потреба зміни її вибору теми для дискусії, оскільки виявили, що їх спір є набагато більш глибоким, ніж їм здавалося раніше, тож вони мають повернутися на початок процесу та належним чином пропрацювати кожний з кроків цього алгоритму. Тільки тоді, коли угода підписана процедуру медіації можна вважати умовно завершеною. Якщо медіація була проведена правильно, медіатору вдалося допомогти сторонам побачити справжню сутність їх конфлікту, зрозуміти власні мотиви та цінності, а також мотиви та цінності протилежної сторони; а сторони добровільно та свідомо знайшли реалістичний варіант вирішення їх конфлікту, який є прийнятним для кожної з них, тільки тоді є велика вірогідність того, що порозуміння в конфлікті буде насправді тривалим та ефективним.

Необхідність забезпечення конфіденційності процесу медіації на кожній з цих фаз є надважливою в кожному виді медіації, але вона стає ще більш актуальною в політичних процесах, де сторони можуть бути ще більш обережні та обтяжливі у виявленні інформації, що стосується їхніх позицій та стратегій. Таким чином, при здійсненні процедури політичної медіації в кожній з цих фаз посередник мусить докладати окремих зусиль на побудову та підтримання конфіденційності процесу, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню довіри до самого процесу та сприяє знаходженню конструктивних рішень в політичних конфліктах.

Розгляд окремих етапів проходження процедури медіації свідчить, перш за все, про факт, що медіація є динамічним процесом, який перетікає з однієї фази в іншу. Це підтверджує твердження,

що, хоча можливо визначити загальні характеристики того, що відбувається під час медіації та яка динаміка подій, в яких сторони конфлікту, за допомогою посередника, рухаються від конфлікту до узгодження, на практиці конкретний хід медіації є складним для опису та залежить передусім від комплексного поєднання дій посередника, відкритості сторін та їх довіри медіатору. Посередник може дотримуватися структури медіації або відхилитися від неї, відмовляючись від деяких етапів або змінюючи їх порядок. Більше того, той самий етап медіації може мати абсолютно інший хід в залежності від застосованих посередником заходів і інструментів. Можна припускати, що важливе значення для ходу медіації матиме особистісне визначення ролі, зокрема прийнята посередником концепція ролі, що виявляється в моделі медіації та практичний спосіб її виконання. Особисті властивості посередника можуть бути одним із факторів, що впливають на хід медіації та дають сторонам впевненість в тому, що конфіденційна інформація, яка була відкрита ними під час медіації не буде використана проти них.

Висновки. В рамках цієї статті нами були висвітлені важливі аспекти використання медіації в політичних процесах, ставлячи під сумнів загальноприйняте уявлення про вирішення політичних конфліктів через прямі переговори. Дослідження відкриває нові можливості та виклики, пов'язані із впровадженням медіаційних практик у політичну реальність. Підсумовуючи дослідження, зазначимо, що сучасне суспільство переживає складні виклики і конфлікти, що вимагають нових, ефективних методів їхнього вирішення. У цьому контексті політична медіація, як метод альтернативного врегулювання конфліктів, набуває все більшої важливості. Професіоналізація та інтеграція медіації в різні сфери суспільства свідчать про її розвиток та успіх. Однак політична сфера залишається однією з тих, де інститут медіації виявляється менш розвиненим і формально відсутнім. Запровадження медіації в політику не є універсальним рішенням, але при належній розробці та врахуванні особливостей може сприяти досягненню конструктивних рішень у політичних конфліктах. Практика показує, що довіра до процесу політичної медіації, а отже і можливості її втілення до реального життя, багато в чому залежить від рівня забезпечення конфіденційності. У сучасних політичних реаліях, де інформація є важливим ресурсом, гарантії конфіденційності стають ключовим елементом успішного вирішення конфліктів. Враховуючи необхідність підвищення довіри до політичних процесів, впровадження професійної медіації у політичну сферу визначається як стратегічно важливий і невідкладний крок.

Напрямки подальших досліджень. Для докладного розкриття теми рекомендується проведення додаткових наукових досліджень, спрямованих на аналіз конкретних випадків використання медіації у політиці та розробку ефективних механізмів забезпечення конфіденційності в політичних медіаційних процесах.

Бібліографічний список:

1. Bargiel-Matusiewicz, K. (2007). *Negocjacje i mediacje*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
2. Centrum Mediacji Lewiatan (2024). *O centrum mediacji* <<https://lewiatan.org/centrum-mediacji-lewiatan/>>
3. COE (2018). *European Code of Conduct for Mediation Providers* <<https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6>>
4. Fisher, R. D., Ury, W. L., Patton, B. (2011) *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books. 240 p.
5. Ikle, F. Ch. (1964). *How Nations Negotiate*. New York: Frederik A. Praeger.
6. Kordasiewicz, S. (2018). *Historyczna i międzynarodowa perspektywa mediacji*, w: E. Gmurzyńska, R. Morek, (red.) *Mediacje. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wolters Kluwer.
7. Korybski, A. (1993). *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
8. Krajewska, A. (2009). *Spory konsumenckie i ich rozwiązywanie*. Warszawa: Trio.
9. Nye, J. S. (2023). *Soft Power and Great-Power Competition*. Springer Singapore. 208 p.
10. Qi, H. (2007). *A Comparison of the Effectiveness of International Conflict Mediation Strategies*. *Chinese Journal of International Politics*, vol. 1, s. 589-622.
11. Schelling, T.C. (1960). *The Strategy of Conflict*. Cambridge:Harvard University Press.
12. Walzer, M. (2002). *The Company Of Critics: Social Criticism And Political Commitment In The Twentieth Century* Paperback. Basic Books. 288 p.
13. Wojtanowicz, K., Pękala, M. (red.) (2021). *Oblicza mediacji. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.
14. *Закон України Про медіацію, 2021* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>>

References:

1. Bargiel-Matusiewicz, K. (2007). *Negocjacje i mediacje*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
2. Centrum Mediacji Lewiatan (2024). O centrum mediacji <<https://lewiatan.org/centrum-mediacji-lewiatan/>>
3. COE (2018). European Code of Conduct for Mediation Providers <<https://rm.coe.int/cepej-2018-24-en-mediation-development-toolkit-european-code-of-conduc/1680901dc6>>
4. Fisher, R. D., Ury, W. L., Patton, B. (2011) *Getting to Yes: Negotiating Agreement Without Giving In*. Penguin Books. 240 p.
5. Ikle, F. Ch. (1964). *How Nations Negotiate*. New York: Frederik A. Praeger.
6. Kordasiewicz, S. (2018). Historyczna i międzynarodowa perspektywa mediacji, w: E. Gmurzyńska, R. Morek, (red.) *Mediacje. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wolters Kluwer.
7. Korybski, A. (1993). *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
8. Krajewska, A. (2009). *Spory konsumenckie i ich rozwiązywanie*. Warszawa: Trio.
9. Nye, J. S. (2023). *Soft Power and Great-Power Competition*. Springer Singapore. 208 p.
10. Qi, H. (2007). A Comparison of the Effectiveness of International Conflict Mediation Strategies. *Chinese Journal of International Politics*, vol. 1, s. 589-622.
11. Schelling, T.C. (1960). *The Strategy of Conflict*. Cambridge:Harvard University Press.
12. Walzer, M. (2002). *The Company Of Critics: Social Criticism And Political Commitment In The Twentieth Century Paperback*. Basic Books. 288 p.
13. Wojtanowicz, K., Pękala, M. (red.) (2021). *Oblicza mediacji. Wybrane zagadnienia*. Kraków: Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie.
14. *Zakon Ukrainy Pro mediatsiiu, 2021 (Verkhovna Rada Ukrainy)*. Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

Kalashlinska M. V. Ensuring confidentiality in mediation of political conflicts

The article examines the current state of the mediation institute in the context of political processes and its role in resolving conflicts among political forces. The author thoroughly explores the effectiveness and challenges of implementing professional mediation in the political sphere, particularly in cases where traditional methods of reaching consensus prove inefficient. Special attention is given to issues of trust in the political mediation procedure and the necessity of ensuring confidentiality. The author emphasizes the potential of mediation in resolving political conflicts and identifies prospects for its application in this field. The role of mediation in the development of contemporary society and the importance of integrating this method into political practices are also discussed. Factors influencing the development of the mediation process in the political environment are analyzed, including the absence of a professional mediation institute and corresponding mediation centers. The article identifies shortcomings in the existing system and underscores the need for the development and support of mediation as an effective tool for resolving political conflicts. The analysis extends to the dynamics of mediation process stages and challenges associated with their sequence. Particularly, it delves into the issues of mandatory compliance and the feasibility of implementing stages in a specific order. Drawing on the experience of using mediation in various fields, the article emphasizes the significance of ensuring confidentiality in mediation processes, especially in political spheres. Additionally, it scrutinizes contemporary legislative regulations and ethical codes that define behavioral standards for professional mediators, highlighting the approaches to ensuring confidentiality in the context of political processes. The necessity of developing clear and effective legal mechanisms to guarantee confidentiality in political mediation cases is emphasized. In the conclusions of the article, the advantages and disadvantages of using mediation in political processes are highlighted. The argumentation emphasizes the strategic importance and urgency of integrating professional mediation into the political sphere. The drawn conclusions aim at the development and improvement of mediation tools to overcome political conflicts, along with the implementation of effective measures to guarantee confidentiality in this context.

Keywords: *political mediation, mediation, conflict resolution, confidentiality, phases of mediation*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.6

УДК 313.32323.21(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1512-0326>

Корнієвський О. А., Національний інститут стратегічних досліджень

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтю присвячено дослідженню громадянських активностей в умовах воєнного стану в Україні. На загальному тлі щорічного повільного зростання кількості різних за спрямуванням громадських об'єднань схарактеризовано відмінності інституціоналізації громадянських активностей після повномасштабного російського воєнного вторгнення 24 лютого 2022 р. від попереднього періоду протидії російській збройній агресії, під час якого відбувалися бойові дії на сході України. Українське громадянське суспільство в ці періоди виявило здатність до оперативної громадської самоорганізації, перебираючи на себе частину функцій держави, передусім у гуманітарній та соціальній сферах. Йдеться, зокрема, про забезпечення всім необхідним українських військових; вирішення нагальних проблем цивільних осіб, які постраждали від бойових дій, а також інклюзивних категорій населення; появу нових соціальних груп (внутрішньо переміщених осіб, ветеранів АТО). Усе це спричинило зміну структурно-інституційної конфігурації українського громадянського суспільства, своєю чергою, зумовило збільшення в його соціогуманітарному сегменті частки волонтерських, благодійних, інших соціально орієнтованих громадських об'єднань, зокрема асоціативного типу, створених за мережовим принципом гуманітарних штабів і волонтерських центрів. Завдяки синергії влади, громадськості та бізнесу, допомозі іноземних донорів в Україні запрацювала регіональна мережа гуманітарних, соціальних, освітніх, журналістських та інноваційних громадських хабів і центрів. Успішні практики громадської самоорганізації, державно-громадської взаємодії в умовах війни з вирішення проблем різних інклюзивних груп населення сприятимуть залученню можливостей громадського сектору до відновлення та розбудови безпечного середовища у громадах, що пережили бойові дії та окупацію, загалом до відбудови України у післявоєнний період.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські об'єднання, інституціоналізація громадянського суспільства, воєнний стан, благодійні та волонтерські організації, мережева громадська самоорганізація

Постановка проблеми. У рамках М-традиції (теоретичного підходу в дослідженні громадянського суспільства, що отримав назву за першою літерою прізвища його засновника – Шарля Монтеск'є) громадянське суспільство розглядають (у вузькому розумінні сутності цього концепту) як сферу самоорганізації громадян і добровільно утворених громадських об'єднань, відмежованих відповідними законами від прямого втручання у їхню діяльність з боку державної влади, що здатне впливати на процеси розроблення та прийняття політико-управлінських рішень. Показовим є те, що в індустріально розвинених, з усталеними демократичними традиціями країнах світу організоване громадянське суспільство виступає дієвим партнером держави у захисті конституційних прав і свобод громадян, забезпеченні нагальних потреб передусім соціально уразливих та маломобільних груп населення. У цьому контексті, з позиції українських учених, громадські об'єднання є основним інститутом громадянського суспільства, гарантом розвитку демократії, елементом взаємодії між державою та громадянами, запорукою громадського контролю над діяльністю органів влади [1, с. 24]. Завдяки розбудові волонтерських, благодійних та інших організацій громадянського суспільства (ОГС), які довели свою дієздатність у попередній період національного опору російській збройній агресії (з лютого 2014 р. й до 24 лютого 2022 р.), появі нових форм і практик громадської самоорганізації під час повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України (з 24 лютого 2022 р. й дотепер) вітчизняному громадянському суспільству вдалося доповнити державу у виконанні частини державних функцій з національного опору агресорові та вирішенні нагальних проблем українських військових і цивільних, які постраждали

від бойових дій, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), населення деокупованих та прифронтових територій.

Аналіз публікацій. Досить ґрунтовно різноаспектна проблематика інститутів громадянського суспільства (ІГС) проаналізована в докторській дисертації Г. І. Зеленько, дисертаціях О. А. Дмитренко, О. В. Карчевської, Н. І. Крицалюка, О. Г. Михайловської, К. М. Петренко; наукових публікаціях І. О. Дробота, М. М. Житник, В. Я. Зимогляда, Ф. М. Медвідя, П. М. Петровського. Дослідженню різних питань становлення та функціонування ОГС, визначенню передумов інституціалізації громадянських ініціатив присвячені монографії В. П. Андрущенко, І. М. Гавриленка, М. І. Іванюка, К. І. Левчука, М. Г. Патея-Братасюка, В. П. Степаненка та ін.

Інституціональному розвитку громадянського суспільства протягом 2012–2021 рр. присвячені численні щорічні аналітичні доповіді працівників Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) (їхні електронні версії розміщено на офіційному вебсайті НІСД в інтернеті). В умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України, коли значний масив офіційних статистичних даних став тимчасово недоступним, єдиним джерелом інформації про сучасний стан ІГС, передусім у сферах волонтерства та благодійництва, стали публікації журналістів, громадських експертів, блогерів. Підсилює актуальність дослідження різноаспектної проблематики ІГС в умовах воєнного стану й те, що нині обмаль відповідного спрямування наукових публікацій.

Мета статті – визначити специфіку інституціалізації українського громадянського суспільства в умовах повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну порівняно з трансформацією різновекторної громадянської активності та самоорганізації в інституції громадянського суспільства у попередній період національного опору російській збройній агресії та у контексті залучення потенціалу громадського сектору України під час відбудови у післявоєнний час.

Основний зміст дослідження. Беручи до уваги поданий вище аналіз публікацій з проблематики інституціалізації українського громадянського суспільства, вважаємо за необхідне зробити окреме методологічне зауваження. Якщо взяти за основу подане в «Політичній енциклопедії» визначення концепту громадянського суспільства, то зміст поняття «інститут громадянського суспільства» визначають: по-перше, взаємопов'язані процеси всередині громадянського суспільства (внутрішня складова ІГС, вузьке розуміння змісту цього поняття); по-друге, взаємовідносини (взаємодія) організованого суспільства з державними, бізнесовими, іншими соціально-політичними структурами (зовнішня складова ІГС, широке розуміння змісту цього поняття) [2, с. 160].

Характеризуючи внутрішню складову ІГС, акцентуємо увагу на висновку Н. І. Крицалюка: «Громадянське суспільство – це не набір інститутів, які знаходяться поза державою, а форма їх зв'язку в єдиний засіб громадського життя. Саме цей зв'язок забезпечується через механізм інституціалізації, яка означає не просто становлення і розвиток окремих інститутів громадянського суспільства, а створення сталих форм їх взаємодії» [3, с. 62]. Варто додати, що внутрішню складову ІГС в Україні показово характеризують організаційно-правове оформлення (формалізація) громадських ініціатив (неформальної самодіяльності), різні за спрямуванням об'єднавчі формати й практики громадської самоорганізації: коаліції громадських об'єднань, громадські об'єднання (асоціації), створені за мережевим принципом. Про смисловий діапазон поняття «інститут громадянського суспільства» та його змістовну відмінність від поняття «інституціалізація» (тотожного до нього поняття «інституціалізація», на що також вказує український філософ В. В. Рубанов) йдеться у статті «Громадянське суспільство в Україні: основні етапи інституціалізації», що опублікована 2012 р. в четвертому числі часопису «Стратегічні пріоритети» (С. 68–73).

Аналіз внутрішньої складової ІГС після повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України та порівняння її з попереднім періодом національного опору зовнішній російській агресії засвідчує усталену тенденцію до збільшення кількості офіційно зареєстрованих в Україні різних типів громадських об'єднань (за даними ЄДРПОУ Державної служби статистики України, без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим і м. Севастополя). У виступі під час презентації соціологічного дослідження «Громадянське суспільство в Україні в умовах війни – 2022» директор Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) Н. Харченко зазначила, що «з початком повномасштабної війни... 80 % організацій взагалі не припиняли свою роботу за основними напрямками. Завдяки цьому люди, які постраждали, ЗСУ, суспільство відчували підтримку. Ми бачимо велику кількість новостворених організацій» [4].

Протягом періоду протидії російській збройній агресії, а надто з 24 лютого 2022 р., на тлі збільшення кількості різних за спрямуванням громадських організацій та асоціацій спостерігалось стрімке зростання громадської самоорганізації у сферах благодійності й волонтерства [5] (табл.1).

Таблиця 1

**Кількість зареєстрованих юридичних осіб
за організаційно-правовими формами господарювання**

Різновиди громадських об'єднань	Період часу		
	01.01.2014	01.01.2022	01.01.2023
Громадські організації, од.	77286	96543	99556
Благодійні організації, од.	14999	20498	26846
Громадські спілки, од.	526 (станом на 01.02.2015)	2071	2212

Джерело: складено автором.

Отже, кількість благодійних організацій станом на 01 січня 2023 р. порівняно з їхньою кількістю станом на 01 січня 2022 р. збільшилась на 6348. За відсутності офіційних статистичних даних щодо зареєстрованих волонтерських організацій (відповідно до статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI волонтерство є однією з форм благодійності), тенденція до зростання, що спостерігалася протягом зазначених років, внесених до ЄДРПОУ Державної служби статистики України благодійних організацій може опосередковано характеризувати тенденцію щодо збільшення з 2014 р. й донині кількості волонтерських організацій. Це також підтверджують результати соціологічних опитувань, публікації громадських експертів, провідних соціологів і науковців. Водночас, з позиції української вченої Н. Кривди, «епоха реактивного волонтерства має перейти в епоху потужних, сталих інституцій. Успішних, бо професійних» [6].

Загалом зробимо особливий акцент на тому, що після 24 лютого 2022 р. задля спротиву російській агресії та подолання катастрофічних гуманітарних наслідків сформувалася розгалужена мережа громадських активностей. Громадська діяльність набула нових форм системної організації, зокрема у сфері волонтерства, що засвідчує публікація фахівців НІСД [7]. Водночас треба додати, що визначальною особливістю ІГС в умовах воєнного стану, на відміну від попереднього етапу здійснення національного опору російській збройній агресії, став відхід ОГС від діяльності за багатьма напрямками, а також її звуження за окремими напрямками. До них, зокрема, належать: гуманітарна допомога та підтримка ВПО, інших інклюзивних категорій громадян; правова допомога ВПО (адвокатування); соціальна та медико-психологічна реабілітація військових і цивільних, які постраждали від бойових дій. У свою чергу, це вплинуло на процес інституціоналізації громадської самоорганізації у контексті збільшення кількості ОГС відповідно до кожного з цих напрямів.

Завдячуючи зусиллям органів влади, ОГС та бізнес-структур в Україні було створено мережу гуманітарних штабів (центрів гуманітарної підтримки) і волонтерських центрів, запрацювала регіональна мережа соціальних, освітніх, журналістських та інноваційних хабів. У березні 2023 р. в Києві запрацював громадський хаб «Дім громадянського суспільства» з метою сприяння міжсекторальному діалогу, координації діяльності регіональних громадських хабів України.

З урахуванням складної соціально-економічної ситуації серед основних тенденцій ІГС в умовах російської збройної агресії, а тим паче – повномасштабного вторгнення РФ в Україну, виокремимо посилення рівня адаптивності як власне ОГС, так і адаптації за їхньої участі різних соціальних категорій населення до життєдіяльності в умовах війни. Йдеться, наприклад, про механізми залучення громадських активностей та самоуправлінського потенціалу громадського сектору до створення нових робочих місць, що відбувається завдяки впровадженню на рівні громад / регіонів різних організаційно-правових форм підприємницької (господарської) діяльності громадських об'єднань: споживчих кооперативів і товариств, сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів та ін.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, підкреслимо, що тенденція до збільшення параметрів громадської самоорганізації як структурованих організацій за різними організаційно-правовими формами (див. табл.), безумовно, сприятиме унеможливленню ризиків маргіналізації громадського сектору та втрати ним статусу посередника між різними соціальними групами та органами влади.

Динаміка ІГС як у роки протидії російській агресії на сході України, так і за повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України показово характеризує зростання кількості

волонтерських та благодійних організацій, різних за організаційно-правовими формами господарювання громадських об'єднань, поширення їх присутності здебільшого в західних областях України. Поряд із наданням допомоги Силам оборони України зівставним із цим найголовнішим напрямом громадської самоорганізації варто вважати інший вельми важливий напрям – найактивніше залучення ОГС до подолання наслідків війни, волонтерських, благодійних, ветеранських та інших ОГС України – до забезпечення нагальних потреб ВПО, мешканців прифронтових територій, громадян України, які пережили окупацію, інших інклюзивних груп населення.

Отже, українське організоване суспільство в умовах воєнного стану демонструє високу здатність до самоорганізації та консолідації з владними та бізнесовими структурами у протидії та подоланні наслідків зовнішньої агресії, що актуалізує необхідність проведення подальших наукових досліджень громадських активностей у цих напрямках, з проблематики інституційної сталості та спроможності українського громадянського суспільства, залучення його потенціалу до відбудови України у післявоєнний період.

Бібліографічний список:

1. Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці : аналіт. доп. / за ред. О. М. Майборода. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 376 с.
2. Політична енциклопедія / НАН України, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса ; редкол.: Ю. Левенець (голова) [та ін.]. Київ : Парламентське вид-во, 2011. 807 с.
3. Крицкалюк Н. І. Інституціоналізація громадянського суспільства як основний критерій демократичного розвитку. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2014. Вип. 1. С. 61–64.
4. Відбудувати Україну після війни планують 80 % громадських і благодійних організацій : опитування / Укрінформ. 2023. 21 лют. URL: <http://surl.li/pqqeq> (дата звернення: 05.12.2023).
5. Кількість зареєстрованих юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання з розподілом за ознакою статі керівника / Держстат України. URL: https://ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/arh_ks_opfg_23.htm (дата звернення: 12.12.2023).
6. Тренди розвитку громадянського суспільства 2024 / ІСАР Єднання. URL: https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12580-trendi-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-2024?utm_source=sendpulse&utm_medium=email&utm_campaign=naitskavsh-novini-konkursi-ta- (дата звернення: 19.01.2024).
7. Потапенко В., Двігун А. Аналіз українського волонтерства на основі методології нових соціальних рухів. Київ : НІСД, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> (дата звернення: 17.12.2023).

References:

1. Maiboroda, O. M. (Ed.). (2013). State and civil society in Ukraine: search for the concept of cooperation. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 376 p. [in Ukrainian].
2. Political encyclopedia. (2011). Eds. by Yu. Levenets (chairman) [et al.]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 807 p. [in Ukrainian].
3. Krytskaliuk, N. I. (2014). Institutionalization of civil society as the main criterion of democratic development. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Philosophy. Politology. Issue 1. Pp. 61–64 [in Ukrainian].
4. Ukrinform. (2023, February 21). 80 % of public and charitable organizations plan to rebuild Ukraine after the war. Ukrinform. Retrieved December 05, 2023, from <http://surl.li/pqqeq> [in Ukrainian].
5. State Statistics Service of Ukraine. (2023, January 01). The number of registered legal entities by organizational and legal forms of business with distribution by the gender of the manager. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved December 12, 2023, from https://ukrstat.gov.ua/edrpo/ukr/EDRPU_2023/ks_opfg/arh_ks_opfg_23.htm [in Ukrainian].
6. ISAR Ednannia. (n.d.). Trends in the development of civil society 2024. ISAR Ednannia. Retrieved January 19, 2024, from https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12580-trendi-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-2024?utm_source=sendpulse&utm_medium=email&utm_campaign=naitskavsh-novini-konkursi-ta- [in Ukrainian].
7. Potapenko, V., Dvighun, A. (2022, November). Analysis of Ukrainian volunteering based on the methodology of new social movements. Kyiv: NISS. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-ukrayinskoho-volonterstva-na-osnovi-metodolohiyi-novykh-sotsialnykh> [in Ukrainian].

Kornievskyy O. A. Peculiarities of the institutionalization of the civil society of Ukraine in the conditions of martial law

The article is devoted to the study of civil activities under martial law. Against the general background of the annual slow growth of the number of public associations of different orientations, the differences in the institutionalization of civil activities after the full-scale Russian military invasion on February 24,

2022 from the previous period of resistance to Russian armed aggression, which was accompanied by hostilities in the east of Ukraine, are pointed out. During these periods, the Ukrainian civil society demonstrated the ability for operational public self-organization. Re-election of part of the functions of the state, primarily in the humanitarian and social spheres, both to provide everything necessary for the Ukrainian military, and to solve the urgent problems of civilians affected by hostilities, as well as inclusive categories of the population; the appearance of new social groups (internally displaced persons, veterans of the anti-terrorist operation) caused a change in the structural and institutional design of Ukrainian civil society, an increase in the share of volunteer, charitable, other socially oriented public associations in its socio-humanitarian segment, in particular associative type and humanitarian ones created on the network principle headquarters and volunteer centers. Thanks to the synergy of the government, the public and business, with the help of foreign donors, a regional network of humanitarian, social, educational, journalistic and innovative public hubs and centers has been launched in Ukraine. Successful practices of public self-organization, state-public interaction in the conditions of war to solve the problems of various inclusive population groups will contribute to the involvement of the public sector's capabilities in restoring and building a safe environment in communities that survived hostilities and occupation, in general, to the reconstruction of Ukraine in the post-war period.

Keywords: civil society, public associations, institutionalization of civil society, martial law, charitable and volunteer organizations, network public self-organization.

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.7

УДК 35.07:[351/354:004.7

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1637-175X>

Окуньовська Ю. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦНАП ТА ДІЯ.ЦЕНТРІВ У СИСТЕМІ Е-ВРЯДУВАННЯ

Дана стаття розкриває особливості функціонування системи електронного врядування у контексті державної політики України та демонструє генезу розвитку центрів надання адміністративних послуг у Дія. Центри. Визначається, що цифровізація відбувається у всіх сферах суспільно-політичного життя та покликана наблизити взаємодію влади, громади та бізнесу. Цифрові технології використовуються у системі публічної влади та завдяки запровадженню електронного врядування спостерігається суттєва економія державних коштів.

У даній статті досліджуються центри надання адміністративних послуг, їх специфіка, кількість, державна та міжнародна підтримка. Вивчено, що центри надання адміністративних послуг орієнтуються не лише на надання адміністративних послуг, а й під впливом цифровізації, і електронних послуг, що стали основою для переходу до Дія.Центрів.

Під час дослідження було акцентовано увагу на тому, що Дія Центри на відміну від центрів надання адміністративних послуг надають не лише адміністративні та е-послуги, а й формують комплексні розв'язання нагальних проблем громадян, що можна вирішити в одному місці.

Проаналізовано регіональний аспект поширення Дія. Центри впродовж 2022-початку 2024 року. Визначено, що найбільш активно Дія. Центри відкривалися у Тернопільській, Львівській, Волинській, Рівненській, Івано-Франківській областях.

Визначено проблеми українського суспільства у системі електронного врядування а саме, відсутність необхідних навичок у громадян для користування електронними послугами та нерівний доступ до інтернету по всій території України.

Функціонування центрів надання адміністративних послуг у системі е-врядування та створення на їх основі Дія. Центрів свідчить про трансформаційні зміни українського суспільства.

Ключові слова: е-врядування, адміністративні послуги, громадянське суспільство, державна політика, трансформація.

Постановка проблеми. Система е-врядування – це специфічна комунікація між громадянами, представниками бізнесу та публічними службовцями, що дає можливість за допомогою е-послуг наблизити владні рішення до населення. Завдяки е-врядуванню відбувається формування інноваційних рішень щодо отримання послуг через інформаційно-комунікаційні технології.

В Україні розвиток е-врядування лежить у концепції цифровізації всього суспільства, тому важливим є поєднання всіх аспектів життя через наявні електронні ресурси. У контексті розвитку е-врядування варто звернути увагу на наявні е-послуги, що вийшли з адміністративних та публічних послуг та модернізувалися за рахунок інформаційно-комунікаційних технологій. Достатньо швидкий розвиток е-врядування в Україні спричинив зростання послуг у декількох інстанціях, що не встигали за розвитком, таким чином адміністративні послуги у переважній більшості надаються через центри надання адміністративних послуг (ЦНАП), а більшість електронних послуг, у тому числі електронних адміністративних послуг, знайшли своє місце у новосформованих Дія. Центрах.

Метою статті є вивчення системи функціонування ЦНАП та особливостей їх переформування у Дія. Центри.

Виклад основного матеріалу. Система е-врядування в Україні забезпечує встановлення багаторівневої комунікації між основними акторами суспільно-політичного життя. В Україні термін «електронне урядування» було закріплено «Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, де визначено сутність даного поняття як форму організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-

телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян» [4].

У центрі цієї системи лежить «доступність», «відкритість» та «прозорість» надання послуг. Органи державної влади під час реалізації концепції е-врядування здійснюють взаємодії між «громадою» та «бізнесом» за допомогою різноманітних ресурсів: офіційних сайтів, соціальних мереж, різноманітних додатків та державних програм. Проте надання адміністративних послуг здійснюється у спеціалізованих установах – центрах надання адміністративних послуг. Оскільки, відповідно до законодавства України «адміністративна послуга» – результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону [1].

Станом на 17 лютого 2022 року за інформацією Урядового порталу України визначається, що мережа ЦНАП зростає до близько 3 тисяч точок. Серед них – 1027 ЦНАП, 1712 віддалених робочих місць, 124 територіальні підрозділи та 28 мобільних ЦНАП. Порівнюючи з 2020 роком, мережа зростає на 1,5 тисячі точок. Тільки 200 Центрів відкрилися за останній квартал. Лідерами за рівнем доступності державних послуг стали такі області: Івано-Франківська, Дніпропетровська, Волинська та Черкаська. Щоб допомогти громадам у розбудові мережі Центрів, держава у 2022 році виділила 231 млн грн субвенції [8].

ЦНАП являються державними установами з надання адміністративних послуг за принципом «єдиного вікна» та «прозорого офісу», які почали створюватись при місцевих радах з метою створення комфортних умов надання послуг фізичним та юридичним особам, а також як спосіб протидії корупції. Так, розвитку мережі ЦНАП в Україні сприяло впровадження міжнародної програми «U-LEAD з Європою», яка фінансується Європейським Союзом та його країнами-членами: Німеччиною, Швецією, Польщею, Данією, Естонією та Словенією. Її метою є підтримка створення системи прозорого і підзвітного багаторівневого врядування, яке задовольнятиме потреби громадян [10].

Міністерство цифрової трансформації зацікавлене у розвитку широкої мережі ЦНАП, оскільки ЦНАП – це не лише приміщення у якому надають адміністративні послуги, це певна точка доступу громадян до співпраці з державою. Українське суспільство реформування мережі ЦНАП у системі е-врядування сприймає як основу цифрових змін у держав у контексті набуття членства у Європейському Союзі.

У державах Європейського Союзу цифрові технології використовуються у системі публічної влади. Завдяки запровадженню е-врядування спостерігається суттєва економія державних коштів. Наприклад, у Данії електронне виставлення рахунків дозволяє заощадити платникам податків 150 млн євро, а підприємствам – 50 млн. євро на рік. У разі впровадження в усіх державах-членах ЄС річна економія може перевищити 50 млрд євро. Лише в Італії системи електронних закупівель зменшили витрати на понад три мільярди євро [3]

В Україні поширеними є кілька термінів, таких як «адміністративні послуги», «публічні послуги», «державні послуги», «муніципальні послуги» тощо. Загалом, як зазначає дослідник І.В. Клименко, під будь-якою послугою розуміється діяльність, спрямована на задоволення певних потреб люди [2, с.14].

У контексті європейського досвіду, варто розділити поняття «електронна послуга» та «адміністративна послуга». Якщо адміністративна послуга визначається законом України «Про адміністративні послуги», то е-послуга визначається у «Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні», затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 №918-р. [5]

У процесі надання адміністративних послуг через інструменти е-врядування вирішується комплекс завдань:

- по-перше, через забезпечення публічних службовців ефективними засобами надання адміністративних послуг та прийняттям управлінських рішень;
- по-друге, сприяння розвитку бізнесу та навчання громадян ефективним засобами користування різноманітними е-сервісів;
- по-третє, організація електронної взаємодії влади, громадян та бізнесу.

Тобто, надаючи адміністративні послуги засобами електронного урядування на основі принципів, інструментів, методів відбувається взаємодія між різними суб'єктами.

На думку Ю.І. Соломко «запровадження електронного урядування в практику державного управління полягають в наступному: спрощений доступ до публічної інформації та отримання адміністративних послуг через Інтернет- мережу, а також участь громадян у державотворенні; для підприємницького середовища – спрощений доступ до органів державної влади та місцевого самоврядування, співпраця з якими сприятиме соціально-економічному розвитку країни; для органів державної влади та місцевого самоврядування – підвищення ефективності та результативності діяльності, підвищення продуктивності, оперативності та якості надання адміністративних послуг; залучити громадянського суспільства до процесу прийняття державно управлінських рішень» [7].

Під е-послугою законодавець визначає адміністративну та будь-яку іншу публічну послугу, що надається через використання інформаційно-комунікаційних технологій. У зв'язку з цим функціонування ЦНАП модернізується та орієнтуючись на державу політику перетворюються у «Дія Центри».

Зарубіжні фахівці виділяють три основні характеристики е-послуг:

- 1) такі послуги доступні через мережу Інтернет або інші електронні мережі;
- 2) послуга використовується прямо або ж опосередковано через мережу Інтернет або інші електронні мережі;
- 3) може стягуватися плата, яку користувач сплачує надавачу послуги. Але ця характеристика не завжди присутня, особливо для е-послуг, що надаються державою [9].

Дія Центри на відміну від ЦНАП надають не лише адміністративні та е-послуги, а й формують комплексні розв'язання нагальних проблем громадян, що можна вирішити в одному місці. Відвідувачі Дія Центрів мають змогу отримати: консультації щодо наявних онлайн послуг, для них створені місця для самообслуговування. Оремо передбачено функціонування супутніх послуг, таких як: банківські, юридичні, комунальні.

В Україні функціонує портал Дія (diia.gov.ua), де зібрано усі доступні державні послуги онлайн. Окрему групу послуг на порталі складають послуги для бізнесу, поділені на такі підгрупи: ліцензії та дозволи; земля, будівництво, нерухомість; медицина та фармацевтика; витяги та довідки; транспорт; створення бізнесу.

Державна політика стосовно функціонування платформи ДІА передбачає поєднання на одній платформі компонентів ЦНАП, а згодом і Дія.Центрів Особливо яскраво це відображається через проєкт «ДІА. Цифрова освіта», який впроваджувався через навчання цифрової грамотності. Відповідно до цього у частині ЦНАП наявні громадські приймальні чи громадські простори (наприклад, у рамках Програми «U-LEAD з Європою» їх облаштовано у 146 ЦНАП), часто поруч із ЦНАП розташовуються зали засідань органів місцевого самоврядування, які також можна використовувати для цих навчань.

Міжнародний досвід демонструє, що надання адміністративних послуг в е-формі потребує багатоаспектного підходу, оскільки важливими є не лише наявність і зручність розроблених онлайн-інструментів, а й готовність мешканців їх використовувати. Проблемою українського суспільства залишається відсутність необхідних навичок у громадян для користування цими послугами, з однієї сторони та нерівний доступ до інтернету по всій території України, з іншої. Неврахування цих факторів може спричинити низький відсоток користування громадянами е-послугами.

Важливо підкреслити, що працівники ЦНАП (Дія. Центрів) стають опорою для функціонування, навчання та допомоги громадянам у програмах, де можна отримати публічні послуги шляхом самообслуговування, та пропагують ширше використовувати новітні можливості.

Мережа Дія. Центрів активно розвивається навіть під час воєнного стану. Станом на початок 2024 року в Україні уже функціонує 66 Центрів Дії, що були сформовані на базі ЦНАП. З них за 2023 рік в Україні запрацювали 35 Дія. Центрів у 18 областях. Найбільше з них – у Тернопільській, Львівській, Волинській, Рівненській, Івано-Франківській. Для прикладу, у Вінницькій області створено 4 Дія. Центри у населених пунктах Чернівці, Теплик, Козятин та Жмеринка. За даними Міністерства цифрової трансформації України станом на 1 січня 2024 року було відкрито 4 Дія.Центри на Заході України у населених пунктах: Кострино, Більче-Золоте, Добросин, Кадубівці.

Висновки. Функціонування ЦНАП у системі е-врядування та створення на їх основі Дія. Центрів це свідчення трансформаційних змін українського суспільства. Цифровізація відбувається у всіх сферах суспільно-політичного життя та має позитивні відгуки як в середині держави

так і за її межами. Адже е-врядування, як один з компонентів цифровізації у публічному управлінні, свідчить про реалізацію комплексної мети щодо наближення послуг до громадян та розвитку цілісної системи взаємодії між секторами держави.

Бібліографічний список:

1. Закон України «Про адміністративні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
2. Клименко І.В. Електронні послуги : навч. посіб. К. : НАДУ при Президентові України, 2014. 100 с. (14)
3. Офіційний сайт Європейської Комісії. URL: <https://bit.ly/3sp56Yx>
4. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про схвалення Концепції розвитку системи електронних послуг в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016. № 918-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80#Text>
6. Роль ЦНАП (Центрів Дія) у використанні е-послуг. 2021. URL: <https://www.decentralization.ua/uploads/library/file/703/E-skills-Manual.pdf>
7. Соломко Ю.І. Стан впровадження електронних послуг: результати реалізації концепції розвитку системи електронних послуг в Україні. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2018. Вип. 3 (62). С.102–109.
8. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-kilkist-tochok-dostupu-do-administrativnih-poslug-nablizhayetsya-do-3000>
9. Scupola, A. «E-Services: Definition, Characteristics and Taxonomy: Guest Editorial Preface» // Journal of Electronic Commerce in Organization, 2008, Vol. 6, №2. URL: https://www.researchgate.net/publication/294703798_Eservices_Definition_characteristics_and_taxonomy
10. U-LEAD з Європою. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/>

References:

1. Zakon Ukrayini «Pro administrativni poslugi». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>
2. Klimenko I.V. Elektronni poslugi : navch. posib. K. : NADU pri Prezidentovi Ukraini, 2014. 100 s.
3. Ofitsiyniy sayt Evropeyskoji Komisiyi. URL: <https://bit.ly/3sp56Yx>
4. Pro shvalennya Kontseptsiyi rozvitku elektronnoho uryaduvannya v Ukrayini: Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vId 13.12.2010 r. № 2250-r. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Pro shvalennya Kontseptsiyni rozvitku sistemi elektronnih poslug v Ukrayini. Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayini vId 16.11.2016. № 918-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016>
6. Rol TsNAP (Tsentriv Diya) u vikoristanni e-poslug. 2021. URL: <https://www.decentralization.ua/uploads/library/file/703/E-skills-Manual.pdf>
7. Solomko Yu.I. Stan vprovadzheniya elektronnih poslug: rezultati realizatsiyi kontseptsiyi rozvitku sistemi elektronnih poslug v Ukrayini. Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya: zb. nauk. pr. H.: Vid-vo HarPI NADU «MagIstr», 2018. Vip. 3 (62). С.102–109.
8. Uryadoviy portal. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-kilkist-tochok-dostupu-do-administrativnih-poslug-nablizhayetsya-do-3000>
9. Scupola, A. «E-Services: Definition, Characteristics and Taxonomy: Guest Editorial Preface» // Journal of Electronic Commerce in Organization, 2008, Vol. 6, №2. URL: https://www.researchgate.net/publication/294703798_Eservices_Definition_characteristics_and_taxonomy
10. U-LEAD z Evropoyu. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/>

Okun'ovs'ka J. V. Functioning of tsnap and activity of centers in the e-government system

This article reveals the peculiarities of the functioning of the e-government system in the context of the state policy of Ukraine and demonstrates the genesis of the development of centers for the provision of administrative services in Diya. Centers. It is determined that digitization occurs in all spheres of social and political life and is intended to bring closer the interaction of government, community and business. Digital technologies are used in the system of public authority, and thanks to the introduction of electronic governance, there is a significant saving of public funds.

This article examines administrative service provision centers, their specifics, number, state and international support. It has been studied that the centers for the provision of administrative services are oriented not only to the provision of administrative services, but also under the influence of digitalization and electronic services, which became the basis for the transition to Action Centers.

During the research, attention was focused on the fact that Action Centers, unlike administrative service centers, provide not only administrative and e-services, but also form complex solutions to urgent problems of citizens, which can be solved in one place.

The regional aspect of Diya's spread is analyzed. Centers during 2022-early 2024. It was determined that Diya is the most active. Centers were opened in Ternopil, Lviv, Volyn, Rivne, and Ivano-Frankivsk regions.

The problems of Ukrainian society in the system of electronic governance are identified, namely, the lack of necessary skills among citizens to use electronic services and unequal access to the Internet throughout Ukraine.

Functioning of centers for the provision of administrative services in the e-government system and the creation of an Action based on them. Centers shows the transformational changes of Ukrainian society.

Keywords: *e-governance, administrative services, civil society, state policy, transformation*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.8

УДК 364+342.7(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8827-3569>

Сашук Г. М., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті проаналізовано особливості та перспективи використання гуманітарної політики як інструменту запобігання та подолання кризи громадянської ідентичності.

Встановлено, що у більшості випадків громадянська ідентичність визначається через самоусвідомлення і самоідентифікацію громадянина із конкретною державною, тобто її громадянською спільнотою, незалежно від етнічного коріння та національного походження. Формування громадянської ідентичності є одним із ключових завдань гуманітарної політики держави,

З'ясовано, що в умовах глобалізації особливого значення набуває проблематика подолання кризи громадянської ідентичності, що може включати в себе цілеспрямовану політику держави у сферах формування світогляду, національної самосвідомості і менталітету, національного характеру, історичної та етнонаціональної пам'яті, підтримання національних традицій, символів та стереотипів поведінки громадян.

Окреслено типи ідентичності, які можуть бути об'єктом гуманітарної політики держави та узагальнено досвід демократичних країн у сфері реалізації гуманітарної політики як інструменту подолання кризи громадянської ідентичності.

Доведено, що гуманітарна політика держави має бути спрямована на зміцнення передусім суверенітету, й у деяких випадках може не бути тотожною з гуманітарними політиками окремих культурних груп, які утворюють громадяни цієї держави. Крім випадків, коли такі культурні групи розраховують на державне сприяння їхнім інтересам й беруть на себе певні зобов'язання щодо підтримки держави.

Підсумовано, що якісні демократичні перетворення в усіх сферах новітнього українського суспільства потребують формування адекватної національної концепції взаємодії громадянського суспільства й держави, юридичне та моральне підґрунтя якої вже закладено.

Ключові слова: гуманітарна політика, гуманітарна сфера, ідентичність, громадянська ідентичність, етнічна ідентичність, демократія

В сучасному світі, де напруженість між різними групами суспільства може стати причиною серйозних конфліктів, саме гуманітарна сфера суспільства є стратегічним ресурсом забезпечення національних інтересів країни, що створює та нарощує її духовний, інтелектуальний та економічний потенціал, виступає як фундамент формування громадянської ідентичності. Глибокі кризи громадянської ідентичності, що охоплюють сучасне світове співтовариство, вимагають не лише політичних рішень, але й глибокого крос-культурного аналізу. Одним із ключових інструментів подолання подібних крих може бути гуманітарна політика держави.

Аналіз останніх досліджень. Проблематику громадянської ідентичності у розрізі реалізації гуманітарної політики держави досліджували наступні іноземні та вітчизняні дослідники: Б. Андерсон, Ж. Бодріяр, Б. Бевза, А. Віліс, Ю. Габермас, С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гобсбаум, Е. Гідденс, В. Євтух, М. Кастельс, А. Колодій, В. Кремень, А. С. Хейер, Ш. Епінгер, Ентоні Д. Сміт, Ю. Павленко, Ж. Лакан, О. Рафальська, Ю. Руденко, М. Рябчук, Е. Тоффлер, М. Фуко, Ф. Фукуяма та ін.

Водночас проблематика реалізації гуманітарної політики у контексті подолання криз громадянської ідентичності все ще потребує подальших наукових розвідок.

Метою статті є дослідження особливостей формування та передумов утворення криз громадянської ідентичності, використання інструментарію гуманітарної політики у подоланні криз громадянської ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою умовою та невичерпним ресурсом гуманітарного розвитку є громадянська ідентичність, що потребує забезпечення базових потреб і прав людини, аналіз викликів та загроз розвитку людини та адекватну відповідь на них шляхом ефективного функціонування гуманітарної сфери держави, її суб'єктів та інститутів. Формування спільної громадянської ідентичності є одним із ключових завдань гуманітарної політики держави [1].

У загальному розумінні поняття ідентичність уособлює у собі потребу підтримування й постійного відтворення певного набору цінностей, символів, міфів і традицій, що утворює певну специфічну спадщину націй, та самоідентифікування індивіда з цією неповторною спадщиною й відповідними цінностями, символами, знаками, міфами і традиціями [2]. У більшості випадків громадянська ідентичність визначається через самоусвідомлення і самоідентифікацію громадянина із конкретною державною, тобто її громадянською спільнотою, незалежно від етнічного коріння та національного походження.

Б. Бевза пропонує визначити такі виміри національної ідентичності:

- психологічний (індивідуальний (думки, емоції), колективний (моделі, репрезентації, контексти, архетипи);
- поведінковий (моделі практик та їх здійснення);
- культурний (притаманні ознаки і особливості);
- історичний (минуле, його осмислення, його вплив, його перетворення);
- езотеричний (священний шлях, глибинна основа, призначення);
- географічний (територія у контексті ресурсів);
- світоглядний (когнітивні підстави сприйняття);
- часовий (сприйняття минулого, теперішнього і майбутнього);
- просторовий (сприйняття простору);
- політичний (яку державу ми створюємо);
- соціальний (яке суспільство ми будуємо);
- соціологічний (які поділи ми визначаємо);
- інтеракційний (на основі чого ми взаємодіємо);
- телеологічний (як ми бачимо нашу мету);
- стратегічний (яким є наш план дій);
- тактичний (як ми його здійснюємо);
- сутнісний (як ми витворюємо ключові поняття);
- формально-нормативний (як ми фіксуємо ключові поняття);
- персоніфіковано-сценарний (якими є елементи нашої ідентичності у спрощеному персоніфікованому варіанті);
- цивілізаційний (до якої цивілізації належимо);
- ідеологічний (яку систему ідей витворюємо);
- ціннісний (які цінності сповідуємо і практикуємо) [3].

Водночас Ф. Фукуяма зауважує, що національна ідентичність в певний період заслужила погану репутацію саме тому, що її стали асоціювати з обмежувальним відчуттям належності, яке ґрунтується на етнічній належності й відоме як етнонаціоналізм. Цей тип ідентичності передбачав переслідування людей, які не належали до групи, й агресію проти іноземців заради своїх одноплемінників в інших країнах. [4, с. 124]. Тому у контексті досліджуваної проблематики вважаємо за доцільне використовувати саме термін «громадянська ідентичність».

Реалізація гуманітарної політики включає ще один різновид ідентичності, – етнічну ідентичність як одну з найбільш усталених історичних видів соціальної ідентичності, який є результатом пізнавально-емоційного процесу самовизначення індивіда (соціуму) в соціокультурному просторі і характеризується усвідомленням своєї належності до певної етнічної спільноти, а також розумінням, оцінюванням і переживанням свого членства в ній [5, с. 461].

Е. Сміт поділяє ідентичність на західну або громадянську моделі, яка характеризується складною системою, що включає такі компоненти як історична спільна територія, закони та інститути, політична рівність громадян, виражена в чинній системі прав і обов'язків, спільність громадянської культури та ідеології та етнічну, або східну модель, що характеризує такими ключовими компонентами: походження, що розуміється як приналежність до свого клану, національна культура, мова, звичаї. Очевидно, що в цих моделях різні пріоритети. Якщо для концепції громадянської

ідентичності – це аспекти рівноправності громадян, то для етнічної – аспекти спільності мови, традиції, релігії, звичок [2].

Тому під час формування своєї політики, у тому числі у гуманітарній сфері, держава має враховувати рівні самоідентифікації громадян із етнічними спільнотами. Основними подібними рівнями є:

- моноетнічна ідентичність як самоідентифікація людини з конкретним народом;
- біетнічна ідентичність як одночасне зарахування людиною себе до двох етнічних спільнот;
- маргінальна етнічна ідентичність – труднощі з визначенням своєї етнічної належності до тієї чи іншої етнічної спільноти.

Ключовим аспектом гуманітарної політики має бути формування саме моноетнічної ідентичності як підґрунтя для розвитку ефективної держави із потужною системою національної стійкості у протидії сучасним гібридним загрозам.

В умовах глобалізації особливого значення набуває проблематика подолання кризи громадянської ідентичності, що може включати в себе цілеспрямовану політику держави у сферах формування світогляду, національної самосвідомості і менталітету, національного характеру, історичної та етнонаціональної пам'яті, підтримання національних традицій, символів та стереотипів поведінки громадян.

Історичний досвід доводить: всякий лад зберігає свою життєдіяльність і ефективність до тих пір, доки більшість людей зберігає віру в його законність, справедливість і ефективність. Як тільки починають руйнуватися духовні й культурні стрижні національної ідеї і, як наслідок, громадянської ідентичності – можна говорити про занепад держави [6, с. 298].

Саме тому важливо враховувати досвід демократичних країн у сфері реалізації гуманітарної політики як інструменту подолання кризи громадянської ідентичності, який включає наступне:

1. Проблеми соціальних трансформацій потребують всебічного аналізу на макро- та мікрорівнях.
2. Модернізація гуманітарної політики відповідно до вимог часу можлива лише із врахуванням національних особливостей.
3. Збереження ідентичності дозволяє зберігати національну гідність.
4. Не існує заздалегідь заданих моделей розвитку, тому що особливості кожної країни роблять свої корективи у динаміку змін.
5. Розвиток кожної країни чи регіону передбачає пошук найбільш адекватних моделей управління.
6. Модернізація гуманітарної політики у короткостроковій перспективі вносить швидкі зміни в економіці та технологіях, у довгостроковій перспективі – трансформує вже соціальні процеси [7, с. 98].

Виходячи із зазначеного можемо виділити наступні типи ідентичності, які можуть бути об'єктом гуманітарної політики держави:

1. Ідентичність, при якій свій етнос сприймається позитивно, має місце позитивне ставлення до його культури, історії, існують природний патріотизм, який не переходить у фаворитизм, толерантні установки на спілкування з іншими етносами, розуміння їх місця в історії. Цей тип ідентичності можна визначити як «позитивну громадянську ідентичність».

2. Етноцентрична ідентичність. Звідси формується поняття етноцентризму. Етноцентризм – це специфічний феномен повсякденної свідомості, який виникає в процесі взаємодії етнічних груп і характеризується надпозитивним ставленням до власного етносу й емоційно негативним ставленням до інших етносів, почуттям переваги свого етносу над іншими.

3. Етнодомінуюча ідентичність фіксує такий стан самосвідомості людини, при якому досягнення цілей, інтересів етносу (можливо і протиправних) починає сприйматися як безумовно і виключно домінуюча цінність (ми всі клітини тільки одного великого організму на ім'я «нація», хто не з нами, той проти нас).

4. Етнічний фанатизм, який є крайню форму агресивної ідентичності. При такій ідентичності спостерігається абсолютне домінування етнічних інтересів і цілей, що супроводжується готовністю на будь-які жертви й дії, аж до тероризму.

5. Етнічна індиферентність, характеризується байдужістю людей до проблем етносу і міжетнічних відносин, цінностей свого й інших етносів. За умови такого типу етнічної ідентифікації люди вільні від норм і традицій етносу. На їх життєві вчинки, поведінку в будь-яких сферах суспільного життя ніяким чином не впливають ні їх власна етнічна приналежність, ні етнічність інших осіб.

6. Етнотолеранція у формі космополітизму, представляє собою заперечення етнічності, етнічних, етнокультурних цінностей; декларування свободи від усього, пов'язаного з етнічним феноменом; демонстрацію себе як «людини світу».

7. Амбівалентна (невиражена) ідентичність. Цей тип ідентичності досить розповсюджений в етнічно змішаному середовищі.

Саме тому гуманітарна політика держави має бути спрямована на зміцнення передусім суверенітету, й у деяких випадках може не бути тотожною з гуманітарними політиками окремих культурних груп, які утворюють громадяни цієї держави. Крім випадків, коли такі культурні групи розраховують на державне сприяння їхнім інтересам й беруть на себе певні зобов'язання щодо підтримки держави і послідовно виконують ці зобов'язання. Втіленням і квінтесенцією такої згуртованості окремих культурних груп довкола завдання забезпечення суверенітету держави є визнання ними спільної самосвідомості і, що у тій чи іншій мірі сприяє подоланню кризи громадянської ідентичності.

На загальнодержавному рівні подоланню кризи громадянської ідентичності може сприяти гуманізація суспільно-політичних відносин, яка виражається в гарантуванні (в максимально допустимому ступені) цілковитого здійснення, охорони й захисту людських прав і свобод як універсальних стандартів існування індивіда згідно з нинішнім рівнем цивілізаційного розвитку. У свою чергу визнання та фактичне забезпечення прав і свобод постає критерієм оцінки публічної політики й управління, їхньої ефективності щодо задоволення людських потреб та інтересів, виявляє сенс людського виміру соціальної системи [8, с. 59–60].

Зазначені заходи гуманізації суспільно-політичних відносин можуть включати у себе:

- демократичні форми реалізації політики й управління – функціонування демократичного політичного режиму та здійснення демократичного врядування, конститутивними ознаками яких є виборність влади, її відкритість (ключові елементи останньої: прозорість, участь, відповідальність), розмежування сфери повноважень держави й громадянського суспільства та підконтрольність влади населенню, пріоритет людських прав і свобод, юридична рівність громадян, плюралізм інтересів, верховенство права, – за яких громадяни спроможні впливати на державну політику, а отже, в підсумку, на власне життя, через активне залучення безпосередньо до процесу прийняття загальнодержавних рішень. Загалом до основних демократичних цінностей належить: громадянськість, компетентність, відповідальність і свобода, конституціоналізм, свобода совісті і слова, людська гідність, моральна автономія, невтручання в особисте життя (приватність), громадянська асоціація, соціальний порядок [9, с. 136];

- формулювання спільних інтересів та колективних питань, які відображають потреби й вимоги людей, пошук шляхів їх розв'язання, що в цілому спрямовано на підтримання і підвищення добробуту громадян й усього суспільства;

- політико-управлінські рішення, які постають результатом співпраці влади та громадянського суспільства, враховування спільних інтересів;

- механізми здійснення публічної політики (принципи, правила, процедури), що визначені для тих чи інших конфігурацій (форм) взаємодій численних автономних акторів у подоланні назрілих проблем, кризових явищ і забезпечують ухвалення консенсусних рішень, – громадські ради, ініціативи, слухання, експертизи, опитування з метою з'ясування громадської думки, консультації, гарячі лінії тощо;

- перехід від авторитарних (патерналістських, силових, адміністративно-командних) методів до демократичних (відповідають запитам громадян, орієнтовані на самостійний, моральний вибір), які характеризуються впливом нових горизонтальних суспільних зв'язків (мереж), глобалізації, сучасних інформаційних технологій (електронне врядування та електронний уряд), лобювання та GR, контролю, відповідальності тощо [10, с. 62–63].

Очевидно, що якісні демократичні перетворення в усіх сферах новітнього українського суспільства потребують формування адекватної національної концепції взаємодії громадянського суспільства й держави, юридичне підґрунтя якої вже закладено.

Отже, гуманітарна політика спрямована на зміцнення взаєморозуміння, толерантності та взаємовідносин між різними соціальними групами, нарощування духовного потенціалу, освіченості та резильєнтності суспільства. Одним з основних напрямків гуманітарної політики в розв'язанні кризи громадянської ідентичності є створення умов для активної участі громадян у політичному житті. Це не лише сукупність правових норм і політичних рішень, але й широкий

спектр дій, спрямованих на формування сприятливого середовища для розвитку плюралістичного суспільства, підтримку культурної різноманітності, захисту прав меншин, забезпечення соціально-економічної стабільності та громадянської свободи.

Бібліографічний список:

1. Присяжнюк С. В. Формування громадянської ідентичності як пріоритетне завдання гуманітарної політики України. Держава і право. Київ, 2023. № 94. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-94-223 (дата звернення: 30.01.2024).
2. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
3. Бевза Б. П. Сутнісні виміри національної ідентичності у контексті критичного дискурс-аналізу. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки. Вінниця, 2023. № 8 DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.5> (дата звернення: 30.01.2024).
4. Фукуяма Ф. Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості / пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш Формат, 2020. 192 с.
5. Рафальський О., Самчук З. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства : монографія. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. 688 с.
6. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність у добу глобалізації (начерки міждисциплінарного дослідження. Київ : Товариство «Знання» України. 2013. 415 с.
7. Шаповаленко М. В. Политическое развитие современных переходных обществ: теоретические подходы и основные тенденции : монография. Харьков. Издательство Харьковского национального университета внутренних дел. 2007. 340 с.
8. Єршова Н. Г. Соціокультурні передумови гуманізації вироблення публічної політики. Тавр. наук. вісн. Серія: Публ. упр. та адміністрування / Херсон. держ. аграр.-екон. ун-т. Одеса : Видавн. дім «Гельветика», 2022. Вип. 3. С. 58–64.
9. Гук О. І. Демократичні цінності. Енциклопедія держ. упр. : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 8 : Публ. врядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. ; Львів. регіон. інт держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 135–138.
10. Єршова Н. Г. Соціокультурні передумови гуманізації вироблення публічної політики. Тавр. наук. вісн. Серія: Публ. упр. та адміністрування / Херсон. держ. аграр.-екон. ун-т. Одеса : Видавн. дім «Гельветика», 2022. Вип. 3. С. 58–64.

References:

1. Prysiazhniuk S. V. Formuvannya hromadianskoi identychnosti yak priorytetne zavdannia humanitarnoi polityky Ukrainy. Derzhava i pravo. Kyiv, 2023. № 94. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-94-223 (data zvernennia: 30.01.2024).
2. Smit E. Natsionalna identychnist. Kyiv : Osnovy, 1994. 224 s.
3. Bevza B. P. Sutnisni vymiry natsionalnoi identychnosti u konteksti krytychnoho dyskurs-analizu. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriiia politychni nauky. Vinnytsia, 2023. № 8 DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2023.8.5> (data zvernennia: 30.01.2024).
4. Fukuiama F. Identychnist. Potreba v hidnosti y polityka skryvdzhenosti / per. z anhl. T. Sakhno. Kyiv : Nash Format, 2020. 192 s.
5. Rafalskyi O., Samchuk Z. Tsyvilizatsiini perekhrestia suchasnoho suspilstva : monohrafiia. Kyiv : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2018. 688 с.
6. Kremen V., Tkachenko V. Ukraina: identychnist u dobu hlobalizatsii (nacherky mizhdystsyplinarnoho doslidzhennia. Kyiv : Tovarystvo «Znannia» Ukrainy. 2013. 415 s.
7. Shapovalenko M. V. Polytycheskoe razvytye sovremen nykh perekhodnykh obshchestv: teoretycheskye podkhody y osnovnyie tendentsyy : monohrafiya. Kharkov. Yzdatelstvo Kharkovskoho natsionalnoho unyversyteta vnutrennykh del. 2007. 340 s.
8. Yershova N. H. Sotsiokulturni peredumovy humanizatsii vyroblennia publichnoi polityky. Tavr. nauk. visn. Seriiia: Publ. upr. ta administruvannia / Kherson. derzh. ahrar.-ekon. un-t. Odesa : Vydavn. dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 3. S. 58–64.
9. Huk O. I. Demokratychni tsinnosti. Entsyklopediia derzh. upr. : u 8 t. / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy ; nauk.-red. kol.: Yu. V. Kovbasiuk (holova) ta in. T. 8 : Publ. vriaduvannia / nauk.-red. kol.: V. S. Zahorskyi (holova), S. O. Teleshun (spivholova) ta in. ; Lviv. rehion. int derzh. upr. Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy. Lviv : LRIDU NADU, 2011. S. 135–138.
10. Yershova N. H. Sotsiokulturni peredumovy humanizatsii vyroblennia publichnoi polityky. Tavr. nauk. visn. Seriiia: Publ. upr. ta administruvannia / Kherson. derzh. ahrar.-ekon. un-t. Odesa : Vydavn. dim «Helvetyka», 2022. Vyp. 3. S. 58–64.

Sashchuk H. Humanitarian policy as a tool for overcoming the crisis of civic identity

The article analyzes the peculiarities and prospects of using humanitarian policy as a tool for preventing and overcoming the crisis of civic identity.

It is established that in most cases, civic identity is defined through self-awareness and self-identification of a citizen with a particular state, i.e. its civil community, regardless of ethnic roots and national origin. The formation of civic identity is one of the key tasks of the State's humanitarian policy,

It is found that in the context of globalization, the issue of overcoming the crisis of civic identity is of particular importance, which may include a targeted State policy in the areas of formation of worldview, national identity and mentality, national character, historical and ethno-national memory, and maintenance of national traditions, symbols and stereotypes of citizens' behavior.

The author outlines the types of identity that can be the object of the state's humanitarian policy and summarizes the experience of democratic countries in implementing humanitarian policy as a tool for overcoming the crisis of civic identity.

It is proved that the humanitarian policy of a state should be aimed primarily at strengthening its sovereignty, and in some cases may not be identical to the humanitarian policies of certain cultural groups that form the citizens of that state. Except in cases where such cultural groups count on the state to promote their interests and assume certain obligations to support the state.

The author concludes that high-quality democratic transformations in all spheres of modern Ukrainian society require the formation of an adequate national concept of interaction between civil society and the State, the legal and moral basis for which has already been laid.

Keywords: *humanitarian policy, humanitarian sphere, identity, civic identity, ethnic identity, democracy.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.9

УДК 323.39(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0295-5332>*Хилько М. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7859-4222>*Крицкалюк Н. І., Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Поняття «інституціоналізація громадянського суспільства» визначено як процес перетворення явища, руху (неформальних інституцій) на організовану установу; з упорядкованим процесом із певною структурою відносин, ієрархією влади, дисципліною, правилами поведінки; установами суспільних інститутів; із процесом, а також із результатом процесу, в якому політичне (соціальне) явище стає упорядкованим, стандартизується за допомогою норм; як процес утворення і розвитку нових державних та суспільних інституцій як усталених форм організації діяльності людини, як заміна спонтанної чи експериментальної поведінки на передбачувану поведінку, яка прораховується, моделюється і регулюється; як активний процес вироблення і закріплення соціальних норм, правил, статусів, ролей і перетворення їх на систему, яка спроможна діяти заради задоволення громадянських потреб.

Виокремлено основні форми та механізми взаємодії демократичних інститутів: консультації з громадськістю, участь у консультативно-дорадчих органах, проведення публічних заходів, залучення громадських організацій на рівні місцевого самоврядування. Визначено та проаналізовано три базові форми взаємодії громадських організацій та політичних партій – ініціативно-консультативну, координаційну, орієнтовану на тісну співпрацю. Охарактеризовано основні функції антикризової інституціоналізації громадянського суспільства: реалізація заходів для розвитку громадянського суспільства, регулювання соціальних параметрів економічного процесу, забезпечення політичної стабільності, зменшення рівня громадського напруження шляхом регулювання діяльності інститутів та створення нових громадських об'єднань.

Обґрунтовано, що інституціоналізація громадянського суспільства змінює його роль у становленні демократії за умови новітніх викликів. Після Революції гідності та в умовах воєнної загрози представники громадських організацій покликані відігравати важливі політичні функції перебудови держави, задіяння її інститутів у відповідності до європейських норм. Волонтери й добровольці, мережеві спільноти, різноманітні громадські ініціативи та рухи є суб'єктами, здатними утворити кістяк реального та спроможного громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, демократія, інститут громадянського суспільства, інституціоналізація громадянського суспільства, соціальне партнерство, ефективність демократичних інститутів.

Дослідження інституціоналізації громадянського суспільства в Україні є важливим з точки зору підвищення ефективності механізмів комунікації між державою та громадянським суспільством, зміцнення громадянського суспільства як гаранта демократичного політичного порядку та забезпечення прав і свобод людини. Важливість дослідження цих питань пояснюється не лише концептуальною нерозробленістю проблеми інституціоналізації та специфікою української моделі, а й масштабами практичного процесу децентралізації влади.

В Україні модель інституціоналізації громадянського суспільства можна охарактеризувати як перехідну. Львівський дослідник А. Романюк, поєднуючи різні підходи та інтегруючи основні ознаки інституціоналізації, дає наступне робоче визначення терміну "інститут". По-перше, це стан організованої спільноти, організаційна форма об'єднання людей у певну спільноту на основі колективної волі; по-друге, це ідеальна модель об'єднання людей, що формується у зв'язку

з владою і впливом, підтримує інтеграцію особи і колективу, управління спільнотою, спирається на колективні цінності, організаційні правила, раціональні норми (установки); по-третє, це реалізація і відтворення моделей (систем правил і норм, принципів і цілей) спілкування в структурі сукупної практики політичної діяльності індивідів і груп, людського суспільства в цілому. Це означає, що категорія інститутів (інституція, інституційність) за своєю онтологічною та аксіологічною сутністю відображає форми і структури політичного життя, його "морфологічні моделі" та "організаційні рамки" [1, с. 89].

Академік АПН України В. Андрущенко розглядає громадянське суспільство як мережу горизонтальних і вертикальних зв'язків між правовою державою та осередками незалежних ініціатив. Лише інституціоналізація цих зв'язків дозволяє говорити про правову державу. Нинішня ситуація характеризується тим, що громадський сектор потрібен владі як легітимація самої влади, як елемент соціального управління. Відносини громадського сектору з державою мають інший характер і розуміються більше як пряма зацікавленість в інституціоналізації горизонтальних і вертикальних зв'язків. Таким чином, держава і громадський сектор діють у межах однієї держави, але так, ніби вони йдуть одним шляхом [2, с. 410].

Ідея широкої громадянської участі є фундаментальною для концепції демократії. У дослідженнях немає консенсусу щодо співвідношення понять політичної та громадської участі [3]. Під нею насамперед мається на увазі участь керованих мас в управлінні суспільними, а іноді й державними справами. Тому становлення сучасної моделі політичного управління, заснованої на демократичному громадянському суспільстві, слід розглядати як необхідний і очікуваний результат розвитку політичної активності громадян на всіх рівнях суспільства.

Йдеться не стільки про сам факт участі громадян, за який всі виступають, скільки про реальні політико-правові механізми участі громадян в управлінні державними справами.

Хоча демократичне суспільство визначає конституційне право кожного громадянина на рівну політичну свободу щодо політичних процесів, суть проблеми полягає в тому, що політичне лідерство – це професійна діяльність, яка вимагає спеціальних знань, досвіду, навичок і вмінь. Тому доречно говорити не стільки про управління суспільством (функцію держави), скільки про участь громадян в обговоренні та розробці політичних, соціально-економічних і культурних програм або проектів, вплив громадянського суспільства на прийняття рішень та ефективний контроль за їх виконанням, а також про створення механізму самоврядування на регіональному та місцевому (муніципальному) рівні. Якщо розглядати громадську участь з точки зору перерозподілу політичної влади та закріплення цього перерозподілу в політико-правових механізмах, то це дійсно проблема децентралізації існуючої політичної влади [4, с. 220].

Поняття "соціальне партнерство" трактується по-різному: як механізм, за допомогою якого компанії, представники працівників та уряди розробляють та узгоджують коло питань і реалізується у формі біпартизму (між профспілками та організаціями роботодавців) та трипартизму (між профспілками, організаціями роботодавців та органами державної влади або органами місцевого самоврядування – за визначенням експертів МОП); як система взаємовідносин щодо розподілу та використання ресурсів у соціальній сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним сектором, недержавним сектором та приватним сектором.

Досвід зарубіжного соціального партнерства часто застосовується у спрощених схемах або відкидається як неактуальна соціальна практика. Тому ми вважаємо, що активна участь громадянського суспільства в системі соціального партнерства може суттєво змінити соціальну ситуацію в країні. Це свідчить про важливість наукового аналізу теоретико-методологічних засад розвитку та функціонування механізмів у системі соціального партнерства, що створюються або вдосконалюються в Україні, порівняння їх практики з вітчизняною системою [5, с. 162].

Оскільки сучасна демократія в публічній сфері інституціоналізується в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства, можна зробити висновок про тісний зв'язок між двома політичними процесами: процесом інституціоналізації діалогу між державою і громадянським суспільством та процесом поступового створення діалогової демократії. Це стосується і таких інноваційних підходів, як електронна демократія. Однак, на відміну від своїх західноєвропейських колег, українські політологи не приступили до вивчення діалогової моделі демократії.

Так, О. Корнієвський, розглянувши роль політичного діалогу в комунікативних теоріях демократії та майже всіх теоріях, моделях і формах демократії, звернув свою увагу на теорію і практику діалогічної демократії [6, с. 30].

На нашу думку, інституціоналізація діалогу між державою та громадянським суспільством імпліцитно детермінує процес інституціоналізації діалогової демократії. І навпаки, інституціоналізація демократії (деліберативної, партисипативної, діалогічної) об'єктивно пов'язана з інституціоналізацією діалогу між державою і громадянським суспільством. При цьому, за Д. Кіном, демократія розуміється як "особливий вид політичної системи, в якій інститути громадянського суспільства і держави мають тенденцію функціонувати як два незамінні елементи, автономні і водночас взаємопов'язані, відмінні і водночас взаємозалежні, внутрішньо підпорядковані системі, де влада завжди може бути предметом публічної дискусії, компромісу і згоди" [7, с. 21].

Політичний дискурс трактувався, спираючись на Габермаса, як діалог у політичній сфері, включаючи діалог між урядом і опозицією, громадянським суспільством і державою у сфері публічної політики [8]. Ідеї діалогічної демократії розвивали Е. Гідденс, М. Каллен, С. Лавель, Б. Латур. У західноєвропейській політичній науці існує думка, що в типологічному ряді сучасних моделей демократії поряд з демократією участі та деліберативною або дискурсивною демократією існує ще одна – діалогічна демократія. І демократія участі, і деліберативна демократія (суспільно значущі рішення мають бути результатом аргументованого дискурсу) ґрунтуються на діалозі, який є їх змістовною основою. На думку П. Лавеля, модель діалогічної демократії "близька до деліберативної демократії, навіть якщо вона іноді вбирає в себе деякі елементи партисипативної демократії" [9, с. 4]. Деліберативна демократія та демократія участі загалом "є частиною діалогічної моделі". Вони слугують для того, щоб "заповнити деякі прогалини в діалогічній моделі" [10, с. 2]. У версії демократії, запропонованій Й. Драйзеком, вона постає як дискурсивна демократія [11, с. 17].

Моделі деліберативної та партисипативної демократії слід розглядати лише як доповнення до діалогової демократії. Не заперечуючи існування суттєвих відмінностей у всіх трьох новітніх моделях демократії, П. Лавель підкреслює, що і деліберативна, і партисипативна моделі "належать" до ширшої моделі діалогової демократії. [9, с. 4]. При цьому жодна з трьох згаданих моделей не замінює і не підриває ліберальну демократію, а лише доповнює її, модернізує і таким чином адаптує демократію до нових запитів суспільства.

На думку О. Палія, для того, щоб знизити рівень соціальної напруги в сучасному суспільстві, "необхідно інституціоналізувати механізми постійного діалогу між владою і громадянським суспільством". Інституціоналізація діалогу між державою та громадянським суспільством дозволить не лише "встановити правила гри", а й створити елементи соціальної системи, здатні позитивно впливати "на цінності, колективну ідентичність, довіру та солідарність у суспільстві" [12, с. 8].

На думку О. Корнієвського, "створення інститутів діалогу тільки починається" і на шляху процесу інституціоналізації діалогу існує чимало перешкод, які "коріняться в історичному та соціокультурному минулому суспільства та об'єктивних авторитарних позиціях влади" [6, с. 29].

Інститут діалогу між державою та громадянським суспільством є результатом тривалого процесу закріплення в суспільній практиці та інституціоналізації різноманітних практик інтерсуб'єктної взаємодії, комунікації та дискурсу між цими двома макрополітичними акторами. Під інститутом діалогу прийнято розуміти процес переговорів, партнерства, консультацій, експертиз, дебатів, обговорень, дискусій, громадської експертизи та інших форм взаємодії між державою та громадянським суспільством у сфері публічної політики. Інститут діалогу – це інституціоналізована практика двостороннього просування, передачі та обміну суспільно-політичною інформацією між державними інституціями та організаціями громадянського суспільства.

Я погоджуюся з таким трактуванням діалогу між державою та громадянським суспільством, але хотів би зазначити, що в даному випадку йдеться не стільки про процес інституціоналізації діалогу, скільки про конкретизацію та опис змістовної сторони інтерсуб'єктної взаємодії акторів цього діалогу. Інституціоналізація – це не "сфера" і не "взаємодія". Інституціоналізація – це відносно часовий процес, процедура, своєрідна габітуалізація діалогу. Коли певні практики діалогічної взаємодії між державою та громадянським суспільством стають постійними і повторюваними в процесі закріплення в публічній сфері, вони інституціоналізуються, тобто стають регулярною і повторюваною формою двосторонньої комунікації, симетричного обміну інформацією. Інституціоналізація – в сенсі перетворення діалогу на інститут – це скоріше результат, ніж процес, який відбувається в ході інтерсуб'єктивної взаємодії та публічного простору, прозорої публічної політики за участю як держави, так і громадянського суспільства, яка розробляється для цього.

Серед сучасних західних дослідників інституціоналізацію діалогу вперше запропонував Б. Барбер у своїй всевітньо відомій праці "Сильна демократія": Партисипативна політика для нового століття",

опублікованій у 1984 році [13]. Автор не використовує сам термін "діалог", але посилається на його еквівалент, називаючи діалог розмовою. У цьому контексті варто згадати, що іменник "talk" перекладається з англійської як "розмова", "діалог", "бесіда". Крім того, термін "talk" також означає "переговори". У французькому виданні Б. Барбера англійське слово "talks" перекладається французькою як "діалог" [13].

Автори аналітичного звіту "Реформування політичного процесу: інституціоналізація консультацій між державними інституціями та громадськими організаціями" зазначають: "Інституціоналізація діалогу між державними інституціями та НУО, як і інших форм партнерства та співпраці, передбачає наявність очевидного і достатньо розвиненого сектору незалежних НУО". Автори звіту вважають, що для інституціоналізації діалогу "необхідні принаймні три елементи або умови для створення ефективного процесу інституціоналізації": по-перше, налаштованість на співпрацю та усвідомлення того, що обидві сторони діалогу отримують вигоду від інституціоналізації. По-друге, наявність правової бази для розвитку неурядових організацій та юридичного закріплення процесу і процедур інституціоналізації діалогу; по-третє, знання існуючого досвіду співпраці держави і суспільства, що сприяє кращому розумінню труднощів, які можуть виникнути при появі ініціатив щодо інституціоналізації консультацій та діалогу [14, с.53].

Інституціоналізація діалогу між державою та громадянським суспільством складається з низки етапів, які відрізняються динамікою та глибиною інституціоналізації діалогу, кожен з яких сприяє габітуалізації та рутинізації діалогу, перетворенню його на звичну норму спілкування між державою, громадянами та їх об'єднаннями в режимі діалогічного дискурсу. Важливість інституційного діалогу полягає у підвищенні якості та ефективності нової моделі дискурсивного врядування, заснованої на партнерстві держави та громадянського суспільства в процесі спільного обговорення, вироблення та прийняття суспільно і політично значущих рішень. Побудова такої комунікаційної системи потребує значних зусиль і часу. Функціонування інноваційної системи соціальних комунікацій означає інституціоналізацію діалогу між державою і громадянським суспільством та трансформацію вже існуючих комунікативних практик у новий соціально-політичний інститут суспільства в рамках новітніх моделей демократії.

Проблемним є те, що в політологічному вимірі існує суперечливий погляд на місце і роль держави у формуванні громадянського суспільства, оскільки, з одного боку, влада демонстративно належить державі, а з іншого – нібито громадянському суспільству, яке разом з державою формує правовий простір і тому має бути рівноправним учасником владних відносин у соціальному організмі країни. Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації та набуття державою конституційних ознак, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність народу від держави, домагаючись правових гарантій цієї незалежності, захищаючи приватні і публічні інтереси народу. Між державними інституціями та суспільством має існувати зворотній зв'язок, оскільки правова держава має реагувати на потреби та запити громадян шляхом прийняття відповідних законів та контролю за їх виконанням. Це має створити ситуацію правової захищеності громадян і забезпечити сприятливе правове поле для діяльності створюваних ними державних інституцій.

Інституціоналізація вимагала нового теоретичного підходу. У США відповідно на цю потребу стала парадигма "мобілізації ресурсів", у Західній Європі – парадигма "нових соціальних рухів" [15; 16].

Незважаючи на відмінності, обидві парадигми припускають, що в основі соціальних рухів лежать конфлікти між організованими групами з автономним об'єднанням і зміненими формами комунікації (мережею, громадською підтримкою).

Обидві теорії припускають, що конфліктна колективна дія є нормою і що учасники, як правило, є раціональними, добре інтегрованими членами організацій. Колективна дія передбачає форми об'єднання і стратегії, які є специфічними для контексту сучасного плюралістичного громадянського суспільства. Цей контекст включає публічний простір, соціальні інститути (ЗМІ), права (свобода об'єднань), представницькі політичні інститути та автономну правову систему. Всі ці елементи є мішенню для громадських рухів, які прагнуть впливати на політику або домогтися змін. Обидва підходи також розрізняють два рівні колективних дій: відкритий рівень великомасштабних акцій (страйки, конгреси, демонстрації, бойкоти) і менш помітні, приховані форми організації та зв'язків між групами, які відображають повсякденне життя і вимагають постійної участі акторів.

Громадянське суспільство розглядається як фундамент і опора демократії, а демократія з її елементом – багатопартійною системою – як перенесення соціального плюралізму, притаманного

громадянському суспільству, на політичний рівень. Однак не кожна багатопартійна система є наслідком виникнення громадянського суспільства.

Габермас визначив "чотири рівні, на яких слід зміцнювати демократію": Ідеологія, політичні інститути, громадянське суспільство і культура. Зміни на рівні громадянського суспільства відбуваються повільніше, ніж на перших двох рівнях, і темп змін залежить від особливостей конкретної культури. Тому, хоча стверджується, що громадянське суспільство має бути передумовою політичної демократії, воно не може "вирости" без певної демократичної політичної культури та верховенства права. Ентузіазм щодо громадянського суспільства змінився різноманітними сумнівами та наріканнями. Деякі дослідники вважали це поняття занадто розмитим і майже тотожним поняттю "демократичне суспільство" [8, с. 44].

Модель цих відносин відповідає перехідному етапу політичної системи. Зазначається, що громадянське суспільство перебуває в процесі формування окремих інститутів. Водночас ця фаза є фазою становлення громадянського суспільства в цілому.

Таким чином, категоріальний апарат дослідження розкриває теоретичну основу дисертації. Визначаючи найважливіші терміни, можна зазначити, що термінологія дослідження має свою специфіку. Враховуючи специфіку кожної країни, термін "інституціоналізація громадянського суспільства" має різні значення. Тому, аналізуючи конкретну країну, необхідно спиратися на визначення, характерне для національної політики.

О. Карчевська наголошує на демократичних функціях громадянського суспільства. "Забезпечення підґрунтя для обмеження державної влади" – це його перша і найважливіша функція, яка має два виміри: контроль і обмеження здійснення влади державою в демократичній державі та демократизація влади в авторитарній державі [17, с. 168].

Високий рівень активності громадських об'єднань доповнює діяльність політичних партій у таких питаннях, як сприяння політичній участі, підвищення політичних навичок і вмінь громадян, визнання демократичних обов'язків і прав громадян.

Громадянське суспільство може стати місцем, де навчають демократичним цінностям і практикам, таким як толерантність, консенсус, компроміс і повага до інших думок. Це третя функція громадянського суспільства. Ці цінності та норми є особливо стабільними, коли вони є результатом досвіду, а організована участь у громадянському суспільстві робить цьому значний внесок.

Громадянське суспільство служить демократії, надаючи інші канали, окрім політичних партій, для вираження та збалансування інтересів. Ця функція є особливо важливою, коли йдеться про групи, виключені з політики, такі як жінки або расові та етнічні меншини. Вона особливо сприяє демократії, коли створює можливості для участі в управлінні на рівні місцевого самоврядування. Демократизація місцевого самоврядування тісно пов'язана з розвитком громадянського суспільства.

Висновки.

Аналіз взаємозв'язку між демократією та громадянським суспільством показує, що ліберальні демократії загалом характеризуються активним громадянським суспільством. Хоча це особливо стосується західних демократій, в Японії, наприклад, існує лише кілька неурядових об'єднань, незважаючи на високий рівень довіри населення до держави.

Аналіз взаємозв'язку між демократією та громадянським суспільством вимагає уточнення та конкретизації обох термінів – "демократія" та "громадянське суспільство". Громадянське суспільство слід розглядати не як просту сукупність неурядових об'єднань, які можуть існувати в різних країнах, а як тип суспільства, соціальну категорію, що визначає соціальну основу демократії та її сутність.

Таким чином, механізми інституціоналізації громадянського суспільства включають сукупність принципів, напрямів, засобів, відносин (інституційних, політико-правових, економічних) та механізмів державного впливу (нормативних, прогностичних, інформаційно-комунікативних, аналітичних, економічних, договірних). Інституційний механізм включає центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування; політико-правовий механізм – положення Конституції, міжнародних договорів, нормативно-правових та адміністративних актів; інформаційно-комунікаційний механізм – систему аналітичного забезпечення, комплекс політичних заходів, спрямованих на забезпечення суспільного діалогу; економічний механізм – створення системи справедливих економічних відносин без неринкових, кримінальних та напівкримінальних елементів соціально-економічних відносин, які є перешкодою для розвитку громадянського суспільства.

В Україні завдання інституціоналізації громадянського суспільства ускладнюється відсутністю традиції створення громадянських ініціатив, громадських рухів та інших форм участі, через які

громадяни можуть виражати та відстоювати свої інтереси. Це залежить від ефективності механізму інституціоналізації, який створює інституційне середовище, що спонукає суб'єктів суспільно-політичного процесу враховувати інтереси і потреби суспільства та проявляти соціальну відповідальність за інтереси суспільства. Зрештою, саме ефективний механізм інституціоналізації суспільно-політичних процесів, що реалізується суб'єктами суспільно-політичної дії за допомогою нормативних культурних стандартів, забезпечує оптимальний порядок у соціальних системах.

Бібліографічний список:

1. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці. *Вісник Львівського університету. (Серія : філософські науки)*. 2006. Вип. 17. С. 88-94.
2. Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблеми організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. К.: ТОВ «Атлант ЮЕМСі», 2005. 498 с.
3. Борніков В.І. Дискурс парадоксальної політичної участі громадян в розвитку демократії. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*, 2023. Вип. 90. С. 202-215.
4. Кресіна І. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії. К.: Логос. 2007. 314с.
5. Крисаченко В.С. Консолідаційний потенціал громадянського суспільства в Україні: синергія самоорганізації. *Політологічний вісник: збірник наукових праць*, 2021. Вип. 87. С. 162-179.
6. Громадянське суспільство України: сучасний стан і перспективи впровадження європейських стандартів взаємодії з державою : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2013 р.) / Нац. ін-т. стратег. дослідж.; [упоряд.: В. М. Яблонський, О. А. Корнієвський, П. Ф. Вознюк; за заг. ред. О. А. Корнієвського]. Київ: НІСД, 2014. 191 с.
7. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення [Текст] / Джон Кін ; [пер. з англ. Олександр Грищенко]. Київ: К. І. С., 2000. – 192 с.
8. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство». Львів : Літопис, 2000. 318 с.
9. Lavelle P. S. Le principe dialogue et l'activite humaine. Technique, travail, culture. *Ergologia*. № 4. Novembre 2010. P.55-101.
10. Latour B. Politique delanature. Comment faire entrer les science en démocratie. B. Latour. Paris: La Découverte, 1999. 382 p.
11. Dryzek J. Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science. Cambridge University Press, 1994. 268 p.
12. Революція Гідності 2013-2014 рр. та агресія Росії проти України; за заг. ред. Павла Полянського. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. 34 с.
13. Barber B. Démocratie forte. Desclée de Brouwer, 1997. – 329p. URL: http://mediatheque.territoires_display&id=131693.
14. Policy process reform: institutionalization of consultations between government institutions in the CI count RITS: Conditions, form, practice. United Nations Development Programme. Bratislava, 2002. 76 p.
15. Myllylä S. NGOs as newcomers in urban environmental governance: waste recycling in Cairo. *Associational Life in African Cities Popular Responses to the Urban Crisis*. Nordiska Afrika institutet, Elanders Gotab, Stockholm, 2001. P. 198-217.
16. When NGOs face repression and under siege, freedom and democracy undermined, says United States. *Asian Tribune-Washington D.C.* 2006.12.15. P. 1-3.
17. Карчевська О.В. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник формування демократичної політичної стабільності в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Карчевська Олена Василівна; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2009. 238 арк.

References:

1. Romaniuk, A. (2006). New institutionalism and the concept of an institution in political science. *Bulletin of Lviv University. (Series: Philosophical Sciences)*. Issue 17. P. 88-94
2. Organized society. (2005). Problems of organization and social self-organization in the period of radical transformations in Ukraine at the turn of the century: Experience of social and philosophical analysis. Kyiv: Atlant UEMC LLC. 498 p.
3. Discourse of Paradoxical Political Participation of Citizens in the Development of Democracy. (2023). *Political Science Bulletin: a collection of scientific papers* / edited by O. Batrymenko; Taras Shevchenko National University of Kyiv. K.: Vadex LLC. Issue 90. P. 202-215.
4. State and civil society in Ukraine: problems of interaction (2007). Kyiv: Logos. 314 p.
5. Consolidation potential of civil society in Ukraine: synergy of self-organization (2021). *Political Science Bulletin: a collection of scientific papers* / edited by O. Batrymenko; Taras Shevchenko National University of Kyiv. K.: Vadex LLC. Issue 87. P. 162-179.
6. Civil society of Ukraine: current state and prospects for the implementation of European standards of interaction with the state: collection of materials of the international scientific and practical conference

(Kyiv, December 12, 2013) / National Institute for Strategic Studies; [edited by V. Yablonsky, O. Kornievsky, P. Voznyuk; edited by O. Kornievsky]. Kyiv: NISS, 2014. 191 p.

7. Keane, J. (2000). Civil Society. Old Images, New Vision [Text] / John Keane; [translated from English by Oleksandr Hryshchenko]. Kyiv: K.I.S. 192 p.

8. Habermas, Y. (2000). Structural transformations in the field of openness: a study of the category of "civil society". Lviv: Chronicle. 318 p.

9. Lavelle, P.S. (2010). Le principe dialogue et l'activite humaine. Technique, travail, culture. *Ergologia*. № 4. Novembre. P.55-101.

10. Latour, B. (1999). Politique delanature. Comment faire entrer les science en démocratie. B. Latour. Paris: La Découverte. 382 p.

11. Dryzek, J. (1994). Discursive Democracy: Politics, Policy and Political Science. Cambridge University Press. 268 p.

12. The Revolution of Dignity of 2013-2014 and Russia's Aggression against Ukraine; edited by Pavlo Poliansky. Kyiv: Borys Grinchenko Kyiv University, 2015. 34 c.

13. Barber, W. (1997). Démocratie forte. Desclée de Brouwer. 329 p. URL: http://mediatheque.territoires_display&id=131693.

14. Policy process reform: institutionalization of consultations between government institutions in the CI count RITS: Concepts, form, practice (2002). United Nations Development Program. Bratislava. 76 p.

15. Myllyla, S. (2001). NGOs as newcomers in urban environmental governance: waste recycling in Cairo. Associational Life in African Cities Popular Responses to the Urban Crisis. Nordiska Afrika institutet, Elanders Gotab, Stockholm. P. 198-217.

16. When NGOs face repression and under siege, freedom and democracy undermined, says United States. Asian Tribune-Washington D.C. 2006.12.15. P. 1-3.

17. Karchevska, O.V. (2009). Institutionalization of Civil Society as a Factor in the Formation of Democratic Political Stability in Modern Ukraine: Candidate of Political Science: 23.00.02 / Karchevska Olena Vasyliyva; East Ukrainian Volodymyr Dahl National University. Luhansk. 238 p.

Khylko M., Kritskalyuk N. Methodological aspects of the institutionalization of civil society in Ukraine

The concept of "institutionalization of civil society" is defined as the process of transformation of a phenomenon, movement (informal institutions) into an organized institution; with an orderly process with a certain structure of relationships, hierarchy of power, discipline, rules of conduct; establishment of social institutions; with the process, as well as with the result of the process in which the political (social) phenomenon becomes orderly, standardized by means of norms; as a process of formation and development of new state and social institutions as established forms of organization of human activity, as a replacement of spontaneous or experimental behavior with predictable behavior that is calculated, modeled and regulated; as an active process of developing and consolidating social norms, rules, statuses, roles and transforming them into a system capable of acting to meet civic needs.

The main forms and mechanisms of interaction of democratic institutions are allocated: consultations with the public, participation in consultative and advisory bodies, holding public events, involvement of public organizations at the level of local self-government. Three basic forms of interaction between public organizations and political parties have been identified and analyzed: initiative-consultative, coordination, and focused on close cooperation. The main functions of the anti-crisis institutionalization of civil society are characterized: implementation of measures for the development of civil society, regulation of social parameters of the economic process, ensuring political stability, reducing the level of public tension by regulating the activities of institutions and creating new public associations.

It is substantiated that the institutionalization of civil society changes its role in the formation of democracy in the face of the latest challenges. After the Revolution of Dignity and in the face of a military threat, representatives of public organizations are called upon to play important political functions of restructuring the state, involving its institutions in accordance with European norms. Volunteers, networked communities, various civic initiatives and movements are the subjects capable of forming the backbone of a real and capable civil society.

Keywords: *civil society, democracy, institution of public society, institutionalization of civil society, social partnership, effectiveness of democratic institutions.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.10

УДК 321.7:32-055.2

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8256-7267>*Гайдаєнко П. Л., Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського*

МІЖ НЕЛІБЕРАЛЬНОЮ ДЕМОКРАТІЄЮ І ПОПУЛІЗМОМ: МАЖОРИТАРНИЙ АВТОРИТАРИЗМ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті досліджуються особливості функціонування сучасних європейських політичних систем, ліберальної та неліберальної демократії, розкривається поняття популізму та обґрунтовується практична взаємодія цих термінів.

Саме в підданні сумніву претензії націонал-популістів щодо їхньої ексклюзивної власності над представництвом загальної волі "національного народу" та їхньої здатності визначати якість "демократії" полягає мета статті. Їй відповідають такі завдання: роз'яснити поняття демократії, лібералізму та популізму для забезпечення міцної теоретичної основи для подальшої дискусії; провести аналіз складного та взаємопов'язаного характеру сучасної демократії та політичного лібералізму з метою показати, що ці поняття не можуть бути легко розділені; обґрунтувати, чому вжиття терміну "неліберальна демократія" є оманливим та небезпечним та запропонувати використання категорії "мажоритарний авторитаризм" для кращого розуміння та аналізу європейського популізму.

Було застосовано такі методи дослідження, як системний метод, бібліографічний та метод теоретичного узагальнення.

Вже кілька років поспіль ліберальна демократія в Європі зазнає серйозних випробувань під тиском націонал-популістських політичних сил, які називають себе "неліберальними демократіями", як це зараз відбувається в Угорщині з режимом, встановленим Віктором Орбаном. Однією з фундаментальних проблем сучасної політичної ситуації в Європі є те, що зростання популізму супроводжується дисоціацією між двома складовими конституційної та ліберальної демократії, які були основою європейських демократій після закінчення Другої світової війни.

Проаналізовано три основні компоненти сучасного розуміння демократії: суверенітет народу, представницьке правління та політичний лібералізм як механізм обмеження політичної влади та гарантія індивідуальних прав і свобод.

Розглянуто декілька інтерпретацій лібералізму: відзначену акцентом на політичному аналізі інституційного балансу влади та базованої на ідеї, що "ринок" – це сукупність індивідуальних взаємодій у громадянському суспільстві, яка повинна створити міцні зв'язки взаємозалежності між членами соціально-економічної сфери.

Акцентовано увагу на відзнаках популізму як політичного інструменту, а саме, суперечності між принципом народного суверенітету та ліберальним принципом. Ці протилежності є важливими та завжди нестабільними аспектами демократії.

Запропоновано уникати використання етикетки "неліберальної демократії", яка часто неправильно використовується для опису націонал-популізму, і перейти до розгляду актуальної політичної ситуації Європи через призму "мажоритарного авторитаризму". Визначено, що ця тематика відкриває можливості для наукових досліджень політичної, соціальної чи психологічної тематики.

Ключові слова: неліберальна демократія, ліберальна демократія, влада, популізм, мажоритарний авторитаризм, політичні системи, керівництво, особистість, влада, легітимність (влади), політичний режим, демократія, політичний процес, політичний порядок

Постановка проблеми. Криза, що відбувається в європейському проекті, необхідно пов'язувати з загальною кризою ліберальних демократій. Слід відзначити, що це явище не є винятково європейською проблемою, оскільки аналогічні тенденції спостерігалися у Сполучених Штатах

Америку за прикладом Дональда Трампа або в Бразилії за управлінням Жаїра Болсонару[1]. Однак у Європі протягом декількох останніх років можна спостерігати, що ліберальна демократія стає предметом сумніву під натиском націонал-популістських та екстремістських політичних сил у численних країнах-членах Європейського Союзу. Ці політичні сили активно пропагандують ідею "неліберальної демократії", щоб охарактеризувати тип політичного режиму, який вони пропонують встановити.

З перспективи нової "моделі" неліберальної демократії[5], цей конкретний політичний режим може бути охарактеризований щонайменше трьома важливими рисами:

1. Посилення акценту на суверенітеті народу як на винятковій основі демократичної легітимності влади. Це означає, що легітимність політичної влади визнається на основі волевиявлення громадян та їхньої активної участі у виборах.

2. Зміцнення виконавчої влади, що призводить до збільшення її ролі та повноважень. Тобто, що централізація влади урізнює роль і вплив інших гілок влади.

3. Втручання виконавчої влади в систему стримувань і противаг з метою обмеження її ролі на шкоду примату права. Це може означати обмеження незалежності судової системи та інших контролюючих інститутів з метою збільшення впливу виконавчої влади[3].

Методи дослідження. У статті було застосовано такі методи дослідження, як системний метод, бібліографічний та теоретичного узагальнення.

Мета даної наукової статті полягає в тому, щоб піддати сумніву претензії націонал-популістів щодо їхньої ексклюзивної власності над представництвом загальної волі "національного народу" та їхньої здатності визначати якість "демократії". Враховуючи мету, основні цілі статті включають наступне: (1) роз'яснити поняття демократії, лібералізму та популізму для забезпечення міцної теоретичної основи для подальшої дискусії; (2) провести аналіз складного та взаємопов'язаного характеру сучасної демократії та політичного лібералізму з метою показати, що ці поняття не можуть бути легко розділені, як це намагаються зробити популісти; (3) обґрунтувати, чому вжиття терміну "неліберальна демократія" є оманливим та небезпечним та запропонувати використання категорії "мажоритарний авторитаризм" для кращого розуміння та аналізу європейського популізму..

Результати. Поняття демократії становить предмет інтенсивних обговорень та аналізу у літературі та академічних дискусіях. Однак, можна встановити сучасне розуміння демократії на основі трьох ключових компонентів, що були глибоко розглянуті П'єром Розанваллоном: суверенітет народу, представницьке правління та політичний лібералізм як механізм обмеження політичної влади та гарантія індивідуальних прав і свобод[5].

Легітимність демократичної політичної системи невіддільно пов'язана з реалізацією суверенітету народу, що передбачає активне вживання громадянами їхніх свобод і політичних прав у різних формах. Це включає в себе демократичне визначення політичних цілей, можливість громадян обирати представників, які підвітні перед усією політичною системою, а також можливість здійснювати політичний контроль за прийнятими рішеннями для оцінки досягнення поставлених цілей.

Додатково, легітимність демократичної системи покладена на принцип виборності, який виконує "три великі історичні функції" – представництво, легітимність і суверенітет. Важливо відзначити, що демократична політична система об'єднує суверенітет народу та мажоритарний принцип, де політичний вибір громадян визнається результатом рішень, прийнятих більшістю[1].

В доповнення до стандартних аспектів представницької та виборчої легітимності, варто включити інші принципи легітимності, які сприяють більш глибокому та об'єктивному розумінню сучасної демократії. Демократична система, безсумнівно, ґрунтується на електоральній та мажоритарній легітимності, однак вона також опирається на незалежні інституції, що мають свій постійний інституційний корінь і структуру і функціонують на підставі інших видів легітимності, не пов'язаних з виборчим процесом[6]. Ці інституції призначені для захисту основних прав і свобод громадян від потенційних загроз, таких як "тиранія більшості", яка може виникнути в результаті надмірної концентрації влади. Відмова від підпорядкування електоральним санкціям може спонукати уряди та парламенти до формулювання короткострокових рішень, які можуть суперечити загальним інтересам. З цієї точки зору, розсудливіше передавати деякі області управління, такі як монетарна політика або регулювання конкуренції, у відання незалежних інституцій з метою забезпечення більшої стабільності та справедливості в прийнятті рішень[5].

Спочатку може здатися, що характеристики лібералізму можна легко визначити: він надає пріоритет правам і свободам особистості, обмежує владу держави, користуючись законом, і визнає

переваги ринкових механізмів у економіці, що вимагає обмеження втручання держави та публічної влади в організацію та регулювання ринку. Однак насправді визначення лібералізму може бути більш складним завданням.

Слід відзначити, що існує різноманітність інтерпретацій лібералізму та кілька ліберальних шкіл думок [Див.:1;6:], які виявляють істотні розбіжності між ними. Навіть визначення самої суті лібералізму залишається предметом сумнівів. Наприклад, термін "ліберал" має різне значення в Сполучених Штатах порівняно з Європою, де політична категоризація лібералів в США часто відбувається в контексті лівого політичного спектру, відмінно від європейського розуміння. Тому необхідно детально вивчити історію розвитку ліберальних ідей та продемонструвати наявність принаймні двох основних форм лібералізму: теорії стримувань і противаг, яка покладає акцент на доктрину балансу або поділу влади, та теорії автономії економічної сфери, що спирається на логіку саморегулювання ринку.

Перша "інтерпретація" лібералізму, як описано в теорії Монтеस्क'є [1], відзначається акцентом на політичному аналізі інституційного балансу влади. Згідно з цією перспективою, у політичній системі, де влада розділена між різними органами, "влада контролює владу". Поміркованість у використанні влади розглядається як необхідна умова для забезпечення індивідуальної свободи, і ця заснована на інститутах організація розглядається як інструмент звільнення індивідів. З такої позиції, ліберальний конституціоналізм може існувати разом з демократичними принципами, оскільки він стверджує, що свобода залежить від структури влади, що передбачена конституцією, створеною установчою владою, якою у демократичному режимі є народ [5].

Друга "інтерпретація" лібералізму, яка виникає з класичної політичної економії Адама Сміта [1], базується на ідеї, що "ринок" – це сукупність індивідуальних взаємодій у громадянському суспільстві, яка повинна створити міцні зв'язки взаємозалежності між членами соціально-економічної сфери. Цей підхід визнає необхідність створення соціального зв'язку, який не визначається державою, але виникає з вільної гри між індивідуальними діями, не обмеженими державним примусом. Однією з центральних ідей цього економічного підходу є підтримка основного положення лібералізму: ідеї, що люди повинні мати свободу в організації та керуванні своїм життям за власними переконаннями. У такому контексті, роль держави полягає в забезпеченні захисту цієї індивідуальної сфери та встановленні меж, які дозволяють різним свободам співіснувати мирно. Отже, європейський лібералізм можна визначити як підтримку ідеї обмежень як ринку, так і держави [5].

Ці намагання потребують безперервного вдосконалення. З одного боку, очевидно, що сліпа довіра до ринку неприпустима. Державне втручання може бути обґрунтованим у випадках зовнішніх ефектів, асиметричної інформації, необхідності коригувати початкову нерівність з точки зору соціальної справедливості або регулювати функціонування інститутів, таких як фінансові ринки, гроші та конкуренція. Проте важливо визнати, що державне втручання не є універсальним засобом вирішення всіх проблем і має свої обмеження. Воно також може виникати під загрозою ризиків, таких як екстремальні форми політичного клієнтізму, непотизму і корупції. В багатьох європейських країнах ці ризики сприяють критиці еліт та сприяють зростанню популізму [2].

"Популізм" – це явище, яке виходить за межі простого терміну або риторики та має глибокі корені в історії та політиці. Він представляє собою складну політичну доктрину, що виникла і розвивалася в різних країнах і часи. У своїх витоках, популізм може бути відстежений до України (рух "народників") та Сполучених Штатів (Народна партія) XIX століття, коли народні рухи дихотомічно виступали за інтереси громадян та проти політичної еліти.

"Популізм" цілком справедливо можна розглядати як явище, яке найбільше акцентує на засудженні представницьких "еліт". Це означає, що популісти часто обвинувачують ці "еліти" у тому, що вони не тільки привласнили собі владу, але і відмовилися від служіння інтересам та волі "народу", який сприймається як єдина дійсна основа легітимної влади [4].

Значущою питанням є те, яким чином визначається цей "народ". В рамках популістської риторики поняття "народу" може бути трактоване на різних рівнях. Воно може базуватися на соціологічних категоріях, що вказують на певні соціальні групи. Також може бути націоналістичним та визначатися шляхом виділення "своєї" національної спільноти проти "іноземних" елементів [2]. У будь-якому випадку, популізм розцінюється як рух, який активізується в результаті радикалізації та загострення розбіжностей між "народом" та тим, що розглядається як зовнішнє або чуже. На моральному рівні це може виявлятися у боротьбі проти "корупціонерів", на політичному та соціально-економічному

рівні – у відмові від еліт, а на етнічному рівні – у ворожнечі до іноземців. В підсумку, популісти мобілізуються, щоб відновити втрачене почуття представництва та ідентичності.

Важливо зауважити, що популізм відзначається тим, що він відсилає до однієї з фундаментальних суперечностей, що становлять основу демократичної системи, а саме, суперечності між принципом народного суверенітету та ліберальним принципом. Ці протилежності є важливими та завжди нестабільними аспектами демократії. Популісти часто використовують цю суперечність для формулювання своєї критики системи стримувань і противаг, яка лежить в основі політичного лібералізму[5].

Однією з ключових проблем, яка стала актуальною в сучасній політичній обстановці в Європі, є поширення популізму, яке призводить до роз'єднання двох складових ліберальної демократії в двох формах: "антидемократичного лібералізму" і "неліберальної демократії"[4].

Представницьке правління ґрунтується на виборчій демократії та принципі правління більшості. Проте виникає ситуація, де цей принцип може бути обмежений і належить його контролювати, оскільки він несе в собі певні ризики[6].

Алексіс де Токвіль[1] вже у своїй добі висловлював суттєву загрозу, яку може становити мажоритарна демократія. Його зауваження можна узагальнити наступним чином:

По-перше, "імперія більшості" сприяє демократичній нестабільності, оскільки дозволяє більшості накладати свою змінливу волю на найважливіші питання.

По-друге, "всемогутність більшості" не лише робить закони нестабільними, але також має великий вплив на виконання законів і дії державної адміністрації. Оскільки більшість є єдиною владою, яка цілком на здійсненні своїх бажань, інші групи готові співпрацювати в справах, які задовольняють цю більшість.

Отже, проблема полягає в розробці способів подолання суперечності між принципом суверенітету народу, який є основою демократії і стверджує, що "воля більшості є коренем усієї влади", та потенційно небезпечними наслідками такої максими, що в справах управління більшість народу має право робити все, що завгодно. Алексіс де Токвіль висловлював обурення перед загрозою "тиранії більшості" для демократії, оскільки ця загроза призводить до обмеження свободи. Токвіль визнавав, що завжди повинна існувати якась суспільна сила, яка перевищує інші, але водночас він був обережний стосовно цієї сили, оскільки свобода знаходиться під загрозою, коли ця сила не зазнає обмежень і не має можливості переосмислити свої дії[3].

У мажоритарній версії демократії існує ризик того, що більшість може зловживати своєю владою та обмежувати права меншості. Ось чому в ліберальній демократії основною увагою є гарантування фундаментальних прав особистості та їх захист через конституційні та інституційні механізми, які запобігають зловживанню владою[5].

"Повернення до мажоритарних режимів" є важливою рисою сучасного політичного контексту. Демократичні системи, які спочатку пропагували включення різноманітних меншин, зараз часто використовуються для установа та укріплення влади більшості[1].

Хоча "плюралістичні" держави приймають ідею відносного розподілу влади та різноманіття ідеологічних поглядів у суспільстві, але їхня дійсна логіка сприяє посиленню влади конкретного харизматичного лідера, який прагне встановити монополію на вираження справжньої волі народу. Приклади Росії, Туреччини, Угорщини, Бразилії та США свідчать про те, що "повага до багатопартійності не заважає виникненню сильного плебісцитарного лідера[3]. Ця форма правого неопопулізму часто базується на "побудові нації" за допомогою емоційної підтримки лідера, який ставить себе у ролі слухача "справжніх людей", які розглядаються як етнічна або національна спільнота, яку необхідно захищати від іноземців, біженців та іммігрантів, які, здається, загрожують цій спільноті.

Проблема персоналізації влади в руках харизматичних лідерів може бути розглянута як не лише спонтанна криза, але й структурний недолік, що пов'язаний з демократичним режимом[2]. Концентрація владних повноважень у руках однієї особи в умовах ілюзії про рівний розподіл влади, як частка кожного складового елемента в складному рівнянні, призводить до важливого викривлення сучасних демократичних режимів. Щоб зрозуміти це явище, потрібно провести подальше дослідження.

Загалом, сучасні демократичні режими, які ґрунтуються на принципах демократії та поділу влади, потерпають від поразки через персоналізацію та концентрацію владних повноважень у руках харизматичних лідерів, які активно використовують популістські наративи[3]. Ця ситуація викликає сумніви у сучасній конституційній доктрині.

Навіть тоді, коли демократичні ліберальні режими виглядали б виграно, оскільки вони останнім часом поліпшилися завдяки інтеграції конституційного правосуддя в правовий порядок, можна спостерігати тенденцію відступу від цих поліпшень. Ця тенденція є проблематичною і породжує питання про практичну реалізацію цінностей, які захищаються, будь то демократія чи розподіл влади[1].

Висновки. Позбавлена принципу обмеження і стримування влади, неліберальна демократія насправді є димовою завісою, що маскує еволюцію до "мажоритарного авторитаризму", характерні риси якого стають дедалі очевиднішими: бажання авторитарних лідерів уникнути будь-якого сумніву у власній владі; жорсткий контроль за життям уряду контроль над політичним життям через зменшення невизначеності виборчої конкуренції; послаблення системи стримувань і противаг з метою кращого контролю над державним апаратом; втручання в ЗМІ; скорочення академічних свобод.

Отже, ми маємо уникнути використання етикетки "неліберальної демократії", яка часто неправильно використовується для опису націонал-популізму, і краще розглядати сучасну політичну обстановку в Європі через призму "мажоритарного авторитаризму". Навіть з усіма обережностями, необхідними для порівняння двох різних історичних періодів, сучасна політична ситуація в Європі нагадує ту, що була у 1930-х роках, коли популісти та екстремісти виступали в ім'я прямого зв'язку з народом і нацією, вибухаючи проти представників і будь-яких форм посередництва, і пропагували заміну плюралістичних режимів авторитарними режимами, очолюваними "силовиками", які обіцяли відновити порядок та забезпечити безпеку, а також представляли "народ" або "націю".

Бібліографічний список:

1. Chopin, T. (2019). « Démocratie illibérale » ou « autoritarisme majoritaire » ? Contribution à l'analyse des populismes en Europe. URL: <http://surl.li/kskyc>
2. Monod, J.C. (2018), « Le culte du chef, une résurgence ? », in Badie, B., Vidal, D. (dir.), Le retour des populismes. L'état du monde 2019
3. Mink, G. (2016). L'Europe centrale à l'épreuve de l'autoritarisme. *Politique étrangère*, Été(2), 89. <https://doi.org/10.3917/pe.162.0089>
4. Voir Mudde, C., Rovira Kaltwasser, C. (2017), Populism: A very short introduction, op. cit., chap. 5.
5. Застава, І. В. (2019). Теоретичні підходи до визначення індикаторів демократії. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 84–94. <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.08>
6. Романюк О.І. Що таке «дефектні демократії» і якими вони бувають. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Політологія* / редкол.: А.П. Гетьман та ін. Харків : Право, 2017. № 2 (33). 396 с. С. 114–123.

References:

1. Chopin, T. (2019). « Démocratie illibérale » ou « autoritarisme majoritaire » ? Contribution à l'analyse des populismes en Europe. URL:<http://surl.li/kskyc>
2. Monod, J.C. (2018), « Le culte du chef, une résurgence ? », in Badie, B., Vidal, D. (dir.), Le retour des populismes. L'état du monde 2019
3. Mink, G. (2016). L'Europe centrale à l'épreuve de l'autoritarisme. *Politique étrangère*, Été(2), 89. <https://doi.org/10.3917/pe.162.0089>
4. Voir Mudde, C., Rovira Kaltwasser, C. (2017), Populism: A very short introduction, op. cit., chap. 5.
5. Zastava, I. V. (2019). Teoretychni pidkhody do vyznachennia indykatoriv demokratii. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky*, 84–94. <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.08>
6. Romaniuk O.I. Shcho take «defektni demokratii» i yakymy vony buvaiut. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriiia: *Politolohiia* / redkol.: A.P. Hetman ta in. Kharkiv : Pravo, 2017. № 2 (33). 396 s. S. 114–123.

Haidaienko P. L. Between illiberal democracy and populism: majoritarian authoritarianism in the European political context

The article explores the functioning peculiarities of contemporary European political systems, liberal and illiberal democracies, elucidates the concept of populism, and substantiates the practical interaction of these terms.

The central focus of the article is to challenge the claims of nationalist-populists regarding their exclusive ownership of representing the collective will of the "national people" and their ability to determine the quality of "democracy." To achieve this, the article has the following objectives: to clarify

the concepts of democracy, liberalism, and populism to provide a solid theoretical foundation for further discussion; to analyze the intricate and interconnected nature of contemporary democracy and political liberalism, illustrating that these concepts cannot be easily separated; to argue why the use of the term "illiberal democracy" is misleading and dangerous and propose the adoption of the category "majoritarian authoritarianism" for a better understanding and analysis of European populism.

The research employs various methodologies, including the systematic approach, bibliographic research, and theoretical generalization.

In recent years, liberal democracy in Europe has faced significant challenges from nationalist-populist political forces that label themselves as "illiberal democracies," as is currently happening in Hungary under the regime of Viktor Orban. One of the fundamental problems in the current European political landscape is the growth of populism, which is accompanied by the disassociation between two key components of constitutional and liberal democracy that formed the basis of European democracies after the Second World War.

The article examines three main components of contemporary democracy: the sovereignty of the people, representative governance, and political liberalism as a mechanism for limiting political power and ensuring individual rights and freedoms.

Multiple interpretations of liberalism are considered, including one that emphasizes the political analysis of institutional power balance and another grounded in the idea that the "market" is a collection of individual interactions within civil society, aiming to create strong bonds of interdependence among members of the socio-economic sphere.

Special attention is given to the characteristics of populism as a political tool, particularly the contradictions between the principle of popular sovereignty and the liberal principle. These contradictions are vital and inherently unstable aspects of democracy.

The article suggests avoiding the use of the label "illiberal democracy," which is often erroneously applied to describe nationalist-populism, and instead advocates for examining the current political situation in Europe through the lens of "majoritarian authoritarianism." It is determined that this perspective opens up opportunities for scholarly research in the realms of political, social, or psychological studies.

Keywords: *illiberal democracy, liberal democracy, power, populism, majoritarian authoritarianism, political systems, leadership, personality, power, legitimacy (of power), political regime, democracy, political process, political order*

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.11

УДК 304.4:316:32(477)

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7233-7137>

Атаманенко В. В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТЕОРІЯ ДЕЦІЗІОНІЗМУ ЯК АНТИПОД М'ЯКІЙ
ДЕСУВЕРЕНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ

Вказуються різноманітні трактування поняття суверенітету, історична складова даного феномену, а також сучасна – неоліберальна – парадигма його розуміння. Аргументується, що суверенітет – це основна складова самостійності та незалежності у внутрішній та зовнішній політиці будь-якої держави. Розглядаються такі форми суверенітету, як: реальний та ідеальний; національний та державний. Вказується, що, зважаючи на глобалізаційні процеси, виникли дві наукові групи інтересів – гіперглобалісти та глобалізаційні скептики, кожна з яких відстоює власну точку зору стосовно того яким чином варто розуміти та втілювати поняття суверенітету.

Аналізуються основні тлумачення функціонування державного апарату та поняття і реалізації суверенітету ХХ ст.: нормативізм та децїзїонїзм. Висвітлюються генеалогія, основні особливості та вплив даних правових концепцій на сучасну політику. Теоретично розбирається поняття десуверенізації та її основні форми: примусова та м'яка. М'яка десуверенізація позиціонується як основна політична перспектива України, що стане наслідком уніфікативного процесу повноцінної інтеграції з ЄС.

У зв'язку з тим, що абсолютне верховенство права є основною правовою парадигмою Європейського Союзу, зазначається, що в сучасних реаліях глобальної політики для України є ймовірність потрапити в залежність від вимушеної імплементації норм законодавства Європейського Союзу та втратити суверенну складову власного національного курсу політичного розвитку.

Наголошується на безспірних перевагах статусу національних держав, які залишаються у децїзїонїстському вимірі власних законодавств, що дозволяє їм вести незалежну політику та мати власний шлях розвитку стосовно особистих цілей національного розвитку.

Ключові слова: десуверенізація, суверенітет, децїзїонїзм, нормативізм, Європейський Союз, євроінтеграція

Протягом усієї історії поняття суверенітету було центральним в спробах обґрунтування поняття державності правовими теоретиками, політичними мислителями та філософами. Воно ставилося в центр можливості держави самостійного вирішення власних зовнішньо- та внутрішньополітичних проблем, висловлення власної точки зору стосовно національного розвитку.

З виникненням процесів глобалізації, понять блоковості та позаблоковості, прийнятті на себе міждержавних зобов'язань, що диктуються зі сторони колективних політичних суб'єктів та виникають внаслідок участі у різноманітних міжнародних домовленостях та союзах, постали питання стосовно того, що саме можна вважати суверенітетом в сучасних політичних реаліях і чи залишаються країни, що є суб'єктами подібних міжнародних стосунків, справді суверенними. Відповідно, як це часто буває, науковий світ поповнило ще одне дискурсивне поле, яке не вирішене і до сьогодні.

Десуверенізація процес не новий, але концептуалізований в царині соціально-політичних та юридичних наук відносно нещодавно. Пік актуалізації дослідження даного феномену припав на відлік часу після 2005 р. – розглядаючи спробу втілити проект єдиної Європи за допомогою федералізації країн-членів ЄС. Втім, не зважаючи на невдачу євробюрократів реалізувати даний політичний проект, проаналізувавши заяви представників країн-гегемонів даного союзу, можна побачити та прийти

висновку, що спроба монополізації влади в Союзі набирає нових обертів та з кожним днем все більше актуалізується. Сприяє цьому процесу і безпрецедентна політична криза європейського рівня – повномасштабне вторгнення росії в Україну. Найвпливовіші країни ЄС, зважаючи на суттєву загрозу зі сторони основного агресора Європи, все наполегливіше вказують на необхідність процесу уніфікації задля уможливлення швидкого прийняття рішень у випадку «надзвичайної ситуації», а 22 листопада 2023 р. Європейський Парламент кваліфікованою більшістю голосів прийняв законопроект стосовно зміни основних договорів ЄС.

Оцінки поняття десуверенізації науковцями неоднозначні та, зважаючи на акселерацію м'якої форми даного феномену в Україні шляхом уніфікації законодавства з ЄС, дана тема потребує детального аналізу та оцінки.

Автор керувався міждисциплінарним методом, групою загально-логічних методів: компаративним (порівняльний аналіз нормативізму та децизіонізму), історичного опису (наведення історичної спадщини стосовно поняття суверенітету), аналізу та синтезу (феномен децизіонізму і нормативізму, їхній вплив на політичні парадигми сьогодення та майбутнє України).

Результати дослідження. Поняття суверенітету неоднозначне та може трактуватися різноманітним чином. Генеалогія даного поняття має корінням французьку мову (фр. *souveraineté*), а перший вжиток датується XIII ст., коли Філіп де Бомануар (фр. *Philippe de Rémi, sire de Beaumanoir*) використав його для позначення правового статусу особи в межах своїх володінь [32, с. 29].

Феноменальний прорив в трактуванні суверенітету, без якого не залишається майже жодне серйозне дослідження даного поняття, пов'язано з ім'ям французького політичного мислителя XVI ст. Жана Бодена (фр. *Jean Bodin; 1530-1596*), а точніше його працею «Шість книг про державу» (фр. *Six livres de la Republique*). В ній він пов'язує суверенітет з державною владою як невіддільне від неї явище, а визначає його як «необмежену законом верховну владу над громадянами й підданими» [16]. Не зважаючи на те, що поверхове сприйняття цієї тези схиляється до тлумачення суверенітету як сфери абсолютистських повноважень влади, втім, Боден мав намір наголосити на фундаментальній ознаці суверенітету – містити в собі «неділиме джерело влади». Іншими словами: суверенним може бути як монарх, так і демократичний орган, основна умова – мати повноваження приймати одноосібне рішення.

Саме спільний суверен визначає існування держави (*republique*) – тільки його наявність може утворити з будь-якого угруповання – релігійного, економічного, культурного – політичне. Це, за словами французького філософа, основний маркер політичної спільноти.

Пізніше Макс Вебер суттєво розвинув поняття суверенітету. Його трактування передбачало опертя політичної монополії держави на репресивний апарат для того, щоб уможливити забезпечення свободи та безпеки. Влада, на думку німецького філософа, повинна мати своїм фундаментом закон [10, с. 79]. Це перегукується з його ідеями про легальну форму легітимації, найчистішою формою якої він вбачав бюрократію. Легальне панування він вважав найбільш об'єктивним, вдалим та доцільним, оскільки політик (чиновник), таким чином, буде керувати «без гніву і пристрасті», а його піддані будуть підпорядковуватися не конкретно йому, а «абстрактній формальній нормі: «Такий чиновник здійснює управлінські функції як професійну роботу, в силу ділового службового обов'язку; його ідеал полягає в тому, щоб служити *sine ira et studio*, не зважаючи ні на які особисті мотиви й почуття, без сваволі і несподіванок, але насамперед – «не зважаючи на особи», суворо формально за раціональними правилами, а там, де їх немає, – керуючись міркуваннями ділової доцільності» [1, с. 158].

Макс Вебер суттєво вплинув на сучасне розуміння суверенітету, яке можна окреслити як «неоліберальне». Неоліберальна парадигма розуміння суверенітету включає в себе два виміри: державний та національний. Державний вимір суверенітету в неоліберальній парадигмі чудово окреслює Пархоменко Н. М. визначаючи суверенітет як «юридичну властивість, що характеризує верховенство, єдність і неподільність державної влади всередині країни та її незалежність на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність» [12, с. 114].

Національний вимір суверенітету можна унаочнити вказавши на Пункт II статті 5 Конституції України, який передбачає, що «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ» [7]. Даний тип виник та розглядається як такий в силу пануючої парадигми демократичного режиму, який стверджує, що саме народ тієї чи іншої країни має, за Боденом, «неділиме джерело влади» та є панівною владною інстанцією, що єдина здатна визначати напрямок національного розвитку, втілюючи власний вибір в репрезентативних та представницьких органах влади.

В такому випадку можна спостерігати певний вид ієрархічності: національний суверенітет, в даному випадку, є першоосновою держави, а державний суверенітет – є однією з форм реалізації суверенітету народу, що проживає у державі [10, 79]. Таким чином можна стверджувати, що держава, підпорядкована народному волевиявленню та не може йому суперечити в найважливіших державних питаннях та питаннях національного розвитку.

Загалом на початок ХХ ст. сформувалося кілька підходів щодо тлумачення функціонування державного апарату та поняття і реалізації суверенітету, з поміж яких особливого розвитку набули нормативізм та децізіонізм.

Виникненню «нормативізму», передувало «позитивізм», становлення якого припадає на 20-30-і рр. ХІХ ст.

Позитивізм є дітищем французького мислителя, філософа і соціолога Огюста Конта (фр. Auguste Comte; 1798-1857). Конт визначав його як вимогу до науковців відмовитися від пошуків першопричин. Іншими словами – відмовитися від питання «чому?» на користь питання «як?», що в свою чергу, могло б надати можливість отримати «позитивне знання», тобто знання, що стоїть на противагу спекуляціям: безперечне і точне знання, що опирається на факти [2, с. 59].

Позитивізм виводив, на противагу класичній філософії, філософію «позитивну». Позитивною філософією французький мислитель назвав сукупність спільних наукових положень для всього широкого позитивного природничо-наукового і соціального матеріалу. Саме тому філософію Конта назвали позитивною, тобто стверджувальною [9, с. 149]. З цього моменту, наука, що не використовувала закони пізнання позитивізму – не могла вважатися наукою.

Закономірно, що юридичний позитивізм не змусив себе довго чекати. Його ідеологи (Дж. Остін, К. Бергбом, П. Лабанд, Ж. П. Есмен, Г. Ф. Шершеневич, Г. Гарт та ін.), стверджували: не зважаючи на те, що існують божественні закони, закони позитивної моралі та позитивні закони, юриспруденція, як наука, має справу виключно з останніми, а двома іншими займається теологія та філософія відповідно. Позитивне право ж, в свою чергу, складається виключно з імперативних наказів чи велінь суверенної влади: право є укомплектованим стосом норм, що встановлюється органами вищої влади, а його джерелом є воля суверена [8, с. 21].

Нормативізм виникає на початку ХХ ст. Його ідеологом вважається австрійський та американський юрист і філософ Ганс Кельзен (нім. Hans Kelsen; 1881-1973), котрий виклав обриси власної концепції в працях під назвою «Проблема суверенітету і теорія міжнародного права» [22], «Соціологічне і юридичне поняття держави» [23], а також «Чисте правознавство» [6].

У цих працях автор обстоює думку, що держава повинна бути чимось чисто юридичним, чимось нормативно значимим, тобто не якоюсь реальністю чи ідеєю поряд з правопорядком і поза ним, але нічим іншим, як самим цим правопорядком, єдністю. Таким чином, держава – це не тільки не зачинатель, але і не джерело правопорядку; всі подібні до цього уявлення є, згідно Кельзену, персоніфікаціями та гіпостазуваннями, подвоєнням єдиного та тотожного правопорядку на окремі суб'єкти [29, с. 19].

Для того, щоб краще зрозуміти вищенаведені тези, варто звернутися до «моністичного» поняття правової системи, яке розповсюдилося в науковому дискурсі на зламі ХІХ-ХХ ст. Сам Кельзен вважається його послідовним прихильником та обґрунтовував власний підхід до інтерпретації даного поняття, розглядаючи його у двох вимірах: внутрішньому (національному) та зовнішньому (міжнародному).

В першому, тобто національному, вимірі, Кельзен ототожнював національну правову систему із системою прийнятих компетентними органами держави правових актів. Іншими словами, він «поєднував» державу і правопорядок.

В другому, тобто міжнародному, вимірі, національне право повинно узгоджуватися з ратифікованим конкретною державою міжнародним правом. Відповідні твердження містяться, зокрема, у праці «Загальна теорія права та держави»: «Суверенітет – це підпорядкування держави тільки міжнародному праву» [24]. Як стверджує Заморська Л. І.: «Нормативізм виходив з примату права над державою» [5, с. 14].

Наочним прикладом втілення національного моністичного принципу поняття правової системи в життя, є конституції сьогоденних країн Європейської цивілізації. До прикладу, в Розділі ХІІІ Конституції України, в якому прописано порядок внесення на розгляд до Верховної Ради України законопроекту про зміни в Конституцію України [7], або ж подібному Розділі ХVІ Конституції П'ятої Республіки [18, с. 36], стверджується, що Конституцію неможливо переписати повністю (стаття 157

Конституції України [7]; стаття 89 Конституції П'ятої Республіки [18, с. 36]), а значить, навіть в теорії, неможливо припинити її функціонування, бо в такому випадку припиниться функціонування самої держави, іншими словами – вона перестане існувати.

Як приклад втілення міжнародного моністичного принципу поняття правової системи в конституціях новітніх держав, можна навести відтинок часу після 1976 р. – року набуття чинності Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які є міжнародними договорами і мають обов'язкову силу для 174 країн світу (167 членів ООН та 7 країн, що не входять до Організації Об'єднаних Націй). В вищенаведеному XIII Розділі Основного Закону України, статті 157, стверджується, що: «Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина».

Ганс Кельзен виходив з поняття про те, що норми права можуть самі себе легітимізувати, як от наприклад «Основна (вища, засаднича) норма». Систему права німецький мислитель розумів специфічно (за що в його сторону часто йшли закиди стосовно «непозитивності» нормативної теорії системи права): для нього це був не просто набір якихось абстрактних норм та приписів законодавства, але ієрархічна структура. «Основна (засаднича) норма» є трансцендентально-логічним припущенням, вона є легітимною та ефективною, чинною, дієвою та здатна регулювати вироблення безпосередньо себе. Зокрема, це може стосуватися процедури, за допомогою якої виробляється інша норма. Норма, що регулює створення іншої, є вищою, а створена норма – нижчою [8, с. 23-24]. Власне, такою «основною нормою» можна вважати Конституцію. Саме вона «еманує» з себе всі інші норми, що не повинні змістовно їй суперечити, але сама вона існує, використовуючи категоріальний апарат Канта, як «річ у собі». В той же час, окрім Конституції, Кельзен до комплексу нормативних актів, відносив закони й підзаконні акти, звичаї, акти місцевих і регіональних органів, індивідуальні правові норми (угоди, акти посадових осіб, судові рішення) [6, с. 220-259]. Це означає, що існують різноманітні ієрархії нормативних актів, в яких одні – ті, що виробляються – є нижчими, а інші – які впорядковують їх створення – вищими. Так утворюється щось схоже на «піраміду законодавства», рухатися котрою можна тільки зверху-вниз.

Отже, зважаючи на вищенаведені тези можна прийти до висновку, що, як каже сам Кельзен в своїй праці «Проблема суверенітету»: «Від поняття суверенітету необхідно радикальним чином відмовитися» [22]. Але, не виключене і виникнення закономірного запитання: чи не суперечить Кельзен сам собі, в одній своїй праці стверджуючи, що «суверенітет – це підпорядкування держави тільки міжнародному праву», а в іншому, що від нього взагалі варто відмовитися? Дати собі відповідь на це слушне зауваження можна ознайомившись з іншим підходом до розуміння правової системи та її функціонування, проти якого власне і виступає Кельзен – децізіонізм.

Децізіонізм – це правова теорія, згідно з якою початкова сила закону співмірна з силою особи, яка створює закон, таким чином, що ця особа також може скасувати або підкорити закон за власним бажанням та відповідно до власних бажань [25, с. 109]. Іншими словами, децізіонізм – це теорія, яка стверджує, що правова норма, в незалежності від її змісту, легітимізується згідно авторитету органу, який її видає.

Карл Шмітт, як основний теоретик децізіонізму XX ст., у процесі виведення власної методології задля пояснення відповідної правової системи та теорії суверенітету, спирався на праці таких політичних та правових мислителів як Жан Боден, Хуан Доносо Кортес, Жозеф де Местр, Луї де Бональд та ін. Думки філософа щодо їхніх ідей та творів неодноразово можна зустріти у його власних роботах, зокрема в «Політичній теології» [29, Глава IV, с. 53-67]. Та найбільшої еволюції зазнали погляди К. Шмітта, шляхом ознайомлення з працями англійського політичного теоретика XVII ст. Томаса Гоббса (англ. Thomas Hobbes; 1588 – 1679) [29, 33].

Конституційні теорії Т. Гоббса справили на науковий доробок Шмітта, безсумнівно, найбільше враження. К. Шмітт характеризував англійського правознавця в загальноприйнятій, та прийнятій за класичну самим автором, редакції твору «Поняття політичного» від 1932 р., як: «великого і справді систематичного політичного мислителя» [30, с. 65]. Навіть після руйнівної критики в «Левіафан у вченні про державу Томаса Гоббса», він все ще вказує на те, що загалом політичний проект англійського теоретика, на відміну від ліберальних сучасників Гоббса, залишається справжнім [34, с. 90].

Саме Гоббс вивів найбільш пошановану Шміттом думку щодо принципу генеалогії права: «*none can make Laws but the Common-wealth*» [ніхто не має права створювати Право, окрім суверена] [21,

с. 184], або, ця ж сентенція, цитована Шміттом в «Політичній теології»: «*Autoritas, non veritas facit legem*» [авторитет, а не істина творить закон] [29, с. 33]. Між тим, щоб побачити різницю відмінність двох методологій юриспруденції початку ХХ ст., варто зрозуміти якого суверена мають на увазі Гоббс та Шмітт, бо, насправді і «Основна (засаднича) норма» в нормативізмі Кельзена є суверенною стосовно усіх інших гілок законодавства і підпорядкованих їй дії людей відповідно.

Хоча ідеї Гоббса знаходять точку перетину з Шміттівським децизіонізмом далеко не в усіх аспектах, тим не менш, німецький політичний філософ, засновував власну політичну теорію саме на конституції «Левіафана» – втіленні суверенної диктатури (про суверенну та комісарську диктатуру детальніше в творі «Диктатура» К. Шмітта).

В «Левіафані» Томас Гоббс стверджує, що: «Єдиний спосіб створити таку Загальну Силу (Левіафана – А.В.). . . полягає в тому, щоб передати всю свою владу та силу одній Людині або Зборам людей, щоб уможливити втілення цієї влади та сили в Особі; і кожен має визнавати себе Автором (Суспільної Угоди – А. В.), щоб той, хто так несе їх Особистість, міг діяти або змушувати діяти в домовленому; щоб міг підпорядковувати своїй Волі кожному окрему волю, і їхні судження своєму Судженню. Це більше, ніж Згода або Конкорд: це справжня Єдність їх усіх в одній і тій самій Особі, укладена Угодою кожної людини з кожною людиною» [21, с. 120].

Необхідно зазначити, що в даному випадку, на відміну від інших конституційних теорій Гоббса, («*De Corpore Politico*» та «*De Cive*»), Особа, в якій втілюються суверенні права усіх індивідів природного стану, не є частиною угоди тому, що кожен індивід укладає Угоду з кожним індивідом, дотримуючись принципу: «Я дозволяю керувати собою (і відмовляюся від своїх суверенних прав) цій Людині або цим Зборам Людей за тієї умови, що кожен дасть підтвердження того самого акту зі своєї сторони і дозволить всі його/їхні дії таким самим чином» [21, с. 120]. Отже, абсолютний суверенітет аргументується саме тим, що суверен є Третьою стороною – кінцевим результатом та втіленням угоди – а не її зобов'язаним учасником.

В усіх Гоббсових конституційних теоріях прослідковується твердження про неможливість розділення суверенних прав [34, с. 72], але в Левіафані це стає взагалі неможливо, бо індивіди, які заключили таку Угоду один з одним, стають одним цілим: однією Волею, одним Судженням і, відповідно, одним Рішенням. Саме це, певно, і спонукає Шмітта вважати Левіафанівську конституцію суверенною диктатурою.

Карл Шмітт, взявши за основу вищенаведені тези та вчення Томаса Гоббса, виводить децизіоністську правову теорію та робить власний висновок щодо сутності суверенітету. Основне пояснення децизіонізму зациклене на твердженні про прийняття сувереном надзвичайної ситуації. Надзвичайна ситуація (або винятковий випадок) – це ситуація, в якій порушується нормальне функціонування права. «Сувереном є той, хто приймає рішення про надзвичайну ситуацію» [29, с. 5] тобто той, хто, іншими словами, каже: «Я заперечую право. Тепер право – це Я». Але суверен не є сувереном, якщо він приймає рішення тільки про запровадження надзвичайної ситуації, в той час як не може прийняти рішення про припинення її існування [29, с. 7], бо «не існує норми яку можна було б застосувати до хаосу. Має бути утворений порядок, щоб мав сенс правопорядок. Повинна бути утворена нормальна ситуація і сувереном є той, хто абсолютно точно вирішує, чи дійсно панує цей нормальний стан» [29, с. 13]. В теорії децизіонізму право є предикатом суверена, на відміну від теорії правової держави, де поняття суверенітету (в розумінні його Шміттом) взагалі нівелюється [29, с. 7].

Карл Шмітт наполягає, що, оскільки рішення про надзвичайну ситуацію необхідним чином повинно бути вольовим, прийматися одноосібно одним єдиним органом влади, то, виходить правова держава взагалі не має суверенітету, оскільки процес прийняття даного рішення розчиняється серед тих чи інших органів державної влади, котрі мають певну частину суверенітету, але ніяк не можуть отримати його цілком, в силу тих чи інших нормативістських процедур та не правомірні приймати його персонально: «Винятковий випадок (надзвичайна ситуація – А. В.), випадок, що не описаний в дійсному праві, може бути охарактеризованим як випадок крайньої необхідності, загрози існуванню держави, але не може бути описаним змістовно. Лише цей випадок (ситуація – А. В.) актуалізує питання про суб'єкт суверенітету, тобто про суверенітет загалом. Неможливо не тільки чітко вказати, коли ж саме настає надзвичайна ситуація, але і змістовно перерахувати, що може відбуватися в тому випадку, коли мова дійсно йде про надзвичайну ситуацію та її нівеляцію. Передумови та компетенції тут необхідним чином необмежені. Тому, якщо мова йде про правову державу, тут взагалі немає жодної компетенції» [29, с. 6-7].

Отже, виходячи з вищенаведених тез, можна зробити висновок, що децизіонізм є супротивником нормативізму саме тому, що «всі тенденції сьогоденного розвитку правової держави мають своєю метою знищити суверена в цьому сенсі (в сенсі прийняття рішення про надзвичайну ситуацію і призупинення функціонування діючого закону – А. В.) [29, с. 7].

Карл Шмітт стверджує, що норма, порядок і, закономірно, правопорядок не можуть виникнути самостійно, незалежно від зовнішніх факторів та бути об'єктивними і вказує, що стосовно теоретиків природних прав XVII ст. «всі одноголосні в тому, що якщо в державі спостерігаються протиріччя, то кожна партія, звісно, бажає виключно загальної злагоди – в цьому і знаходить своє найповніше вираження «*bellum omnium contra omnes*» [війна всіх проти всіх] – але суверенітет, а виходить, що і сама держава має своїм початком вирішення цих протиріч, тобто в решті-решт вирішити, що саме є громадським порядком і безпекою та конкретні перешкоди стосовно них [...] Бо кожен порядок виникає з рішення [...] Так само і правопорядок, подібно до будь-якого порядку, має своїм початком рішення, а не норму» [29, с. 9-10]. З цим твердженням важко не погодитися, оскільки, в будь-якому випадку, в залежності від кількісної складової суверена (колективно, шляхом референдуму або партійних зборів, у випадку демократії/авторитаризму/тоталітаризму або ж одноосібно, у випадку абсолютистської монархії) приймається рішення про те, яким чином повинно бути влаштоване життя на тій чи іншій території проживання людей. «Будь-яке право – це ситуаційне право» [29, с. 13]. Історія наочно може продемонструвати це прикладом революційних урядів, які, словами Шмітта: «здійснювали суверенну диктатуру революції» [28, с. 96]. Якщо брати до уваги Національні установчі збори, котрі утворилися під час Великої Французької революції 17 червня 1789 р., то можна з точністю сказати, що прийняття нової конституції було справжнім вольовим рішенням, яке в решті-решт вилилося в новий політичний режим та відповідну систему соціальної стратифікації. Отже, позиція Шмітта полягає в твердженні, що для утворення навіть нормативістської правової системи, на чолі з «Основною нормою», вона повинна мати своїм початком рішення про те, що схожа правова система краще відповідає суспільному інтересу, має право на життя і мусить бути утворена.

Узагальнене пояснення децизіоністської методології щодо правової системи та поняття суверенітету надає дослідниця турецького походження Özlem Ünlü у своїй праці «Thomas Hobbes and Carl Schmitt On The Tension Between Sovereign and Law»: «Карл Шмітт – на відміну від модерних ліберальних конституцій, котрі ґрунтуються «на безособовій значущості безособових норм» та знищують суб'єктивний елемент і, відповідно, уникають констатації того, хто насправді втілює легальні правила – стверджує необхідність репрезентативного авторитету, який «оживить» закон та уможливить його пристосування до тих чи інших ситуацій, оскільки змістовна складова кожного з легальних правил не здатна втілювати сама себе: «Розрізняюче визначення того, яка саме юридична особа або певна інстанція може користуватися таким авторитетом, неможливо вивести лише з правової значущості форми права». Насправді значимим постає здатність «індивіда» або «конкретної особи» вирішити як саме застосовувати норму. Таким чином, Шміттівський суверен перш за все складається з плоті та крові, а вже потім «авторитетна інституція» чи «юридична особа»» [34, с. 93].

Втім, не зважаючи на те, що поняття суверенітету, в його тотальності, майже весь час з XIII ст. та оформлення Жаном Боденом в XVI ст., зберігалось в класичному розумінні наявності прав тієї чи іншої держави незалежно провадити внутрішню та зовнішню політику – в сьогоденних реаліях глобалізації, міжнародних організацій та різноманітних союзів таке трактування поступово починає зникати.

Докладний розгляд суверенітету в контексті глобалізації потребує уточнення розуміння ідеального та реального суверенітету.

Ідеальний суверенітет означає здатність держави самостійно визначати свою внутрішню, зовнішню та оборонну політику, укладати і розривати союзи, вступати або не вступати у відносини стратегічного партнерства тощо [14, с. 172].

Реальний суверенітет це об'єктивна частка суверенітету країни на міжнародній арені. Мається на увазі, що, наприклад, аналізуючи рівень ВВП, кількість ресурсів, економічну стабільність, ідеологічну експансію або ж її потенцію, в реаліях глобалізації, можна зробити об'єктивний висновок про вплив певної держави на інші країни та вагу її голосу у тих чи інших міжнародних організаціях під час голосувань. Логічно – якщо геополітичний гравець не має геостратегічних чи геополітичних важелів впливу – йому доводиться віддавати частку своїх суверенних прав та брати на себе відповідальність в певній сфері, вступаючи в ті чи інші союзи, які, найчастіше саме цього і вимагають,

та чого б національна держава, при власному бажанні та наявності впливу, не зробила б. Звісно, що країни можуть залишатися поза союзами, але в такому випадку, здебільшого, вони стають потенційними цілями експансії для більших держав або ж залишаються поза увагою в міжнародній політичній грі [там же, с. 176].

Отже, ідеальний суверенітет, для більшості країн залишається недосяжною мрією та проявляється, хіба що, в принципі «суверенної рівності держав», котрий закріплений в легальних документах міжнародного права.

На зламі ХХ-ХХІ ст. науковці в галузі політичної філософії, соціально-політичних та юридичних наук активно дискутували питання щодо економічного та модернізаційного потенціалу наявності у національних держав ідеального суверенітету. Один табір науковців – гіперглобалісти (глобалізаційні оптимісти) – стверджували, що країни (особливо маленькі та економічно нерозвинені) не повинні розвивати автаркію, оскільки це уповільнює процес становлення єдиного глобального ринку, який зможе забезпечити процвітання для усього світу загалом та для країн, що потуратимуть процесу стирання усіх можливих кордонів в кожній зі сфер життєдіяльності суспільства зокрема (П. Дікен, В. Грайдер, А. Джонс, К. Омає).

Інше наукове коло – скептики (песимісти) – стверджують, що глобалізація – це мрія, яка насправді ніколи не буде реалізована в силу культурних, релігійних або будь-яких інших глибинних відмінностей, ба більше, поширення глобалізації породжуватиме абсолютно протилежний до бажаного ефект: націоналізм та фундаменталізм (П. Хірст, Г. Томпсон, І. Валлерстайн, С. Хантінгтон). Тобто, як наслідок, глобалізація стане не ще одним кроком розвитку людства, а регресивним процесом, що потуратиме поглибленню культурних непорозумінь та виникненню, на цьому ґрунті, ще більшої кількості «зіткнень інтересів» [там же].

Разом з появою наукового дискурсу щодо перспектив глобалізаційного процесу, виникло і таке, суто політичне питання, як десуверенізація. Десуверенізація, як невідворотна складова глобалізації, постає, у визначенні Петренка І.І., Салтовського О.І., Федорченка В.М., Коршука Р.М. як сукупність процесів, які прямим чи опосередкованим чином, через офіційні механізми міждержавної взаємодії чи за допомогою прихованих методів впливу, позбавляють акторів державної влади можливості використовувати всі необхідні важелі управління для реалізації політики в інтересах народу та держави на самостійній та незалежній основі [13, с. 136]. Десуверенізація буває двох видів: м'яка та примусова.

Примусова десуверенізація – це десуверенізація, яка відбувається із застосуванням певних механізмів примусу та інформаційних механізмів; до них відносять: економічні, організаційні, природно-екологічні, силові (фізичні), теоретичні, спотворення інформації, маніпулювання свідомістю [14, с. 182-183]. Варто вказати, що примус не відбувається безпосередньою інтервенцією сильнішої держави в процесі слабшої країни, але створенням таких умов для останньої, в якій слабшій державі не залишається нічого, окрім як згодитися на умови сильнішої держави для того, щоб вижити або залишитися в полі уваги міжнародної політики.

М'яка десуверенізація – це десуверенізація, що добровільно приймається країною-членом будь-якого міждержавного альянсу або ж об'єднання в обмін на ті чи інші гарантії зі сторони даного угруповання. Як приклад, можна навести процес вступу в ЄС: під час нього країні обов'язково потрібно відповідати усім вимогам, що висуваються до неї союзом. Такими вимогами є так звані «копенгагенські критерії» – критерії вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу, які були прийняті у червні 1993 року на засіданні Європейської Ради в Копенгагені і підтверджені в грудні 1995 року на засіданні Європейської Ради в Мадриді [11]. Вони в свою чергу поділяються на кілька пунктів:

1) політичний критерій – «стабільність інститутів, що є гарантантами демократії, верховенства права, прав людини і поваги та захисту прав меншин»;

2) економічний критерій – «існування діючої ринкової економіки, а також спроможність впоратися з конкурентним тиском та ринковими силами в межах Європейського Союзу»;

3) критерій членства – «здатність взяти на себе обов'язки членства, включно з дотриманням цілей політичного, економічного та валютного союзу» [15, с. 283-289].

З огляду на предмет нашого дослідження, третій критерій цікавить нас найбільше. При проведенні переговорів про набуття членства в ЄС, конкретизований 31 критерій членства. Кожен з них відповідає одному з 31 розділу *acquis communautaire* («спільного доробку ЄС»). Для виконання будь-якою країною даного критерію необхідно здійснити низку практичних дій щодо кожного

з пунктів даного доробку, серед яких можна виділити: забезпечення цінової стабільності, стабільності національної валюти, подолання дефіциту бюджету, державного боргу, проведення гармонізації законодавства національної держави з нормативними актами ЄС [4, с. 352-353]. Іншими словами, це прийняття та підтримка країною-претендентом на членство в ЄС внутрішніх та зовнішніх політичних курсів союзу шляхом підпорядкування власного законодавства законодавству союзу.

Принцип даного критерію, в силу активного процесу інтеграції України до ЄС, запроваджується з часів підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, оскільки саме він офіційно затвердив прийняття курсу щодо політичної та економічної інтеграції. Позичуючи процес інтеграції з ЄС як десуверенізацію варто зазначити, що основні принципи юридичного устрою в усіх країнах Заходу були перейняті з праць вже згаданого нормативіста Г. Кельзена та передбачають абсолютне верховенство права.

Принцип верховенства права базується на гіпер-раціоналізації та позитивізмі, що виливається в розмежування «соціології» та «юриспруденції». В даному розмежуванні усе, що не підпадає під легальний формалізм (себто під наявну в легальних документах норму) відсікається, як «необ'єктивне» (тобто соціологія) [19, с. 368]. Основним мотивуючим чинником даного процесу є десуб'єктивація процесу прийняття політичних рішень або, за Вебером, бюрократизація, яка перетворить усі наявні процеси в адміністративному апараті держави в безособовий сталий «годинниковий» механізм, котрий не дасть збоїв в процесі свого функціонування.

Зважаючи на тоталітарний та авторитарний досвід ХХ ст., котрий керувався саме децизіонізмом, не дивно, що Західні країни континенту прагнуть виключити навіть мінімальну можливість повтору історичного минулого шляхом прийняття нормативістської правової системи та виключенням національних держав з політичного порядку денного шляхом універсалізації їхнього життя. Втім, саме на велику ймовірність реалізації диктатури шляхом прийняття норми за найвищу легітимізаційну цінність і вказує Шмітт: «в правовій державі [. . .] формальна концепція закону, наприклад, що право – це все, що законотворчі органи ухвалюють у законодавчому процесі, перетворить верховенство права на абсолютизм законодавчих органів» [27, с. 191]. Його основний аргумент полягає в тому, що, оскільки нинішнє суспільство та поняття про політику, на відміну від домодерних часів, секуляризоване, то генеалогія сьогоденного права має під собою виключно глибокий утилітарний фундамент, котрий можна постійно змінювати, якщо він не відповідатиме доцільності процесу управління; він вказує, що принцип верховенства права: «не знає походження і не має дому. Він визнає лише причини або основні норми. . . Його кінцевою метою є контроль і обчислюваність» [31, с. 56-57]. Саме відсутність якихось трансцендентних норм на яких будуються легальні документи правової держави і є основною проблемою нормативізму, на котру вказує німецький мислитель. Нормативізм, в силу цього, може визнавати будь-яку державу, суверенітет якої походить від її «основної норми», правовою. Для нього немає принципової різниці в змісті легальних документів – основною є правова форма, котра повинна бути десуб'єктивована.

Не зважаючи на те, що національна держава Україна керується у процесі власного функціонування точно таким самим принципом верховенства норми як і Європейський Союз, варто зазначити, що оскільки згідно з п'ятою статтею Конституції України: «носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ», класичний суверенітет, тобто «неділиме джерело влади», в Україні присутній, що дозволяє реалізовувати політику у власних національних інтересах держави шляхом народного волевиявлення через представницькі законодавчі органи. В той же час, Європейський Союз не має, принаймні на сьогодні, представницького органу, який здатен був би приймати та випускати ті чи інші закони, або хоча б мав право законодавчої ініціативи.

Більше того, як вказує Дубов Д.: «Офіційна політика ЄС зводиться до заохочення незалежних територіальних утворень на піддержавному рівні та регіоналізації як «структурного елемента в просторі європейської спільноти, навіть якщо ще рано говорити, що Європу формують регіони». Тобто лідери ЄС фактично сприяють (якщо не сказати більше – потурають) поступовому послабленню й витісненню центральних органів державної влади зі сфери внутрішньої (а відтак і зовнішньої) політики. Відбувається рух до політико-комунікативної моделі, за якою більшість рішень приймається на регіональному рівні, на рівні взаємодії регіонів різних країн, а складніші вирішуються керівництвом ЄС. Водночас дедалі менше відповідальних рішень відноситься до компетенції центральних урядів країн – членів ЄС. Отже на зміну ідентифікації людини за схемою «місто – регіон – країна» приходять схема «місто – регіон – Європа». До того ж створено потужний євробюрократичний апарат управління. З'явився навіть термін «євробюрократи», який з кожним новим

законом та кожною новою хвилею розширення ЄС здобуває більше прав, оскільки від волі «євробюрократів» залежить розв'язання питань, що впливають на життя кожного громадянина Союзу» [3, с. 152].

Також, варто згадати і про спробу прийняття Європейської Конституції в 2005 р. Цей документ, який не був прийнятий внаслідок відмови в підтримці Францією та Нідерландами, наочно демонструє бажання європейської бюрократії перетворити ЄС з конфедерації суверенних держав в уніфікований політичний організм з власним президентом та МЗС. Як продовжує Дубов Д.: «...за своєю суттю запропонована для ратифікації Конституція ЄС була документом, що мав на вищому законодавчому рівні затвердити існуючий на сьогодні стан справ у ЄС і водночас зробити якісно новий крок стосовно легітимізації його бюрократичного апарату – надати йому повноцінних прав контролю за життям ЄС (хоч і за окремими його частинами, проте доволі суттєвими).

Однак і без прийнятої Конституції процес контролю та управління за допомогою різних директив, постанов тощо, виданих інституціями ЄС, які є практично обов'язковими для виконання країнами-учасницями (за окремими винятками), створюється феномен певного двовладдя на державному рівні, коли накази й розпорядження національних урядів можуть вступати в суперечність з вказівками ЄС. І не завжди національні уряди можуть захистити свої позиції» [там же, с. 153].

Олаф Шольц 29 серпня 2022 року на промові в Карловому Університеті в Празі цілком прямо вказав на те, що «договори ЄС не висічені на камені» [26] і, зважаючи на пануючий останні шість років в європейському просторі дискурс щодо необхідності реформування союзу, де під реформуванням передбачається серйозне розширення повноважень бюрократичного апарату ЄС в десятках сфер [39] (а перш за все скасування права вето в Раді Європейського Союзу та розширення кола рішень, які ухвалюються не одностайно, а кваліфікованою більшістю голосів), поставитися до винесення проекту, підготовленого комітетом з конституційних питань, на розгляд законодавчих органів ЄС [36], варто дуже серйозно та уважно. Франція також не залишилася осторонь стосовно коментарів щодо майбутнього Європейського Союзу і, навіть раніше ніж Німеччина, 27 вересня 2017 року у Сорбонні, висловила, від лиця Емманюеля Макрона, власні переконання, стосовно «укріпленні європейських позицій», досягнути яких вони прагнуть «переформатуванням Європи», щоб зробити її «суверенною, об'єднаною та демократичною» [37]. Не дивно, зважаючи на реформи стосовно процесу прийняття рішень, що найвпливовіші країни ЄС однаково переконані в безпомилковості шляху щодо реформування повноважень Європейських інституцій, фактично лобіюючи процес переформатування союзу з конфедерації в федерацію та можливістю консолідації і монополізації влади в цій новій країні під назвою Європа. Можна вказувати на те, що «євробюрократи» не відійшли від своїх потуг створити єдину європейську державу, а Лісабонський договір, після провалу проекту європейської Конституції 2005 р., виявився лише підготовчим фундаментом, «перевалочним пунктом», на якому розбудовується запланований уніфікативно-політичний процес.

Оцінюючи у власному дослідженні «бал суб'єктності» України, Петренко І.І., Салтовський О.І., Федорченко В.М. та Коршук Р.М., дійшли висновку, що по всім трьом блокам діяльності (самостійність та належний рівень компетенції в управлінні справами в межах своїх кордонів; перелік всіх необхідних дій державного суб'єкта для ефективної та плідної взаємодії з представниками верховної влади іноземних партнерів з метою пошуку, визначення та застосування взаємовигідних форм співробітництва, а також з метою розроблення спеціалізованих програм, спрямованих на розв'язання наявних міжнародних конфліктів або проблем; виявлення творчих здібностей держав з огляду на ту чи іншу ситуацію, яка потребує вирішення) Україна знаходиться, на даний момент, на одному з найвищих рівнів міжнародного впливу та утвердження власного суверенітету і самостійності [13, с. 137-138]. З огляду на можливість втрати високого рівня реального суверенітету шляхом м'якої десуверенізації внаслідок повноцінної інтеграції з ЄС, варто бути зваженим в подальших рішеннях щодо вибору альтернатив майбутнього національного політичного курсу. Громадянському суспільству, як «правді в останній інстанції» і основному носію суверенітету, варто серйозно поставитися до перспектив подальшого розвитку України.

Оскільки основна парадигма аналізу світового політичного порядку денного має своїм початком дискусію щодо перспектив глобалізації в усіх аспектах життєдіяльності як світового, так і будь-якого локального суспільства, варто зазначити значні переваги незалежної національної держави, в плані самоврядування власної внутрішньої та зовнішньої політики, звертаючись до теорії децизіонізму. Оскільки, як вже було сказано, основою децизіоністської теорії правової системи та суверенітету

відповідно, є «Рішення», то, переводячи погляд в глобальну перспективу, метафорично можна сказати, що усі національні держави загалом та Україна зокрема, допоки вони не віддали частину своїх суверенних прав управлінню міжнародного угруповання, знаходяться у власному «децізіоністському» правовому вимірі, в якому самостійно здатні визначати власний курс розвитку, шляхом прийняття будь-яких законів та норм; приймати, шляхом запровадження поправок в Конституцію, в «Основній нормі», рішення про надзвичайну ситуацію та визначати основну суверенну інстанцію реалізації даного процесу; вибудовувати власний правовий фундамент, який дозволить їй розвивати ті міжнародні зв'язки та внутрішній політичний вимір, відповідно до якого хилитиметься волевиявлення основного суверена – народу. В той же час, передавши повноваження вищій інстанції в особі будь-якого міжнародного союзу чи угруповання, та чи інша країна, підпорядковуючи своє законодавство відповідно до висунутих цим союзом/угрупованням вимог, апріорі припиняє рух в сторону самоствердження та відстоювання власних інтересів на міжнародно-політичній арені, внаслідок унеможливлення запровадження власного трактування форми права. Як каже Шмітт: «кожна правова думка переводить ідею права, котра не стає дійсністю в її чистому вигляді, в інший агрегатний стан і додає момент, який неможливо вивести ні з змістовної складової правової ідеї, ні з змістовної складової застосованої правової норми» [29, с. 30]. Позбавляючи державу «додавання» цього «моменту», міжнародні організації та союзи, по-перше знеособлюють її ідентифікаційний чинник політичної культури, а по-друге, за рахунок універсалізації законодавства, позбавляють її суверенітету, змушуючи діяти відповідно до інтересів усього політичного угруповання, які, найчастіше, розбігаються з інтересами національної держави.

Повноцінна інтеграція в Європейський Союз – це, певно, найлегший шлях для України вибратися з культурних злиднів, справно отримувати зовнішні надходження та мати доступ до усіх цивілізаційних благ, але чи не могла б Україна втілити власний політичний концепт подальшої співпраці з ЄС не жертвуючи при цьому суверенними правами національної держави, зважаючи на наявність великого зовнішньо-політичного впливу? На наш погляд, саме під час карколомних моментів в житті тієї чи іншої держави, таких як війна або будь-які інші серйозні кризи, держава здатна вибудовувати власну парадигму буття, віднаходити власний шлях розбудови усіх сфер життєдіяльності суспільства та розвиватися в полі національних інтересів. На жаль, раз (на сьогодні) і назавжди (в перспективі) «похоронити» власну потенцію повноцінного впливу на свою внутрішню та зовнішню політику, Україна здатна шляхом підписання та ратифікації договору про приєднання до ЄС.

Висновки. Як вже було сказано, десуверенізація поняття достатньо неоднозначне та спірне, особливо зважаючи на тенденцію Європи до федералізації та сильної зовнішньополітичної ситуації України. Звісно, громадяни нашої держави, враховуючи досвід Майдану, Революції Гідності та загально-державної політики стосовно схвалення приєднання до Європейського Союзу можуть стояти перед складною дилемою щодо того чи варто жертвувати власними суверенними правами і ставати частиною угруповання, яке здатне, як мінімум позбавити Україну зовнішньо-політичного статусу та потенціалу, а як максимум, зайняти стосовно нашої держави керуючі позиції. Втім, саме від загальної політичної освіченості та зваженості населення в царині прийняття рішення про отримання блокового статусу і залежить майбутнє, на даний момент, держави з найсильнішою армією в Європі. Ратифікуючи будь-які угоди, варто зважати на усі види ймовірності позитивних перспектив: коротко-, середньо- та довго-строкових і усвідомлювати, що передавши суверенні права, завжди залишається ймовірність їх ніколи не повернути. Звісно, позиція України сьогодні вимагає вирішення найнагальніших питань оборони та збереження життя людей і владі необхідно пам'ятати про втрати українського народу на шляху до незалежності, втіленням якої для українців став проект євроінтеграції, які почалися від 2013 р. і тривають донині. Втім, також політикам у прийнятті політичних рішень варто завжди притримуватися холодного розрахунку та не піддаватися емоціям і мінливостям сьогодення, оскільки саме від їхнього вибору, особливо в реаліях України та головної цілі 10 року боротьби (самоврядування), залежить чи буде вона справді суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

Бібліографічний список:

1. Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика; пер. з нім. Олександр Погорілий. Київ: Основи, 1998. 534 с.
2. Вознюк О.М., Поцелуйко А.Б. Вплив позитивізму на соціально-філософські погляди Івана Франка. *Молодь і ринок*. 2016. № 11–12 (142–143). С. 57-60.

3. Дубов Д. "М'яка" десуверенізація країн-членів Європейського Союзу. *Політичний менеджмент*. 2007. № 5. С. 148-159.
4. Журавльова І.О. Україна і Копенгагенські критерії інтеграції до ЄС. *Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики*: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 349-354.
5. Заморська Л.І. Роль позитивізму в утвердженні правової нормативності. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2013. Вип. 1. С. 5-15.
6. Кельзен Г. Чисте правознавство; пер. з нім. О. Мокропольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
7. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Костицький М.В. Нормативізм як методологія юриспруденції. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 18-30.
9. Культенко В. П., Циганок О., Лех В. Проблема формування позитивної філософії О. Конта крізь призму біографічного та культурологічного підходів. *Глея: науковий вісник*. 2016. Вип. 115. С. 147-150.
10. Машура Х.А. Еволюція поняття «суверенітет». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2013. Т. 212, Вип. 200. С. 78-81.
11. Мінекономіки, Наказ "Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм" від 16.03.2005 № 62. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM025037>
12. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Сер.: «Економіка і право»*. 2011. Вип. 14. С. 113–121;
13. Петренко І.І., Салтовський О.І., Федорченко В.М., Коршук Р.М. Політична суб'єктність та десуверенізація: уроки гібридної агресії росії проти України. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 134-139.
14. Смолянюк В.М. Десуверенізація сучасних держав: необхідність теоретичного осмислення. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Політологія. 2014. С. 170-186.
15. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юр. наук: 12.00.01; 12.00.11.– Харків, 2014. 474 с.
16. Bodin, J. Les six livres de la Republique: Livre I. Édition de Mario Turchetti, avec la collaboration de Nicolas de Araujo. Paris: Classiques Garnier, 2013. 828 p.
17. Clarke, H. CNN "Macron sets out grand plan to relaunch 'weak and slow' European Union". URL: <https://edition.cnn.com/2017/09/26/europe/macron-european-union-sorbonne-speech/index.html>
18. Constitution Of the Fifth Republic. Conseil d État on October 4, 1958. URL: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2018-10/constitution_anglais.pdf
19. Dr Gian-Giacomo Fusco & Dr Michalis Zivanaris The neutralisation of the political. Carl Schmitt and the depoliticisation of Europe / Dr Gian-Giacomo Fusco & Dr Michalis Zivanaris // *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 30, Issue 2, 2022. – 363-378 pp.
20. Future of the EU: Parliament's proposals to amend the Treaties. Plenary session of EU Parliament of 22.11.2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231117IPR12217/future-of-the-eu-parliament-s-proposals-to-amend-the-treaties>
21. Hobbes, T. Leviathan; edited by Richard Tuck. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 519 p.
22. Kelsen, H. Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts. Tübingen: Mohr Siebeck, 1920. in: HKW 4, S. 235-572;
23. Kelsen, H. Der Soziologische und der Juristische Staatsbegriff. Tübingen: Mohr Siebeck, 1922. S. 253.
24. Kelsen, H. General Theory of Law and State.; translated by Anders Wedberg. Harvard : Harvard University Press. 2009. 516 p.
25. Lazar, N.C. Decision and Decisionism. The Decisionist Imagination: Sovereignty, Social Science and Democracy in the 20th Century. New York: Berghahn Books, 2019. 109-134 pp.
26. Nathalie Weatherald and Nikolaus J. Kurmayer "European treaties 'aren't set in stone', says Scholz". URL: <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/european-treaties-arent-set-in-stone-says-scholz/>
27. Schmitt, C. Constitutional Theory.; translated by Jeffrey Seitzer. Durham, NC: Duke University Press, 2008. 488 p.
28. Schmitt, C. Dictatorship: From the origin of the modern concept of sovereignty to the proletarian class struggle.; translated by Michael Hoelzl and Graham Ward. Cambridge: Polity Press, 2014. 314 p.
29. Schmitt, C. Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty.; translated by George Schwab. Chicago and London: University of Chicago Press, 2005. 116 p.
30. Schmitt, C. The Concept Of The Political Expanded ed.; translated by George Schwab. London: The University of Chicago Press, Ltd., 2007. 162 p.
31. Schmitt C. The Plight of European Jurisprudence. *Telos*, Volume 1990, no. 83, 1990. 35-70 pp.
32. Tarasiewicz, P. Suwerenność narodowa. Próba interpretacji filozoficznej. *Cywilizacja*, no. 40. 2012. 28-38 pp.
33. Vasques, E., Euractiv "EU Parliament's slim majority triggers convention on treaties reform". URL: <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/eu-parliaments-slim-majority-triggers-convention-on-treaties-reform-centre-right-divided/>

34. Ünlü, Ö. Thomas Hobbes and Carl Schmitt on the tension between sovereign and law. Ph.D. Doctoral Program, Middle East Technical University, 2018. 191 p.

References:

1. Weber, M. (1998). *Sociology. General historical analysis. Politics.* / trans. By O. Pidgorilyi. Kyiv: Osnovy, 534 p. [in Ukrainian].
2. Wozniuk, O.M. & Pocoluiko, A.B. (2016). The impact on Ivan Franko's social-philosophy views by positivism: *Youth and Market*, no. 11-12 (142-143), 57-60 [in Ukrainian].
3. Dubov, D. (2007). "Soft" de-sovereignization of the member states of the European Union. Kyiv: *Political management*, no. 5, 148-159 [in Ukrainian].
4. Zhuravliova, I.O. (2016). Ukraine and the Copenhagen criteria for EU integration. *European integration in the context of contemporary geopolitics: a collection of scientific articles based on the materials of the scientific conference*. Kharkiv: 2016, 349-354 [in Ukrainian].
5. Zamors'ka, L.I. (2013). The role of positivism in the establishment of legal normativity. *Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odesa Law Academy"*, Issue 1, 5-15 [in Ukrainian].
6. Kelsen H. (2004). *Pure Theory of Law.* / trans. O. Makropol'skyi. Kyiv: Yunivers, 496 p. [in Ukrainian].
7. Verkhovna Rada of Ukraine (1996, June 28). The Constitution of Ukraine. Database "Legislation of Ukraine". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
8. Kostyts'kyi, M.V. (2016). Normativism as a methodology of jurisprudence. *Philosophical and methodological problems of law*, no. 1, 18-30 [in Ukrainian].
9. Kul'tenko, V. P., Tsyhanok O, & Leh V. (2016). The problem of the formation of O. Comte's positive philosophy through the prism of biographical and cultural approaches. *Hileya: the scientific bulletin*, Issue 115, 147-150 [in Ukrainian].
10. Mashura? H. A. (2013). Evolution of the sovereignty concept. *Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla, Ser.: Politology*, Volume 212, Issue 200, 78-81 [in Ukrainian].
11. Ministry of Economics of Ukraine (2005, March 16). Order "On Approval of the Methodology for Determining the Criteria of the European Integration Component of State Target Programs" No. 62. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/TM025037> [in Ukrainian].
12. Parkhomenko, N.M. (2011). State sovereignty: socio-political essence and legal content. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Drahomanov, Ser.: Economics and law*, Issue 14, 113-121 [in Ukrainian].
13. Petrenko I.I., Saltovs'kyi O.I., Fedorchenko V.M. & Korshuk R.M. (2023). Political subjectivity and de-sovereignization: lessons from Russia's hybrid aggression against Ukraine. *Scientific specialist publication "Regional studies"*, no. 32, 134-139 [in Ukrainian].
14. Smolianiuk, V.M. (2014) De-sovereignization of modern states: the need for theoretical understanding. *Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise", Ser.: Politology*, 170-186 [in Ukrainian].
15. Yakoviuk, I.V. (2014). Legal foundations of European integration and its influence on the state and legal development of Ukraine. Doctoral thesis. Kharkiv: National law Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise [in Ukrainian].
16. Bodin, J. (2013). *Six books of the Commonwealth: Book I.* Edition by Mario Turchetti, with the collaboration of Nicolas de Araujo. Paris: Classiques Garnier, 828 p.
17. Clarke, H., CNN "Macron sets out grand plan to relaunch 'weak and slow' European Union". Retrieved from <https://edition.cnn.com/2017/09/26/europe/macron-european-union-sorbonne-speech/index.html>
18. Board of state (1958, October 4). Constitution Of the Fifth Republic. Retrieved from https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/2018-10/constitution_anglais.pdf
19. Dr Gian-Giacomo Fusco & Dr Michalis Zivanaris (2022). The neutralisation of the political. Carl Schmitt and the depoliticisation of Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 30, Issue 2, 363-378 pp.
20. Future of the EU: Parliament's proposals to amend the Treaties. Plenary session of EU Parliament of 22.11.2023. Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231117IPR12217/future-of-the-eu-parliament-s-proposals-to-amend-the-treaties>
21. Hobbes, T. (2005). *Leviathan*; edit. by Richard Tuck. Cambridge: Cambridge University Press, 519 p.
22. Kelsen, H. (1920). The problem of sovereignty and the theory of international law. Tübingen: Mohr Siebeck, in: HKW 4, S. 235-572
23. Kelsen, H. (1922). The sociological and legal concept of the state. Tübingen: Mohr Siebeck, S. 253.
24. Kelsen, H. (2009). *General Theory of Law and State* / trans. by Anders Wedberg. Harvard: Harvard University Press, 516 p.
25. Lazar, N.C. (2019). *Decision and Decisionism. The Decisionist Imagination: Sovereignty, Social Science and Democracy in the 20th Century.* New York: Berghahn Books, 109-134.
26. Nathalie Weatherald and Nikolaus J. Kurmayer "European treaties 'aren't set in stone', says Scholz". Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/european-treaties-arent-set-in-stone-says-scholz/>
27. Schmitt, C. (2008). *Constitutional Theory*; trans. by Jeffrey Seitzer. Durham, NC: Duke University Press, 488 p.

28. Schmit, C. (2014). Dictatorship: From the origin of the modern concept of sovereignty to the proletarian class struggle; trans. by Michael Hoelzl and Graham Ward. Cambridge: Polity Press, 314 p.
29. Schmitt, C. (2005). Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty / trans. by George Schwab. Chicago and London: University of Chicago Press, 116 p.
30. Schmitt, C. (2007). The Concept Of The Political Expanded ed.; trans. by George Schwab. London: The University of Chicago Press, Ltd., 162 p.
31. Schmitt, C. (1990). The Plight of European Jurisprudence. Telos, Volume 1990, no. 83, 35-
32. Tarasiewicz, P. (2012). Suwerenność narodowa. Próba interpretacji filozoficznej. *Cywilizacja.*, no. 40, 28-38.
33. Vasques E., Euractiv “EU Parliament’s slim majority triggers convention on treaties reform”. Retrieved from <https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/eu-parliaments-slim-majority-triggers-convention-on-treaties-reform-centre-right-divided/>
34. Ünlü, Ö. (2018). Thomas Hobbes and Carl Schmitt on the tension between sovereign and law [Ph.D. Doctoral Program]. Middle East Technical University, 191 p..

Atamanenko V. The theory of decisionism as the antipod of soft de-sovereignization of Ukraine

Various interpretations of the concept of sovereignty, the historical component of this phenomenon, as well as the modern – neoliberal – paradigm of its understanding are indicated. It is argued that sovereignty is the main component of autonomy and independence in the domestic and foreign policy of any state. Such forms of sovereignty are considered as: real and ideal; national and state. It is indicated that, taking into account globalization processes, two scientific interest groups have emerged – hyperglobalists and globalization skeptics, each of which defends its own point of view on how the concept of sovereignty should be understood and implemented.

The main interpretations of the functioning of the state apparatus and the concept and realization of sovereignty of the 20th century are analyzed: normativism and decisionism. The genealogy, main features and influence of these legal concepts on modern politics are highlighted. The concept of de-sovereignization and its main forms: coercive and soft is analyzed theoretically. Soft de-sovereignization is positioned as the main political perspective of Ukraine, which will be a consequence of the unifying process of full integration with the EU.

In connection with the fact that the absolute rule of law is the main legal paradigm of the European Union, it is noted that in the modern realities of global politics, there is a possibility for Ukraine to become dependent on the forced implementation of European Union legislation and lose the sovereign component of its own national course of political development.

The indisputable advantages of the status of national states, which remain in the decision-making dimension of their own legislation, are emphasized, which allows them to conduct independent policies and have their own path of development in relation to personal goals of national development.

Keywords: *de-sovereignization, sovereignty, decisionism, normativism, European Union, European integration.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.12

УДК 32.019.5:355.48(470:477)"2014/...

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8758-5798>**Віннічук О. В., Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5008-2751>**Руда Л. А., Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка**

ПРОПАГАНДА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Проаналізовано сутність та особливості пропаганди в XXI ст. Приділено увагу історичній ретроспективі та тенденціям розвитку явища «пропаганди». Поняття пропаганди потрактовано в якості інструмента політичної комунікації з визначеною кінцевою метою. Окреслено основні ознаки російської пропаганди в Україні та доведено, що вона впливає на соціально-політичне, економічне, духовне, культурне життя суспільства.

Акцентовано увагу на тому, що російська пропаганда набула активного поширення в Україні з 2014 року та досягла точки апогею під час повномасштабної російсько-української війни. Зокрема, виділено основні популярні фрейми як: дегуманізація противника; порівняння опонента з Гітлером в будь-якій ситуації; використання мілітаристської тематики для зображення своїх лідерів; ворог влади виставляється як ворог держави; використання терміну «лінія партії» тощо.

Важливими засобами поширення пропаганди в умовах сьогодення є телебачення та соціальні мережі. Останні отримують перевагу, оскільки сприяють утриманню широкої аудиторії шляхом залучення лідерів думок та адаптовані до швидкого поширення контенту без ресурсних витрат.

Доведено, що пропаганда є достатньо дієвим інструментом в умовах російсько-української війни та спрямована на поширення нав'язливих фреймів не лише на території України, а й на теренах Європи. Саме тому, з метою протистояння російській пропагандистській машині було прийнято рішення про створення Міністерства інформаційної політики України та напрацьовано основні критерії протидії пропаганді.

Доведено, що пропагандистська діяльність у межах українського інфопростору є досить активною, проте наразі на державному рівні та рівні громадського активізму (волонтерська діяльність) створена система протистояння поширенню пропаганди.

Ключові слова: політична комунікація, пропаганда, російсько-українська війна, фрейми, інформаційна війна

Постановка проблеми. XXI століття вчені вважають не лише століттям інформаційного поступу, епохою штучного інтелекту чи 4.0 епохою, а й століттям інформаційних війн. Адже основною тенденцією політичної комунікації в сучасному світі є засмічення інформаційного простору фейками, deepfake, пропагандою, мовою ворожнечі, маніпуляціями тощо.

Пропаганда, як метод переконування, з розвитком ЗМІ у XX ст. та з розвитком сучасних інформаційних технологій у XXI ст., отримала екстрашвидкий темп розвитку. Пропаганда не завжди має на меті змінити думку суспільства, а й, до прикладу, посилити страх чи радість, надати історії емоційного забарвлення, підняти чи знизити суспільні настрої тощо.

Актуальність досліджуваної теми полягає у аналізі впливу на українське суспільство, західних партнерів України та самих представників російського суспільства пропаганди як комунікативного інструментарію під час російсько-української війни.

Так, Г. Лебон у роботі «Психологія мас» відзначав, що суспільство, яке піддається ілюзорному впливу перестає мислити раціонально. Таке суспільство не є критичним та швидше повірить у брехню, а ніж правду. Логіка мислення полягає у тому, що суспільство, яке не здатне порівнювати, співставляти, аналізувати із застосування найпростіших загальнотеоретичних наукових методів (аналізу, індукції, дедукції ...) постійно піддається впливу третіх зацікавлених осіб [6, с. 8-9].

Актуальним інструментом підтримання комунікації за таких умов є пропаганда, мета якої полягає в досягненні психологічної переваги шляхом нав'язування населенню противника або ж населенню власної країни бажаних думок та поведінки.

Російська пропагандистська машина розв'язала глобальну інформаційну війну з метою зруйнувати довіру до демократичних інститутів та дезорієнтувати глобальне суспільство шляхом вливання фреймів правди, напівправди/напівбрехні чи суцільної брехні.

Метою дослідження є аналіз пропагандистської діяльності як інструменту політичної комунікації в умовах російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Термін «пропаганда» (у перекладі з латині означає «щось, що підлягає поширенню») виник в 1622 року у Ватикані, коли для активної протидії реформації було утворено Конгрегацію поширення віри (її скорочена назва – Пропаганда). Основною метою цієї організації було поширення «правильної віри», а також переконування іновірців. У соціально-політичному житті суспільства термін «пропаганда» почали вживати наприкінці XVIII століття, а з середини XIX він набув негативних рис та вкоренився в сфері політики.

Епохою пропаганди можна назвати XX ст. В умовах тоталітарного політичного режиму, пропаганда – основний засіб комунікації з населенням. Зокрема, в СРСР існував окремий відділ агітації та пропаганди при ЦК КПРС, який перейменовували кілька разів, щоб прибрати слово «пропаганда» з назви, а в Третньому Рейху існувало ціле Міністерство пропаганди та громадської просвіти [7]

Відомий американський політолог Гарольд Ласвел, термін «пропаганда» пояснював як «вираження думки або дії, свідомо спрямоване індивідом або групою з метою впливу на думку або дії іншого індивіда або групи з визначеною кінцевою метою за допомогою маніпуляцій» [12].

Дослідники американської корпорації RAND (Research ANd Development) визначили чотири ознаки російської пропаганди: великий обсяг і багатоканальність; швидкість, безперервність і повторення; ігнорування об'єктивної реальності; відсутність логіки і послідовності [5, с. 111]

Пропаганда є самостійною складовою системи політичних комунікацій. Вона виступає засобом поширення ідеологічних поглядів, підтримання вже існуючої ідеології або ж боротьби з ворожою ідеологією. В умовах інформаційної війни пропаганда завжди намагається створити ілюзію «перемоги» або ж «руйнації», «кризи» чи «розквіту», «успіху» чи «занепаду». Яскравим прикладом передпропаганди стало поширення фреймів про Україну як «зłodійку, що краде газ», фрейми про три сорти українців, який похитнув українське суспільство зсередини та посіяв внутрішнє протистояння між різними соціальними групами.

Американські дослідники виділяють 3 важливі завдання інформації стосовно ворога під час війни: формувати міжнародну думку про ворога, змінювати уявлення ворога про співвідношення сил, сприяти нестабільності ворога. В умовах російсько-української війни така тактика реалізовувалася у наступних пропагандистських нарративах: «Путін все одно перемаже», «В Україні скрізь зрада», «Київський режим відповідальний за війну» тощо [5, с. 325]

Щоб зрозуміти можливості впливу пропаганди на зміни соціально-політичного, економічного, духовного, культурного життя суспільства, необхідно проаналізувати тенденції поступового вливання маніпулятивних нарративів у свідомість суспільства.

Аналізуючи структуру інформації російськими ЗМІ та потрактування інформації російськими ЗМІ, можна виділити наступні типи пропаганди у формі міфів, зокрема: історичний міф (про винятковість російського народу); географічний міф (про Крим як одвічно «руську» землю, про новоросію); національний міф (про необхідність захисту російськомовного населення в Україні, про росіян як «старшого брата» українців); політичний міф (про київську хунту, «злих бандерівців», каральні батальйони, ультрарадикалів із «Правого сектора»). [3].

Сучасна пропаганда починається з психологічної війни, яка базується на двох основних діях:

1) Насамперед новини відбираються під певні теми, після чого під певним світлом подаються своїм громадянам та своїм супротивникам;

2) По-друге, значимість події зменшується або збільшується відповідно до нарративу пропаганди [8, с. 74-76].

Пропаганда – це технологія, яка може застосовувати різні методи задля досягнення цілей або збереження статусу, як у випадку рф. Політичне керівництво рф перебувати в позиції, яка ілюструється словами Червоної Королеви з «Аліси в Задзеркаллі»: «Щоб залишатися на місці, треба бігти вдвічі швидше»: всі зусилля, що додаються політичною елітою, мають на меті лише збереження

поточного становища [13, с. 51-67]. З 2014 року і до сьогодні псевдоімперія успішно застосовувала політичну пропаганду для приниження українців в очах росіян дестабілізації українського суспільства. Пропаганда посилилася і в умовах повномасштабної війни з 2022 року, вдаючись до різноманітних інструментаріїв задля поширення ключових наративів серед власного населення та «ворога». Серед популярних практик фахівці виокремлюють :

1. Дегуманізація противника. Тотальне і нещадне приниження ворога (опонента) є однією з основних цілей пропаганди. Саме тому президент рф володимир путін не раз в своїх виступах описував жителів України як «бандерівців, нацистів та наркоманів». Ще від 2014 року російська пропаганда почала працювати на тимчасово окупованих територіях. В кожному випуску новин більша частина повідомлень про «жахливу владу нацистів та націоналістів». Заголовками в ЗМІ підконтрольних бойовикам угруповань «ДНР» та «ЛНР» були: «В Києві продовжують марити», «Українців почали масово виганяти з Європи» тощо.

2. Порівняння опонента з Гітлером в будь-якій ситуації. Коли демагогам бракує обґрунтованих аргументів, цей прийом використовується відразу. Останнім часом на російському телебаченні президента України Володимира Зеленського порівнювали з фюрером, при цьому акцентуючи увагу на культурі «ми перемогли у Другій світовій війні». Пропагандисти вже кілька десятиліть зображують росію єдиним переможцем, ігноруючи внесок інших держав.

3. Використання мілітаристської тематики для зображення своїх лідерів. Такий прийом використовується в білоруській та російській пропаганді. Тут мілітаристська тематика допомагає зобразити лідерів держави нібито сильними, мужніми та войовничими. Тоді населення сприймає їх як представників влади, яка керує «залізною рукою». Необхідно зауважити, що такі наративи впроваджувалися в український інформаційний простір у 2004-2013 рр. досить активно, акцентуючи увагу на неспроможності продемократичних лідерів управляти країною. Побачивши по телебаченню такого «вождя» люди вже не задумуються, що перед ними звичайні корупціонери, деспоти. Недарма більша половина росіян захоплюється Й. Сталіним.

4. Ворог влади виставляється як ворог держави. Це ще один популярний прийом, який показує, як працює російська пропаганда останні роки. Персона вождя (володимира путіна) ототожнюється з державою. Недарма очільник держдуми рф в'ячеслав володін якось сказав: «Без путіна немає росії». Завдяки цій фразі пропагандисти можуть стверджувати, що критика влади та в. путіна – це антипатріотично та зрадницьки.

5. Використання терміну «лінія партії». З'явився він ще за радянських часів, але в рф не втратив своєї актуальності до нині. Завдяки телебаченню Росія забезпечує серед свого населення псевдопатріотичний запал. Сьогодні буквально все у пропагандистських ток-шоу оформлено в кольорах національного прапора. Так у глядача з'являється відчуття однаковості, єдності, причетності до «справ в державі» та патріотизму [7].

Нейрофізіолог Алекс Корб відзначав, що «мозок кожної людини налаштований сприймати емоційно забарвлену інформацію набагато гостріше, ніж звичайні факти» [1, р. 67]. Отож, факти мають бути достатньо переконливими, щоб спростувати інформацію. Як не дивно, але сухі факти не працюють.

На початку XXI ст. основними джерелами поширення пропаганди були телебачення та соціальні мережі. В умовах повномасштабної російсько-української війни перевагу отримують соціальні мережі, адже вони адаптовані до швидкого поширення контенту, без великих витрат. Прикладом цього твердження може стати трансформація соціальної мережі Facebook, яка до 2014 року була простором рівності для всіх її учасників. Після 2014 український сегмент мережі став мегаполітизованим. Щодо попередньої тези Д. Кулеба зазначає, що «політики витрачають ресурси на те, щоб звабити лідера думки, який потім звабить нас» [5, с. 271].

В умовах війни між росією та Україною з 2014 року сили сторін як у військовій, як і у комунікативній війні, були нерівними. Інформаційною зброєю російського ТБ був канал RT та армія ботів з троями. Для протистояння пропагандистській машині було створено антипропагандистські канали в українських соціальних мережах на кшталт «Інформаційне військо» та зроблено ставку на лідерів думок як сарафанного радіо. Їхньою метою було ефективний вплив на суспільні симпатії та ухвалення позитивних політичних рішень міжнародною спільнотою. Все це стало можливим лише завдяки ефективній соціально-політичній комунікації. За таких умов лідерами думок ставали відомі блогери, актори, співаки, бізнесмени, громадські діячі тощо. В Україні росія методично вбивала клин між суспільством, армією та владою, а також між окремими групами в межах цих спільнот [5, с. 325].

Розуміючи загрозу національній безпеці України, було прийнято рішення на законодавчому рівні затвердити нормативно-правові акти, які би сприяли боротьбі з дезінформацією, маніпуляцією та похідними складовими: Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2015 р. [9]; Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 29.12.2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» [11]; Указ Президента України у травні 2017 року щодо власників російських компаній [10] соціальних мереж «Вконтакте» та «Однокласники», пошуковиком «Яндекс» і поштовим сервісом Mail.ru.

Важливу роль у протистоянні інформаційному відіграло Міністерство інформаційної політики, створене в 2014 році з метою формування повноцінної системи державних комунікацій.

Д. Кулеба у праці «Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот» називає три основні причини необхідності інвестувати у розвиток Міністерства інформаційної політики:

- в наших умовах система державних комунікацій не може функціонувати без ієрархічного органу, який має авторитет;
- журналісти і медіа потребують свого адвоката у владі;
- держава повинна управляти інформацією, не перетинаючи червоні лінії, що захищають свободу слова [5, с. 346].

Достатньо суперечливою була необхідність формування єдиного центру управління державною комунікацією, оскільки це могло б призвести до запровадження авторитарних тенденцій в керуванні. Проте в умовах інформаційної війни, «мета виправдовує засоби». Зважаючи на нерозуміння значною частиною українського суспільства справжніх реалій російсько-українського військово-політичного конфлікту (адже значна частина населення вважали, що саме київська хунта розпочала війну на Донбасі) необхідно було розвіювати такі наративи. До того ж, потрібно розуміти, що національна безпека України базується на ефективній комунікації та довірі громадян та міжнародних партнерів.

Від самого початку агресії у лютому 2014 році росія старанно заперечує факт своєї війни з Україною. Під час гібридного її етапу (на сході України) кремль оперував поняттям «громадянська війна»: визнаючи масштаб збройного конфлікту, але відмовляючись визнавати себе його учасником.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року російська пропагандистська машина назвала «Спеціальна воєнна операція» (СВО), намагаючись виправдати дії влади та з метою запобігти підвищенню соціальної напруженості в росії.

Однією з головних цілей «СВО» стала денацифікація. Таким чином представники провладної еліти намагалися зменшити рівень економічної, політичної, військової підтримки західних партнерів, ототожнюючи українців з нацистами.

З метою заручитися довірою росін та міжнародної спільноти, було апробовано в суспільстві чимало сюжетних ліній, які стосувалися бажання значної частини українців приєднатися до рф. Яскравим прикладом стала пропагандистська лінія, побудована на сюжеті бабусі з червоним прапором, яка йде назустріч українським військовим. Це стало основою для ліплення образу проросійського старшого покоління, яке «втомилосся жити під владою України і радо вітало російських визволителів». У Росії одразу підхопили кадри відео з червоним прапором і використали пенсіонерку як живий символ «проросійської України», жінку, яка «сміливо протистояла націоналістам». Саме відео, показували не повністю. Російські ЗМІ обрізали його і залишила лише фрагмент з прапором. Так жінку зобразили героїнею, що радісно зустрічала окупантів [2].

Популярними темами роспропаганди стали також ядерний шантаж (звинувачення України у створенні «брудної бомби», загрози обстрілів українською стороною окупованих росіянами АЕС); створення біолабораторій, в контексті розроблення в Україні біологічної зброї, архетипи заражених птахів, які несуть смерть.

Тема секретних біолабораторій близька і переконлива для адептів конспірології, величезна кількість яких живе як у Росії, так і на Заході. Вони вже були до цього підготовлені місяцями «боротьби проти змов» навколо пандемії COVID-19 [2].

Старший науковий співробітник Данського інституту міжнародних досліджень Флемінг Сплідсбоель Хенсен запропонував наступні аспекти протидії пропаганді:

- нове законодавство;
- технічні рішення (впровадження штучного інтелекту);
- фінансування (суспільне/громадське телебачення);
- якісна журналістика;
- когнітивна протидія [4].

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок. Пропаганда працює в інформаційному середовищі України та світової спільноти досить активно. Тенденції до активізації пропагандистської діяльності як інструменту політичної комунікації з'явилися на початку 2000-х років. Її метою стало розбалансування інформаційних платформ України задля поширення фреймів зневіри у майбутнє Української державності.

Пропагандистська діяльність заснована на маніпуляції емоціями стала більш настирливою з початку російсько-української війни. За період 2014-2022 рр. провладна еліта України вибудовувала шляхи протистояння активній пропаганді з метою захистити власний інфопростір та підтримувати рівень довіри міжнародних партнерів. Тому, на момент повномасштабного вторгнення в Україну уже були напрацьовані механізми протидії російській пропаганді, які базувалися на спростуванні інформації, порівняні із західними ЗМІ, тролінгу фреймів та наративів, поширених російськими пропагандистами завдяки ефективній роботі фахівців Міністерства цифрової трансформації України, фахівців-практиків та волонтерів у соцмережах, активностях громадян України, наполегливій роботі посольств України, української діаспори за кордоном тощо.

Бібліографічний список:

1. Korb Alex. The Upward Spiral: Using Neuroscience to Reverse the Course of Depression, One Small Change at a Time. New Harbinger Publications, 2015. 225 p.
2. 10 фіаско російської пропаганди у 2022 році. *Детектор медіа* : веб-сайт. URL: <https://detector.media/infospace/article/206582/2022-12-31-10-fiasko-rosiyskoi-propagandy-u-2022-rotsi/> (дата звернення: 06.01.2024).
3. Гапій В. Е. Пропаганда як інструмент впливу на підсвідомість людини в сучасній Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1(2), С. 636-641.
4. Голуб О. Методи впливу пропаганди та протидія їм. Інститут масової комунікації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638> (дата звернення: 14.01.2024).
5. Кулеба Д. Війна за реальність Як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Вид. 3-тє, оновлене. Київ : Книголав, 2022. 384 с.
6. Лебон Г. Психологія мас. «Мультимедійне видавництво Стрельбицького», 2020. 87 с.
7. Мележик Т. Що таке пропаганда: її вплив на людей та як вона працює в умовах війни. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vpliv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyni-2068972.html> (дата звернення: 16.01.2024).
8. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. 260 с.
9. Про національну безпеку України : Закон України від 04.03.2020 р. № 522-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.01.2024).
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року "Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)". Указ Президента України від 15.05.2017 р. №133/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (дата звернення: 14.01.2024).
11. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України». Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (дата звернення: 14.01.2024).
12. Пропаганда: історія питання. URL: <https://uchoose.info/propaganda-istoriya-pytannya/> (дата звернення: 16.01.2024).
13. Сушко А. І., Прохоренко А. М. Політична пропаганда як складова інформативно-комунікативної діяльності органів державної влади. *Актуальні проблеми політики*. 2023. Вип. 72. С. 57-61. DOI 10.32782/app.v72.2023.9

References:

1. Korb Alex. The Upward Spiral: Using Neuroscience to Reverse the Course of Depression, One Small Change at a Time. New Harbinger Publications, 2015. 225 p.
2. 10 fiasko rosiiskoi propahandy u 2022 rotsi. *Detektor media* : veb-sait. URL: <https://detector.media/infospace/article/206582/2022-12-31-10-fiasko-rosiyskoi-propagandy-u-2022-rotsi/> (data zvernennia: 06.01.2024).
3. Napii V. E. Propahanda yak instrument vplyvu na pidsvidomist liudyny v suchasni Ukraini. *Molodyi vchenyi*. 2018. № 1(2), S. 636-641.
4. Holub O. Metody vplyvu propahandy ta protydiia yim. Instytut masovoi komunikatsii. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/metody-vplyvu-propagandy-ta-protydiya-nym-i30638> (data zvernennia: 14.01.2024).

5. Kuleba D. Viina za realnist Yak peremahaty u sviti feikiv, pravd i spilnot. Vyd. 3-tie, onovlene. Kyiv : Knyholav, 2022. 384 s.
6. Lebon H. Psykholohiia mas. «Multymediine vydavnytstvo Strelbytskoho», 2020. 87 s.
7. Melezhyk T. Shcho take propahanda: yii vplyv na liudei ta yak vona pratsiuie v umovakh viiny. URL: <https://tsn.ua/ato/scho-take-propaganda-yiyi-vplyv-na-lyudey-ta-yak-vona-pracyuye-v-umovah-viyni-2068972.html> (data zvernennia: 16.01.2024).
8. Pocheptsov, H. Vid pokemoniv do hibrydnykh vijn: novi komunikatyvni tekhnolohii XXI stolittia, Vydavnychyj dim «Kyievo-Mohylians'ka akademiia», Kyiv, 2017. 260 s.
9. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 04.03.2020 r. № 522-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (data zvernennia: 14.01.2024).
10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 28 kvitnia 2017 roku "Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii)". Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 15.05.2017 r. №133/2017. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850> (data zvernennia: 14.01.2024).
11. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy». Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.02.2017 r. № 47/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017#Text> (data zvernennia: 14.01.2024).
12. Propahanda: istoriia pytannia. URL: <https://uchoose.info/propaganda-istoriya-pytannya/> (data zvernennia: 16.01.2024).
13. Sushko A. I., Prokhorenko A. M. Politychna propahanda yak skladova informatyvno-komunikatyvnoi diialnosti orhaniv derzhavnoi vlady. *Aktualni problemy polityky*. 2023. Vyp. 72. S. 57-61. DOI 10.32782/app.v72.2023.9
22. 88% ukraintsiv vidchuvaiut vysokyi riven stresu cherez viinu, – doslidzhennia. *Lb.ua*. URL: https://lb.ua/society/2023/05/05/554120_88_ukraintsiv_vidchuvayut_visokiy.html

Vinnichuk O. V., Ruda L. A. Propaganda as a tool of political communication in the context of the russian-ukrainian war

The article analyzes the essence and features of propaganda in the twenty-first century. Attention is paid to the historical retrospective and trends in the development of the phenomenon of "propaganda". The concept of propaganda is interpreted as a tool of political communication with a specific ultimate goal. The main features of Russian propaganda in Ukraine are outlined and it is proved that it affects the socio-political, economic, spiritual, and cultural life of society.

The author emphasizes that Russian propaganda has been actively spreading in Ukraine since 2014 and reached its peak during the full-scale Russian-Ukrainian war. In particular, the author highlights the main popular frames such as: dehumanization of the enemy; comparing the opponent to Hitler in any situation; using militaristic themes to portray their leaders; the enemy of the government is presented as an enemy of the state; using the term "party line", etc.

Television and social media are important means of spreading propaganda in today's context. The latter have an advantage because they help to retain a wide audience by engaging opinion leaders and are adapted to the rapid dissemination of content without resource costs.

It is proved that propaganda is a fairly effective tool in the context of the russian-ukrainian war and is aimed at spreading obsessive frames not only in Ukraine but also in Europe. That is why, in order to counteract the russian propaganda machine, it was decided to establish the Ministry of Information Policy of Ukraine and to develop the main criteria for countering propaganda.

It is proved that propaganda activities within the Ukrainian information space are quite active, but at present, a system of countering the spread of propaganda has been created at the state level and at the level of public activism (volunteer activity).

Keywords: *political communication, propaganda, russian-ukrainian war, frames, information warfare.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.13

УДК 355.451(043)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5085-3704>

Гарькавий Є. М., *Воєнна академія імені Євгенія Березняка*

ВИКОРИСТАННЯ ПІДХОДІВ ПРОГРАМНО-ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В РЕЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У статті здійснюється спроба політологічного аналізу особливостей та перспектив використання програмно-проектного менеджменту в реалізації стратегічних комунікацій України відповідно до сучасних процедур і практик країн-членів НАТО.

Встановлено, що сьогодні практично єдиним інструментом для оцінювання ефективності функціонування системи стратегічних комунікацій є експертні методи, що базуються на досвіді фахівців у сфері інформаційної безпеки та комунікацій.

З'ясовано, що застосування підходів програмно-проектного менеджменту під час реалізації стратегічних комунікацій спрямовано на підвищення системності прийняття рішень та керованості процесів, націлених на створення та розвиток спроможностей зі стратегічних комунікацій та ефективності реалізації державної гуманітарної політики.

Окреслено особливості реалізації державних стратегічних комунікацій в умовах воєнного стану, зокрема акцентовано увагу на доцільності застосування методики SMART (для планування заходів реалізації стратегічних комунікацій) та методики DOTMLPFI (для оцінювання ефективності заходів реалізації стратегічних комунікацій).

Доведено, що важливим принципом реалізації стратегічних комунікацій має бути стратегічна гнучкість – здатність до ефективного варіювання цілями, що забезпечують своєчасну й ефективну зміну набору ймовірних рішень та базується на прогнозуванні стратегічних несподіванок як сприятливого, так і несприятливого характеру.

Підсумовано, що використання інструментарію програмно-проектного менеджменту в реалізації стратегічних комунікацій допоможе у більш гнучкій, системній та ефективній спосіб організувати планування й оцінювання ефективності реалізації державних стратегічних комунікацій.

Ключові слова: стратегічні комунікації, гуманітарна політика, національна безпека, нація, управління проектами, глобалізація, геополітика, етнополітика.

Зростання масштабів конфронтації між демократичними і недемократичними країнами, що штучно підтримується передусім росією, Іраном та КНДР, криза глобальної системи безпеки, загострення гуманітарних проблем в районах активних бойових дій разом із посиленням ролі глобалізаційних процесів потребують трансформації механізмів забезпечення національної безпеки. На сьогодні одним з найефективніших прикладних інструментів комплексного планування діяльності з урахуванням мінливості та швидкоплинності навколишнього середовища є програмно-проектний менеджмент.

Відповідно до сучасних процедур і практик планування діяльності у сфері оборони у країнах-членах НАТО необхідність впровадження методологій програмно-проектного менеджменту обумовлена необхідністю підвищення результативності й ефективності діяльності завдяки зміні усталених процедур на більш гнучкі і адаптивні, чіткому визначенню кількісних та якісних результатів реалізації певних заходів, термінів їх виконання, виконавців, джерел фінансування та механізмів їх реалізації. Зазначені підходи можуть бути адаптовані відповідно до потреб системи реалізації стратегічних комунікацій.

Аналіз останніх досліджень. Методологія проектно-орієнтованого управління представлена у працях таких зарубіжних дослідників: В. Бурков, В. Воропаєв, Дж. Тернер, Х. Танака, В. Шапіро, Д. Новіков, а також таких вітчизняних вчених: Н. Блага, В. Гогунський, О. Данченко, О. Сумець, І. Кононенко, С. Чернов, А. Шахов, В. Рач, С. Руденко, В. Занора, Ю. Тесля.

У 2019 році було затверджено Методичні рекомендації з управління проектами у Міністерстві оборони України, а у 2021 році – військовий стандарт ВСТ 01.040.010 – 2021 “Оборонне планування. Програмно-проектний менеджмент. Управління програмою/підпрограмою проектів”.

Удосконалення підходів до оцінювання ефективності реалізації стратегічних комунікацій у своїх працях висвітлювали М. Балабан, О. Войтко, Т. Дзюба, К. Петренко, Л. Компанцева, О. Лобова та ін.

Водночас проблематика використання програмно-проектного менеджменту в інтересах реалізації стратегічних комунікацій все ще потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є дослідження специфіки організації та перспективи використання програмно-проектної діяльності в реалізації стратегічних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Управління проектами – це частина загальної системи менеджменту, що націлена на досягнення стратегічних цілей та впровадження змін [1]. Завдання управління проектами полягає у досягненні встановлених цілей у різноманітних сферах діяльності за показниками обсягів, часу, затрат (бюджету), якості [1; 2].

Відповідно застосування підходів програмно-проектного менеджменту під час реалізації стратегічних комунікацій спрямовано на підвищення системності прийняття рішень та керованості процесів, націлених на створення та розвиток спроможностей зі стратегічних комунікацій та ефективності реалізації державної гуманітарної політики.

На сьогоднішній день, практично єдиним інструментом для оцінювання ефективності функціонування системи стратегічних комунікацій є експертні методи, що базуються на досвіді фахівців в сфері інформаційної безпеки та комунікацій [3].

Водночас в умовах воєнного стану до державних стратегічних комунікацій висуваються підвищені вимоги щодо:

- проактивності комунікативної діяльності (першості в повідомленні особливо важливої інформації);
- чіткої відповідності всієї комунікативної діяльності стратегічному наративу держави;
- оперативності виявлення та нейтралізації загроз інформаційній безпеці;
- оперативності кризових комунікацій;
- якості комунікацій у сфері реалізації гуманітарної політики;
- координованості й синхронізованості комунікативної діяльності різних суб’єктів стратегічних комунікацій, деконфліктизації інформації, яка оприлюднюється різними суб’єктами;
- розширення мережі комунікаційних каналів для гарантованого доведення інформації до всіх цільових аудиторій;
- якості та креативності інформаційних матеріалів, цікавості їх для споживачів [4, с.12].

Для ефективної реалізації проектною діяльністю доцільно утворювати проектну команду – групу посадових осіб центральних органів виконавчої влади та представників громадянського суспільства, що формується з метою здійснення окремого проекту. Така група, як правило, має складатись із керівника проекту, виконавців й експертів. Вона розформовується одночасно із завершенням проекту [2; 5].

Ключовим аспектом для ефективного виконання завдань в рамках проекту є визначення цілей, які б максимально повно відповідали вимогам до проекту та очікуваним результатам. Для визначення цілей інформаційних проектів доцільно застосовувати методику SMART [6], яка передбачає необхідність відповідності цілей наступним критеріям:

- конкретність (specificity) – ціль проекту повинна бути зрозумілою і однозначною;
- вимірність (measurability) – ціль повинна підлягати кількісному або якісному вимірюванню;
- досяжність (achievability) – ціль проекту повинна бути реалістичною, тобто такою, яку можливо досягнути з урахуванням поточних можливостей;
- відповідність (relevance) – ціль проекту повинна відповідати існуючим стратегічним та оперативним цілям держави;
- обмеженість у часі (time-bound) – ціль проекту повинна бути чітко визначеною у часі (мати конкретні терміни її досягнення).

При чому варто враховувати, що реалізація стратегічних комунікацій держави в умовах воєнного стану потребує використання наступних інструментів комунікацій:

- українські та іноземні медіа, діяльність яких має координуватися з урахуванням національного і міжнародного законодавства (заборона цензури, захист журналістської діяльності

одночасно з підвищеними вимогами до захисту інформації та обмеженнями правового режиму воєнного стану);

- комунікації під час заходів публічної дипломатії;
- залучення лідерів громадської думки;
- співпраця та взаємодія з інститутами громадянського суспільства;
- інформаційні та психологічні операції;
- блокування інформаційного простору України від ворожих впливів;
- протидія ворожій пропаганді;
- ізолювання ворога від впливу на світовий інформаційний простір [4, с.13].

Наступним кроком після окреслення цілей необхідно визначити обсяг та межі проєкту, перевірити їх на предмет повноти наявних даних. Для здійснення такої перевірки доцільно використовувати аналіз на відповідність (наявність) базових компонентів (складових) спроможності DOTMLPFI (Doctrine, Organization, Training, Material, Leadership, Personnel, Facilities, Interoperability), що визначає базові компоненти (складові) спроможності [7].

Методика DOTMLPFI передбачає оцінювання за наступними критеріями (показниками):

- D – керівні документи (чинні доктринальні документи);
- O – організація (організаційна структура і склад наявних підрозділів);
- T – підготовка (рівень підготовленості особового складу до виконання завдань за призначенням);
- M – ресурсне забезпечення (забезпеченість необхідним зразками матеріально-технічних засобів для виконання завдань);
- L – якість управління та освіта (наявність належного рівня професійної підготовки особового складу, відповідального за реалізацію стратегічних комунікацій);
- P – персонал (наявність кваліфікованого та вмотивованого особового складу);
- F – інфраструктура (наявність відповідної інфраструктури та здатність забезпечити виконання завдань за призначенням);
- I – взаємосумісність (рівні доктринальної, оперативної та технічної сумісності з відповідними підрозділами сил НАТО та країн-партнерів).

Під час оцінювання ефективності реалізації стратегічних комунікацій необхідно враховувати ієрархію комунікативних показників, яка включає кількісні показники (вимірюються через моніторинг інформаційного простору) та якісні показники (вимірюються шляхом проведення соціологічних досліджень). Розглянемо детальніше ці показники.

До кількісних показників належать:

- скільки цільових аудиторій було покрито;
- частота контакту цільових аудиторій з повідомленням;
- ціна контакту;
- кількість якісних контактів через подію;
- кількість розповсюджених інформаційних матеріалів;
- частка присутності суб'єкта в інформаційному полі;
- частка позитивних, негативних і нейтральних повідомлень про суб'єкта.

До якісних показників належать:

1) знання про комунікаційну кампанію

- наскільки добре цільова аудиторія запам'яталося меседж;
- наскільки добре цільова аудиторія зрозуміла ідею меседжу;
- наскільки добре цільові аудиторії запам'ятали тему меседжу;

2) знання про тему (суб'єкт) комунікації та ставлення до нього:

- наскільки добре цільова аудиторія знає назву суб'єкта;
- наскільки добре цільова аудиторія знає сутність діяльності суб'єкта;
- як цільова аудиторія ставиться до суб'єкта;
- чи лояльна цільова аудиторія до суб'єкта [8].

Охоплення аудиторії – найважливіший кількісний індикатор, що дає зрозуміти, яка кількість (або який відсоток) представників цільової аудиторії контактувала з інформаційним продуктом.

Важливо розрізняти поняття унікальної аудиторії та загальної кількості контактів із комунікаційним продуктом. Загальна кількість контактів не враховує того, що одна й та сама людина могла контактувати з продуктом кілька разів. Коли в інформаційній кампанії задіяно декілька

каналів, то бажано при сумуванні результатів охоплення відняти відсоток перетину аудиторій – той відсоток людей, що контактували з інформаційним продуктом на різних каналах.

Частота контакту – ще один важливий індикатор, який відображає, скільки разів одна й та сама людина контактувала з інформаційним продуктом. Частота контакту впливає на те, чи усвідомить і запам'ятає людина ключове повідомлення інформаційного продукту [8].

Ідентифікація ризиків в реалізації стратегічних комунікацій може здійснюватися як за схемою причини-наслідки (що саме може трапитися й до чого це приведе), так і за схемою наслідки-причини (яких наслідків слід уникати й до яких, навпаки, прагнути. Які події ці наслідки можуть викликати).

Ефективність заходів для зниження ризиків може визначатися за допомогою такого алгоритму:

1. Розглядається найбільший репутаційний ризик;
2. Визначається ймовірні негативні наслідки (репутаційні збитки) з урахуванням ймовірності настання несприятливих подій;
3. Визначається перелік можливих заходів, спрямованих на зменшення ймовірності та небезпеки ризикової події;
4. Визначаються додатковий кошторис на реалізацію запропонованих заходів;
5. Порівнюється об'єм ресурсів, необхідних для протидії ризику та ймовірні негативні наслідки (репутаційні збитки);
6. Приймається рішення про здійснення або відмову від протиризикових заходів;
7. Процес порівняння ймовірності та наслідків ризикових подій з витратами на заходи щодо їх зниження повторюється для наступного за важливістю ризику [2].

Важливим принципом реалізації стратегічних комунікацій має бути стратегічна гнучкість – здатність до ефективного варіювання цілями, що забезпечують своєчасну й ефективну зміну набору ймовірних рішень та базується на прогнозуванні стратегічних несподіванок як сприятливого, так і несприятливого характеру.

При чому, інформація повинна бути сформована так, щоб бути представленою в якісному і достовірному повідомленні, з відсутністю свободи для двозначності та без перспективи неправильного тлумачення, а контексти, в яких знаходяться повідомлення, мають бути чітко зрозумілими, що особливо важливо у сфері національної безпеки. Під час планування зазначених заходів потрібно враховувати, що тактична мета комунікацій – переведення потенційної аудиторії на вищі сходинки так званої «лінійки лояльності», що включає таку послідовність: незнання – знання – зацікавленість – бажання – переконаність – дія. Крайня відправна точка лінійки – незнання, тоді як стратегічна мета комунікації – досягнення цільовою аудиторією стану, коли є готовність діяти відповідно до задуму суб'єкта інформаційного впливу [9].

Тому, показниками ефективності державних стратегічних комунікацій в умовах війни доцільно визначити:

- рівень підтримки громадянами державної політики;
- рівень довіри до різних інститутів держави;
- рівень підтримки державної політики України у різних країнах світу;
- рівень засудження росії (країни-агресора) у світі;
- рівень засудження громадянами росії агресивної політики власного керівництва;
- кількість відмов від участі у війні проти України [4; 8].

Типовими ключовими показниками вимірювання ефективності реалізації стратегічних комунікацій можуть бути:

стратегічні показники ефективності (Key Performance Indicator) відстежують прогрес у досягненні стратегічних цілей, зосереджуючись на вимірюванні передбачуваних/бажаних проміжного або кінцевого результату;

оперативні показники ефективності зосереджені на заходах/операціях/процесах і тактиці та призначені для прийняття кращих рішень;

проектні показники ефективності зосереджені на досягненні проміжних в контрольних точках та стані проекту;

ризикові показники ефективності зосереджені на факторах ризику, які можуть загрожувати успіху/прогресу в досягненні результатів;

персональні показники ефективності зосереджені на людській поведінці, навичках або продуктивності, необхідних для виконання/досягнення цілей.

Отже, використання інструментарію програмно-проектного менеджменту в реалізації стратегічних комунікацій допоможе у більш гнучкий спосіб адаптуватись до зовнішніх можливостей, прогнозувати наслідки проектної діяльності і ранжувати ймовірні загрози, виявляти неочевидні з першого погляду варіанти дій, забезпечувати ефективне пристосування стратегії до актуальних викликів і загроз, системно розподіляти необхідні для виконання завдань ресурси, забезпечувати внутрішню координаційну роботу, оперативно проводити заходи з реалізації гуманітарної політики, комплексно розвивати інституційну пам'ять і підвищувати професіоналізм суб'єктів стратегічних комунікацій.

Бібліографічний список:

1. Методичні рекомендації з управління проектами, затверджені Міністром оборони України 20.02.2019. URL : https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/Metod_recomendacii_z_upravlinnia_proektamy.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
2. Військовий стандарт ВСТ 01.040.010 – 2021 “Оборонне планування. Програмно-проектний менеджмент. Управління програмою/підпрограмою проєктів”. URL : https://www.mil.gov.ua/content/other/%D0%92%D0%A1%D0%A2_01_040.010_2021_Program.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
3. Петренко К. М. Удосконалена методика оцінювання ефективності системи забезпечення інформаційної безпеки Міністерства Оборони та Збройних Сил України. Стратегічні комунікації та когнітивні системи спеціального призначення. Том 45 № 3 (2022). DOI : 10.33099/2311-7249/2022-45-3-97-100 (дата звернення: 23.01.2024).
4. Рекомендації та кращі кейси реалізації стратегічних комунікацій в умовах війни : практичний довідник / [В. Азарова та ін. ; за заг. ред. Л. Компанцевої]. К. : 7БЦ, 2023. 232 с.
5. Блага Н. В. Управління проектами. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 152 с.
6. Проектний менеджмент: управління ризиками та змінами в процесах прийняття управлінських рішень : монографія / О. Б. Данченко, В. О. Занора. Черкаси : ПП Чабаненко Ю. А., 2019. 278 с.
7. Сумець О. М. Стратегічний менеджмент. Харків : ХНУВС, 2021. 208 с.
8. Лобова О., Балабан М. Методологія вимірювання та оцінки стратегічних комунікацій. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки Міністерства культури та інформаційної політики. 2023. URL : <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/analychnyj-posibnyk.pdf> (дата звернення: 24.01.2024).
9. Гарькавий Є.М. Організація стратегічних комунікацій відповідно до стандартів НАТО. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Вінниця, 2023. Вип. 8. С. 60-66. DOI : 10.31558/2617-0248.2023.8.9 (дата звернення: 24.01.2024).

References:

1. Metodichni rekomendatsii z upravlinnia proektamy, zatverdzeni Ministrom obrony Ukrainy 20.02.2019. URL : https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/Metod_recomendacii_z_upravlinnia_proektamy.pdf (data zvernennia: 22.01.2024).
2. Viiskovyi standart VST 01.040.010 – 2021 “Oboronne planuvannia. Prohramno-proiektnyi menedzhment. Upravlinnia prohramoiu/pidprohramoiu proiektiv” . URL : https://www.mil.gov.ua/content/other/%D0%92%D0%A1%D0%A2_01_040.010_2021_Program.pdf (data zvernennia: 22.01.2024).
3. Petrenko K. M. Udoskonalena metodyka otsiniuvannia efektyvnosti systemy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ministerstva Obrony ta Zbroinykh Syl Ukrainy. Stratehichni komunikatsii ta kohnityvni systemy spetsialnogo pryznachennia. Tom 45 № 3 (2022). DOI : 10.33099/2311-7249/2022-45-3-97-100 (data zvernennia: 23.01.2024).
4. Rekomendatsii ta krashchi keisy realizatsii stratehichnykh komunikatsii v umovakh viiny : praktychnyi dovidnyk / [V. Azarova ta in. ; za zah. red. L. Kompantsevoi]. K. : 7BTs, 2023. 232 s.
5. Blaha N. V. Upravlinnia proektamy. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnykh sprav, 2021. 152 s.
6. Proiektnyi menedzhment: upravlinnia ryzykamy ta zminamy v protsesakh pryiniattia upravlinskykh rishen : monohrafiia / O. B. Danchenko, V. O. Zanora. Cherkasy : PP Chabanenko Yu. A., 2019. 278 s.
7. Sumets O. M. Stratehichni menedzhment. Kharkiv : KhNUVS, 2021. 208 s.
8. Lobova O., Balaban M. Metodolohiia vymiryuvannia ta otsinky stratehichnykh komunikatsii. Tsentr stratehichnykh komunikatsiy ta informatsiynoi bezpeky Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky. 2023. URL : <https://spravdi.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/analychnyj-posibnyk.pdf> (data zvernennia: 24.01.2024).
9. Harkavyye Ye.M. Orhanizatsiia stratehichnykh komunikatsii vidpovidno do standartiv NATO. Visnyk Donetskoho natsionalnogo universytetu imeni Vasylia Stusa. Vinnytsia, 2023. Vyp. 8. S. 60-66. DOI : 10.31558/2617-0248.2023.8.9 (data zvernennia: 24.01.2024).

Harkavyi Y.M., Using Project Management Approaches in the Implementation of Strategic Communications

The article attempts to provide a political science analysis of the peculiarities and prospects of using project management in the implementation of Ukraine's strategic communications in accordance with modern procedures and practices of NATO member states.

It is established that today, practically the only tool for assessing the effectiveness of the strategic communications system is expert methods based on the experience of specialists in the field of information security and communications.

It is found that the application of project management approaches in the implementation of strategic communications is aimed at improving the systematic decision-making and controllability of processes aimed at creating and developing strategic communications capabilities and the effectiveness of the implementation of the State humanitarian policy.

The author outlines the peculiarities of the implementation of state strategic communications under martial law, in particular, the expediency of using the SMART methodology (for planning measures for the implementation of strategic communications) and the DOTMLPFI methodology (for evaluating the effectiveness of measures for the implementation of strategic communications).

It is proved that an important principle of strategic communications implementation should be strategic flexibility – the ability to effectively vary the goals that ensure timely and effective change of the set of possible solutions and is based on the forecasting of strategic surprises, both favorable and unfavorable.

It is summarized that the use of project management tools in the implementation of strategic communications will help to organize planning and evaluation of the effectiveness of the implementation of state strategic communications in a more flexible, systematic and efficient way.

Keywords: *strategic communications, humanitarian policy, national security, nation, project management, globalization, geopolitics, ethnopolitics.*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.14

UDC 34:316.774

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5363-3990>

Nelipa D., Taras Shevchenko National University of Kyiv

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0572-9119>

Turenko V., Taras Shevchenko National University of Kyiv

KEY ASPECTS OF HUMANITARIAN POLICY AS COUNTERMEASURE TO INFORMATION WARFARE BY THE RUSSIAN FEDERATION

The article delves into the specifics and fundamental aspects of the functioning of humanitarian policy as one of the key factors in countering the information warfare waged by the Russian Federation against Ukraine. It has been established that in the battle against multifaceted and potent forms of information aggression, a pivotal strategy involves prioritizing humanitarian policy. This is particularly pertinent when defending civil rights, nurturing cultural and educational domains, and fostering societal cohesion. Several key considerations in this endeavor include: 1. promotion of humanitarian values – a proactive role for the state in championing and supporting humanitarian values such as tolerance, equality, and respect for human rights. 2. development of educational and cultural initiatives – implementation of programs fostering understanding and mutual appreciation between diverse cultures and nationalities. 3. safeguarding citizens' rights and freedoms – authorities taking on the responsibility of protecting fundamental rights and freedoms, encompassing freedom of speech, the right to information, and privacy. 4. enhancement of media literacy – initiatives aimed at enhancing media literacy among the populace are imperative. individuals possessing heightened media literacy are less susceptible to manipulation and can critically evaluate information, acting as a robust defense against information aggression. 5. international collaboration and diplomacy – collaborative efforts and diplomatic endeavors for the exchange of best practices in humanitarian policy and countering information aggression. 6. provision of humanitarian assistance – offering humanitarian aid and support to those victimized by information aggression. humanitarian policy emerges as a potent tool in the fight against information aggression, emphasizing societal development, human rights protection, and the integration of cultural and educational initiatives.

Keywords: *humanitarian policy, Russia's full-scale war against Ukraine, media literacy, information warfare, fakes, post-truth, educational and cultural practices.*

The relevance of the research topic is driven by the increasing importance of information aggression as a tool of foreign policy in contemporary reality. The Russian Federation actively employs informational means to influence the global stage, making it imperative to explore avenues for countering this aggression. Therefore, humanitarian policy may prove to be an effective instrument in resisting informational aggression. Understanding how humanitarian aspects can be utilized to control and respond to information attacks is pivotal in the current context.

Simultaneously, given that Russian government's information aggression can impact various countries and regions, studying humanitarian policy as an international instrument becomes particularly crucial for developing effective strategies of cooperation and interaction. Thus, uncovering and comprehensively analyzing the researched topic can aid in the development of strategies and tools to safeguard against information threats and contribute to international stability.

Consequently, the **aim of this article** is a comprehensive examination and analysis of the role of humanitarian policy as an effective factor in countering information aggression, especially from the perspective of the Russian Federation. The article seeks to identify the potential of humanitarian policy in reducing the impact of information aggression and enhancing the resilience of society and the international community against manipulations and influence.

The set goal involves addressing the **following objectives**:

- elaborate on key terms such as "humanitarian policy" and "information warfare (aggression)" to enhance understanding of their interconnection.
- identify the characteristics and methods of information aggression employed by the Russian Federation to define specific challenges.
- analyze how humanitarian policy can serve as an effective tool in countering information aggression, particularly in relations with the Russian Federation.

Research methods

The key methods employed in the research were descriptive, comparative, and dialectical. The descriptive method helped identify and describe the key characteristics in understanding terms such as "humanitarian policy" and "information warfare." The comparative method aided in identifying commonalities and differences in the strategies of countering information aggression between Scandinavian and Baltic states. The dialectical method assisted in revealing contradictions in the implementation of information warfare by the Russian Federation against Ukraine.

Results of the research

"Humanitarian Policy" and "Information War/Aggression": Specific Definitions

First and foremost, when discussing the definition of the term "humanitarian policy," it is essential to note that it may have various interpretations depending on the context and research area. However, a common feature is that humanitarian policy is aimed at achieving humanitarian goals, including the protection of human rights, ensuring social justice, development of education, culture, and other aspects geared towards improving the quality of life.

In Western literature, humanitarian policy can be defined as follows:

1. Protection of human rights and freedoms – humanitarian policy often encompasses measures aimed at guaranteeing and protecting fundamental human rights and freedoms.
2. social justice – efforts to ensure equal opportunities, combat discrimination, and address social issues to achieve greater justice in society.
3. humanitarian values – encouragement of the development and dissemination of humanitarian values such as tolerance, respect for diversity, and mutual understanding.
4. development of education and culture – policies aimed at enhancing the level of education and cultural development to ensure the comprehensive development of society.
5. humanitarian aid and crisis response – providing humanitarian assistance in the event of natural disasters, conflicts, or other crisis situations, as well as developing strategies for their prevention.
6. global cooperation – collaboration between countries and international organizations to address global issues such as poverty, climate change, and others.

It is important to note that the concept of humanitarian policy can evolve and adapt to contemporary challenges and the needs of Ukrainian society. As domestic scholars rightly point out: "The sociocultural sphere, policies in the field of interfaith, interethnic, and linguistic relations, public diplomacy activities in a complex contribute to the growth of social stability and cohesion, societal reintegration. Ensuring citizens' rights in various areas of humanitarian policy is an integral part of the democratic process based on the principles of inclusivity and contributes to overall societal development" [2, p. 128].

"Information Aggression" refers to a form of military action used to influence public opinion, democratic processes, and create negative perceptions about other countries or organizations. This concept involves the use of informational tools such as mass media, social networks, internet resources, etc., to disseminate disinformation, manipulation, and create fake news with the aim of achieving political or military objectives.

Ukrainian researcher I.V. Patlashinska accurately notes that the main goals of Russian propaganda were the discredit of the Ukrainian government, armed forces, and society as a whole. This includes the spread of false information about the so-called "neo-Nazis" in Ukraine. Attempts to use such a narrative aim to diminish Ukraine's importance and agency on the international stage. Additionally, Russian propaganda emphasizes that the "problem" lies with specific "Nazis" and "Banderites," who allegedly oppress the Russian-speaking population of Ukraine. However, compared to 2014, Ukraine has significantly improved its preparedness for information warfare. Clear communication channels with society were established, the spread of panic was prevented, and cooperation with Western partners was enhanced, ensuring they received objective information about the course of military actions. As a result, Ukraine has succeeded in presenting an accurate picture of the military situation, leaving no doubts about the identity of the enemy and their capabilities [4, p. 87].

Specifically, the functioning of information aggression involves various aspects, but we can focus on the following:

1. disinformation: deliberate spread of false or misleading information to deceive and manipulate public opinion.
2. narrative building: crafting and disseminating specific narratives that align with the aggressor's interests, often aimed at discrediting the target country.
3. hybrid warfare tactics: integration of conventional military tactics with informational and psychological warfare methods to achieve strategic objectives.
4. social media manipulation: exploiting social media platforms to spread propaganda, sow discord, and amplify divisive narratives.
5. cyber attacks: using cyber means to compromise information systems, disrupt communication, and conduct espionage.
6. psychological operations (psyops): employing psychological tactics to influence and manipulate the perceptions and behaviors of the target population.

Understanding these aspects is crucial for developing effective countermeasures against information aggression.

From here, it is important to identify and analyze various forms of information aggression as they can significantly impact society, political processes, and international relations. The Russian's full-scale war in Ukraine has once again demonstrated the relevance of being able to filter information, conduct quality fact-checking, and resist destructive informational attacks from the enemy. The course of this war is influenced not only by achievements on the front lines but also by social media users, media professionals, civic analysts, and investigators. Therefore, it is crucial to approach all content responsibly – both the content we consume and the content we share.

Research on information aggression in a political context can be conducted using various approaches and methodologies. It is important to consider the diversity of factors influencing information aggression and understand the interaction between politics, media, and society. In our opinion, here are some key approaches:

investigation of information sources – this involves identifying sources that spread information aggression, analyzing the structure and nature of these sources, and assessing the reliability and authority of the information they disseminate.

media analysis – this entails studying the reaction and interaction of the media with information aggression, identifying and investigating media and information trends, and analyzing the choice of narratives, words, and images used in informational materials.

analysis of social media – this involves monitoring and analyzing the impact of information aggression on social media, studying the interaction between users and the dissemination of information, and identifying key themes and trends.

content analysis – this involves analyzing texts, images, videos, etc., to identify explicit or hidden messages and determine key words, themes, and styles used in informational materials.

audience analysis – the goal is to study the characteristics and behavior of the audience interacting with information aggression and identify target groups and their peculiarities.

political context – taking into account the political context entails a deep and comprehensive understanding of the political background and circumstances that may influence information aggression. It involves an exploration of the goals and strategies of political actors impacting informational campaigns.

international context – investigating the international context involves analyzing the impact of international factors on the information aggression of the Russian Federation. It aims to determine the foreign policy goals and interests that can be pursued through informational campaigns by the aggressor country.

These approaches contribute to a comprehensive understanding of information aggression and its impact on political processes. It is essential to adapt and apply these methodologies to effectively address the challenges posed by information warfare in contemporary society. These principles can be employed individually or combined for a comprehensive analysis of Russia's information aggression in the political context. As emphasized by D. Dutsyk, the full-scale war has exposed the need for increased media literacy among officials at various levels, the development of effective methodologies for engaging new vulnerable audiences (such as residents of regions occupied after February 24, 2022), and systematic, well-executed research on media consumption patterns among citizens and their information perception. Such research should form the basis for the development of programs and projects on media literacy [3, p.246-247].

Features of Russian Information Aggression

Russian Information Aggression (RIA) has become a subject of discussion and study due to several incidents and campaigns, especially in the context of the full-scale war against Ukraine. It possesses several key differences and characteristics: «diversification and coordination (RIA is marked by extensive branching and coordination. Various platforms, including traditional media, social networks, and alternative news sources, are used to disseminate spiral disinformation); use of bots and troll armies (RIA often involves widespread use of bots and troll armies that automate the spread of disinformation and create artificial discussion volumes on the network); scale and global reach (RIA often extends beyond Russia's internal issues and operates on a global scale. It may include attempts to influence the internal affairs of other countries and international events); hybrid information warfare (RIA employs hybrid methods, including cyber-attacks, social media influence, creation and dissemination of fake news, and the use of alternative media, for achieving political goals through information aggression); disinformation campaigns (RIA is often aimed at triggering disinformation campaigns that can cause panic, create conflicts, and influence public opinion); undermining institutions (RIA may target the undermining of institutions and trust in establishments, including political, electoral, social, and economic institutions)» [5, p.230-231].

It's crucial to note that information aggression is adaptable and can change over time. Not all aspects are unique to Russia, and discussions on information aggression should avoid generalizations due to its complexity and numerous facets.

Discussing this, it's important to emphasize that the strategies employed by the Russian Federation in information aggression can be discerned through research and analysis of known events. These strategies can evolve and be adapted over time. In our opinion, here are some key strategies:

disinformation creation and spread – developing and spreading disinformation through fake news, articles, and information materials to shape a favorable image for Russia or counteract negative facts.

use of social media – actively utilizing social media for spreading disinformation and manipulating public opinion. this includes creating and managing pseudo-profiles, troll armies, and employing bots to increase influence.

orchestrated attacks on opponents – influencing political and public figures, journalists, and activists through disinformation, pseudo-investigations, black pr, or leaking compromising information.

hybrid information warfare – utilizing hybrid methods, including cyber-attacks, influencing energy systems, economic sanctions, and other means to achieve political goals through information aggression.

shifting historical narratives – changing historical narratives by using cultural and historical aspects to create alternative realities. this involves spreading "own" myths and interpretations to shape perceptions and create discord in other countries.

influence on elections and political processes – interfering in elections and political processes in various countries through disinformation, creating alternative political movements, and supporting candidates that align with Russia's interests.

These strategies can be used individually or in combination, depending on specific goals and situations. RIA is multifaceted and adaptive, evolving with technological changes and geopolitical environments. Considering this, it's crucial to heed G. Grebniov's observation that "enemy information-psychological special operations and propaganda achieve their goal in areas where there is an information vacuum, a lack of information, or a lack of operational response from relevant structures" [1, p.116].

Humanitarian Policy as a Tool to Counter Information Aggression

Consequently, the focal point in combating such powerful and diverse forms of information aggression should be humanitarian policy, especially concerning the defense of civil rights, cultural and educational spheres, and societal understanding. Here are some aspects that, in our opinion, should be taken into account:

1. Advancing humanitarian values entails the state acting as an instrument for the dissemination and support of humanitarian values, such as tolerance, equality, and respect for human rights. Promoting these values can create a counterbalance to information aggression aimed at undermining these principles.

2. Development of educational and cultural programs that contribute to understanding and mutual understanding between different cultures and nationalities. This can reduce society's vulnerability to disinformation and stereotypes spread through information aggression.

3. Protection of citizens' rights and freedoms involves authorities taking on the function of safeguarding fundamental rights and freedoms, including freedom of speech, the right to information, and privacy. Protecting these rights can help prevent manipulation and disinformation.

4. Advancement of media literacy aims to introduce programs and initiatives to develop media literacy among the population. People with high levels of media literacy are less susceptible to manipulation and can critically evaluate information.

5. International cooperation and diplomacy for sharing best practices in humanitarian policy and protection against information aggression. Diplomatic measures can contribute to discussions and the development of international standards and norms in this direction.

6. Providing humanitarian assistance and support to those who become victims of information aggression. This may include psychological support, community support, and other measures to mitigate the impact of traumatic information.

Thus, we see that humanitarian policy can be an effective tool in the fight against information aggression by emphasizing societal development, human rights protection, and cultural and educational integration.

As an example, we can highlight a number of countries that are developing strategies to reduce vulnerability to information aggression and have achieved some success in this direction. These examples illustrate that countries can effectively respond to information aggression by implementing measures to protect their society and developing humanitarian approaches to information security. Here are a few examples:

A. Scandinavian countries: Finland demonstrates activity in enhancing media literacy among the population. The country invests resources in educating citizens to distinguish misinformation and recognize manipulations on the Internet. Collaboration with various levels of the public and the development of critical thinking are also essential. Sweden focuses on increasing the resilience of its society to information aggression by promoting media literacy and educational initiatives.

B. Baltic countries: Estonia takes measures for cybersecurity and cyber defense, considering informational aspects. The country develops strategies to protect against cyber attacks and also implements programs to enhance media literacy. Lithuania also takes steps to increase its resilience to information aggression, with a focus on cybersecurity and educational projects [See: 6, p.178].

Conclusions

Thus, by analyzing and elucidating the functioning of humanitarian policy as a factor in countering the information aggression of the Russian Federation in the conditions of its full-scale war against Ukraine, the following conclusions can be drawn:

1) Information aggression against Ukraine is a multifaceted, polyvector phenomenon that encompasses the creation and dissemination of disinformation, the use of social networks, organized attacks on opponents, hybrid information warfare, manipulation of historical narratives, and influence on elections and political processes.

2) As a counteraction factor, humanitarian policy should also be multifaceted, particularly directed towards the following aspects: promoting humanitarian values, developing educational and cultural initiatives, protecting the rights and freedoms of citizens, enhancing media literacy, fostering international collaboration and diplomacy, and providing humanitarian assistance.

References:

1 Grebnev, G. (2023). The information aspect of Russia's hybrid war against Ukraine, *Ukrainian Information Space*, 1(11), 107-118. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279598](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279598) [in Ukrainian].

2 Humanitarian policy in Ukraine: challenges and prospects (2020). Analyst add. [Sinaiko O. O. (head of author's group), Tyshchenko Yu. A., Kaplan Yu. B., Mykhailova O. Yu., Valevskyi O. L. and others]. Kyiv: NISD, 126 p. [in Ukrainian].

3 Dutsyk, D. (2023). The formation of social stability and critical media literacy – before and during the war, *Ukraińskie media w obliczu wojny : regulacje prawne i przyskie = Ukrainian media in the conditions of war: legal norms and experience / redakcja naukowa Agnieszka Glapiak. – Warszawa : Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej*, 241-248 [in Ukrainian].

4 Patlashynska, I. V. (2022). Modern Russian-Ukrainian information war: tasks, methods and features of use. *Regional Studies*, No. 28, 84-87 [in Ukrainian].

5 Aro, J. (2022). *Putin's Trolls: On the Frontlines of Russia's Information War Against the World*. IG Publishing, 336 p.

6 Clack, T., & Johnson, R. (2021). *The World Information War: Western Resilience, Campaigning, and Cognitive Effects*. Routledge, 300 p.

Бібліографічний список:

1. Гребньов Г. Інформаційний аспект гібридної війни росії проти України, *Український інформаційний простір*, 2023. № 1(11). С. 107-118. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279598](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279598)

2. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи. Аналіт. доп. [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.]. Київ : НІСД, 2020. 126 с.
3. Дуцик Д. Формування соціальної стійкості та критичної медіаграмотності – до та під час війни. *Українські медіа в обличчю війни : regulacje prawne i doświadczenia = Українські медіа в умовах війни: правові норми та досвід / redakcja naukowa Agnieszka Glapiak. Warszawa : Wydawnictwo Akademii Sztuki Wojennej, 2023. P. 241-248.*
4. Патлашинська І. В. Сучасна російсько-українська інформаційна війна: завдання, методи та особливості використання. *Регіональні студії, 2022. № 28. С. 84-87.*
5. Aro, J. (2022). *Putin's Trolls: On the Frontlines of Russia's Information War Against the World.* IG Publishing. 336 p.
6. Clack, T., & Johnson, R. (2021) *The World Information War: Western Resilience, Campaigning, and Cognitive Effects.* Routledge. 300 p.

Неліна Д. В., Туренко В. Е. Ключові аспекти гуманітарної політики як фактору протидії інформаційній війні російської федерації

Стаття розглядає конкретику та основні аспекти функціонування гуманітарної політики як одного з ключових чинників протистояння інформаційній війні, яку російська Федерація веде проти України. Встановлено, що в боротьбі з багатогранною та потужною інформаційною агресією ключовою стратегією вітчизняної влади має стати надання пріоритету гуманітарній політиці. Це особливо важливо при захисті громадянських прав, розвитку культурної та освітньої сфер, а також сприянні єдності суспільства. на думку авторів, ключові аспекти гуманітарної політики мають бути наступні: 1. просування гуманітарних цінностей – активна роль держави у підтримці та просуванні гуманітарних цінностей, таких як толерантність, рівність та повага до прав людини; 2. розвиток освітніх та культурних ініціатив – впровадження програм, спрямованих на розуміння та взаєморозуміння між різними культурами та національностями; 3. захист прав та свобод громадян – взяття на себе владою відповідальності за захист основних прав та свобод громадян, включаючи свободу слова, право на інформацію та конфіденційність; 4. підвищення медіаграмотності: ініціативи щодо підвищення медіаграмотності серед населення є невід'ємним елементом. люди з високим рівнем медіаграмотності менше вразливі до маніпуляцій та можуть критично оцінювати інформацію, що є надійним захистом від інформаційної агресії. 5. міжнародна співпраця та дипломатія – спільні зусилля та дипломатичні ініціативи для обміну кращими практиками у сфері гуманітарної політики та протидії інформаційній агресії. 6. надання гуманітарної допомоги: надання гуманітарної допомоги та підтримки тим, хто стає жертвою інформаційної агресії, є критично важливим. гуманітарна політика виступає як потужний інструмент у боротьбі з інформаційною агресією, наголошуючи на розвитку суспільства, захисті прав людини та інтеграції культурних та освітніх ініціатив.

Ключові слова: гуманітарна політика, повномасштабна війна росії проти України, медіаграмотність, інформаційна війна, фейки, постправа, освітні і культурні практики

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.15

УДК 323.4;323.2

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>

Мацшина І. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

НЕПОЛІТИЧНІ АКТОРИ ТА ЇХ РОЛЬ У ПРОСУВАННІ НАРАТИВІВ ЧЕРЕЗ ВІЗУАЛЬНУ КОМУНІКАЦІЮ

Соціальні мережі відіграють активну роль у розвитку публічної політики, де все більшого значення набувають неполітичні актори. Унікальність цифрової архітектури та алгоритмів роботи соцмереж встановлює певні правила комунікації. YouTube, як провідна візуальна платформа, відіграє ключову роль для обміну інформацією та формування політичних трендів. Тому політичні та неполітичні актори використовують цю платформу для впливу на публічну політику, просуваючи певні нарративи, які можуть як підтримувати офіційну політику влади, так і формувати контрдискурс проти неї.

У цьому дослідженні проводиться аналіз відеоконтенту на YouTube. Через дослідження коментарів робиться спроба просування нарративів неполітичними акторами, які приймають активну участь у публічній політиці. Запропонована дворівнева модель, яка спирається на відеотекст та лінгвістичний текст. Дослідження базується на аналізі семантичних та емоційних складових, використовуючи ШІ для виявлення ключових прихованих тем. Проводиться аналіз емоційної валентності коментарів користувачів до відео. Результати дослідження підкреслюють ефективність коментарів, що впливає на просування відео на YouTube, а також й на просування загрозливих нарративів. Через модерацию каналу утворюється певний контекст, який формує у глядачів спотворену реальність.

Така практика розширює можливості неполітичних акторів у публічному просторі, які вдало використовують цифрові інструменти. Внаслідок чого їхні нарративи розповсюджуються вже за межами Інтернет простору. В умовах широкомасштабної війни в Україні, коли інформація теж є зброєю, загальні принципи інформаційної об'єктивності та відповідальності потребують переосмислення та перезавантаження.

Ключові слова: алгоритм, політичні актори, неполітичні актори, політичні системи, сфера публічної політики, модель, YouTube.

Сьогодні сфера публічної політики, яка стосується широкого напрямку дій і рішень уряду, спрямованих на вирішення громадських проблем, потребує та використовує цифрові технології. Коли у демократичних країнах цифрові платформи функціонують завдяки саморегуляції, у недемократичних країнах їх намагаються контролювати. Оскільки соціальні мережі дозволяють здійснювати обмін думками, є загроза появи контрдискурсу по відношенню до влади. Тому і відбуваються масові заходи закриття, блокування цифрових каналів, а на їх власників оголошується справжнє полювання. Розуміння того, що суспільство отримує розширення можливості політичної участі, змушує владу реагувати на теми, які піднімаються та обговорюються у соціальних мережах. Записи відео, публічні дописи, пояснення та виправдовування, оприлюднення документів у соціальних мережах вказує на розширення сфери публічної політики. Так публічність набуває не тільки нової форми комунікації, а отримує новий пласт неполітичних акторів, які впливають на політику країни.

У цьому дослідженні проводиться перевірка гіпотези про те, що алгоритми соціальних мереж впливають на комунікацію публічної політики, що підтверджує теорію М. Маклюена стосовно впливу медіа на розвиток суспільства. Сучасний досвідчений користувач соцмереж розуміє, що будь яке повідомлення має враховувати вже не тільки аудиторію, на яку воно спрямовано, але й алгоритми просування цього повідомлення у соціальних мережах. І фахівці з публічної політики мають знати та володіти інструментами SEO просування. І навіть коли мова йде про встановлення порядку денного або просування певного політичного тренду, необхідно ефективно використовувати трафік каналу. З іншого боку, це розуміють і пропагандисти, які розповсюджують дезінформацію з метою впливу

на поведінку. Щоб уникнути ризику блокування з боку адміністрації соцмережі, вони мають балансувати між самою дезінформацією та правилами її просуванням.

У дослідженні було проведено контент аналіз коментарів на YouTube каналі, що просуває приховані російські наративи заради підтримки публічної політики російської влади. Метою аналізу було встановити модель просування наративів, визначити основних акторів та знайти техніки «м'якої сили» у просуванні відео повідомлення з урахуванням алгоритмів YouTube.

Сьогодні YouTube є однією з платформ, алгоритм якого може рекомендувати відео своїм користувачам. Поведінка, хронометраж переглядів, вподобання – є інформацією, яка використовується цією платформою для рекомендації свого контенту. Канал YouTube є соціальною мережею, який спеціалізується на відео і щодня його перегляд нараховує сотні мільйонів годин. Як підрозділ компанії Google, цей канал є другим сайтом за відвідуваністю серед користувачів. Проте, щодня на цьому каналі з'являється контент, який порушує авторські права, наклеп, дезінформацію, заклик до тероризму і так далі. На своїй офіційній сторінці компанія декларує безпечне користування інформацією. «В основі нашого підходу до безпеки є чотири принципи відповідальності. По-перше, ми видаляємо матеріали, які порушують наші правила. По-друге, ми обмежуємо поширення недостовірної інформації та сумнівного контенту. По-третє, ми просуваємо авторитетні інформаційні та новинні джерела. По-четверте, ми заохочуємо сумлінних авторів», – вказано на офіційній сторінці YouTube [4]. Але канал так і не позбувся проблеми неправдивої інформації й досі є одним з засобів просування мови ненависті та слугує майданчиком для дезінформації. А наявність коментарів під відео здатне посилювати весь цей негативний вплив. Тому можна говорити про те, що канал є неврегульованим публічним простором, який утворюється користувачами. Вони можуть як просувати інформацію, так і її блокувати. А ще вони можуть формувати певне ставлення та певну поведінку, яка потім відтворюється у публічному просторі або переходить у площину публічної політики.

Можна виділити три складові, що впливають на розвиток публічної політики завдяки YouTube:

1. Бульбашка. Наявність бульбашки фільтрів, через які YouTube збирає інформацію про своїх користувачів, може зміцнити або законсервувати власне переконання. Оскільки людина буде дивитися однакові за своїм змістом різні відео. Про наявність існування альтернативної думки користувач може і не здогадуватися. У контексті публічної політики є ризик широкого поширення певних політичних ідеологій, медійних персон, які можуть перетворитися з неполітичних на політичних акторів у реальному політичному вимірі.

2. Сенсаційність. Для того, щоб потрапити до рекомендованого відео, велике значення має зміст та кількісна складова його переглядів. Що вже одразу завдає потребу у сенсаційності або скандалі для вірусного поширення. Є багато прикладів, коли через сенсаційність спотворювалася громадська думка, особливо напередодні політичних виборів. Достатньо згадати сюжет команди журналістів «Bihus.info» про колишнього заступника секретаря РНБО Олега Гладковського, що значно вплинуло на обурення проти П. Порошенка українського суспільства та фактично вирішило результат президентських виборів у 2019 р. [2].

3. Модерування. Безумовно алгоритми YouTube через активність аудиторії на відео ненавмисно сприяють просуванню відео і, разом з цим, сприяють також і поширенню дезінформації чи пропаганді. Віддаючи перевагу активності, YouTube отримує і майданчик для реклами. І, якщо у коментарях під відео немає агресивної лексики, відео набуває широкого поширення. А коли контент на певному каналі модерується, «обійти» блокування та потрапити до рекомендованих відео шанси є.

Ці три складові у контексті теорії суспільного вибору, як модель публічної політики, можуть бути інструментами впливу на політичні процеси або на політичні тренди. Наприклад, у статті «Візуалізація простору коментарів на YouTube: онлайн-ворожнеча як мережевий феномен» Джирайдж Мурфі та Санджай Шарма поєднали аналіз соціальних мереж, кодування та опис великих даних для інтерпретації коментарів для виявлення расової приналежності. Вчені дослідили коментарі до провокаційної музичної групи «Das Racist». Ними було встановлено, що онлайн-расизм виходить за межі спрощеного розуміння расизму та стосується культури коментаторів [5]. Автори стверджують, що квазіанонімний простір коментарів YouTube, який характеризується онлайн-тролінгом, флеймінгом (словесна війна) й образами, відіграє значну роль у расових негативних висловлюваннях онлайн та розширює його публічні артикуляції.

Хід дослідження. Для визначення моделі просування наративів, з урахуванням алгоритмів просування відео на YouTube, було проаналізовано відео під назвою «Мариуполь / Что изменилось за год / Азовсталь / Встреча с мамой» на каналі під назвою «Жизнь в России после Греции» [3].

Кількість підписників на цей канал понад 28 600 тис людей. На момент проведення дослідження кількість переглядів відео, яке було оприлюднено 27 грудня 2023 року, встановлювала 318734. Відомо, що алгоритм YouTube працює таким чином, що коли велика кількість підписників, переглядів та коментарів, сама компанія YouTube починає просувати це відео. Тому автори цього каналу намагаються набрати якомога більше переглядів. Це допомагає їм не тільки просувати загрозові наративи для України, але й монетизувати власне існування, оскільки вони позиціонують себе прихильниками російської влади у м. Донецьк, куди вони нещодавно переїхали з Кіпру.

Коротко про сам сюжет. Ігор Базаджи та Ельвіра Галимзянова, автори відео «Мариуполь/Что изменилось за год/Азовсталь/Встреча с мамой», переїхали до Донецька з Греції, де залишили свій бізнес заради нового життя. Вони приїхали до Маріуполя, де знаходиться матір Ігоря, яка хворіє на деменцію. Весь сюжет побудований на тому, що автори каналу їдуть містом та коментують те, що вони бачать. Вони радіють новій трасі на в'їзді до міста, багатоквартирним будинкам та школі, які ремонтують. Їхні коментарі: «Все ремонтується. Роботи ведуться без зупинки», «Мариуполь оживає», «Браво Росія» і т.д. Біля «Азовсталь», який шокує своїм розбитим виглядом, на 09.07 хв. коментар: «Йшли бої за кожний дім, за кожне дерево. Азовсталь тримали повністю», а потім: «Нічого, наведуть порядок. Щось буде». Вони радіють «відновленому» пам'ятнику працівникам заводу «Азовсталь» на фоні вщент розбитого підприємства. Хронометраж всього відео 25.04 хв. і починається воно з «Братія і сестри, всім великий привіт із сонячного Донецька».

У своїх інших сюжетах автори відкрито говорять про те, що в Україні йде громадянська війна, яка спонсорується «західними терористами». Грецький народ підтримує політику Росії, але сама грецька влада діє по іншому [1]. Саме відео «Мариуполь/Что изменилось за год/Азовсталь/Встреча с мамой» має понад 700 коментарів, які й було досліджено з метою виявлення використання алгоритму просування відео на YouTube для встановлення моделі просування пропагандистських наративів.

На першому етапі було зібрано всі коментарі під відео та перенесено в окремий файл формату doc. звідки всі графічні зображення було вилучено.

На другому етапі застосовано ChatGPT 4 до якого було завантажено створений документ з коментарями та написано промпт: «Визнач ключові слова коментарів». Було отримано таку відповідь: «Документ містить низку коментарів і повідомлень російською мовою, ймовірно, з відео чи допису в блозі, пов'язаного з містом Маріуполь. У коментарях висловлюється ціла низка емоцій і поглядів на різні теми, включаючи досвід маріупольців, стан міста, особисті анекдоти. Ключові теми – роздуми про стан міста, особистий досвід мешканців, надії на мир і відбудову. Серед коментаторів є відчуття ностальгії, занепокоєння та міцного зв'язку з Маріуполем». Можна додати, що серед коментаторів зазначені представники різних російських міст (Краснодар, Жданов (радянська назва міста Маріуполь), Нижній Новгород, Новосибірськ, Санкт Петербург), а також Прага та Донецьк. Під час визначення ключових слів, було виключено слова, які пов'язані з побажаннями (наприклад, «спасибо»), конкретні імена (наприклад, імена авторів каналу), оціночні слова («очень», «хорошо»). Графік з частотою використання ключових слів теж був побудований на ChatGPT 4 після того, як він визначив ці слова. Наприклад, слово «Мариуполь (-лем, -олі) – 48 разів, «мама» (-і; -ою; -ой) – 45 разів, а «Россия» – 17 разів (рис.1).

Ці слова відображають ключові теми та акценти, які присутні в документі.

На третьому етапі було визначення контексту. Контекстуальний аналіз вказує на особистий досвід життя коментаторів у місті Маріуполь у минулому. Основні теми про забудову міста, про Азовсталь, про авторів каналу. Для визначення контексту використано плагін ScholarAI. Було прописано промпт: «У якому контексті у цих коментарях згадується Україна» та було отримано наступну відповідь:

- Згадка про Росію, що може запропонувати більше, ніж Україна, із зазначенням, що якби деякі території залишились при Україні.
- Висловлювання про те, що Україна покинула жителів Маріуполя.
- Коментар про вплив України на Маріуполь, що містить звинувачення на адресу України.
- Згадка про озброєння, яке Греція нібито поставляє Україні [цей пункт тут важливий, оскільки самі автори каналу, як вони заявляють, переїхали нещодавно до Донецька з Греції].
- Критика влади України щодо прохання нових ракет у Заходу з метою перетворення всієї країни на Авдіївку, Мар'їнку, подібно до Маріуполя.
- Коментар про те, що Радянський Союз побудував багато заводів для України.
- Висловлювання про розділення Росії та України та бажання їхнього возз'єднання.

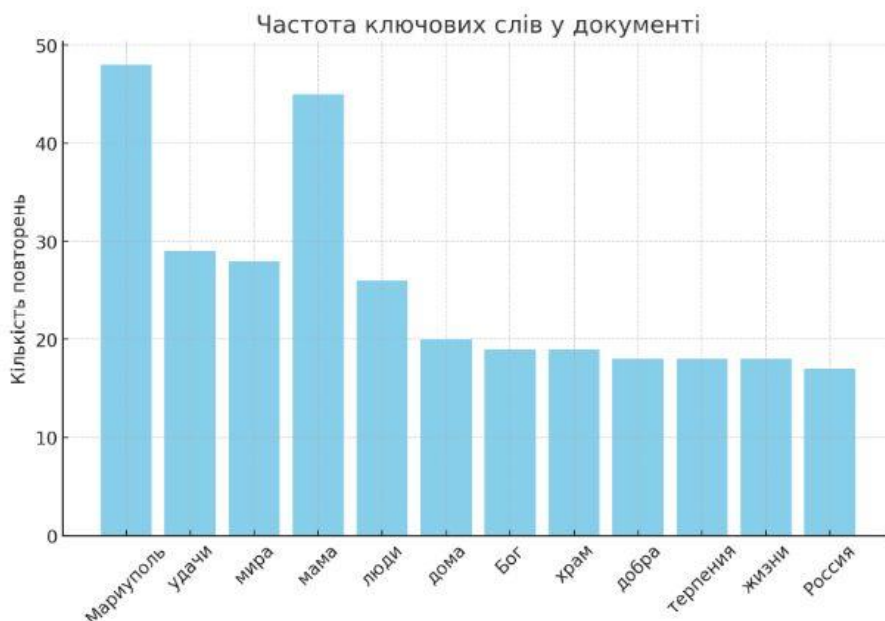

Рисунок 1. Частотність ключових слів у коментарях (побудовано AI)

Слово «Україна» (-и, -ою, -ський, -ська, -ці) у коментарях використовується 10 разів у протистоянні як до Росії, так і до колишнього СРСР.

На четвертому етапі було поставлення завдання визначити емоційний стан коментарів по відношенню до України. Штучний інтелект визначив як суміш нейтрального та негативного, що представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Емоційний стан коментарів

<i>Контексте згадування України</i>	<i>Емоційний стан</i>
«Черкаси Україна»	Нейтральне згадування місцевості
«Россия может предложить куда больше чем Украина!»	Негативний контекст, порівняння на користь Росії
«Да уж украина пардон засрала и убила Мариуполь»	Дуже негативний контекст, обвинувачення України
«стыдно за Украину которая рвётся в Европу»	Негативний контекст
«Советский Союз строил для Украины много заводов»	Нейтральне або легко позитивне згадування в історичному контексті
«власти Украины просят всё новые и новые ракеты у Запада»	Негативний контекст, критика уряду
«Как живется лучше чем при Украине?»	Нейтральне або трохи негативне згадування, порівняння умов життя
«По какому вашему законодательству? Украинскому?»	Нейтральне згадування в контексті законодавства
«Машин с украинскими номерами в Мариуполе полно»	Нейтральне згадування
«троллейбусы с автономным ходом мариупольского транспортного управления которые были при Украине»	Нейтральне або трохи негативне згадування в контексті інфраструктури

І хоча можна припустити, що такий емоційний стан вказує на змішані почуття та ставлення до України, в цілому модерація каналу, відповіді авторів на коментарі та велика кількість лайків під захопленнями так званого «відновлення» Маріуполя Росією вказують на проросійське просування нарративу, що Маріуполь – російське місто. Ось одна з відповідей автора каналу на питання, хто зруйнував місто: @Igor-i-Elvira-Krit «Которые за спинами мирных прятались, да квартиры их занимали. На них грех. Но я не сужу, рассуждаю. Суд в другом месте будет».

Окремої уваги потребують самі коментатори. Крім авторів каналу з ніком @Igor-i-Elvira-Krit, немає активних коментаторів. Проте, під час рандомної перевірки деяких коментаторів з'ясувалося, що власного контенту вони не мають. Що наводить на думку, що у мережі YouTube вони функціонують виключно як штучні коментатори. Приміром, користувач на ім'я «Лена Тюленева» з ніком @user-qk4og7tl3v (канал було створено 30 грудня 2020 року), має 4 підписника, ніякого власного контенту та власних підписок немає. Під відео залишив такий коментар: «Спасибо за ролик. Смотрела со слезами на глазах. Мне 74 года, прожила всю жизнь в Мариуполе, в Жовтневом районе. А в 2022 году пришлось уехать и наверное навсегда. Душа болит и ноет. Здоровья вам, Добра, Мира и Божьего Благословения !!!». ChatGPT 4 визначив, що це справжня людина: «За поданою інформацією, користувач "@user-qk4og7tl3v" поділився особистою історією та своїми почуттями стосовно Маріуполя і свого переїзду. Це виглядає як повідомлення від справжньої людини, яка висловлює свої думки і почуття щодо цієї ситуації. Немає явних ознак того, що це бот». Але за ознаками розпізнавання бота, – відсутність власного контенту, наявність інтервалів між словами та комою, мінімальна інформація про користувача та розповсюджене прізвище, – вказують на те, що це робот. Рандомно було перевірено ще декілька авторів коментарів, імена яких мають жіноче походження російською мовою, створені у 2020 році і не мають ні власного контенту, ні підписників. Наприклад:

- @user-zg3tk4hb7n – Ольга Лицоева. Канал створено 9 вер. 2020 р.
- @user-um8jo4kv4p – Елена Сибирячка. Канал створено 31 бер. 2020 р.
- @user-rb5sd1eq8s – Татьяна Кипран. Канал створено 1 січ. 2020 р.
- @user-yr9ch4lz6z – Лариса Чекерлан. Канал створено 28 лип. 2020 р.
- @user-qr4bd4vr7n – Алла Вериги. Канал створено 7 трав. 2020 р.
- @user-lg3pb8en9w – Наталья Бородаева. Канал створено 11 груд. 2020 р.

Цікаво те, що останні коментарі почали з'являтися від нових юзерів YouTube, які зареєстровані декілька днів тому. Наприклад, у коментатора @SVITLANANEMYROVSKA канал створено 14 січ. 2024 р. Ось допис зі збереженням орфографії: «эта земля с виду не взрачная. но это самое ценное что есть у нас каждого. нас всех выгнала украина в опо европу. и мы теперь с голыми опами в опо европе. нищие. как мыши. гражданство украины осталось. а страну у нас какие то "арийские" украинцы отобрали еще с 2014 по 2021. то сохраните нам нашу землю, и наши кирпичные дома. лучше жить в своей квартире 2 комнаты. чем на съемном до смерти в опо европе. где все запрет, все в долгах на сто лет вперед, сдохнешь и не оставишь даже 2 комнаты детям. мы наших внуков учим русскому и в германиях и в швейцариях и т.д. может нам таки вернуть нашу украину? а может так отстанется только надпись гражданство украины? куда нам ехать? куда вернуться? когда ты в собственном городе еще с 2014 объявлен врагом народа». ChatGPT 4 знов визнав, що цей допис написаний людиною, тому що, за його думкою, «текст структуризований, має емоційне забарвлення та суб'єктивний».

Важливо, що небажані коментарі прибираються, щоб утримати глядача для перегляду відео у необхідному контексті. Авторі каналу розуміють, що велика кількість лайків та коментарів буде впливати на алгоритм YouTube, щоб він просував цей контент на запит інших користувачів цієї соціальної мережі. До того ж, на каналі немає дизлайків. І хоча сам YouTube обмежив їх видимість для загальної аудиторії і бачити їх можуть лише автори каналу, дизлайків і у коментарях теж немає. Що вказує на активну модерацію цього каналу. У коментарях немає однотипних або схожих повідомлень, проте, всі вони створені на підтримку публічної політики Росії. Існують навіть критичні коментарі на адресу авторів каналу, які залишені модераторами, оскільки й вони не порушують загальний контекст відео. Наприклад:

• @MyNikitin: «...3. Бесхозные квартиры: самая больная тема на сегодня. Власти не в состоянии найти всех жильцов, проживавших на начало СВО в Мариуполе. Много квартир стоит пустыми по несколько месяцев. Самое поразительное: нет обращений от граждан об утрате имущества. Где искать владельцев квартир или прописанных в них? Поэтому, чтобы разрешить

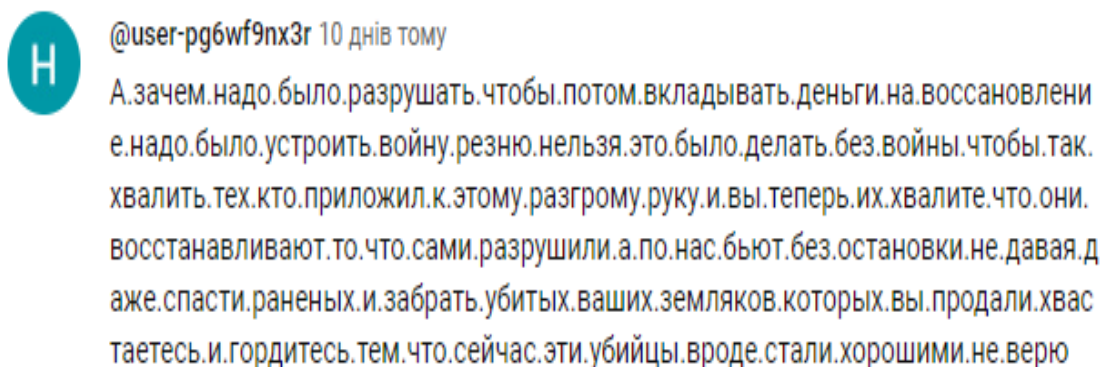
несколько проблем с жильём, было принято такое решение. Оно актуально для тех, чьи дома сносят и будут строить заново, но людям надо жить где-то на период строительства своего дома. Это вкратце. Судя по вашим комментариям, вы не следите за новостями Мариуполя».

- @qbandstrip1731: «Игорь, 20 лет ты говорил дома не был? Если так, то стыдно за Украину, которая рвётся в Европу и говорит что эти их земли, но за 20 лет ничего не сделали, чтоб в Евросоюз войти».

- @user-my5uh1fw5u: «Украина бросила мариупольцев, а сейчас стонут».

- @user-ml2jn1qr5x: «ОКУПАНТЫ! в место того, что бы грабить убивать, разрушать и насиловать, вы строите, развиваете и делаете жизнь людей лучше?! у вас всё ни так, как в цивилизованном мире!» P.S. коммент чисто ради поржать, никого не хочу оскорбить или задеть. мир вам!)». До речі, цей коментар пізніше було видалено.

Є й такий коментар, який судячи з напису та миттєвої відповіді, створений та залишений модераторами, щоб публічно продемонструвати позицію авторів каналу (рис. 2).

Показати менше

👍 2 🗨️ Відповісти

▲ 👤 • 1 відповідь

👤 @Igor-i-Elvira-Krit 10 днів тому

Вы там как, скачете ещё? Москаляку на гиляку хотите до сих пор? Пока будете хотеть уничтожения русских, пока будете задницу подставлять западным коллегам - у вас будут лететь кинжалы и калибры. Думайте! Пока не поймёте, где ваш враг, СВО будет продолжаться.

👍 🗨️ Відповісти

Рисунок 2. Штучно створений коментар та відповідь на нього авторів каналу

Висновки. YouTube, як соціальна мережа, має певні обмеження для дослідження, оскільки складно встановити зв'язки між коментаторами. Схожість за анонімністю, структурою імен, мовою та датою заснування каналу є нестійкою і, поки що, базується на суб'єктивних припущеннях та потребує більш широкого аналізу. Взаємодія між коментаторами відстежується за реакцією на самі коментарі, проте така взаємодія може бути валентною, коли все ще існує можливість прибрати або замінити як лайки, так і сам коментар.

Оскільки здебільшого коментарі виходять за межі контексту відео про Маріуполь, можна говорити про те, що просування нарративу на YouTube відбувається за дворівневою моделлю:

на першому рівні знаходиться контекст відео та аудіо, що може переглянути або прослухати користувач. На другому рівні знаходяться самі коментарі. Не завжди ці контексти можуть співпадати та доповнювати один одного. Перший рівень може включати будь який тематичний формат та жанр. У ньому домінують візуальні та аудіальні коди. Другий рівень стосується коментарів у вигляді реакцій як на відео, так і на саме обговорення. Така модель створює динаміку взаємодії між контентом та аудиторією, а велика кількість переглядів та активність сприяє просуванню самого контенту.

Серед згадувань про минуле, обговорень відомих районів міста Маріуполь, уточнення або виправлення назв районів та вулиць, найбільше коментарів присвячено апеляції до Бога, побажання добробуту, радості від справедливості та очікуванню на швидкий мир. Тому не випадково ChatOpen 4 визначав коментарі, як написані людиною, оскільки у них є суб'єктивний досвід (рис.3).

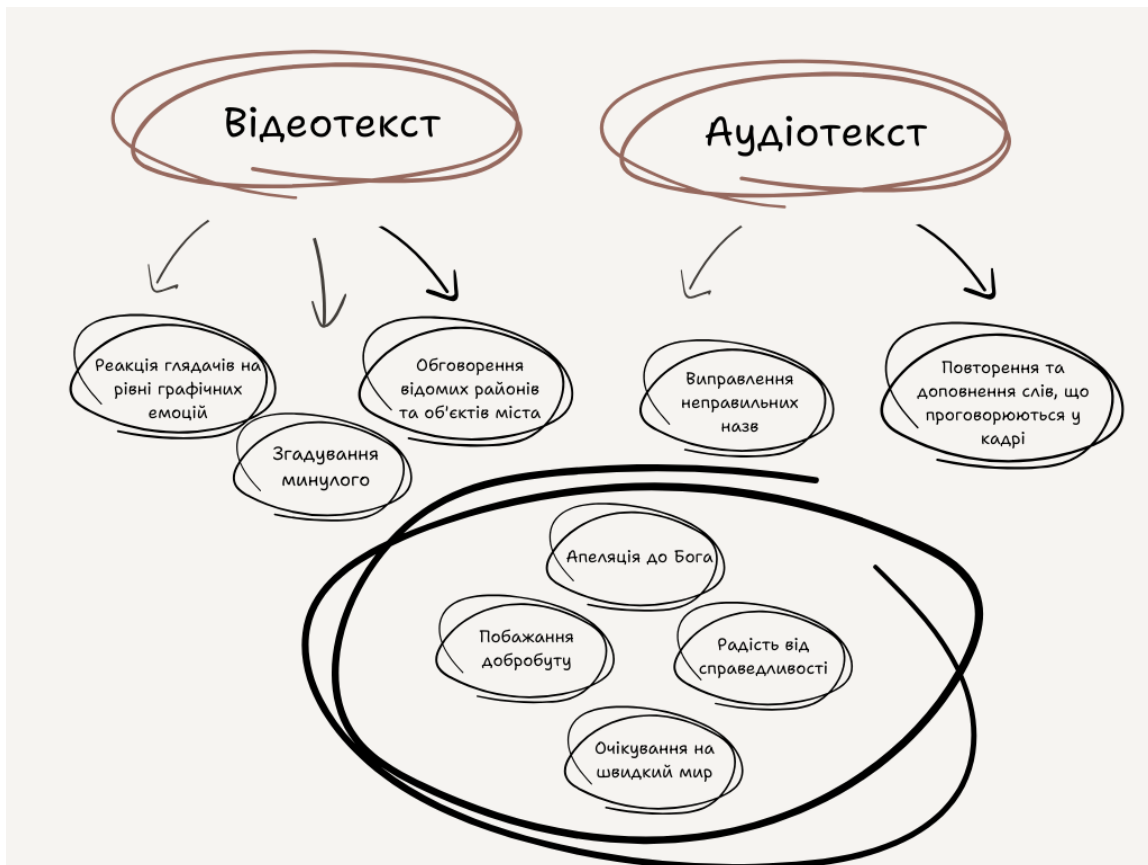

Рисунок 3. Модель просування наративу на YouTube

Просування пропагандистських наративів у соціальних мережах, і на YouTube каналах в тому числі, сьогодні відбувається з урахуванням машинного алгоритму. Щоб обійти як блокування адміністрацією мережі, так і приховати відкриті елементи просування наративу примирення. А тому нейтральна емоція є мережевим феноменом завуальованої онлайн-ворожнечі, що вдало приховується за темами миру, добра та ностальгією за минулим. Такий мережевий феномен віддзеркалює й доповнює офіційну публічну політику російської влади, яка через неполітичних акторів декларує та просуває концепцію «слов'янського братерства» в умовах широкомасштабної війни проти України.

Бібліографічний список:

1. YouTube. 10 дней в Донецке / Наши впечатления / Почему мы уехали из солнечной Греции. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vHqrAC0iaFo>
2. YouTube. Друзі Президента крадуть на оборонці (секретні переписки, ч.1-2)/// Наші гроші №257-258 (2019.02.25). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=lGTf2nUyxfw>
3. YouTube. Мариуполь/Что изменилось за год/Азовсталь/Встреча с мамой / URL: <https://www.youtube.com/watch?v=M4ArYxW1cro&t=9s>
4. YouTube. Офіційний сайт. URL: https://www.youtube.com/intl/ALL_ru/howyoutubeworks/

5. Murthy D., Sharma S. Visualizing YouTube's comment space: online hostility as a networked phenomena. *New media & society*. 2019. №21(1). P. 191-213. <https://doi.org/10.1177/1461444818792310>. Democracy report. Defiance in the Face of Autocratization. URL: https://www.v-dem.net/documents/30/V-dem_democracyreport_2023_highres.pdf (дата звернення: 30.07.2023).

References:

1. YouTube. 10 dney v Donetsk / Nashi vpechatleniia / Pochemu my uehali iz solnechnoy Gretsii. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vHqrAC0iaFo>
2. YouTube. Druzi Prezidenta kradut na oborontsi (sekretni perepysky, ch.1-2)// Nashi hroshi №257-258 (2019.02.25). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=IGTf2nUyxfw>
3. YouTube. Mariupolol/Chhto izmenilos za hod/Azovstal/Vstrecha s mamoy / URL: <https://www.youtube.com/watch?v=M4ArYxW1cro&t=9s>
4. YouTube. Ofitsiynyy sayt. URL: https://www.youtube.com/intl/ALL_ru/howyoutubeworks/
5. Murthy D., Sharma S. Visualizing YouTube's comment space: online hostility as a networked phenomena. *New media & society*. 2019. №21(1). P. 191-213. https://doi.org/10.1177/146144481879232023_highres.pdf (дата звернення: 30.07.2023).

Matsyshyna I. V. Non-political actors and their role in promoting narratives through visual communication

Social media take an active role in the development of public policy, where non-political actors are becoming increasingly significant. The uniqueness of the digital architecture and algorithms of social networks establishes certain rules of communication. YouTube, as a leading visual platform, plays a key role in sharing information and shaping political trends. Therefore, both political and non-political actors use this platform to influence public policy, promoting certain narratives that can both support the official government policy and form a counter-discourse against it.

This study analyzes video content on YouTube. Through the investigation of comments, an attempt is made to promote narratives by non-political actors who take an active part in public policy. A two-level model is proposed, based on video text and linguistic text. The research is based on the analysis of semantic and emotional components, using AI to identify key hidden themes. An analysis of the emotional valence of user comments on videos is conducted. The results of the study highlight the effectiveness of comments, which affects the promotion of videos on YouTube, as well as the promotion of threatening narratives. Through channel moderation, a certain context is formed, which creates a distorted reality for the viewers.

Such practice expands the opportunities for non-political actors in the public space, who skillfully use digital tools. As a result, their narratives spread beyond the Internet space. In the context of a large-scale war in Ukraine, where information is also a weapon, the general principles of informational objectivity and responsibility need to be rethought and rebooted.

Keywords: *algorithm, political actors, non-political actors, political systems, sphere of public policy, model, YouTube*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.16

УДК 32.001

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0519-4305>

Стичинська А. Б., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНФОРМАЦІЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА ПОДОЛАННЯ

Стаття досліджує гуманітарну політику України як важливий фактор, що впливає на інформаційну агресію з боку Російської Федерації. Описуються основні принципи, цілі та стратегії гуманітарної політики, які використовуються Україною для підтримки своєї національної ідентичності, розвитку культури і освіти, захисту прав людини та забезпечення гуманітарної допомоги.

Звертається увага на те, як Україна використовує гуманітарні засоби і комунікаційні стратегії для формування і утвердження свого власного дискурсу щодо російської агресії, а також для контр-дії з пропагандистськими діями Росії.

Аналізуються різні аспекти використання інформаційних ресурсів, соціальних медіа та інших онлайн-платформ як інструментів у гуманітарній політиці України. Досліджуються сильні та слабкі сторони цих інструментів з метою визначення оптимальних шляхів їх ефективного використання для протистояння російській інформаційній агресії.

Сьогоднішньою реальністю стають інформаційна та гібридна війна, у ході яких виникають тенденції, що несуть небезпеку існуванню не лише суспільних відносин, державі та цілому світу. Відповідно, інформаційна безпека в умовах сучасного світу займає пріоритетне місце серед інших загроз. І саме за допомогою прогресивного розвитку гуманітарної сфери в державній політиці можна вирішити різного роду загрози спрямовані проти людини, держави і світу.

Висновки статті дають зрозуміти, що гуманітарна політика України грає важливу роль у контексті інформаційної агресії Російської Федерації та рекомендуються подальші дії щодо розвитку стратегій гуманітарної дипломатії та комунікаційних засобів України для ефективного впливу на сприйняття міжнародної спільноти реальних положень російської агресії, з метою забезпечення безпеки та відродження українського національного суверенітету.

Ключові слова: інформаційна агресія, Україна, Російська Федерація, гуманітарна політика, протистояння викликам, пропаганда, дезінформація

Сучасний світовий порядок, що формується у ХХІ ст. характеризується існуванням широкого спектру глобальних небезпек, що заважає збереженню миру і безпеки, захисту та забезпеченню прав людини та збереження безпечного навколишнього середовища. Поширення основних транснаціональних загроз н сьогодні це: нелегальна міграція, торгівля людьми, розповсюдження зброї масового ураження, нелегальна торгівля зброєю, контрабанда наркотичних речовин, вияви міжнародного тероризму, діяльність транснаціональних злочинних організацій, забруднення навколишнього середовища, надмірне споживання енергетичних, водних та інших ресурсів.

Окрім цього, особливу увагу зараз варто приділяти інформаційним загрозам, як сучасним викликам для окремих держав та глобального простору. Кіберсфера займає топову позицію у розповсюдженні різного роду інформації, яка може носити як безумовно позитивний характер, так і абсолютно реальні загрози у різних сферах: внутрішня та зовнішня безпека держави, екологічна, економічна, військова, культурна та інші.

Мета статті полягає в аналізі та описі сучасних викликів, які виникають в результаті інформаційної агресії з боку Російської Федерації та встановленні шляхів подолання цього явища. Стаття має на меті надати систематичний огляд таких питань, як методи передачі, маніпуляції та поширення дезінформації, використання соціальних мереж для поширення пропаганди, а також виявлення причин та наслідків інформаційної агресії.

Результати дослідження. Декларація тисячоліття ООН затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї ООН від 8 вересня 2000 року закріплює забезпечення загальнолюдських

цінностей свободи, рівності та солідарності, відповідно до неї і будується державна стратегія гуманітарного розвитку України [4]. Сама ж гуманітарна політика держави зосереджується на розвитку людського потенціалу, забезпеченні соціального захисту населення та захисті прав людини. У зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації, Україна стала активним чинником протидії, у тому числі, й інформаційній агресії, застосовуючи різні стратегії, такі як підвищення свідомості громадян щодо дезінформації, підірвання негативних стереотипів та демонстрація позитивних аспектів українського суспільства.

Інформаційна агресія Російської Федерації проти України полягає у систематичній та цілеспрямованій дезінформації, маніпуляції і поширенні пропаганди з метою впливу на українське суспільство, зміни його думок, сприяння розділу та дестабілізації країни.

Російські засоби масової інформації, включаючи державні телеканали та інтернет-портали, активно використовують фейкові новини, спотворення фактів та неправдиву інформацію для створення сприятливого образу Росії та негативного образу України. За цим часто стоїть мета посіяти сумніви щодо суверенітету України, дестабілізувати її внутрішню ситуацію та підірвати підтримку національної української ідентичності.

Російська пропаганда також активно експлуатує соціальні мережі та інтернет-платформи для поширення дезінформації та маніпуляції. Це може включати створення фейкових акаунтів, коментування під новинами з метою поширення спекуляцій та недостовірних тверджень, а також розповсюдження змісту, який пропагує розкол та конфлікт українського суспільства.

Основні теми, які використовуються в російській інформаційній агресії проти України, включають розпалювання міжетнічних конфліктів, дискредитацію української влади, поширення образу України як фашистського або нацистського режиму, а також заохочення сепаратистських настроїв на території України. Подолання такого роду викликів і загроз можливе за допомогою посилення гуманітарної безпеки, основним елементом забезпечення якої є гуманітарна політика.

Гуманітарна політика в Україні включає широкий спектр заходів і ініціатив, спрямованих на покращення якості життя населення та забезпечення його потреб у різних галузях. Основні напрями гуманітарної політики включають:

1. Соціальна підтримка. Україна розробляє та впроваджує соціальні програми, спрямовані на підтримку найуразливіших верств населення, зокрема пенсіонерів, дітей, інвалідів та безробітних.
2. Освіта. Україна надає велику увагу освітній системі, забезпечуючи доступ до якісної освіти для всіх громадян, розвиваючи науково-дослідну роботу та підтримуючи ініціативи у сфері освіти.
3. Культура і мистецтво. Україна підтримує та сприяє розвитку культури, збереженню національної спадщини, просуванню мистецтва і культурного спадкування. Країна проводить різноманітні культурні заходи, фестивалі та концерти.
4. Медицина і охорона здоров'я. Україна забезпечує доступ до медичних послуг та охорони здоров'я для всіх громадян. Країна активно працює над покращенням системи охорони здоров'я та розвитком медичної науки.

Це лише кілька основних напрямків гуманітарної політики в Україні. Вона постійно розвивається та адаптується до змін потреб населення і викликів сучасності.

Україна також сприяє розвитку свободи преси, підтримці незалежних ЗМІ та кіберосвіти. З метою ефективної протидії інформаційній агресії, у цьому дискурсі Україна також співпрацює з міжнародними партнерами, включаючи Європейський Союз та НАТО, з метою обміну інформацією та впровадження спільних проєктів у сфері медіа та комунікацій. Прикладом того, що Україна продовжує використовувати незалежні ЗМІ для протидії російській пропаганді з 2022 року, є зростання та вплив UkraineWorld.org. UkraineWorld.org – це англійськомовна медіа-платформа, яка надає об'єктивну аналітику та новини про Україну. Він служить надійним джерелом інформації для міжнародної аудиторії, пропонуючи розуміння конфлікту та протидію російській дезінформації. UkraineWorld.org активно розвінчує неправдиві наративи та надає точну інформацію про ситуацію в Україні [6].

Гуманітарна політика України сьогодні спрямована на подолання інформаційної агресії Російської Федерації та відстоювання своїх національних інтересів, відповідно, її основні принципи, цілі та стратегії гуманітарної політики включають:

1. Захист суверенітету та територіальної цілісності. Україна прагне забезпечити недоторканість своїх кордонів та впоратися з агресією, включаючи інформаційну.
2. Розбудова демократії та правової держави. Україна прагне зміцнювати свої інституції, гарантувати повагу до прав людини, свободу слова та незалежність ЗМІ. Це робиться через впровадження ефективних реформ, забезпечення прозорості та обліковості управління.

3. Інформаційна безпека та протидія дезінформації. Україна активно бореться з дезінформацією, фейками та пропагандою шляхом сприяння розвитку медіаграмотності, підвищенню критичного мислення суспільства, співпраці з міжнародними партнерами та підтримки незалежних ЗМІ.

4. Міжнародна співпраця. Україна активно співпрацює з партнерами у світі для обміну досвідом та отримання підтримки в боротьбі з інформаційною агресією. Також, Україна залучається до міжнародних ініціатив та організацій для посилення своєї позиції та захисту своїх інтересів.

Відповідно, під самою гуманітарною політикою ми можемо визначити цілі, принципи, механізми і конкретні заходи спрямовані на створення умов для повноцінного гуманітарного розвитку суспільства, розкриття і збагачення його інтелектуального потенціалу, забезпечення всебічної духовно-творчої реалізації особистості та необхідної для цього соціодинаміки освіти і науки, мистецтва, літератури та інших складових духовного життя [5].

Гуманітарна політика України базується на принципах правової держави, демократії, захисту прав людини та свободи слова. Її ціллю є забезпечення безпеки та стабільності України, а також будівництво суспільства, яке ґрунтується на цінностях толерантності та взаєморозуміння.

Деякі можливі шляхи подолання інформаційної агресії в цілому можуть включати:

1. Розуміння різноманітних джерел інформації – потрібно бути критичним до використовуваних джерел інформації, використовувати надійні джерела, такі як перевірені новинні та інформація від офіційних представників.

2. Критичне мислення – потрібно перевіряти отримані факти, встановлювати, що інформація заснована виключно на достовірних джерелах та здійснювати об'єктивний аналіз отриманої інформації.

3. Підвищення свідомості – потрібно безперервно навчатись і отримувати нову інформацію з різних джерел про інформаційну агресію і методи її виявлення. (Ознайомлюватись зі схемами маніпуляції та типовими прийомами, які використовуються в інформаційній агресії).

4. Поширення достовірної інформації – потрібно розповсюджувати виключно надійні джерела, перевірені факти та об'єктивну інформацію, яка також може бути важливим засобом боротьби з інформаційною агресією.

5. Підтримка медіа-грамотності – потрібно створювати умови для підвищення медіа-грамотності, для того щоб вибірково визначати правильну інформацію та помилкову чи маніпулятивну інформацію.

Одним із ключових механізмів протидії російській дезінформації є просування та підтримка незалежних ЗМІ в Україні. Незалежні ЗМІ відіграють важливу роль у поданні фактичної інформації, пропонуванні різноманітних точок зору та розвінчанні російської пропаганди. Ці медійні структури можуть ретельно вивчати та перевіряти факти заяв, зроблених російськими державними ЗМІ, забезпечуючи українським громадянам доступ до точних і неупереджених новин [7].

Протистояння впливу російської агресії в інформаційній сфері перенаправило суспільний запит та роботу органів державної влади на завдання з боротьби з інформаційними загрозами в такі напрями [2]:

- виявляти та ініціювати питання про блокування інформаційних ресурсів,
- здійснювати заходи спрямовані на попередження кіберзагроз та кібершпигунства;
- здійснювати моніторинг спеціальними методами і способами вітчизняних та іноземних засобів масової інформації та Інтернету з метою виявлення загроз національній безпеці України в інформаційній сфері;

- протидіяти проведенню проти України спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на піддрив конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності України, загострення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації.

Проте усе це є можливим лише за умов успішного соціально-політичного та економічного реформування та розвитку України.

Висновки.

Дана стаття висвітлює різні аспекти інформаційної агресії з боку Російської Федерації і пропонує рішення для подолання цього виклику.

Однією з сучасних загроз для України через інформаційну агресію Російської Федерації, є поширення дезінформації та фейків. Російська Федерація активно використовує різні канали комунікації, включаючи соціальні медіа, залучаючи для цього як живу людську силу, так і інтернет-боти, для впливу на громадську думку в інших країнах. Це створює загрозу для розвитку демократичних процесів та національної безпеки країн, які і є ціллю цих дезінформаційних кампаній.

Для подолання цього виклику, рекомендовано посилення механізмів контролю та регулювання інформаційного простору. Необхідно збільшити свідомість громадськості про проблему дезінформації та навчити критично мислити і верифікувати отриману інформацію, щоб виявляти та відхиляти фейкові новини, зокрема шляхом підвищення медіаграмотності населення.

Крім того, стаття наголошує на необхідності міжнародної співпраці для подолання інформаційної агресії. Країни повинні спільно працювати над розробкою та впровадженням заходів безпеки інформаційного простору, обмінюватись досвідом та спільно протидіяти дезінформації, що походить з Російської Федерації.

Отже, стаття робить акцент на важливості відповідного реагування на інформаційну агресію, так як це безпосередньо впливає на національну безпеку та демократичні процеси. Осмислення цього явища та спільні зусилля національних урядів та міжнародних організацій можуть внести позитивні корективи для удосконалення гуманітарної політики щодо боротьби з інформаційною агресією на національному та міжнародному рівні.

Бібліографічний список:

1. Бачення України: реформування та відновлення соціально-гуманітарної сфери у перспективі 2030 року. UAReform. URL: <https://uareforms.org/reforms/Vision-of-Ukraine-2030>
2. Булан С. А., Панін І. Г. Європейський Союз та інформаційні впливи російської федерації. Донецький національний університет Національний університет у Вінниці, Україна. 2020. с. 31-34. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/8411/8410>
3. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга) : аналіт. доп. / [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.] ; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю.А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 126 с.
4. Зубченко С. Сучасні наукові підходи до аналізу гуманітарної політики в Україні. Стратегічні пріоритети. №1. 2010. – С.103-106.
5. Управління соціальним і гуманітарним розвитком: навчальний посібник. К: НАДУ. 2008. 290 с.
6. Gavin, J. Disinformation in the Russia-Ukraine war. Vision of Humanity. URL: <https://www.visionofhumanity.org/information-and-misinformation-in-the-russia-ukraine-war>
7. OECD. Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine – OECD. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-againstukraine-37186bde/>

References:

1. Bachennia Ukrainy: reformuvannia ta vidnovlennia sotsialno-humanitarnoi sfery u perspektyvi 2030 roku. UAReform. URL: <https://uareforms.org/reforms/Vision-of-Ukraine-2030>
2. Bulan Ye. A., Panin I. H. Yevropejskyj Soiuz ta informatsijni vplyvy rosijskoj federatsii. Donetskyi natsionalnyi universytet Natsionalnyi universytet u Vinnytsi, Ukraina. 2020. s. 31-34. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/8411/8410>
3. Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha) : analit. dop. / [Sinaiko O. O.(ker. avt. kol.), Tyshchenko Yu. A., Kaplan Yu. B., Mykhailova O. Yu., Valevskiy O. L. ta in.] ; za zah. red. Yu. B. Kaplan, Yu.A. Tyshchenko. Kyiv : NISD, 2020. 126 s.
4. Zubchenko S. Suchasni naukovi pidkhody do analizu humanitarnoi polityky v Ukraini. Stratehichni priorytety. №1. 2010. – S.103-106.
5. Upravlinnia sotsialnym i humanitarnym rozvytkom: navchalnyi posibnyk. K: NADU. 2008. 290 s.
6. Gavin, J. Disinformation in the Russia-Ukraine war. Vision of Humanity. URL: <https://www.visionofhumanity.org/information-and-misinformation-in-the-russia-ukraine-war>
7. OECD. Disinformation and Russia's war of aggression against Ukraine – OECD. URL: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-againstukraine-37186bde/>

Stychynska A. Information aggression of the Russian Federation: challenges and overcome

This article examines the humanitarian policy of Ukraine as an important factor influencing informational aggression by the Russian Federation. The main principles, goals and strategies of humanitarian policy are described, which are used by Ukraine to support its national identity, develop culture and education, protect human rights and provide humanitarian aid.

Attention is drawn to how Ukraine uses humanitarian means and communication strategies to form and assert its own discourse on Russian aggression, as well as to counter-act with Russia's propaganda actions.

Various aspects of the use of information resources, social media and other online platforms as tools in Ukraine's humanitarian policy are analyzed. The strengths and weaknesses of these tools are studied in order to determine the optimal ways of their effective use to resist Russian informational aggression.

Today's reality is informational and hybrid war, during which trends arise that endanger the existence of not only social relations, but also the state and the whole world. Accordingly, information security in the conditions of the modern world takes a priority place among other threats. And it is with the help of the progressive development of the humanitarian sphere in state policy that it is possible to solve all kinds of threats directed against people, the state and the world.

The conclusions of the article make it clear that the humanitarian policy of Ukraine plays an important role in the context of the informational aggression of the Russian Federation. Further actions are recommended for the development of Ukraine's humanitarian diplomacy strategies and communication tools to effectively influence the international community's perception of the real conditions of Russian aggression, with the aim of ensuring the security and revival of the Ukrainian national sovereignty.

Keywords: *informational aggression, Ukraine, Russian Federation, humanitarian policy, resistance to challenges, propaganda, disinformation*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.17

УДК 342.7

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>*Ягунов Д. В., Тюбінгенський університет імені Еберхарда і Карла,
Донецький національний університет імені Василя Стуса*

НЕФОРМАЛЬНІ В'ЯЗНИЧНІ ІЄРАРХІЇ ТА В'ЯЗНИЧНА СУБКУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ВІДНОСИН ВЛАДИ У СУЧАСНИХ В'ЯЗНИЦЯХ: «S.P. V. RUSSIA» ТА НОВІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ З ПИТАНЬ ЗАПОБІГАННЯ КАТУВАННЯМ

Стаття присвячена аналізу одного з найважливіших рішень у практиці Європейського суду з прав людини, що прямо стосується функціонування неформальних в'язничних ієрархій та наявності в'язничної субкультури у пенітенціарних установах сучасних країн, а саме рішення у справі «S.P. and Others v. Russia».

Так само, стаття присвячена аналізу доповіді Європейського комітету з питань запобігання катуванням за результатами візиту до Молдови у грудні 2022 року.

У статті доводиться, що пострадянські неформальні в'язничні ієрархії та симулякр в'язничної субкультури мають свою унікальну специфіку, яка робить їх несхожими на будь-які інші національні або регіональні приклади. Історично склалося так, що неформальні в'язничні ієрархії у Радянському Союзі завжди використовувалися для здійснення тотального й тоталітарного контролю за величезними масами ув'язнених, що було явно не під силам одній лише формальній адміністрації в'язниць. Відповідно неформальні в'язничні ієрархії завжди використовувалися для досягнення суто політичних завдань соціального контролю на виконання завдань тоталітарної держави.

Відповідно, і надання «ліцензії на насильство» «кримінальним» ув'язненим проти «політичних» у радянські часи, і сучасні російські форми організованих «зверху» практик катувань за вказівками керівництва пенітенціарної системи, і формування з ув'язнених воєнізованих формувань для участі у війні проти України у період 2022 – 2023 рр. – все це відображає негативно-унікальну специфіку саме радянського (наразі російського) симулякру в'язничної субкультури.

Сучасний російський субкультурно-в'язничний симулякр – це знаряддя, що має двоєдину природу. Так, з одного боку, це тотальний контроль за власними громадянами. З іншого, це – імпортування імперських наративів до України та інших сусідніх держав, обминаючи державні кордони та, як сьогодні, лінію фронту, завдяки інтернаціональним атрибутам цього симулякру.

Відтак, якщо у більшості країн світу феномен неформальних в'язничних ієрархій – це показник того, наскільки є корумпованою та чи інша національна пенітенціарна система, а персонал пенітенціарної системи втягнутий до орбіти організованої злочинності, то пострадянський феномен, який чи навряд можна назвати «аналогічним» – це показник того, наскільки російська влада має достатньо ресурсу, що імпортувати імперський вплив на територію сусідніх держав, використовуючи в'язницю.

У статті робиться висновок, що неформальні в'язничні ієрархії є вкоріненою особливістю та поширеною практикою у багатьох в'язницях; така вкоріненість є характерною і для України, і для Молдови, і для Грузії тощо (не кажучи вже про Росію).

Цікавою особливістю зазначеного рішення ЄСПЛ є те, що Суд опосередковано згадав елементи концепції небезпечного стану особи, задекларувавши «потенційних хижаків» в контексті формування відносин влади у в'язницях.

Ключові слова: катування, жорстоке поводження, Європейський суд з прав людини, Європейський комітет з питань запобігання катуванням, неформальні в'язничні ієрархії, в'язнична субкультура, пенітенціарна система, в'язниця, насильство, Україна, Молдова, Росія.

Ця стаття присвячена дослідженню феномену в'язничної субкультури у сучасних в'язницях держав-членів Ради Європи з акцентом на пенітенціарних системах держав з числа колишніх республік Радянського Союзу.

Акцент обумовлений тим, що виключно пенітенціарні системи пострадянських держав характеризуються *негативно-унікальними* характеристиками в'язничної субкультури, які кардинально відрізняють їх від в'язничних субкультур пенітенціарних систем інших держав Європи та світу.

Проблема неформальних в'язничних ієрархій та в'язничної субкультури була предметом дослідження автора цієї статті та інших вчених щодо місця в'язничної субкультури та неформальних в'язничних ієрархій у відносинах влади [5; 6; 7; 8].

Проте у цій статті існує нагальна потреба, по-перше, проаналізувати ключове рішення Європейського суду з прав людини (*надалі по тексті – ЄСПЛ, або Європейський Суд*), що прямо стосується наукової проблеми, яка досліджується у цій статті, а саме рішення у справі «*S.P. and Others v. Russia*», яке посіло чільне місце серед усіх рішень Європейського Суду щодо насильства у пенітенціарних установах всередині соціальної групи ув'язнених (*надалі по тексті – рішення, або рішення ЄСПЛ, або «S.P. and Others v. Russia»*) [1].

По-друге, ця стаття містить аналіз окремих доповідей Європейського комітету з питань запобігання катуванням (*надалі по тексті – ЄКЗК, або Комітет*), проте акцент робиться на доповіді Комітету Уряду Молдови за результатами *ad hoc* візиту ЄКЗК у грудні 2022 року, де такий візит було присвячено саме питанням впливу неформальної в'язничної ієрархії та в'язничної субкультури на пенітенціарну систему Молдови [2; 3].

Саме тому автором на «озброєння» беруться два останніх документи вказаних головних акторів європейської системи запобігання катуванням – зазначене рішення ЄСПЛ та доповідь ЄКЗК по Молдові, в основі яких перебуває проблема *оновленої й трансформованої пострадянської в'язничної субкультури та неформальних в'язничних ієрархій* [1; 2].

Принциповою авторської нотою для цілей цього дослідження є те, що в'язнична субкультура та неформальні в'язничні ієрархії – це аж ніяк не минуле пострадянських пенітенціарних систем. Це – *сьогодення* і, на жаль, *майбутнє* пенітенціарних систем пострадянських країн в силу неналежного реагування національних держав на феномен інституційного насильства, а інколи – заохочення подальшого поширення такого феномену та відповідного симулякру в'язничної субкультури.

Сучасний стан неформальних в'язничних ієрархій та в'язничної субкультури у пострадянських країнах ми аналізували у наших попередніх статтях, в яких наголошували, що формально-юридичного підходу недостатньо для аналізу вказаних проблем, в основі яких перебувають *відносини влади* [5; 6; 7; 8]. Тому, як і раніше, на перше місце ми ставимо тезу, що *симулякр* в'язничної субкультури – принаймні в його сучасних проявах – взагалі або здебільшого – не стосується в'язничної субкультури *як такої* [5]. Йдеться про належним чином організовану та добре продуману систему неформальної карально-репресивної влади, яка у багатьох сучасних національних юрисдикціях становить успішну конкуренцію формальним владним інституціям у в'язниці, а також у вільному суспільстві [5].

В основі цієї влади – механізм перманентного примусового вилучення матеріальних цінностей у представників середніх та нижчих каст в'язничних ієрархій (і не тільки). Ця організована система карально-репресивної влади та водночас механізм перманентного вимагання й перерозподілу матеріальних цінностей, власне, і маскується під в'язничну субкультуру, формуючи її *симулякр* [5; 6; 8]. Саме тому у наших попередніх дослідженнях ми сформулювали наступні тези, які залишаються актуальними для наступного авторського дослідження та служать його основою:

1. Неформальна в'язнична ієрархія (неформальні в'язничні ієрархії) є внутрішньою організацією *відносин влади-підпорядкування* в'язничного «суспільства», характерним для пенітенціарних систем переважної більшості сучасних країн [5; 6; 8].

2. Сучасні в'язничні субкультури набувають значущих проявів та більш суттєво впливають навіть на вільне суспільство (не кажучи вже про саму пенітенціарну систему), аніж у минулому [5; 6; 8].

3. Неформальні в'язничні ієрархії та кореспондуючі в'язничні субкультури набули *нормативного* значення у міжнародних документах, де міжнародні актори підкреслили *симулякризацію* вказаного феномену [5; 6; 8].

4. Феномен неформальних в'язничних ієрархій та кореспондуючих в'язничних субкультур є глобальним та універсальним, проте має виражені політико-географічні особливості (особливо у пенітенціарних системах колишніх радянських республік), що, власне, обумовлює проведення цього дослідження [5; 6; 8].

5. Симулякр в'язничної субкультури не існує сам по собі; він існує у межах жорстокої та водночас жорсткої *кастової ієрархічної системи* та є похідним від неї.

6. Симулякр в'язничної субкультури зумовлює та підтримує існування сучасних форм *рабства* у пенітенціарних установах, яке заохочується державою [5; 6; 8].

7. Симулякр в'язничної субкультури та відповідні кастові системи є результатом *договору* між представниками вищих каст неформальних в'язничних ієрархій та агентами держави [5; 6; 8].

8. Головним наслідком симулякру в'язничної субкультури є те, що співпраця між адміністрацією та неформальними лідерами у в'язницях має *серйозні ерозійні наслідки* для всієї системи кримінального правосуддя [5; 6; 8].

9. Симулякр в'язничної субкультури, неформальні в'язничні ієрархії та відповідні кастові відносини змінюють *орієнтацію* національних пенітенціарних систем – з реабілітаційної на *пунітивну*, ще більше підринаючи «реабілітаційний ідеал» [5; 6; 8].

10. *Зовнішні символи* симулякра в'язничної субкультури лише маскують справжню природу цього явища, яке спрямоване на організоване й перманентне вилучення матеріальних цінностей, що відбувається за сприяння та участі агентів держави, яка, своєю чергою, є *кінцевим бенефіціаром* такого розподілу матеріальних ресурсів [5; 6; 8].

Тому, беручи до уваги викладене вище, ми наголошуємо для цілей цієї статті, що рішення у справі «*S.P. and Others v. Russia*» є актуальним не лише, що воно розкриває *політичну та соціальну анатомію* сучасних неформальних в'язничних ієрархій, причому розкриває на рівні рішення Європейського Суду, яке у багатьох країнах є *джерелом права*. Цінність вказаного рішення полягає у тому, що воно *нормативно* віддзеркалює як конкретні факти та реальні соціальні тенденції те, які до цього часу подавалися здебільшого як наукові гіпотези та кримінологічні декларації, а відтак це рішення примушує уряди національних держав підвищувати рівень уваги до вказаних проблем.

Важливість справи «*S.P. and Others v. Russia*» важко переоцінити: Європейським Судом було констатовано, що субкультура у російських пенітенціарних установах – це не просто перманентне *явище з «поняттями»* та іншими зовнішніми символами, а *відносини влади*, спрямовані на перманентну мортіфікацію ув'язнених та регулярне організоване вимагання матеріальних засобів.

Не зважаючи на те, що вказане рішення ухвалене проти Росії, його з однаковим успіхом потрібно застосовувати як в Україні, так і в інших країнах колишнього СРСР для цілей очищення національних пенітенціарних систем від *радянської кастової системи*, заснованій за прямого сприяння та безпосередньої подальшої підтримки владних структур.

Отже, справа «*S.P. and Others v. Russia*», яка посідає центральне місце у цій статті, стосується стверджуваного нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження із заявниками у російських пенітенціарних установах через їхній «*нижчий*» статус у неформальній ієрархії ув'язнених. Ця справа також стосується стверджуваної відсутності ефективних національних засобів правового захисту для скарг заявників, які були засудженими, які відбули або відбувають покарання у різних пенітенціарних установах Росії.

У справі «*S.P. and Others v. Russia*» основна скарга заявників стосувалася нелюдського й такого, що принижує гідність, поводження через їхній «*нижчий*» статус у *неформальній ієрархії ув'язнених*, що склалася у російських пенітенціарних установах та була підсилена *неформальним кодексом поведінки злочинного світу*, який зазвичай називають «*правилами*» («*поняттями*»). Цей кодекс поділяє ув'язнених на чотири основні категорії або «*касти*» («*масті*»). Спираючись на свій особистий досвід, скарги до органів влади, а також на ґрунтовні дослідження та офіційні звіти про *ієрархію ув'язнених* у російських пенітенціарних установах, заявники надали детальний опис поводження з ними як з «*ізгоями*» у рамках *неформальної ієрархії ув'язнених* (Para 5).

Європейський Суд вперше на рівні свого рішення надав детальний опис *політичної, економічної та соціальної анатомії* такої ієрархії.

Соціальна група на вершині неформальної ієрархії – це *кримінальна еліта*, або «*самодостатні люди*» («*авторитети*», «*блатні*»). До функцій кримінальної еліти входить підтримка й тлумачення неформального кодексу ув'язнених, особливо при вирішенні конфліктів між ними. Зазвичай це *persistent offenders* з численними судимостями, які підтримують неформальну ієрархію за допомогою погроз та насильства. Неформальний кодекс поведінки не дозволяє їм виконувати будь-яку роботу або співпрацювати з тюремним персоналом (Para 6).

«*Коллаборанти*» («*козли*», «*червоні*»), які співпрацюють з тюремним персоналом для забезпечення порядку або виконання адміністративних завдань, таких як управління або розподіл постачання, становлять *напівпривілейований клас* (Para 6).

Переважна більшість ув'язнених належать до широкої категорії, відомої як «пацани» або «хлопці» («мужики»). Вони дотримуються *неформального кодексу поведінки*, максимально утримуючись від активної співпраці з тюремною адміністрацією (Para 8).

Заявники у цій справі належали до категорії, що перебувала внизу неформальної ієрархії ув'язнених – «ізоїв», – які також відомі – серед багатьох інших назв – як «півні», «недоторканні» або «принижені» («опущені», «ображені»). «Ізоїам» призначали роботу, яка вважалася непридатною для інших ув'язнених через їхню «брудну» природу. Їхні обов'язки включали прибирання вигрібних ям, туалетів, душових, лазень або прогулянкових дворів. Тюремний персонал стежив за тим, щоб у кожній бригаді була певна кількість «ізоїв», достатня для виконання «брудної роботи», яка вважалася *принизливою* та якої уникали інші ув'язнені (Para 9).

Матеріали, надані заявниками до Європейського Суду, свідчили про те, що перелік дій, які можуть призвести ув'язненого до «пониження в статусі», є значним та включає, наприклад, крадіжку в інших ув'язнених, неповернення боргу, роль «стукача», неохайний або негігієнічний зовнішній вигляд або поведінку, випадковий дотик до іншого «ізоїя» або його майна. Інші «проступки», що караються «пониженням у статусі», включають засудження за сексуальні злочини та злочини проти дітей, а також визнання того, що коли-небудь займалися анальним або оральним сексом (за згодою або примусово) (Para 10).

Деякі заявники були віднесені до категорії «ізоїв» після того, як їх було засуджено за сексуальні злочини. У випадку одного заявника тюремна адміністрація розкрила інформацію про злочини, за які він був засуджений, розмістивши його фотографію на дошці оголошень у загальній зоні в'язниці з приміткою «*схильний до педофілії*». Деякі інші заявники були класифіковані як «ізої» після того, як вони випадково доторкнулися до речей або особи іншого «ізоїя» або контактували з чимось, що вважається «нечистим», наприклад, з підлогою туалету. Деякі інші перенесли свій статус з колонії для неповнолітніх або з попереднього строку ув'язнення, проведеного у закритому закладі разом з «ізоїями». Деякі заявники випадково розповіли іншим, що вони мали сексуальні контакти у формах, заборонених *неформальним кодексом поведінки ув'язнених*, що призвело до пониження їхнього статусу (Para 11).

Стигма, пов'язана зі статусом заявників як «ізоїв», була *перманентною*: у разі переведення до іншої в'язниці, вони повинні були розповісти про це іншим ув'язненим або ж понести «покарання» за приховування свого неформального статусу. Після прибуття заявників до в'язниці неформальний наглядач («*смотрящий*») призначав «ізоїв» або виконувати чорну роботу, або надавати сексуальні послуги іншим ув'язненим. За словами заявників, якби вони відмовилися надавати призначені їм послуги, їх би піддавали жорстокому побиттю та сексуальному або сексуалізованому насильству (Para 12). Доцільно додати, що довічність статусу «ізоїя» підкреслив Комітет у доповіді Уряду Молдови за результатами візиту у грудні 2022 року: «Як висловилися кілька осіб, з якими спілкувалася делегація, «якщо тебе «*принизили*», то з тобою вже «*все*», і *назавжди*» [2].

Один із заявників, якого змушували надавати сексуальні послуги іншим ув'язненим, інфікувався ВІЛ. При потрапленні до в'язниці у березні 2012 року його тест на ВІЛ був негативним, але в січні 2016 року тест на ВІЛ виявився позитивним (Para 13).

Сегрегація заявників-«ізоїв» була як *символічною*, так і *фізичною*: їм виділяли окремі та відмінні від інших житлові приміщення, вони повинні були мати власні столові прилади та кухонне начиння. Їм заборонялося торкатися меблів, столових приборів та особистих речей інших ув'язнених. Якщо вони це робили, то ці речі ставали «*брудними*» та не могли більше використовуватися іншими через страх «*зараження*». Заявникам з групи «ізоїв» також заборонялося торкатися або потискати руки іншим; вони повинні були поступатися місцем ув'язненим інших *каст* при проходженні коридорами та триматися біля стіни, щоб пропустити їх (Para 14).

У спальному приміщенні «ізоїам» надавали найменш зручні ліжка, а якщо їх не вистачало, вони були змушені спати на підлозі упродовж декількох тижнів і навіть місяців, поки не з'являлося «*ліжка для ізоїв*». Ліжка «ізоїв» розміщувалися у «*кутку ізоїв*», навколо якого висіли простирадла, щоб забезпечити фізичне відокремлення від решти гуртожитку (Para 15).

Заявникам призначався окремий стіл в їдальні та окремий умивальник; їм не дозволялося їсти або сидіти деінде. Їхні столові прилади часто мали спеціальну позначку, наприклад, пробитий або просвердлений отвір у мисках і ложках. Заявникам також не дозволяли зберігати їжу в загальних холодильниках або заходити до приміщення, де інші засуджені розігрівали їжу (Para 16).

Заявники могли користуватися загальним душем після того, як всі інші закінчили. Крім того, їм не дозволялося користуватися загальною пральною. Заявники повинні були прати свій одяг та постільну білизну самостійно, а також стригтися самим (Para 17).

Заявникам дозволялося відвідувати лікаря загальної практики або лікаря-спеціаліста лише після того, як всі інші ув'язнені пройшли обстеження, що призвело до того, що один із заявників не отримував стоматологічного лікування упродовж п'яти років через тривалий час очікування та відвідування стоматолога лише один або два рази на місяць (Para 18).

Заявники піддавалися словесним образам та погрозам насильством, а заявник А.О. став жертвою фізичного насильства. Заявник А.С. повідомив, що його регулярно били під час перебування в установі, причому 11 грудня 2018 року відбулося жорстоке побиття, а 16 березня 2019 року його вдарили в груди гострим предметом (Para 19).

Заявники повідомляли, що практика тюремного персоналу часто демонструє *мовчазне схвалення неформальної ієрархії*. Під час первинної класифікації персонал ставив питання про «статус» ув'язненого, щоб вирішити, куди його розподілити. У деяких установах персонал фізично розділяв ув'язнених відповідно до їхнього *неформального статусу*. Персонал також нерівномірно розподіляв роботи з прибирання на ротаційній основі (Para 20).

Заявник В.Д. припустив, що тюремний персонал міг би перевести всіх «ізгой» до окремого блоку, де вони були б у безпеці. Однак це призвело б до того, що ув'язнені в інших блоках були б змушені виконувати «брудну роботу», проти чого вони могли б повстати. Інші заявники повідомили, що їх утримували в блоці, де перебували лише «ізгой».

Заявник І.А. також повідомив, що коли він попросив перевести його до «безпечного місця», влада помістила його до «сектору особистої безпеки», яке було практично окремим блоком для «ізгой». За словами заявника І.А., згідно з правилами неформального кодексу поведінки, прохання про переведення до сектору безпеки означає визнання того, що ув'язненого понизили в статусі до «ізгой» (Para 21).

За словами заявників, тюремна адміністрація не тільки знала про існуючу неформальну ієрархічну систему, але й була *причетна* до неї, що робило будь-які скарги до тюремної адміністрації не тільки неефективними, проте й *небезпечними*. Тим не менш, заявники намагалися скаржитися до різних державних органів, уповноважених здійснювати нагляд за пенітенціарними установами (Para 22).

Заявник А.Т. поскаржився Омбудсману на примус до виконання обов'язків з прибирання у виправній колонії. 17 жовтня 2011 року Омбудсман скерував скаргу до регіонального управління Федеральної служби виконання покарань (ФСВП). 18 листопада 2011 року заступник начальника управління написав заявнику А.Т. листа, в якому повідомив, що, згідно зі свідченнями адміністрації колонії та інших ув'язнених, від заявника ніколи не вимагали виконувати будь-які обов'язки з прибирання, окрім двох годин регулярних громадських робіт на тиждень (Para 23).

21 лютого 2017 року заявник С.І. поскаржився до відділу внутрішньої безпеки ФСВП на труднощі, пов'язані з його становищем у *неформальній ієрархії*. Оскільки заявник С.І. так і не отримав жодної відповіді від ФСВП, він подав нову скаргу до обласної прокуратури, яка потім перенаправила її до УФСВП. УФСВП відповіло, що ніколи не отримувало скаргу заявника від 21 лютого 2017 року (Para 24).

7 грудня 2018 року заявник С.І. поскаржився до ФСБ РФ на побиття, приниження, сексуальне насильство та знущання з боку деяких співкамерників. Його скарга була направлена до СК РФ, обласної прокуратури та ГУ ФСВП. Жодної відповіді від цих органів не надійшло (Para 25).

19 березня 2012 року заявник А.Т. подав позов до цивільного суду на персонал установи, вимагаючи відшкодування моральної шкоди, завданої йому примусовим залученням до примусових робіт та щоденною безоплатною роботою. У запереченнях на позов адміністрація в'язниці стверджувала, що ніколи не примушувала його до примусової праці і що його примушували виконувати роботу з прибирання інші ув'язнені. Вони також стверджували, що не знали про цю ситуацію, оскільки він ніколи не скаржився на неї (Para 26). Проте 18 вересня 2012 року місцевий суд відмовив у задоволенні позову, встановивши, що, хоча заявник А.Т. «виконував обов'язки з прибирання у відділенні», його «змушували виконувати цю роботу ув'язнені, які не є сторонами у цій справі, а не персонал колонії». Суд також постановив, що адміністрація в'язниці не несе відповідальності за цю ситуацію, оскільки заявник А.Т. «продемонстрував пасивний підхід до захисту своїх трудових прав» (Para 27).

Заявник А.Т. подав апеляційну скаргу на тій підставі, що адміністрація колонії знала про його ситуацію. Проте 08 лютого 2013 року апеляційний суд без розгляду відхилив його апеляцію (Para 28).

У 2015 році заявник А.М. подав цивільний позов проти персоналу колонії, вимагаючи відшкодування моральної шкоди у зв'язку з ненаданням йому постільної білизни та предметів гігієни, а також захисту від дискримінації через його статус у неформальній ієрархії. Він додав свідчення інших ув'язнених, які підтверджували його звинувачення. Один ув'язнений також надав довідку зі своєї медичної картки, яка прямо вказувала на його «*понижений соціальний статус*» та була підписана терапевтом і психіатром (Para 29). Проте 12 травня 2015 року місцевий суд відхилив позов заявника А.М., постановивши, що зазначений заявник не надав жодних доказів, які б свідчили про те, що співробітники в'язниці діяли незаконно (Para 30).

Заявник А.М. поскаржився на стигматизацію ув'язнених-«*ізгоїв*» Омбудсману, який 16 січня 2016 року відповів наступним чином: «Вашу скаргу ... щодо порушення прав та законних інтересів засуджених, які (за Вашими словами) мають *принижений соціальний статус* ... розглянуто. Я не заперечую, що нам добре відома, і не тільки з фільмів чи книжок, проблема поділу засуджених на *касти*... Однак згідно з частиною 1 статті 19 Конституції РФ усі люди є рівними перед законом та судом. Стосовно засуджених ця вимога означає, що всі засуджені є рівними перед [Кримінально-виконавчим кодексом] ... Слід зазначити, що наше чинне законодавство не містить жодних положень, які б дозволяли працівникам пенітенціарних установ принижувати засуджених або одній групі ув'язнених принижувати інших. Навряд чи можна собі уявити, щоб начальник колонії чи прокурор публічно визнав, що майже всі офіцери в'язниці таємно поділяють в'язнів на «*еліту*», «*мужиків*», «*активістів*», «*принижених*», а також «*активістів*», «*червоних*», «*чорних*» тощо; іншими словами, малоімовірно, що вони визнають, що порушували вимоги закону. Тому будь-який пряий запит чи скарга щодо існуючих не врегульованих умов тримання засуджених з *пониженим соціальним статусом* зумовить передбачувану реакцію з боку цих органів: поділ засуджених на різні статусні групи в тому-то закладі не має значення, не було встановлено, і тому не було жодних доказів *приниження* ... » (Para 31).

Омбудсман порекомендував заявнику А.М. використовувати національні засоби правового захисту, включаючи скарги до прокурорів, судів, громадських спостережних комісій та правозахисників, і повідомив йому, що його скаргу було направлено до прокуратури для розгляду (Para 32).

27 січня 2016 року прокурор переслав скаргу заявника А.М. до іншого прокурора, який, у свою чергу, направив її до іншої прокуратури та керівника в'язниці, де утримувався заявник. 7 квітня 2016 року прокурор району письмово проінформував заявника А.М., що його твердження були необґрунтованими і що всі ув'язнені без винятку могли використовувати будь-які доступні житлові приміщення та обладнання (Para 33).

Говорячи про юридичні спекти цієї справи, потрібно наголосити, що іншим важливим фактором в оцінці Судом дотримання державою своїх зобов'язань за статтею 3 Конвенції було те, чи був ув'язнений частиною *особливо вразливої групи*, наприклад тому, що він належав до категорії з підвищеним ризиком жорстокого поводження («*Stasi v. France*», № 25001/07, Para 91, 20 October 2011 – concerning homosexuals; «*J.L. v. Latvia*», № 23893/06, Para 68, 17 April 2012 – concerning police collaborators; «*D.F. v. Latvia*», Para 81-84, «*M.C.*» v. Poland, № 23692/09, Para 90, 3 March 2015 – concerning sexual offenders; «*Sizarev v. Ukraine*», № 17116/04, Para 114-115, 17 January 2013; «*Totolici v. Romania*», № 26576/10, Para 48-49, 14 January 2014 – concerning former police officers) (Para 80).

Тому Суд зазначив: ця справа стосується тверджень заявників про те, що вони зазнали *принизливого поводження* та фізичного насильства внаслідок того, що були частиною групи «*ізгоїв*». Ці твердження ґрунтуються на описі їхнього особистого досвіду перебування у статусі «*ізгоїв*», їхніх скаргах до національних органів влади та реакції цих органів. Крім того, ці твердження підтверджувалися численними звітами та дослідженнями, які документують існування у російських пенітенціарних установах *особливого набору неформальних норм*, які забезпечуються *неформальними методами*, включаючи *неформальні покарання* за порушення правил. Уряд не підтвердив, проте й не *спростував* твердження заявників щодо існування неформальної ієрархії ув'язнених та їхнього місця в ній; фактично Уряд унікав будь-якої згадки терміну «*ув'язнені-«ізгої»*» або будь-якого подібного поняття у своїх зауваженнях (Para 81).

Ця справа була та залишається унікальною в силу того, що Європейський Суд взявся за надскладне завдання – висвітлити речі, які ніколи не ставали предметом судового розгляду.

Так, безумовно, випадки *inter-prisoner violence* досліджувалися Європейським Судом як окремі факти у багатьох справах, проте «довести» наявність в'язничної субкультури до рівня факту – це було вочевидь зовсім іншим рівнем правосуддя.

Над-складність такого завдання Європейський Суд жодним чином не приховував: «Неформальний характер ієрархії ув'язнених, пов'язаний з укоріненими моделями поведінки, а саме ритуальним, символічно принизливим поводженням з «ізгойми» з боку інших ув'язнених, робить її за своєю суттю складним предметом для розгляду Судом» (Para 82).

Тому цінність цього рішення ЄСПЛ у тому, що у ньому Європейський Суд «підняв» численні факти *inter-prisoner violence* або *humiliation* до рівня явища і на підставі системного аналізу фактів розкрив анатомію явища. При цьому аналіз окремих фактів не надав б того значного й важливого імпульсу практиці ЄСПЛ, який було надано Судом за результатами розгляду цієї справи. Відтак Суд наголосив: «Накопичення ідентичних або аналогічних порушень, які є достатньо численними та взаємопов'язаними, може становити не просто окремі випадки або винятки, а практику або систему» (Para 82).

Системний аналіз фактів у рамках цієї справи обумовив специфіку доказування в силу явної процесуальної нерівності заявників та держави: «Суворе застосування принципу *affirmanti incumbit probatio* не завжди є доречним. Якщо держава не може надати задовільного та переконливого пояснення щодо подій, які повністю або значною мірою належать до виключної компетенції органів влади, або не виконує запит Суду про надання матеріалів, які могли б підтвердити або спростувати твердження, викладені в заяві, Суд може робити висновки та поєднувати такі висновки з контекстуальними факторами. Однак перед тим, як Суд зможе це зробити, повинні бути узгоджені елементи, що підтверджують твердження заявника. Рівень переконливості, необхідний для досягнення певного висновку, і розподіл тягаря доведення нерозривно пов'язані зі специфікою фактів, характером висунутих тверджень і конвенційним правом, що перебуває на порядку денному» (Para 83).

Проте для цілей судового розгляду заявники надали детальні описи подій, які призвели до їхньої класифікації як ув'язнених-«ізгой». Заявники надали докази на підтримку своїх тверджень, включаючи конкретні деталі та, в одному випадку, задокументовану медичну документацію. Крім того, очевидно, що як інші ув'язнені, так і тюремний персонал знали про їхній статус «ізгой». Насправді, деякі заявники навіть були поміщені до спеціальних блоків, призначених виключно для «ізгой» (Para 84).

Розповіді заявників про зловживання, з якими вони зіткнулися через свій статус «ізгой», були схожими, незважаючи на те, що вони утримувалися в далеких і віддалених місцях у різний час. Це, а також звіти та наукові дослідження, що документують неформальну в'язничну ієрархію в російській пенітенціарній системі, як на думку Суду, надали довіри до їхнього опису поводження, якого вони зазнали, та зловживань, що впливають з цього поводження. Заявники описували постійну сегрегацію, як соціальну, так і фізичну, з окремими ліжками, столами, столовими приборами з дірками, різним часом відвідування туалету й телевізійної кімнати, низькою якістю їжі та обмеженим доступом до медикаментів. Усіх заявників без винятку змушували виконувати те, що вважалося «брудною роботою», наприклад, прибирати туалети, душові та подвір'я. Сегрегація та робота, яку вони змушені були виконувати, забезпечувалися фізичним насильством та погрозами насильства, а також сексуальним насильством (Para 85).

Цікавою особливістю цієї справи є те, що Європейський Суд надав оцінку науковим дослідженням з питання неформальної в'язничної ієрархії, підкресливши, що розповіді заявників збігаються з описами неформальної ієрархії ув'язнених в академічних дослідженнях, які так само посилаються на існування чотирьох неформальних категорій ув'язнених, а також на зловживання, яких зазнає група «ізгой». Дослідження, проаналізовані Європейським Судом, послідовно задокументували ієрархічну систему, існування ув'язнених-«ізгой» та поводження з ними як поширену практику в російських в'язницях, що існувала десятиліттями та торкнулася значної кількості ув'язнених (Para 86).

Принципово важливим висновком, сформульованим Європейським Судом, було те, що фактично Суд провів відмінність між пенітенціарними системами колишнього СРСР та пенітенціарними системами інших держав «У той час як окремі групи ув'язнених та кодекси ув'язнених, заснований на неформальних нормах, є відносно поширеними рисами тюремних структур у всьому світі, неформальна ієрархія, як видається, є вкоріненою особливістю російських

в'язниць. Дослідники простежили витoki системи статусів у каторжних таборах у Російській імперії та виправно-трудоx таборах в СРСР та повідомили про спостереження одного з ув'язнених, що кількість «ізоїв» з часом зросла» (Para 87).

Цінність цього рішення ЄСПЛ полягає також у тому, що він прямо зазначив, що неформальна в'язнична ієрархія та симулякр в'язничної субкультури – це продукт, сформований за прямого сприяння влади, існування якого також підтримувалося завдяки владі. ЄСПЛ зазначив, що «існують достатньо переконливих свідчень, що місцева влада знає про неформальну ієрархію». Більше того, ЄСПЛ прямо вказав, що влада не лише «знала» про неформальну ієрархію, проте й безспоредньо використовувала неформальну ієрархію для «підтримання порядку в установі» (Para 88).

Як наслідок ЄСПЛ сформулював висновок, цінність якого надзвичайно важко переоцінити: «Суд вважає встановленим, що заявники зазнали поxдження, на яке вони скаржаться до Суду, з боку інших ув'язнених та через їхній статус у неформальній ієрархії ув'язнених» (Para 89).

Суд визнав, що життя у стані душевних страждань та страху перед жорстоким поxдженням було невід'ємною частиною досвіду заявників як «ізоїв», що, у свою чергу, було наслідком ієрархічної категоризації ув'язнених. Це принижувало людську гідність заявників, принижуючи їхній статус, вселяючи в них почуття неповноцінності по відношенню до інших ув'язнених. Це становило форму поxдження, що принижує гідність, заборонену статтею 3 Конвенції (Para 92).

Відчуття неповноцінності та безсилля серед «ізоїв» посилювалося через постійну стигматизацію, пов'язану з їхнім низьким неформальним статусом. Неформальні правила вимагали, щоб вони прямо декларували свій неформальний статус при переведенні до іншого закладу, а невиконання цього правила могло призвести до суворого «покарання». Тривалий характер стигматизації позбавляв заявників-«ізоїв» будь-якої перспективи на покращення становища навіть після тривалого періоду ув'язнення (Para 95).

У світлі вищевикладеного Суд дійшов висновку, що стигматизація та фізична й соціальна сегрегація заявників у поєднанні з їх призначенням на «чорну роботу» та відмовою у задоволенні основних потреб, як-то постільна білизна, гігієна та медична допомога, підкріплена погрозами насильства, а також періодичним фізичним та сексуальним насильством, призвела до того, що вони зазнали психічних та фізичних страждань, які перевищували неминучий рівень страждань, притаманний ув'язненню, навіть якщо не всі заявники зазнали фізичного або сексуального насильства. Ситуація, в якій заявники перебували роками через те, що їх зараховували до групи «ізоїв», становила нелюдське та таке, що принижує гідність, поxдження у розумінні статті 3 Конвенції (Para 96).

Цікавим аспектом справи було те, що Уряд намагався захищатися за допомогою аргументу, що агенти держави не були прямо причетні до актів насильства та приниження (Para 97). На цей аргумент Суд відповів: *відсутність будь-якої прямої причетності держави до актів жорстокого поxдження не звільняє державу від її зобов'язань за статтею 3 Конвенції*. Національні органи влади зобов'язані вживати заходів для забезпечення того, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, не піддавалися неналежному поxдженню, включаючи таке жорстоке поxдження з боку приватних осіб (Para 98).

Суд повторив свій висновок про те, що заявники належали до групи «ізоїв», яка була об'єктом насильства між ув'язненими. *Явище* неформальної ієрархії ув'язнених, яке є основною причиною неналежного поxдження із заявниками-«ізгоями», є поширеною й добре відомою проблемою в російських пенітенціарних установах. Персонал в'язниці та влада в цілому мали б знати про існування неформальної ієрархії ув'язнених та про статус заявників у ній. Деякі заявники розкрили свій статус владі, тоді як становище інших мало бути очевидним для тих, хто знайомий з системою, і іноді задокументованим в офіційних документах. Тому неможливо було ігнорувати ризики нелюдського та такого, що принижує гідність, поxдження, з якими заявники стикалися щодня упродовж усього строку ув'язнення. Оскільки органи влади знали або повинні були знати про ризики, на які наражалися заявники цієї вразливої категорії, Уряд повинен був пояснити, яких заходів було вжито для усунення вразливості заявників (Para 99).

Суд повторив, що реагування на зловживання та жорстоке поxдження у в'язниці вимагає, перш за все, *швидких дій* з боку тюремного персоналу, в тому числі шляхом забезпечення захисту жертви від повторних зловживань та доступу до необхідних медичних та психіатричних послуг. Таке реагування повинно включати *координацію дій* персоналу охорони, судових, медичних і психіатричних працівників та адміністрації установи. Однак у цій справі, незважаючи на існування

серйозного й постійного ризику для благополуччя заявників, тюремний персонал не вжив жодних конкретних оперативних заходів безпеки або нагляду, щоб запобігти застосуванню до заявників *неформального кодексу поведінки*, або не розглянув питання про те, як можна було б захистити заявників від зловживань та переслідувань. Крім того, тюремний персонал не мав належної *політики класифікації*, яка б включала перевірку на ризик віктимізації та жорстокого поводження, врахування ризиків, які, як відомо, включають людину до групи ризику, а також власне сприйняття вразливості людини, що має вирішальне значення для забезпечення того, щоб потенційні *хижаки* та потенційні *жертви* не розміщувалися разом (Para 100).

Європейський Суд відзначив, що у російських в'язницях була відсутня *стандартизована політика* покарань щодо ув'язнених, які вчиняли насильство, намагаючись нав'язати неформальний кодекс поведінки іншим. Твердження одного заявника про те, що він зазнав нападу та побиття за нібито порушення неформального кодексу поведінки ув'язнених, не були належним чином розслідувані. Виховні заходи, запропоновані Урядом, були явно недостатніми для подолання ситуації, коли зловживання та жорстоке поводження продовжуються. Відсутність такої *політики* свідчить про те, що насильство у місцях позбавлення волі не сприймалося достатньо серйозно, і що тюремний персонал був готовий дозволити ув'язненим безкарно діяти на шкоду правам інших ув'язнених, у тому числі праву, гарантованому статтею 3 Конвенції (Para 101).

Крім того, наголосив Суд, національні органи влади не мали плану дій для вирішення цієї проблеми на *структурному рівні* та не змогли вказати на будь-які ефективні національні засоби правового захисту, які могли б запропонувати відшкодування заявникам, що постраждали від неї. Уряд не надав жодних програмних документів або окремих нормативно-правових актів, які б стосувалися скрутного становища ув'язнених-«*ізгоїв*» (як групи, так і кожного окремо), і не надав жодних вказівок на те, яких конкретних заходів можна було б вжити для його поліпшення (Para 102).

Скарги на принизливий вплив неформальної ієрархії ув'язнених схожі на інші скарги, що виникають через *структурні проблеми*. Уряд не зміг продемонструвати, яке відшкодування могло бути надане заявнику прокурором, судом або будь-яким іншим державним органом у зв'язку з проблемою *структурного характеру* (Para 103). Тому, беручи до уваги *структурний характер* проблеми, окремі заходи, такі як відкриття розслідування, тимчасове поміщення до «безпечного місця» або переведення в іншу установу, не вирішили б основної проблеми, що лежить в основі скарг заявників. Навіть якби скарги «*ізгоїв*» були належним чином розслідувані, а конкретні випадки насильства або жорстокого поводження покарані, це не змінило б *відносини влади*, що лежать в основі *неформальної ієрархії ув'язнених*, або підлегле місце заявників у цій *ієрархії*. Переведення до іншої установи не позбавило б заявників стигми, пов'язаної зі статусом «*ізгоя*», яку вони повинні були нести доти, доки перебували в установах, що регулюються неформальним кодексом поведінки. Аналогічно, можливість поміщення до «безпечного місця» була, згідно з національним законодавством, тимчасовим заходом, який передбачав, що особа буде повернута до свого регулярного підрозділу не більше, ніж через 90 днів (Para 104).

Що стосується *системних засобів правового захисту*, необхідних у справах такого типу, Суд вказав, що є неприйнятним, що неформальна ієрархія ув'язнених навіть не була визначена як проблема у програмних документах з реформування російської пенітенціарної системи (Para 106). Відповідно, національні органи влади не вжили жодних заходів для захисту заявників від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, пов'язаного з їхнім статусом ув'язнених-«*ізгоїв*». Російська влада наразі не має ефективних механізмів для покращення індивідуальної ситуації заявників або плану дій для комплексного вирішення цієї проблеми (Para 107).

Підсумовуючи свої думки, викладені у рішенні, Суд зазначив:

1) на підставі доказів, наданих заявниками та в основному не спростованих Урядом, встановлено, що заявники належали до особливо вразливої категорії ув'язнених-«*ізгоїв*»;

2) заявники зазнавали сегрегації, принизливих практик та зловживань у повсякденному житті під час перебування у в'язниці, а також були піддані підвищеному ризику насильства з боку інших ув'язнених;

3) таке поводження упродовж багатьох років прирівнювалося до нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження;

4) державні органи знали або повинні були знати про вразливе становище заявників, яке, до того ж, було частиною *системної й поширеної практики*;

5) національні органи влади не зробили нічого, щоб визнати, не кажучи вже про вирішення цієї проблеми, та не вжили жодних загальних або індивідуальних заходів для забезпечення безпеки й добробуту заявників;

б) з огляду на масштаби проблеми, бездіяльність органів влади у цій справі може розглядатися як *форма співучасті у зловживаннях*, завданих ув'язненим, які перебувають під їхнім захистом (Para 108).

Формулюючи проміжні висновки, пов'язані саме з рішенням ЄСПЛ, то потрібно вказати, що скарги було подано різними заявниками упродовж періоду 2011 – 2017 рр., що доводить, що вказана проблема не є історією та минулим. Ця організована система неформальної влади є *сучасною реальністю* та має великий потенціал розвитку та свого поширення у майбутньому.

Продовжуючи цю ж тезу, необхідно наголосити, що у грудні 2022 року Комітет здійснив *ad hoc* візит до Молдови, пенітенціарна система якої має практично аналогічну природу в'язничної субкультури, обумовленої радянським минулим.

Тому і рішення ЄСПЛ (травень 2023 року), і доповідь Комітету по Молдові (вересень 2023 року), і відповідь Уряду Молдови (листопад 2023 року) потрібно розглядати комплексно, адже проблема є єдиною і для Молдови, і для Росії, і для України та багатьох інших держав, які мають пострадянську форму в'язничної субкультури (Вірменія, Грузія, Литва, Латвія тощо).

У відповідній доповіді Комітет наголосив, що з часу свого першого візиту до Молдови у 1998 році, насильство між ув'язненими та залякування у в'язницях залишаються предметом серйозного занепокоєння ЄКЗК. Під час візиту у 2020 році ЄКЗК виявив, що ця проблема залишається такою ж серйозною серед дорослих ув'язнених чоловічої статі, як і раніше, будучи значною мірою пов'язаною з усталеною неформальною ієрархією ув'язнених у в'язничній системі країни [2].

Більше того, за результатами візиту 2020 року Комітет наголосив, що рекомендації Комітету щодо *явища тюремної субкультури*, насильства серед ув'язнених, що виникає внаслідок тюремної субкультури, та супутніх умов життя тих ув'язнених, яких неофіційна тюремна ієрархія вважає «*приниженими*», залишаються без уваги [3].

Отже, Комітет неодноразово у минулому закликав владу Молдови вжити заходів для вирішення цієї проблеми. Проте результати візиту 2022 року засвідчили, що насильство та залякування серед дорослих ув'язнених-чоловіків залишається значною мірою невирішеною проблемою. В'язниці, як і раніше, не забезпечують безпечного середовища для ув'язнених, а рекомендації, надані ЄКЗК, вкотре виконані не були [2].

Під час візиту Комітету у грудні 2022 року велика кількість ув'язнених, опитаних під час візиту, описали загальну атмосферу залякування та насильства, що використовується неформальними в'язничними лідерами та їх близьким оточенням для нав'язування своїх неформальних правил іншим ув'язненим, включаючи обов'язок регулярно робити внески до незаконного колективного фонду («*обшак*»), яким керують неформальні в'язничні лідери, а також інші форми здириництва, що застосовуються шляхом погроз або фактичного фізичного насильства [2]. Власне, це є додатковим відображенням *симулякру в'язничної субкультури*, яка приховує організацію незаконного вилучення матеріальних засобів в ув'язнених та членів їх сімей [5].

У доповіді Комітет наголосив на *атмосфері страху*, яка є невід'ємною складовою та наслідком впровадження зазначеного симулякру. Так, Комітет зазначив, що «кілька осіб, з якими делегація намагалася взяти інтерв'ю у відвіданих установах, були помітно налякані, просили перервати інтерв'ю або навіть взагалі відмовлялися від інтерв'ю. Вони заявили, що це було пов'язано зі *страхом репресій*, з якими вони напевно зіткнулися з боку представників неформальної ієрархії ув'язнених за те, що вони поспілкувалися з делегацією» [2].

Про ступінь поширеності в'язничної субкультури та домінування неформальних норм над формальними свідчить той факт, що у в'язницях Бранешті та Крикова, незабаром після того, як делегація почала проводити інтерв'ю в кількох відкритих гуртожитках великої місткості, ув'язнені, які не проживали у цих гуртожитках, та належали до вищих ешелонів неформальної ієрархії, часто заходили до гуртожитків, у відкритий спосіб *демонструючи* навіть членам Комітету свою неформальну владу. Тому, як зазначив сам Комітет, сама їхня присутність чинила тиск на осіб, з якими спілкувалася делегація, та заважала їм вільно розмовляти. У кількох випадках особи, з якими спілкувалася делегація, переставали спілкуватися та припиняли інтерв'ю [2].

Через атмосферу страху, створену неформальними лідерами та їх близьким оточенням, а також через недовіру до здатності персоналу гарантувати безпеку, особи, яких співробітники виявляли

з тілесними ушкодженнями, відмовлялися надавати пояснення щодо походження їхніх травм або вказували причини, які явно не відповідали виявленим травмам (наприклад, «впав з ліжка», «впав на сходах», «послизнувся у ванній кімнаті» або «послизнувся в туалеті і впав на стіну»). Інші ув'язнені, які, ймовірно, були свідками інциденту систематично стверджували, що «нічого не бачили» [2].

У більш ранніх доповідях щодо Молдови Комітет також наголошував, що «не дивно, що багато ув'язнених, з якими зустрічалася делегація, дуже неохоче розповідали про обставини, за яких вони отримали тілесні ушкодження, а деякі з них були помітно налякані. У кількох випадках делегацію супроводжували ув'язнені, які намагалися чинити тиск на інших ув'язнених з метою перешкодити їм вільно спілкуватися з делегацією. Тим не менш, декілька ув'язнених у кожній з відвіданих в'язниць розповіли про побиття, погрози насильством та вимагання з боку інших ув'язнених, а також про сексуальні домагання з боку інших ув'язнених» [3]. Згідно з медичними картками, дослідженими делегацією, у ув'язнів регулярно виявлялися тілесні ушкодження, що свідчать про насильство серед ув'язнених, такі як гематоми навколо очей, а також, хоча і в меншій мірі, більш серйозні тілесні ушкодження (наприклад, зламана рука). Як і в минулому, практично усі випадки насильства залишалися без реєстрації через атмосферу страху та залякування, створену в установах ув'язненими, які перебували на вершині неформальної в'язничної ієрархії, а також через загальну недовіру до здатності персоналу гарантувати безпеку ув'язнених [3].

Результати візиту Комітету у 2022 році чітко вказують на те, що низка випадків насильства між ув'язненими залишаються невиявленими, оскільки жертви систематично залякуються кривдниками під загрозою подальшого насильства, щоб вони не скаржилися персоналу та не вимагали медичного обстеження [2].

У доповіді за результатами візиту 2022 року Комітет наголосив, що «становище осіб, які вважаються «приниженими» або «недоторканими», тобто такими, що належать до найнижчої «касти» неформальної ієрархії ув'язнених, залишається предметом серйозного занепокоєння ЄКЗК» [2]. Як і раніше, делегація Комітету знову отримала багато скарг на регулярні словесні образи, систематичну приниження поведінку з боку інших осіб, які утримуються у в'язниці, та погрози фізичного насильства у випадку, якщо вони не будуть дотримуватися неформального «кодексу поведінки». Ці неформальні правила зобов'язували їх уникати контактів з іншими ув'язненими та їхніми речами, ходити збоку або вздовж стін, не вживати нецензурну лексику при спілкуванні з іншими особами, не користуватися загальними спортивними та рекреаційними приміщеннями, а також їдальнею. Їм також не дозволяли користуватися пральнями, які були у розпорядженні інших ув'язнених. Крім того, їх змушували безкоштовно прибирати житлові приміщення та місця загального користування (включаючи туалети) та збирати сміття, а також не дозволяли працювати з іншими ув'язненими особами. У більшості випадків ці особи розміщувалися в найгірших умовах, які можна було знайти у відвіданих в'язницях» [2].

Цей висновок Комітету є свідченням того, що фактично владі Молдови не вдалося вирішити проблему, незважаючи на тому, що саме на цій проблемі Комітетом акцентувалася увага і раніше.

Аналогічно, вказана проблема ідентифікувалася і в інших країнах колишнього СРСР. Так, за результатами візиту до Литви у 2021 році Комітет наголошував: «У день покупок «недоторканим» дозволяється відвідувати тюремний магазин лише після того, як усі ув'язнені вищої касті зроблять покупки, що часто означає, що не так багато можна вже й придбати. У деяких випадках «недоторканим» також дають список речей, які потрібно купити для ув'язнених вищої касті за власні гроші» [4]. «У тюремних їдальнях «недоторканим» виділяють окреме місце для сервіровки, вони повинні їсти за окремими столами, а також використовувати марковані тарілки та столові прибори, які іноді навіть миються в окремих посудомийних машинах. Для їжі «недоторканих» використовуються термоси іншого кольору» [4].

Саме тому Комітет був вимушений ще раз наголосити, що становище осіб, які вважаються «приниженими», може розглядатися як таке, що становить триваюче порушення статті 3 Конвенції з прав людини, яка забороняє, серед іншого, всі форми поводження, що принижує гідність, та зобов'язує державні органи вживати належних заходів для запобігання такому поводженню, в тому числі з боку інших ув'язнених [2].

Проте, мабуть, однією з головних атрибутів субкультурно-в'язничного симулякру, є майже офіційно визнаний договір між організованими формами злочинності та державою, на чому постійно акцентує увагу Комітет. «Ліцензія на насильство», що надається неформальним в'язничним лідерам,

в обмін на сприяння формальній адміністрації тримати під контролем більшість ув'язнених – це атрибут відносин влади у пенітенціарних системах багатьох сучасних держав. Щодо колишніх радянських республік, то, краще сказати, це – *невід'ємний та обов'язковий атрибут*.

Цікавим в цьому контексті є акцент, зроблений Комітетом, на «разючих відмінностях у матеріальних умовах з точки зору ремонту та наявності обладнання, а також наявної житлової площі між неформальними в'язничними лідерами та їх близьким оточенням, з одного боку, та рештою ув'язнених (особливо тими, кого вважають «*приниженими*»), з іншого боку» [2]. «Перші продовжували жити дуже комфортним життям у в'язниці, з усіма можливими зручностями» [2].

Проте відмінності в умовах проживання – це лише *зовнішній* атрибут. *Сутнісним елементом* таких відносин є те, що, як зазначив Комітет, «тюремний персонал продовжує *мовчазно приймати* неформальну ієрархію та укладає «*мовчазну угоду*» з неформальними в'язничними лідерами, коли йдеться про забезпечення «*порядку*» серед ув'язнених і «*безперебійної роботи*» установ» [2].

І, як неодноразово встановлював Комітет, навіть «*угода*» як така, що надає неформальним в'язничним лідерам «*ліцензію на насильство*», не є єдиним атрибутом відносин влади у пенітенціарних установах. Натомість йдеться про вторгнення до царини правосуддя, коли, крім «*ліцензії на насильство*», надається й неформальне «*право дарувати умовно-дострокове звільнення*» лідерам неформальної в'язничної ієрархії. Так, у доповіді Комітет зазначив: «Неформальні в'язничні лідери, очевидно, також вирішували, яким саме ув'язненим дозволяється працювати. Делегація отримала кілька тверджень про те, що пільги (або їхня частина), зароблені працюючими ув'язненими, зокрема, можливість дострокового звільнення, записувалися на користь представників «вищих» каст неформальної в'язничної ієрархії» [2]. На увагу заслуговує й те, що неформальні в'язничні лідери відігравали певну роль у задоволенні прохань про відокремлення від загального тюремного населення [2].

Підсумовуючи результати візиту до Молдови, Комітет надав рекомендації, щоб влада Молдови без подальших зволікань вжила заходів для подолання явища неформальної в'язничної ієрархії та запобігання насильству й залякуванню між ув'язненими в рамках всієї пенітенціарної системи [2].

З цією метою влада Молдови повинна розробити чітку цілісну стратегію з визначеними часовими межами її реалізації, яка повинна включати наступні кроки: 1) припинення практики використання неформальних в'язничних лідерів для підтримання порядку у в'язницях у в'язниці; 2) відокремлення неформальних лідерів та їхнього найближчого оточення від решти в'язничного населення на основі належної індивідуальної оцінки ризиків та потреб; 3) позбавлення неформальних в'язничних лідерів та їх найближчого оточення привілеїв, в тому числі щодо матеріальних умов утримання; 4) позбавлення неформальних в'язничних лідерів можливості доступу до осіб, які щойно прибули до в'язниці, та виконання ними своїх «*кастових*» функцій; 5) нагадування тюремному персоналу, що будь-який співробітник, який сприятиме таким контактам, буде покараний [2].

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо дійти наступних висновків.

У ХХІ столітті проблематика неформальних в'язничних ієрархій та в'язничної субкультури набуває більшої актуальності, якщо не сказати більшого.

Не зважаючи на посилення механізмів захисту прав людини у ХХІ столітті, в'язниця не втрачає своєї ролі механізму соціального контролю, і це стосується навіть демократичних держав, не кажучи вже про держави тоталітарні.

У переважній більшості країн питання неформальних в'язничних ієрархій та в'язничної субкультури – це питання *організованого вимагання матеріальних засобів*, через що ми повинні розглядати в'язничну субкультуру виключно як *симулякр*, у поширенні якого зацікавлена держава. У той же час поширення цього симулякру – це зростання обсягів корупції у пенітенціарній системі та в суспільстві в цілому.

Проте, безумовно, пострадянські неформальні в'язничні ієрархії та симулякр в'язничної субкультури мають свою *унікальну специфіку*, яка робить їх несхожими на будь-які інші національні або регіональні приклади. Історично склалося так, що неформальні в'язничні ієрархії у Радянському Союзі завжди використовувалися для здійснення тотального й тоталітарного контролю за величезними масами ув'язнених, що було явно не під силам однієї лише формальній адміністрації в'язниць.

Відповідно, неформальні в'язничні ієрархії – ті «*приводні ремені*», як слушно висловився Олександр Солженіцин, – завжди використовувалися для досягнення суто *політичних* завдань соціального контролю на виконання завдань тоталітарної держави. І надання «*ліцензії на насильство*» кримінальним ув'язненим проти «*політичних*» у радянські часи, і сучасні російські форми

організованих «зверху» катувань за вказівками керівництва пенітенціарної системи, і формування з ув'язнених воєнізованих формувань для участі у війні проти України у період 2022 – 2023 рр. – все це відображає негативно-унікальну специфіку саме радянського (наразі російського) симулякру в'язничної субкультури.

Сучасний російський субкультурно-в'язничний симулякр – це, що має *дуалістичну природу*. Так, з одного боку, це тотальний контроль за власними громадянами. З іншого, це – імпортовація імперських наративів до України та інших сусідніх держав, обминаючи державні кордони та, як сьогодні, лінію фронту, завдяки інтернаціональним атрибутам цього симулякру.

Відтак, якщо у більшості країн світу феномен неформальних в'язничних ієрархій – це показник того, наскільки є *корумпованою* та чи інша національна пенітенціарна система, а персонал пенітенціарної системи втягнутий до орбіти організованої злочинності, то пострадянський феномен, який чи навряд можна назвати «аналогічним» – це показник того, наскільки російська влада має достатньо ресурсу, що імпортувати *імперський вплив* на територію сусідніх держав.

Щодо рішення ЄСПЛ, яке ми аналізувати у цій статті, то у цій справі держава фактично визнала існування *феномену (явища)* неформальної ієрархії ув'язнених, хоча Уряд унікав будь-якої згадки терміну «ув'язнені-«ізгой»» або будь-якого подібного поняття у своїх зауваженнях. У цьому контексті потрібно нагадати, що на відміну від Росії Україна офіційно визнала цю проблему на рівні Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (*Розпорядження КМУ від 16 грудня 2022 року № 1153-р.*).

Наступним висновком є те, що неформальна в'язнична ієрархія є *вкоріненою особливістю* в'язниць багатьох сучасних держав та *поширеною практикою*, адже ми беремо сміливість формулювати твердження про те, що така *вкоріненість* є характерною і для України, і для Молдови, і для Грузії тощо (не кажучи вже про Росію).

Цікавою особливістю цього рішення ЄСПЛ є те, що Європейський Суд опосередковано згадав елементи концепції *небезпечного стану особи*, задекларувавши «потенційних хижаків».

Бібліографічний список/ References:

1. «S.P. and Others v. Russia», applications №№ 36463/11, 11235/13, 35817/13, 44982/15, 49247/15, 77227/16, 78224/16, 45049/17, 52291/17, 69425/17, 70086/17, judgment 02.05.2023
2. Report on the ad hoc visit to Moldova carried out from 5 to 13 December 2022.
3. Report on the visit to Moldova carried out from 28 January to 7 February 2020.
4. Report on the periodic visit to Lithuania carried out from 10 to 20 December 2021.
5. Yagunov, D. A Simulacrum of Prison Subculture in the Practices of the European Court of Human Rights and the European Committee for the Prevention of Torture. *European Political and Law Discourse*. 2023. 10. 2. Pp.13-32.
6. Yagunov, D. The Concept of Total Institutions in Modern Standards of Prison Management. *European Political and Law Discourse*. 2023 10. 3. Pp.63-99.
7. Yagunov, D.; Melnychuk, T.; Meliukhov, V. The prison gang as a «brand» (an overview of informal prison hierarchies in modern prison systems). *Political Life*. 2023. 4. Pp.47-65.
8. Yagunov, D.; Polovyi, M.; Tupchiienko, D.; Melnychuk, T.; Starenkyi, S.; Sokalska, O.; Chernousov, A.; Trokhymchuk, V.; Anishchenko, V. The Phenomenon of Informal Prison Hierarchies and the Simulacrum of Prison Subculture in Contemporary Power Relations. *European Political and Law Discourse*. 2023. 10. 4. Pp.5-55.

Yagunov D. V. Informal prison hierarchies and prison subculture as an element of power relations in modern prisons: "S.P. v. Russia" and the new approaches of the European Committee for the Prevention of Torture

The article analyses one of the most important decisions in the case law of the European Court of Human Rights, which directly concerns the functioning of informal prison hierarchies and the existence of prison subculture in prisons in modern countries, namely the decision in the case of "S.P. and Others v. Russia".

The article also analyses the report of the European Committee for the Prevention of Torture based on the results of its visit to Moldova in December 2022.

The article argues that post-Soviet informal prison hierarchies and the simulacrum of prison subculture have their own unique specificity, which makes them unlike any other national or regional examples. Historically, informal prison hierarchies in the Soviet Union were always used to exercise total and totalitarian control over huge masses of prisoners, which was clearly beyond the power of formal prison administration alone.

Accordingly, the "license for violence" given to "criminal" prisoners against "political" prisoners in Soviet times, the modern Russian forms of torture practices organised from above on the instructions of the prison system leadership, and the formation of paramilitary units from Russian prisoners to participate in the War against Ukraine in 2022-2023 all reflect the negative and unique specificity of the Soviet (now Russian) simulacrum of prison subculture.

The modern Russian subcultural prison simulacrum is a tool with a dual nature. On the one hand, it is about total control over its own citizens. On the other hand, it is a form of importation of imperial narratives to Ukraine and other neighbour states, bypassing state borders and, as today, the front line, thanks to the international external attributes of this simulacrum.

Therefore, while in most countries of the world the phenomenon of informal prison hierarchies is an indicator of how a national prison system is corrupted, and the prison staff is involved in the orbit of organized crime, the post-Soviet phenomenon, which can hardly be called "similar," is an indicator of how much the Russian authorities have the resources to import their imperial influence into the territory of neighbour states.

The article concludes that informal hierarchy is an ingrained feature and a common practice in many prisons; it is a characteristic of Ukraine, Moldova, Georgia, etc. (not to mention Russia).

An interesting feature of this ECtHR judgment is that the Court indirectly mentioned elements of the concept of a person's dangerous state, declaring "potential predators" in the context of the formation of power relations in prisons.

Keywords: torture, ill-treatment, European Court of Human Rights, European Committee for the Prevention of Torture, informal prison hierarchies, prison subculture, prison system, prison, violence, Ukraine, Moldova, Russia.

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.18

УДК 321 (447)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4965-2750>**Крисаченко В. С., Науково-дослідний інститут українознавства МОН України****ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ ТА ДІАСПОРА:
КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРІОРИТЕТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Кардинальні трансформації, які переживає сучасне українське суспільство в умовах повномасштабної агресії РФ проти України та набуття нею статусу кандидата в ЄС, потребують належного, глибокого і всебічного аналізу стратегій гуманітарного розвитку України, реалізації євроінтеграційного вектору її розвитку, зміцнення єдності українського світу.

Досліджуються культурно-освітні пріоритети утвердження української ідентичності, гуманітарні стратегії розвитку України в контексті набуття повноцінного членства в Європейському Союзі.

Практичні висновки щодо оптимізації євроінтеграційної стратегії України полягають в наступному: обґрунтування значення громадських ініціатив для утвердження європейських цінностей в Україні; створення системи стандартної освіти в Україні; модернізація світоглядної культури українців; наповнення навчального предметного матеріалу середніх та вищих закладів освіти інтегративними системними знаннями про євроінтеграційну стратегію України; формування емпіричної бази для наукового розв'язання проблем геополітики та глобалістики у сфері українознавства, соціальної філософії та філософії історії; утвердження європейської парадигми захисту прав і свобод громадян та рівності всіх суб'єктів права перед законом та ін.

Освітньо-культурні пріоритети євроінтеграції потребують: здійснення інформаційно-комунікаційних проєктів, спрямованих на розвиток та забезпечення національно-культурних потреб закордонного українства; інформування діаспори про актуальні події суспільного та культурного життя України; сприяння встановленню контактів між науковими закладами, установами культури, творчими колективами з різних країн, які прагнуть підтримувати зв'язки з Україною; створення мережі українських інформаційно-культурних центрів за кордоном – “Українських домів”.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, Польща, Німеччина, громадянське суспільство, діаспора, культура, освіта

Перед центральними органами виконавчої влади на теперішньому етапі стоїть низка пріоритетних завдань, виконання яких спрямовано на утвердження України у міжнародному співтоваристві як надійного партнера, як демократичної європейської держави з багатими культурними та освітніми традиціями. В реалізації цього процесу особливою є роль громадянського суспільства, зокрема його креативні зусилля по налагодженню співпраці та взаєморозуміння з ЄС, особливо зі стратегічними союзниками України – Польщею та Німеччиною. Потужний потенціал має міжнародне культурно-гуманітарне співробітництво, основними з напрямів якого є вдосконалення законодавчої бази міжнародного гуманітарного співробітництва, її гармонізація із законодавством ЄС; розроблення договірної бази міжнародного гуманітарного співробітництва; участь у роботі міжнародних та міждержавних організацій; максимальне проникнення українського культурно-мистецького, освітнього та наукового здобутку у світове культурне життя; популяризація української культури, освіти та науки у світі; забезпечення культурної та освітньої співпраці з закордонним українством.

Методи дослідження. Для ефективного розв'язання поставлених проблем необхідне залучення методологічного, історичного, політологічного, соціологічного та філософського матеріалу, що забезпечить комплексний підхід до аналізу гуманітарних пріоритетів розвитку України. Такий комплекс проблем є фундаментальним, позаяк він безпосередньо торкається життя соціуму в його екзистенційних, спільнотних, політичних і культурних вимірах.

Результати дослідження. Проблема ролі нашої держави в забезпеченні мовної освіти українців діаспори з новою силою постала наприкінці 80-х рр. і особливо в перші роки відродження Української державності. Вона була і залишається в центрі уваги Кабінету Міністрів України, інших органів центральної та місцевої виконавчої влади. І чим скоріше закордонні українці по-справжньому долучаться до процесів державотворення в материковій Україні, і насамперед мовотворчих процесів, тим швидше буде розбудовано соборну Україну і українську мову.

До аналізу означеної проблеми лише в останні роки зверталися Б. Ажнюк, М. Вівчарик, В. Капелюшний, А. Попок, Ю. Прадід, М. Степаненко, Ю. Тищенко, В. Яблонський та інші науковці [1]. Однак їхні розвідки здебільшого стосуються стану української діаспори взагалі, а не її участі в розбудові мовної освіти в Україні. Крім того, в Україні майже не висвітлювалася роль Української держави в мово- та культуротворчих процесах у середовищі закордонного українства.

Водночас, особливості утвердження незалежної України та набуття повноцінного членства в ЄС засвідчують потребу виявлення гальмівних чинників її поступу, негативного ефекту від збереження успадкованих від радянського режиму смислових та ціннісних організаторів життя, пошуку механізмів творення повноцінної національної соціокультурної реальності європейського типу.

Першочерговою залишається необхідність широкої інформованості людей з питань цілісного образу української національної культури через систему освіти усіх типів та через мас-медіа, що сприятиме консолідації нації та державотворчим процесам. Освіта українського зарубіжжя – потужний фактор збереження національної ідентичності українця за кордоном. У світі існує розвинена мережа українських освітніх закладів різного рівня. Їх історія налічує понад століття, а географія охоплює всі континенти. Сьогодні ми є свідками народження нових закладів українських студій у країнах Європи, над створенням і розвитком яких працюють представники новітньої хвилі еміграції.

На основі дослідження сучасного стану українського шкільництва у зарубіжжі можемо стверджувати: українська освіта розвивається по-різному на світовому просторі. Рівень її розвитку визначають ряд факторів, а саме: політика країни проживання, політика країни походження, активність громади та ін. В нинішній час, в умовах перебування за кордоном декілької мільйонів вимушених переселенців внаслідок російської агресії, проблема збереження культурно-освітньої ідентичності нової діаспори набуває особливого значення.

Державний геостратегічний вектор України залежить від дослідження прагматичних аспектів фундаментальної проблеми «Україна і світ», яка, в свою чергу, постає у двох основних вимірах: з одного боку – це утвердження України в сучасному світі та її значення для нього, з іншого – вплив світової спільноти на Україну в цивілізаційному, політичному, економічному, інформаційному та інших контекстах. Визначення таких можливостей як залучення української культури, освіти та науки до світового культурного, освітнього та наукового простору полягає у розумінні владою і громадськістю місця країни у світі, її вміння відстоювати свої національні інтереси, розпізнавати зовнішні загрози, захищати свої кордони, стверджувати свій зовнішньополітичний вплив, брати участь у вирішенні глобальних проблем сучасності.

Великий культурний потенціал України є важливим чинником інтеграції України у світовий культурний простір. До цього часу ще не достатньо є осмисленим й належно оціненим цивілізаційний внесок багатьох поколінь закордонних українців, які стали людським капіталом, інтелектуальним і соціальним ресурсом для інших країн і народів та помітно поширили у світовому культурному просторі духовно-інтелектуальні набутки української культури.

Українська діаспора протягом тривалого часу створювала мистецькі, художні й літературні цінності, що сприяли подальшому розвитку як європейської, так і світової культур. Вона і сьогодні продовжує опікуватися художньою, історичною, мистецькою спадщиною, тим самим пропагуючи імена і твори українських митців, громадсько-політичних діячів України, саме тому важливою є співпраця з діаспорою, адже вона відіграє велику роль у міжнародній спільноті, бо є важливим демографічним, інтелектуальним, соціально-культурним та інформаційним ресурсом України. Культурні зв'язки із закордонним українством сприяють збагаченню, урізноманітненню й утвердженню української культури у світі. Зміцнення позитивного іміджу України у світовому співтоваристві та забезпечення участі світового українства у процесах державотворення в Україні – основа культурної співпраці із закордонним українством. Створення Українською державою гідних умов для інтелектуального та творчого розвитку українського народу заради зростання історичної свідомості громадян України, формування у світі іміджу України як висококультурної держави, що з давніх часів уславилася видатними діячами у багатьох сферах життя.

Як відомо, сила держави полягає у людському потенціалі. Сьогодні, на жаль, спостерігається значний відтік українських громадян за кордон через соціально-економічні чинники. Тому важливо, щоб Українська держава створила гідні умови для інтелектуального та творчого розвитку українського народу. Необхідно сприяти зростанню історичної свідомості громадян України, формуванню у світі іміджу України як висококультурної держави, збереженню етнічної ідентичності зарубіжних українців шляхом сприяння процесам формування українських громадських організацій і національно-культурних автономій, ефективному використанню українського фактору при просуванні інтересів України у міждержавних відносинах, поширенню за допомогою закордонного українства відомостей серед громадських, політичних, наукових та ділових кіл зарубіжжя про торговельно-економічні, науково-технічні та туристичні можливості України, підвищення її авторитету в світі.

Україна, в свою чергу, з метою задоволення національно-культурних і мовних потреб закордонного українця, під час укладення міжнародних договорів передбачає забезпечення прав українських меншин за кордоном, створення оптимальних умов та можливостей для задоволення їхніх соціальних, культурно-освітніх, інформаційних та інших потреб, сприятиме укладенню міжнародних договорів про співробітництво в галузях культури, освіти, соціального захисту, інформаційного забезпечення; з урахуванням інтересів організацій закордонних українців надаватиме українським культурно-інформаційним центрам організаційну, методичну, технічну та іншу допомогу в місцях компактного проживання українців за кордоном; створюватиме умови для радіомовлення та телевізійної трансляції програм з України на підставі міжнародних угод, зокрема через супутниковий зв'язок та інші засоби комунікацій.

Отже, за умов тісної взаємної співпраці європейське зарубіжжя має стати для України вагомим фактором реалізації зовнішньої політики забезпечення позитивного міжнародного іміджу, економічної, культурної та інформаційної присутності в геополітично важливих регіонах розвитку економічних, культурних та інших зв'язків із зарубіжними країнами сприяння розв'язанню внутрішніх проблем за рахунок залучення потенціалу українського зарубіжжя.

Гуманітарні стратегії державної політики євроінтеграції мають визначитися національними інтересами українського суспільства, демократичними правами і свободами кожного із громадян. До першочергового кола таких пріоритетів, безумовно, належить потреба реального та правового вивільнення громадянського життя з-під гніту тоталітарної системи, налагодження міжетнічних та міжконфесійних відносин, піднесення культури, освіти та науки до рівня європейських стандартів, створення ефективної системи охорони здоров'я, забезпечення гендерної рівності всіх громадян тощо. Досвід розбудови незалежної України засвідчує чималу проблемність у реалізації тих чи інших гуманітарних векторів її розвитку, подекуди – відверте тупцювання на місці, значну регресію, згортання чи навіть зворотність намічених стратегічних орієнтирів [2; 3].

Креативним розв'язанням згаданих та інших споріднених проблем є реалізація євроінтеграції України, зокрема набуття повноцінного членства в ЄС та НАТО. Цей вектор розвитку органічно відповідає цивілізаційній ідентичності України, її прагненню позбутися артефактів перебування в тоталітарній державі. Все це визначає необхідність системного аналізу стратегій гуманітарного розвитку України, особливо в тій її частині, котра визначається євроінтеграційними пріоритетами [4]. Означене передбачає також пошук моделей подолання розходжень між задекларованими політичними намірами владних інституцій та з їх практичним втіленням в загальноєвропейському просторі.

Консолідація українського світу в умовах національного спротиву російській агресії у контексті євроінтеграційних пріоритетів є креативним началом пошуку стратегій подолання агресії та перемоги над ворогом. Реалізація цієї мети передбачає застосування інноваційного теоретико-методологічного інструментарію дослідження засад гуманітарного потенціалу України в реалізації її євроінтеграційних перспектив в умовах національного спротиву російській агресії.

Виходячи із аналізу дослідження проблематики консолідації українського суспільства, можна стверджувати, що євроінтеграційна тематика залишається нагальною і для широкого загалу, і для політичного істеблшменту, і для всієї соціогуманітарної сфери. Вирішальним актуалізуючим чинником євроінтеграції України є російсько-українська війна, в якій агресор ставить за мету геноцид українського народу та знищення всієї України. В цій війні Україна виступила оборонцем загальнолюдських цінностей, отримали всебічну підтримку на глобальному рівні, і в якості гарантії власної безпеки потребує найширшої інтеграції в європейські структури, насамперед ЄС та НАТО.

Реалізація даних пріоритетів потребує наукового супроводу, зокрема в опрацювання гуманітарних стратегій синергетичної взаємодії з означеними евроструктури. Однак є підстави стверджувати, що всі оприлюднені і запропоновані розвідки мають фрагментарний характер і, головню, не враховують реалій новітньої історії, прикметної докорінним переоблаштуванням світоустрою. Це ж саме стосується й актуальності провідної ідеї та робочих гіпотез проекту, оскільки потенціал українського суспільства, певні імунні механізми культури й ментальності української нації щодо зовнішніх агресивних впливів – все це досі залишається малодослідженими проблемами. Будучи спрямованим на виявлення і ґрунтовний аналіз сучасних гуманітарних пріоритетів євроінтеграції, стратегічний аналіз пропонує систематично пов'язані знання про досі недостатньо досліджені латентні механізми самоорганізації українського соціуму, розкрити його внутрішній потенціал для ефективної протидії з боку зовнішніх негативних тисків і збурень та покаже, наскільки закономірним та взаємовигідним для обох сторін є реалізація європрагнень України.

На превеликий жаль, сьогодні Українська держава не те що фінансово не підтримує традиційні європейські та північноамериканські українознавчі центри, які функціонують здебільшого на пожертви громадян, а й узагалі недостатньо знає про їх діяльність. А тим часом, як відомо, в останні роки постали українознавчі центри, філії та кафедри в Азії, зокрема в Китаї та Японії. У галузі науково-освітнього співробітництва необхідно зібрати і проаналізувати інформацію про українське шкільництво діаспори, провести з'їзд освітян українського зарубіжжя, здійснити фундаментальні дослідження стану та тенденцій розвитку української мови за кордоном та опублікувати їх результати. Слід організувати підготовку та перепідготовку науково-педагогічних та педагогічних кадрів з українознавчих дисциплін та предметів, зокрема української мови, для вищих навчальних закладів за кордоном та шкіл у місцях компактного проживання українців за кордоном, у тому числі шляхом організації відповідних курсів на базі вищих навчальних закладів України. Відповідно до програми українська та студентська молодь із-за кордону має залучатися до навчання на курсах, факультативах, а також до участі в олімпіадах, конкурсах, фестивалях, виставках дитячої та юнацької творчості, що проводяться в Україні.

Міжнародне співробітництво у сфері культури та освіти в Україні покликане забезпечити інтеграцію національної освіти у міжнародний освітній простір. Забезпечення повноправного представництва України у міжнародних форумах, програмах, що проводяться під егідою міжнародних організацій, дає змогу підтверджувати на міжнародній арені високий престиж української освіти, набувати міжнародного досвіду для впровадження подальших реформ структурного характеру і нових інформаційних технологій у сфері освіти. А це означає також розвиток і поглиблення авторитетності держави та людини, доведення до світової спільноти інформації про культурний, освітній, науковий потенціал України, позиціонування інтересів українців у світі, створення привабливого та прагматично-корисного, авторитетного образу для світу та відкритість до надбань світової культури і цивілізації, вміння вести міжцивілізаційний діалог. Розвиток світоглядних цінностей українця, які базуються на архетипах національної культури, прямо пропорційний розвитку питання національної освіти, виховання, а також можливості застосування ідейних надбань української духовності в глобалізованому світі.

На основі аналізу євроінтеграційної парадигми України відбувається пошук об'єднуючого чинника для сучасного цивілізаційного простору на умовах збереження розмаїття українського поліетнічного суспільства. Для України пошук такого об'єднуючого чинника є особливо актуальним, оскільки вона знаходиться на розломі і в точках дотику декількох цивілізацій, як великих, так і локальних. Взаємодія між собою християнської, ісламської, євразійської, а в минулі часи також і давньогрецької, римської, візантійської та ще декількох цивілізацій полишила по собі пласти і нашарування цінностей різних культур і народів. Неодмінно слід враховувати і те, що у власній історії Україна переживає переломний час. Перемога України над ординським євразійством буде одночасно торжеством всієї світової демократії. Таким чином, мова йде про українську цивілізаційну минувшину і сучасність як частину всесвітньої історії: з одного боку, у всій її самобутності і унікальності, з іншого – в інтегративній взаємодії з іншими світовими цивілізаціями.

Тематичні матеріали в популяризації української культури слід використовувати з метою поглиблення загальних українознавчих знань, формування патріотизму та національної свідомості громадян України, модернізації світоглядної культури українців. У цих матеріалах має бути обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, розкрито теоретичне і практичне значення теми дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано його проблематику і концепцію.

Наукові матеріали мають відображати дослідження, спрямовані на розкриття специфіки України як своєрідної геополітичної реальності у просторі і часі, всебічне, фахове та об'єктивне відтворення становлення українського етносу та його цивілізаційного вибору, з'ясування місця і ролі України в сучасних глобалізаційних процесах.

Надзвичайно обнадійливим кроком для створення конкретних механізмів збереження національної ідентичності українців поза межами України є Указ президента України №17/2024 «Про історично населені українцями території Російської Федерації». В ньому наголошено, що «Росія впродовж століть систематично вчиняла і продовжує вчиняти дії, спрямовані на знищення національної ідентичності, пригноблення українців, порушення їхніх прав і свобод, у тому числі на історично населених ними землях на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей Російської Федерації». Подібне відверте насильницьке знищення української ідентичності вимагає адекватної відповіді. А тому, керуючись положеннями Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, а також Конституцією України, Президент дав доручення Кабінету Міністрів України розробити (із залученням міжнародних експертів, представників Світового конгресу українців, вчених, громадськості) та внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України план дій щодо збереження національної ідентичності українців на згаданих поселеннях.

Цей план передбачає, зокрема, «опрацювання питання стосовно збору та вивчення фактів і свідчень про злочини, вчинені проти українців, що проживають (проживали) на територіях Росії, історично населених етнічними українцями, про політику примусової русифікації, політичні репресії та депортації щодо українців, відновлення та збереження історичної пам'яті, у тому числі щодо утворення центру із зазначених питань» [5]. Реалізація цього та інших доручень виконавчій владі дозволить вивести на новий щабель розуміння міжнародним співтовариством стану збереження української ідентичності та ефективних засобів проти агресора по унеможливленню здійснюваного рашизмом геноциду українства у світі.

Висновки. Кардинальні трансформації, які переживає сучасне українське суспільство в умовах повномасштабної агресії РФ проти України та набуття нею статусу кандидата в ЄС, потребують належного, глибинного і всебічного аналізу стратегій гуманітарного розвитку України, реалізації євроінтеграційного вектору її розвитку. Вони мають визначатися національними інтересами всього суспільства, забезпеченням прав і свобод громадян, актуалізацією системи фундаментальних цінностей українського народу, втілення євроцінностей в освітній процес

Практичні висновки щодо оптимізації євроінтеграційної стратегії України полягають в наступному: обґрунтування значення громадських ініціатив для утвердження європейських цінностей в Україні: створення системи стандартної освіти в Україні; модернізація світоглядної культури українців; наповнення навчального предметного матеріалу середніх та вищих закладів освіти інтегративними системними знаннями про євроінтеграційну стратегію України;

формування емпіричної бази для наукового розв'язання проблем геополітики та глобалістики у сфері українознавства, соціальної філософії та філософії історії; утвердження європейської парадигми захисту прав і свобод громадян та рівності всіх суб'єктів права перед законом та ін.

Освітньо-культурні пріоритети євроінтеграції потребують: здійснення інформаційно-комунікаційних проектів, спрямованих на розвиток та забезпечення національно-культурних потреб закордонного українства; інформування діаспори про актуальні події суспільного та культурного життя України; сприяння встановленню контактів між науковими закладами, установами культури, творчими колективами з різних країн, які прагнуть підтримувати зв'язки з Україною; створення мережі українських інформаційно-культурних центрів за кордоном – «Українських домів».

Концептуальна парадигма євроінтеграції може використовуватись у навчальних програмах середніх і вищих навчальних закладів, в наукових інституціях і державних установах для отримання інтегрованих знань про сфери векторних пріоритетів української держави, історичні традиції їх формування, перспективи посилення ролі України у світовій спільноті. Визначення культурно-освітніх пріоритетів України в сучасному світі може сприяти законодавчій діяльності Верховної Ради України, діяльності виконавчих органів, формуванню геополітичного мислення, визначеної громадянської позиції людини та громадських організацій і політичних партій, сприяти модернізації світоглядної культури молоді в епоху глобалізації.

Бібліографічний список:

1. Громадянське суспільство України: сучасні практики та виклики розвитку: аналітична доповідь / за заг. ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ: НІСД, 2018. 128 с.
2. Імплементація Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Моніторингове дослідження. Київ: Офіс Ради Європи в Україні, 2019. 124 с.
3. Індекс сталості організацій громадянського суспільства в Україні зростає.
URL: detector.media/infospace/article/182667/20-11-20-indeks-stalosti (дата звернення 20.11.2020).
4. Крисаченко В.С. Динаміка гуманітарних пріоритетів в політичному житті незалежної України: дилема намірів та дій. *Українознавство*. 2020. № 2 (75). С. 93 – 119.
5. Про історично населені українцями території Російської Федерації. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №17/2024. <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513> (22.01.2024).

References:

1. Civil society of Ukraine: modern practices and challenges of development: analytical report / by General ed. O.A. Kornievsky, Yua. Tyshchenko, V.M. Yablonsky (2018). Kyiv: NISD. 128 p.
2. Implementation of the National Strategy for the Promotion of Civil Society Development in Ukraine for 2016-2020: Monitoring Study (2019). Kyiv: Office of the Council of Europe in Ukraine. 124 p.
3. The sustainability index of civil society organizations in Ukraine is growing.
URL: detector.media/infospace/article/182667/20-11-20-indeks-stalosti (access date 11/20/2020).
4. Krysachenko, V.S. (2020). The dynamics of humanitarian priorities in the political life of independent Ukraine: the dilemma of intentions and actions. *Ukrainian studies*. No. 2 (75). P. 93 – 119.
5. About the territories of the Russian Federation historically inhabited by Ukrainians.
DECREE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE No. 17/2024. <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513> (January 22, 2024).

Krysachenko V. Civil society of Ukraine and diaspora: cultural and educational priorities of preserving identity

The radical transformations that modern Ukrainian society is experiencing in the conditions of full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine and its acquisition of the status of a candidate for the EU require a proper, in-depth and comprehensive analysis of Ukraine's humanitarian development strategies, the implementation of the European integration vector of its development, and the strengthening of the unity of the Ukrainian world.

Cultural and educational priorities for the establishment of Ukrainian identity, humanitarian strategies for the development of Ukraine in the context of full membership in the European Union are studied.

The practical conclusions regarding the optimization of Ukraine's European integration strategy are as follows: substantiation of the importance of public initiatives for the establishment of European values in Ukraine: creation of a standard education system in Ukraine; modernization of worldview culture of Ukrainians; filling the educational subject material of secondary and higher education institutions with integrative systemic knowledge about the European integration strategy of Ukraine; formation of an empirical base for the scientific solution of the problems of geopolitics and globalism in the field of Ukrainian studies, social philosophy and philosophy of history; approval of the European paradigm for the protection of the rights and freedoms of citizens and the equality of all subjects of law before the law, etc.

The educational and cultural priorities of European integration require: the implementation of information and communication projects aimed at the development and provision of the national and cultural needs of Ukrainians abroad; informing the diaspora about current events in the social and cultural life of Ukraine; facilitating the establishment of contacts between scientific institutions, cultural institutions, creative collectives from different countries, which seek to maintain ties with Ukraine; creation of a network of Ukrainian information and cultural centers abroad – "Ukrainian houses".

Practical modes of educational and cultural integration of Ukraine into the EU require: the implementation of information and communication projects aimed at the development and provision of the national and cultural needs of Ukrainians abroad; informing the diaspora about current events in the social and cultural life of Ukraine; facilitating the establishment of contacts between scientific institutions, cultural institutions, creative collectives from different countries, which seek to maintain ties with Ukraine; creation of a network of Ukrainian information and cultural centers abroad under the banner of "Ukrainian cottages/homes".

Keywords: *Ukraine, European Union, Poland, Germany, civil society, diaspora, culture, education*

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.19

УДК 321.32(4):32(73)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9126-1534>

Гурицька М. С., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3181-0789>

Рихлік В. А., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ ТА США

У статті проаналізовано військово-політичну комунікацію, як невід'ємну частину складної мережі міжнародних відносин, де взаємодія між країнами у сферах військової та політичної діяльності визначається ефективністю використання інформаційних стратегій, що особливо важливо та актуально для України.

Мета дослідження націлене на аналіз та визначення особливостей військово-політичної комунікації між Україною та Європейським Союзом та Сполученими Штатами в період до 2021 та по 2023 рік.

Наукова новизна полягає в контексті геополітичних турбуленцій, таких як розширення російського впливу, криза в Україні та глобальні зміни, важливість військово-політичної комунікації стає стратегічно значущою. Здатність України ефективно відстояти свої позиції, захищати свої інтереси та мобілізувати підтримку міжнародної спільноти безпосередньо впливає на безпеку, стабільність та майбутні перспективи країни. Можливо появи нових гравців і технологій також може суттєво вплинути на стратегії військово-політичної комунікації, що потребує постійного моніторингу та адаптації.

З'ясовано, що військово-політична комунікація між Україною, ЄС та США в період 2021-2023 років виявилася ефективною та визначальною для регіональної геополітичної картини. Ця комунікація забезпечила не лише зміцнення відносин між Україною та її партнерами, а й послабила позицію Росії в регіоні. Крім того, Україні вдалося зберегти зацікавленість США і у стратегічних наративах співпраці та розвитку великої кількості позабезпечених форматів співпраці. Загалом протягом 2022 року Сполучені Штати Америки виділили на безпекову допомогу Україні більше 30,4 млрд дол., і ця підтримка стала вирішальною у посиленні обороноздатності та підсилення тактичної спроможності.

Ключові слова: *військово-політична комунікація, воєнний стан, єдина інформаційна політика, Європейський Союз, гібридна війна та інформаційна боротьба*

Актуальність дослідження військово-політичної комунікації України з Європейським Союзом та Сполученими Штатами визначається в сучасному динамічному світовому політичному ландшафті, який переповнений конфліктами та економічними нестабільностями. Діалог між країнами нині отримав нові реалії, що ставлять під сумнів традиційні норми та стратегії взаємодії.

У контексті геополітичних турбуленцій, таких як розширення російського впливу, криза в Україні та глобальні зміни, важливість військово-політичної комунікації стає стратегічно значущою. Здатність України ефективно відстояти свої позиції, захищати свої інтереси та мобілізувати підтримку міжнародної спільноти безпосередньо впливає на безпеку, стабільність та майбутні перспективи країни.

З урахуванням нестабільності політично-економічної ситуації у світі та нових викликів з різних аспектів глобальної безпеки, аналіз військово-політичної комунікації стає актуальною задачею для розуміння та прогнозування розвитку подій у міжнародному контексті. Зокрема, український досвід комунікації з ключовими гравцями, такими як Європейський Союз та Сполучені Штати, надає можливість визначити стратегії та напрямки, які визначатимуть взаємодію держав у майбутньому.

В контексті сучасних геополітичних зрушень та трансформацій, поява нових гравців і технологій також може суттєво вплинути на стратегії військово-політичної комунікації, що потребує постійного моніторингу та адаптації.

Відносини України з Європейським Союзом та Сполученими Штатами Америки мають багатогранну історію, що почалася ще в епоху Радянського Союзу. У 1991 році, після здобуття Україною незалежності, відносини ці стали новим етапом на основі спільних цінностей та інтересів.

Із ЄС Україна розвиває партнерські та співробітницькі відносини. У 2014 році сторонами була підписана Угода про асоціацію, що передбачає створення зони вільної торгівлі та узгоджену політичну та економічну інтеграцію. З початком окупації Криму у лютому-березні 2014 року Європейський Союз заявив незмінну позицію щодо підтримки територіальної цілісності та суверенітету України, а також здійснення політичного та економічного тиску на росію з метою спонукання Кремля до припинення агресивних дій.

Щодо відносин із США, Україна користується стратегічним партнерством. У 2014 році, після початку російської агресії проти України, Сполучені Штати надали значну військову та економічну підтримку.

На сучасному етапі відносин з ЄС та США, Україна продовжує активно співпрацювати у різних сферах, включаючи науково-технічний обмін, культурні ініціативи та енергетичну безпеку. Ці нові аспекти співпраці вказують на постійний розвиток відносин та взаємне прагнення зміцнювати партнерство в умовах сучасного геополітичного середовища [1].

До 2021 року відносини України з Європейським Союзом та Сполученими Штатами розвивалися переважно позитивно, хоча існували виклики, пов'язані з російською агресією та внутрішніми політичними труднощами в Україні.

У 2014 році росія анексувала Кримський півострів і розпочала збройну агресію проти України на сході країни. Ці події призвели до загострення відносин України з росією та укріплення співпраці з ЄС та США.

Внаслідок російської агресії та анексії Криму, Сполучені Штати надали фінансову допомогу Україні та ввели санкції проти росії. Конкретним прикладом є закон США "Про підтримку України в 2014 році," який передбачав допомогу на рівні 1 мільярда доларів для підтримки української економіки та реформ.

У 2014 та 2015 роках Україна, росія, та представники ОБСЄ уклали дві Мінські угоди, спрямовані на врегулювання конфлікту на сході України. Ці угоди визначали кроки з введення припинення вогню, обміну полоненими та інші заходи, щоб забезпечити мирне врегулювання.

У 2015 році Україна розпочала реформи в сфері безпеки та оборони, спрямовані на зміцнення її обороноздатності. Ці реформи отримали підтримку як від ЄС, так і від США.

У 2016 році Україна успішно приєдналася до програми безвізового режиму з країнами ЄС. російська агресія підштовхнула Україну до євроатлантичної інтеграції, а ЄС та США посилили свою підтримку країни в цьому напрямку.

Цей крок став важливим досягненням у напрямку глибшої інтеграції України до європейських структур.

У 2017 році була підписана угода між Україною та Європейським Союзом щодо постачання природного газу. Це стало важливим кроком у зменшенні залежності України від російського газу та сприяло розвитку енергетичної безпеки. Європейський Союз і Україна мають спільні цінності та інтереси. Ми підтримуємо Україну в її прагненні до європейської інтеграції – зазначав президент Європейської Ради Шарль Мішель [6].

Перемога Джо Байдена на президентських виборах у США у 2020 році визначила новий етап у відносинах між Україною та Сполученими Штатами.

Байден, відмінно від свого попередника Дональда Трампа, виявив більшу підтримку України, стверджуючи, що США продовжать підтримувати Україну в її боротьбі з російською агресією.

Також Байден зазначав, що російська агресія проти України є порушенням міжнародного права і загрозою безпеці в Європі. Після його обрання відбулося перебудовання команди в Білому домі,

що виявилася більш прихильною до України, і розпочалася активна робота щодо зміцнення відносин між двома країнами.

В червні 2021 року укладена угода про підтримку України в геополітичних питаннях. Сполучені Штати зобов'язалися підтримувати суверенітет та територіальну цілісність України у контексті її конфлікту з Росією. Ця угода включає в себе спільні декларації та дії, які мають на меті зміцнення обороноздатності та безпеки України [9, с. 125-134].

Джо Байден завжди наголошує на тому, що весь світ вірить в Україну і в її майбутнє.

В свою чергу, українська влада висловила позитивне ставлення до виборів у США, підкреслюючи, що демократичний процес є важливим елементом спільних цінностей України та Сполучених Штатів. Це створило сприятливий клімат для подальшого розвитку відносин.

Українська сторона висловила надію на підтримку нового адміністративного керівництва у вирішенні актуальних проблем, зокрема в контексті агресії Росії на сході України та окупації Криму.

Після виборів в Україні і США активізувалася дипломатична діяльність. Відбулися численні дипломатичні контакти та наради між представниками обох країн, спрямовані на визначення конкретних напрямків співпраці та вирішення важливих питань.

З приходом Байдена до влади, США підсилили свою військово-політичну підтримку України. Протягом 2021 року надано значну військову допомогу, у тому числі протитанкові ракетні комплекси Javelin, безпілотні літальні апарати та іншу техніку.

Президент Джо Байден публічно висловлював підтримку України в боротьбі з російською агресією та наголошував на важливості українського суверенітету. Ці заяви не лише зміцнювали моральний дух українців, але й свідчили про серйозні наміри США підтримувати Україну на міжнародній арені. Українські військові представники та чиновники приймали активну участь у важливих подіях та нарадах з представниками Пентагону та інших військових відомств США. Це сприяло розширенню військово-технічного співробітництва та обміну стратегічними ініціативами [9, с. 135-144].

Зокрема, у 2022 році США збільшили свою присутність в регіоні, розмістивши додаткові війська в Польщі та країнах Балтії. Ці кроки свідчать про загальне зближення двох країн у важливих сферах, включаючи безпеку та обороноздатність.

Загалом, українські політологи в цілому позитивно оцінюють посилення військово-політичної підтримки України з боку США, яка відбулася після приходу до влади Джо Байдена. На одній із прес конференцій президент Сполучених Штатів Джо Байден зазначив, що "Україна є важливим партнером для Сполучених Штатів. Ми підтримуємо її суверенітет і територіальну цілісність, і ми будемо продовжувати допомагати Україні в її боротьбі з російською агресією" [9, с. 136-137].

Тому, вони вважають, що це є важливим кроком для зміцнення обороноздатності України та стримування російської агресії. На думку Андрія Піонтковського, російського публіциста та політолога, який живе в Україні, посилення військової допомоги США Україні є "процесом, який неможливо зупинити". Він вважає, що цей процес призведе до того, що Україна стане "непрístupною для росії" [6].

Розглянемо розвиток відносин України з ЄС у період з 2021 по 2023 роки, де спостерігався також позитивний розвиток відносин між Україною та Європейським Союзом.

У 2021 році Україна та ЄС підписали Угоду про політичну асоціацію та співробітництво, яка ефективно замінила попередню Угоду про асоціацію, укладену в 2014 році. Ця нова угода передбачає глибоку політичну та економічну інтеграцію України з ЄС, а також створення зони вільної торгівлі між сторонами.

Значущим етапом став початок переговорів щодо членства України в ЄС у 2022 році. Це рішення визначає стратегічну мету країни щодо подальшої євроатлантичної інтеграції.

У цей період між Україною та ЄС було укладено ряд угод та меморандумів, охоплюючи різні сфери співпраці, такі як безпека та оборона, економіка, енергетика, культура та освіта.

Наприклад, у 2021 році була підписана угода про співпрацю в сфері безпеки та оборони, яка спрямована на посилення військового співробітництва, кібербезпеки та протидії гібридним загрозам.

У 2022 році було укладено угоду про співпрацю в енергетичній сфері, охоплюючи питання енергетичної безпеки, декарбонізації та розвитку відновлюваних джерел енергії. Ці кроки підтверджують намір обох сторін спільно працювати над важливими викликами у різних галузях [1].

Вплив воєнних подій на сході України на дипломатичні відносини з Європейським Союзом (ЄС) визначався головним чином великою геополітичною нестабільністю. Війна на сході залишалася важливим викликом для України та ЄС, що впливало на розвиток їхньої взаємодії.

ЄС продовжував виражати підтримку України в боротьбі з російською агресією. Це виявлялося не лише в політичних заявах, але й у практичних кроках, таких як надання значної фінансової, гуманітарної та військової допомоги. Структурні заходи ЄС спрямовані на підтримку України як країни, що веде важку боротьбу на фронті безпеки.

Спрямованість ЄС на тиск на росію для припинення агресії стала важливим аспектом дипломатичної стратегії. Цей підхід визначався готовністю ЄС вживати заходів для забезпечення мирного врегулювання конфлікту та відновлення територіальної цілісності України [7].

Україна та ЄС намагалися спільно реагувати на виклики через ряд стратегій та ініціатив. Європейська політика сусідства та Ініціатива Східного партнерства визначали області співпраці, такі як економіка, безпека та демократія.

Співпраця в цих рамках сприяла розвитку взаєморозуміння та зміцненню партнерства. Стратегії спрямовані на підтримку України в реформах, покращенні економічних та безпекових показників, а також на підтримку демократичних цінностей.

Гібридна війна та інформаційна боротьба в росії продовжувала ставити серйозні виклики для безпеки та стабільності України, а також впливала на її дипломатичні відносини з ЄС та США [3, с. 10-15].

ЄС та США продовжували активно підтримувати Україну в боротьбі з російською гібридною війною. Ця підтримка включала в себе надання допомоги в галузі кібербезпеки та контрпропаганди. Спільні заходи спрямовані на зміцнення українського суспільства та захист від деструктивного впливу російської інформаційної агресії.

Вплив російської пропаганди продовжує впливати на українське суспільство, представляючи виклик для національного єднання та інформаційної стійкості. У відповідь на це, Європейський Союз (ЄС) та Сполучені Штати Америки (США) активно вдосконалюють стратегії протидії російській пропаганді в Україні. Також російська пропаганда для зриву військової співпраці України з ЄС та США намагається дискредитувати Київ як недобросовісного партнера у використанні західного озброєння для потреб захисту нашої держави. Багато інформаційних вкидів за допомогою відомих медійних каналів намагаються створити враження хаосу, розкрадання та контрабанди [8]. На цьому тлі лунають заклики окремих західних політків та урядовців щодо посилення контролю над прозорістю використання отриманої Україною військової допомоги [3, с. 10-15].

У відповідь, Україна демонструє свою відкритість до співпраці з відповідними органами контролю партнерських держав, а також кроки щодо адаптації в Україні.

В свою чергу, ЄС та США продовжують активно реагувати на гібридні загрози, розробляючи та впроваджуючи комплексні заходи. У 2022 році ЄС ухвалив новий пакет санкцій проти росії, орієнтований на протидію гібридній війні, що включав заходи, спрямовані на зменшення впливу російської пропаганди та кіберзагроз на Україну. США також активно розробляють та впроваджують заходи щодо протидії російській гібридній війні, підсилюючи свою підтримку для зміцнення безпеки та інформаційної стійкості України.

Війна на сході України залишається критичним випробуванням для відносин України з Європейським Союзом та Сполученими Штатами. У 2021 році бойові дії на сході України тривали, але їх інтенсивність зменшилася. Проте, у 2022 році росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, різко загостривши ситуацію. США та ЄС швидко засудили російське вторгнення в Україну [2].

Також сформувалася тріада допомоги Україні, що складається з трьох компонентів: зброя, санкції та фінансова підтримка. Санкційні програми проти Росії можна охарактеризувати як санкції воєнного часу. Це найбільші за обсягом санкції, що були запроваджені поза системою ООН.

До 24 лютого 2022 року діяли дві головні санкційні програми. Перша стосувалася заборони на будь-яку економічну діяльність на території Криму. Друга була підв'язана до дій, що завдають шкоди безпеці та суверенітету України. Утім, список персональних санкцій не був вражаючим. Після широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року ЄС та США кардинально переглянули санкційні підходи. Санкції проти росії та Білорусі тепер стосуються заборони та обмежень щодо інвестицій, експорту/імпорту товарів подвійного призначення, постачання технологій для нафтового та енергетичного секторів, передачі технологій для потреб авіаційної галузі,

здійснення SWIFT операцій, виведення російських активів, трансляції російських медіа тощо. Протягом 2022 року ЄС ухвалив 9 пакетів санкцій. Найскладніші санкційні рішення стосувалися заборони на купівлю російського газу та обмеження цін на нафтопродукти, до якої долучилися країни G7 та ЄС [4].

Героїчний опір України, підтриманий цими країнами, допомагає стримувати російське вторгнення і зберігати незалежність країни.

Україна, ЄС та США продовжують вести дипломатичні зусилля для політичного врегулювання війни. У 2022 році проведено низку зустрічей та переговорів, спрямованих на пошук мирного рішення ситуації. На жаль, наразі ці зусилля не мають значущих результатів, і війна залишається загостреною.

Також, Україна продовжує активну співпрацю з НАТО в рамках програми "Партнерство заради миру". У 2021 році Україна розпочала участь в інтенсивному діалозі, а в 2022 році підняла свій рівень у програмі до "Партнерства з розширеними можливостями". Це дозволяє Україні розширити співпрацю з НАТО в сфері безпеки та оборони, забезпечуючи додаткові можливості для участі у заходах та обміні досвідом [10, с.167-169].

Україна визначається як один з найбільш активних партнерів НАТО, відзначаючись активною участю у різноманітних військових навчаннях та операціях Альянсу. Зокрема, країна активно сприяла в розвитку військового співробітництва та тренувань, взаємодіючи з НАТО у сферах військової підготовки та освіти.

У рамках партнерства з НАТО, Сполучені Штати та Європейський Союз надають підтримку Україні. Це включає допомогу у військовій підготовці та освіті, а також в галузі закупівель військової техніки та зброї [6].

США та ЄС продовжують активно підтримувати Україну в сфері військового співробітництва з НАТО. Зокрема, надається допомога військовій підготовці та освіті, що є ключовим елементом української безпекової стратегії. Партнери також надають допомогу в сфері закупівель військової техніки та зброї, сприяючи модернізації та підвищенню бойової ефективності українських сил.

Агресія росії проти України стала каталізатором перегляду військової доктрини та безпекових стратегій країни. У відповідь на загрозу російської агресії, Україна визначила свою мету вступу до НАТО, прагнучи зміцнити свої оборонні можливості. Масштабні реформи у секторі безпеки та оборони започатковані Україною спрямовані на підвищення обороноздатності країни в умовах постійної російської агресії. Ці заходи включають значний розвиток військової інфраструктури та вдосконалення військово-технічного потенціалу.

Україна продовжує систематично модернізувати свій військовий потенціал, приділяючи особливу увагу підвищенню ефективності та боєздатності своїх Збройних Сил. Надзвичайно важливими факторами в цьому процесі є отримання значної військової допомоги від Сполучених Штатів та Європейського Союзу [3, с. 17-22].

У рамках широкомасштабної модернізації Збройних Сил України було придбано нові види військової техніки та озброєння, включаючи високоточні протитанкові ракетні комплекси, передові безпілотні літальні апарати та інші інноваційні зразки військової техніки. Проведена реформа Збройних Сил націлена на підвищення їхньої ефективності та боєздатності, що є стратегічно важливим кроком для забезпечення безпеки країни.

Значна військова допомога від Сполучених Штатів та Європейського Союзу стала важливим стимулом для українського військового потенціалу. Надані протитанкові ракетні комплекси, безпілотні літальні апарати та інша передова техніка допомагають Україні не лише у модернізації, але й у підтримці високого стандарту військової готовності. Постачання військової техніки та зброї від США та ЄС мали значний вплив на українську армію. Вони допомогли Збройним силам України посилити свою обороноздатність та завдати значних втрат російським військам.

Завдяки наданій техніці та зброї українські війська змогли успішно відбити низку російських атак, зокрема на Київському, Харківському та Донецькому напрямках. Вони також завдали значних втрат російській авіації та артилерії [5, с. 138-140].

Протягом 2021-2023 років військова ефективність та підготовка Збройних Сил України значно покращилися, відзначаючись інтенсивною модернізацією військового потенціалу та реформою сектору безпеки та оборони. Сприяючи цьому позитивному розвитку, Україна отримала значну військову підтримку від США та ЄС, що дозволило значно підвищити ефективність її військових сил.

Збройні Сили України вдало відбили російське вторгнення в 2022 році, що свідчить про їхню вдосконалену ефективність та високий рівень підготовки. Це стало ключовим моментом в історії української оборони та довело важливість вжитих заходів для підвищення військової готовності.

Економічна взаємодія між Україною, ЄС та США продовжує наростати, покладаючи надії на стабільний розвиток регіону.

У 2021 році Україна та ЄС підписали Угоду про політичну асоціацію та співробітництво, спрямовану на поглиблення політичної та економічної інтеграції країни з ЄС. Важливим етапом у цьому процесі стали початки переговорів України про членство в Європейському Союзі в 2022 році, що визначило її напрямком євроатлантичної інтеграції.

Обсяг торгівлі між Україною та ЄС в 2022 році склав 56,3 мільярда євро, що свідчить про сталий розвиток економічного партнерства. США також активно взяли участь у економічній динаміці, інвестуючи в Україну значну суму, яка досягла 2,5 мільярда доларів США.

В 2022 році запроваджені санкції проти росії суттєво вплинули на економіку України. Зростання цін на енергоносії та інші товари, спричинене санкціями, негативно сказалося на економічному розвитку країни. Уряд України вжив численних заходів для пом'якшення негативних наслідків санкцій, проте їх вплив продовжує відчуватися, вимагаючи уважної економічної стратегії для подолання викликів [11, с. 502-505].

У зусиллях по зміцненню співпраці, Україна, ЄС та США активно взаємодіяли в рамках спільних економічних ініціатив, таких як Східне партнерство та Трестороння контактна група. За допомогою цих ініціатив, сторони прагнули узгоджувати свої зусилля для глибшого економічного співробітництва та сприяння розвитку української економіки [1].

Дипломатичні стосунки між Україною, ЄС та США залишалися живими та продуктивними. Президент України Володимир Зеленський проводив ряд зустрічей з лідерами ЄС та США, в ході яких висвітлювалися питання євроатлантичної інтеграції, реакція на російську агресію та інші актуальні теми. Ці зустрічі відображали глибокий інтерес до українських питань та важливість дипломатичної співпраці.

Внутрішні фактори, зокрема політична обстановка в Україні, грали суттєву роль у військово-політичній комунікації між Україною, ЄС та США. Після перемоги Володимира Зеленського на президентських виборах 2019 року, яка отримала позитивну оцінку в ЄС та США, було визначено, що Україна продовжує свій курс на шляху до євроатлантичної інтеграції. Цей внутрішній фактор підкреслював важливість політичної стабільності та напрямку реформ в Україні для сприяння її міжнародному партнерству. Війна, яку розв'язала росія проти України, завдала потужного удару по всіх без винятку сферах економіки нашої держави, але водночас прискорила усвідомлення безальтернативності руху країни до повноправного членства в Європейському Союзі. Отриманий Україною статус кандидата на вступ до ЄС вимагає від країни примноження інституційних зусиль, запровадження заходів та інструментів збереження економічної стійкості, зміцнення людського та гуманітарного капіталу в умовах військових дій і посткризового відновлення [1]. А відтак і значущість України зростатиме – країна вже є глобальним гравцем.

Взаємодія військово-політичної комунікації між Україною, ЄС та США мала значний відбиток на геополітичні події. Цей обмін інформацією сприяв зміцненню стратегічних відносин між Україною та її міжнародними партнерами. На додаток до цього, ефективна військово-політична комунікація послабила вплив Росії в регіоні, сприяючи утриманню стабільності та суверенітету українського територіального простору.

Важливо зауважити, що вплив військово-політичної комунікації на геополітичну картину ще далеко не завершився. Завдяки продуманій стратегії обміну інформацією та дипломатичним ініціативам, цей вплив буде продовжувати визначати динаміку подій у регіоні в майбутньому. Попередні успіхи відкривають перспективи для подальшого поглиблення співпраці та конструктивного врегулювання геополітичних викликів.

Висновки

Військо-політична комунікація між Україною, ЄС та США в період 2021-2023 років виявилася ефективною та визначальною для регіональної геополітичної картини. Ця комунікація забезпечила не лише зміцнення відносин між Україною та її партнерами, а й послабила позицію Росії в регіоні. Крім того, Україні вдалося зберегти зацікавленість США і у стратегічних наративах співпраці та розвитку великої кількості позабезпечених форматів співпраці. Загалом протягом 2022 року Сполучені Штати Америки виділили на безпекову допомогу Україні більше 30,4 млрд дол.,

і ця підтримка стала вирішальною у посиленні обороноздатності та підсилення тактичної спроможності.

Українські політологи вважають, що військово-політична комунікація між Україною, ЄС та США є важливим фактором регіональної безпеки та стабільності. Ця комунікація сприяла зміцненню відносин між цими країнами та послабила позицію росії в світі:

- в період 2021-2023 років відносини між Україною, ЄС та США зазнали значного покращення;
- спільні інтереси у протидії російській агресії та у зміцненні безпеки регіону сприяли зближенню та ефективній співпраці.

Послаблення позиції росії:

- військово-політична підтримка України з боку ЄС та США виявилася успішною в послабленні позиції росії в регіоні;
- російська агресія викликала посилення санкцій та зросла підтримка України з боку міжнародної спільноти.

Приклади ефективності:

Угода про політичну асоціацію та співробітництво:

- Підписання угоди між Україною та ЄС у 2021 році покликане поглибити політичну та економічну інтеграцію України з ЄС.

Переговори про членство в ЄС:

- Розпочаті у 2022 році переговори щодо членства України в ЄС є важливим кроком у напрямку євроатлантичної інтеграції.

Військова допомога від США та ЄС:

- Значна військова допомога у 2022 році сприяла відбиттю російського вторгнення та збереженню незалежності України.

Військово-політична комунікація буде продовжувати визначати геополітичну динаміку в майбутньому, забезпечуючи гарантії безпеки та стабільності в регіоні

Бібліографічний список:

1. Веселовський А.І. Відносини США – Європейський Союз: тенденції та варіанти у середньостроковій перспективі. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/veselovsky-20_03.pdf
2. Восьме загальнонаціональне опитування : Україна в умовах війни (6 квітня 2022). Соціологічна група «Рейтинг». – Режим доступу: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (дата звернення: 26.07.2022).
3. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети. Серія : Політика*. 2016. № 4. С. 9-23. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4
4. Нові оборонні рубежі ЄС: перспективи для України 2022. Дослідження Геннадій Максак. Режим доступу: <https://prismua.org/123058635-2/>
5. Остапенко М. Політична комунікація: теоретичні аспекти дослідження. *Політичний менеджмент*. 2012. № 3. С. 135–144.
6. Офіційний сайт Європейського Союзу. Режим доступу: https://european-union.europa.eu/contact-eu_uk
7. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.06.2022).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. №389-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 22.06.2022).
9. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2023. 308.
10. Яковлева Н.І. Особливості політичної комунікації в умовах українських внутрішньодержавних криз. *Вісник НГУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2014. № 3/4 (23/24). С. 166–171.
11. Davison W.Ph., Georg A.L. An Outline for the Study of International Political Communications. *The Public Opinion Quarterly. Special Issue on International Communications Research*. 1952-52. № 4. Vol. 16. S. 501–511.

References:

1. Veselovskyi, A.I. (2022). Relations between the United States and the European Union: trends and options in the medium-term perspective. National Institute of Strategic Research. Access mode: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-03/veselovsky-20_03.pdf
2. Eighth nationwide survey: Ukraine in war conditions (April 6, 2022). Sociological group "Rating" – Access mode: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (access date: 07/26/2022).

3. Dubov, D.V. (2016). Strategic communications: problems of conceptualization and practical implementation. *Strategic priorities. Series: Politics*. 2016. No. 4. P. 9-23. Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sppol_2016_4_4
4. New EU defense frontiers: prospects for Ukraine 2022. Research by Gennady Maksak – Access mode: <https://prismua.org/123058635-2/>
5. Ostapenko, M. (2012). Political communication: theoretical aspects of research. *Political management*. No. 3. P. 135–144.
6. Official website of the European Union. Access mode: https://european-union.europa.eu/contact-eu_uk
7. On the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated February 24. 2022 No. 64/2022. Access mode: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (date of application: 15.06.2022).
8. On the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated May 12 2015 No. 389-VIII. – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (date of application: 06/22/2022).
9. Ukrainian Prism: Foreign Policy 2022. Analytical study. Ukrainian Prism Foreign Policy Council, Foundation named after F. Ebert. "Vistka" LLC. Kyiv, 2023. 308 p.
10. Yakovleva, N.I. (2014). Peculiarities of political communication in the conditions of Ukrainian intrastate crises. *Bulletin of NTUU "KPI". Politology. Sociology. Law: a collection of scientific works*. No. 3/4 (23/24). P. 166–171.
11. Davison W.Ph. & Georg A.L. An Outline for the Study of International Political Communications. *The Public Opinion Quarterly. Special Issue on International Communications Research*. 1952-52. № 4. Vol. 16. S. 501–511.

Hurytska M. S., Rykhlik V. A. Military and political communication of Ukraine with the European Union and the USA

The article analyzes military-political communication as an integral part of a complex network of international relations, where interaction between countries in the spheres of military and political activity is determined by the effectiveness of the use of information strategies, which is especially important and relevant for Ukraine.

The purpose of our research is aimed at analyzing and determining the features of military-political communication between Ukraine and the European Union and the United States in the period until 2021 and until 2023.

Scientific novelty lies in the context of geopolitical turbulence, such as the expansion of Russian influence, the crisis in Ukraine and global changes, the importance of military-political communication becomes strategically significant. Ukraine's ability to effectively defend its positions, protect its interests and mobilize the support of the international community directly affects the security, stability and future prospects of the country. Perhaps the emergence of new players and technologies can also significantly affect the strategy of military-political communication, which requires constant monitoring and adaptation.

It was found out that, the military-political communication between Ukraine, the EU and the USA in the period of 2021-2023 proved to be effective and decisive for the regional geopolitical picture. This communication not only strengthened relations between Ukraine and its partners, but also weakened Russia's position in the region. In addition, Ukraine managed to maintain the interest of the US in the strategic narratives of cooperation and the development of a large number of non-security formats of cooperation. In total, during 2022, the United States of America allocated more than \$30.4 billion in security assistance to Ukraine, and this support has become crucial in strengthening defense capabilities and strengthening tactical capabilities.

Keywords: *military-political communication, martial law, unified information policy, European Union, hybrid war and information struggle*

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.20

UDC 321.7: 35.08 (043.3)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8610-510X>*Nathanailidis S. M., Taras Shevchenko National University of Kyiv*

SENSE OF OWNERSHIP AND NEWLY OCCUPIED TERRITORIES

This scientific article delves into the intricate dynamics surrounding the concept of "Sense of Ownership" within the context of newly occupied territories in the field of Political Sciences. As the global landscape continues to witness territorial changes, this study aims to unravel the psychological, social, and political dimensions that underlie the development and impact of a sense of ownership among diverse stakeholder groups.

The research employs a multidisciplinary approach, integrating insights from psychology, sociology, and political theory to comprehensively explore the factors influencing the formation of a sense of ownership in populations affected by territorial transitions. Drawing upon case studies from historical and contemporary geopolitical events, the article analyzes the role of identity, historical narratives, and international relations in shaping individuals' and communities' perceptions of ownership over newly acquired territories.

Furthermore, the article investigates the implications of a heightened sense of ownership on state-building processes, governance structures, and conflict resolution strategies in the aftermath of territorial changes. By synthesizing theoretical frameworks and empirical evidence, the study contributes to a nuanced understanding of the complex interplay between human psychology, societal dynamics, and political outcomes in the context of territorial acquisitions.

The findings of this research have significant implications for policymakers, scholars, and practitioners involved in addressing the challenges associated with newly occupied territories. By illuminating the multifaceted nature of the sense of ownership, this article seeks to foster a more informed and nuanced approach to the management and resolution of conflicts arising from territorial changes, ultimately contributing to the broader discourse on stability and peace in international relations.

Objective of the study: To provide an extensive report of the topic of affected people in conflicts who are subjected to their sense of ownership and belonging foundations being challenged; to propose, substantiate and introduce the notion of correlation between national identity and areas of disputed geographical entities prior, during and after a geopolitical conflict occurs.

Methodology: With the help of emphasizing on complex historical events which describe the existence of disputed geographical entities, in which the substantial protection of human rights is threatened by aiming to disrupt the foundations of national identity for the affected social groups, and create the foundations of national identity for the social group that will be established in the geographical entity, often constituting the invading social group.

Results and Conclusions: To demonstrate that global institutions for functions affecting unrecognized entities have little effect on supporting the affected social group when the invading social group is able to not adhere to the policies it doesn't support, thus the increase in the number of stateless individuals who suffer what they must. It has been concluded that the status of geographically disputes areas can be considered stable when the protection of human rights is guaranteed and a social group's sense of ownership isn't disputed, either by the entities involved, or by third party entities.

Keywords: *International Law, Sense of Ownership, Cyprus Question, National Identity, Russian-Ukrainian disputes, Unrecognized entities, Violations of International Law*

Introduction

Today, both the new "world order" and the new balances of power in Europe, following the collapse of the bipolar structure of the international system, seem to be characterized by a perpetual geopolitical and geoeconomic relationship. Two leading theorists of geopolitical thought were the American naval officer and historian Alfred Thayer Mahan (1840-1914) and the British historian Sir Halford Mackinder (1861- 1947) [1].

With his famous "Theory of the Living Center," Mackinder sought to correlate a nation-state's ability to control large tracts of land with power [2]. He used a very comprehensive formula: "Whoever rules Eastern Europe controls the living space of Eurasia. Whoever rules this vital centre controls the World Island of Europe, Asia and Africa. And whoever rules the World Island controls the World." The schools of thought of both Mackinder and Mahan, have greatly influenced U.N. foreign policy and the former Soviet Union entities. Since World War II, the United States has sought and managed to establish a near-permanent military presence in the so-called vital center of Eurasia.

At the dawn of the new millennium, the supremacy of the United States cannot even be compared to that of the greatest empires of the past [3]. From weapons systems to business, from science to technology, from higher education to popular culture, America's influence around the globe is unprecedented. Its mediation in conflicts at key points on the world map is so great that the Middle East has become an integral part of the peace process. The United States is so committed to this role that it almost customarily presents itself as a mediator even in cases where not all parties involved have invited it.

Research methods

With the help of the traditional complex of historical and legal methods (text study, comparative analysis, legal analogy), were analyzed the content and external forms of legal succession of the cases against the invasion of Cyprus by Turkey in 1974. Structural and functional method allowed to isolate the main reasons for the impactful effect the abuse of the sense of ownership over social groups who are either being invaded by another social group, or are the social group that is invading. One of the main reasons for the successful invasion of Cyprus by Turkey and the eventual partition of the island is the fact that the Turkic Cypriots have been sharing similar feelings of National Identity with the Turks living in the Republic of Turkey. The socio-psychological approach, in turn, determined the characterization of violation of human rights, which in many cases involves international bodies. The article argues that a territory can "change hands" if those who are already residing in the territory believe that their national identity belongs to a different social group, but those opposing this idea will experience deportation and gross violation of human rights, which will be considered obsolete over time.

Results and Discussion

The culture of the Cold War

The intense but controlled tension, which requires discipline and self-restraint in the use of force, seems to have affected nations outside superpower allies such as India and Pakistan. The use of force during the Cold War period (The Cold War was the geopolitical, ideological and economic struggle between the two superpowers, the United States and the USSR, after World War II. It lasted from 1947, until the fall of the Berlin Wall on November 11, 1989, and shortly thereafter the fall of communist regimes in the other states of influence of the USSR. The "war" took the form of a struggle for dominance in various areas such as conventional and nuclear weapons, alliance networks, economy and economic blockades, propaganda, espionage and wars in regional states.) was a very serious decision and was usually taken after all other means had been exhausted. The frequent use of propaganda and projection of ideologies was also deployed. Further decisions to escalate from guerrilla warfare to infantry combat, to use artillery and tanks instead of infantry, and to engage in air warfare instead of ground operations, were mainly political decisions taken at a very high level rather than relying, as in the past, on the discretion of military commanders. The latter protested, sometimes fiercely, but eventually obeyed, affirming the new culture of restraint.

Restraint, however, did not prevent 138 wars between 1945 and 1989, which caused the deaths of 23 million people. However, in the 44 years leading up to this period, which included two world wars, far more people died. In the absence of any constraint derived from strategic wisdom, internal strife killed more people between 1945 and 1989 than of all 138 wars [4].

The absence of restrictions imposed by the Cold War is now causing a loss of control over heated confrontations. With the exception of the wars in Iraq, the consequences have already occurred in the former Yugoslav and Soviet territories. The protracted war, destruction and atrocities in eastern Moldova, the three Caucasian republics, parts of Central Asia and most recently Chechnya, Croatia and Bosnia have terrified and alarmed many Americans. This violence, however, stems from the disintegration of old empires or local causes, and it is hoped that it will remain limited to certain geographical boundaries [4].

The war between Ecuador and Peru, the Greek-Turkish conflict, and Pakistan's claims against Kashmir are the most extreme possibility of a new, less restrained culture of war, which is emerging and possibly spreading to other parts of the globe. In the new culture, aggression and escalation of tension will go unpunished, to their fate. The opposite was true in the Cold War era, when each competitor belonged to some

patron power that controlled it and the victors returned their gains, while the losers often received help from any power that did not have an alliance with their opponent.

The use of violence and especially terrorism is an old phenomenon, which is repeated with tensions commensurate with social and historical-political events. The end of the twentieth century has seen a series of changes affecting almost the entire population of the earth [1]. Changes related to the increase in violence at the global level, violence manifested through scattered local wars (Afghanistan, people's republics of the former Soviet Union), through minority differences (the armed conflicts between Armenians and Azerbaijanis in Nagorno-Karabakh, the Kurdish question), through ongoing religious disagreements (even the IRA is included in this category), through border disputes (Turkey-Iraq, Israel-Lebanon-Syria, former Yugoslavia), through local conflicts (Zaire with Hutu and Tutsi tribes, Tamils with Sri Lanka). All of the above forms of violence use terrorism or forms of terrorism.

However, another method of escalating conflict by weakening the opposite side while in parallel heightening the morale of the side that's broadcasting this tactic, is the attack on a subjective feeling that one feels and shares about a particular nation with other people. This leads to people sharing the same feeling and wanting to be part of the group. People who share one national identity are not necessarily brought together by blood but by practicing the same culture, having the same language or traditions. Thus, an intentional intrusion and erosion of these ideas, has often been seen in most conflicts of nations who either share or shared neighbouring states [5].

The partition of Cyprus

In 1960, the Republic of Cyprus was established by the Zurich-London Agreements concluded between Greece, Turkey and Great Britain which provided for the creation of a single state, with its population (Greek Cypriots and Turkish Cypriots) residing scattered in it. These agreements led to a captive independence, with the demand that there should be no amendment to the Constitution and not allowing any section of the population to attempt the union of Cyprus with another state or the partition of the island. As a capstone, a "Treaty of Guarantees" was signed between Greece, Turkey and Great Britain, which undertook to maintain the independence of Cyprus. This Treaty was binding and was a non-revisable provision of the Constitution [6].

In 1963, however, intercommunal clashes followed, due to the proposals submitted by the then President of the Republic of Cyprus, Makarios, to the Turkish Cypriot side to amend the Constitution. The consequence was the withdrawal of Turkish Cypriots from state bodies and the confinement of a large number of Turkish Cypriot citizens in enclaves. On July 15, 1974, a coup d'état was organized by the military government of Athens, which overthrew the legitimate president of the Republic of Cyprus, Makarios, heralding the annexation of Cyprus to Greece. This immediately provoked a reaction from Turkey, which invoked the Treaty of Guarantee [7].

Turkey, with the pretense of protecting the Turkish minority that was living in Cyprus, invaded the island on July 20, 1974, after failing to secure a British understanding for joint intervention. Making a flexible interpretation of the Treaty of Guarantee, Turkey invaded Cyprus, claiming that it was "intervening" to restore the constitutional order of the Republic of Cyprus. However, independence had not been affected, nor had the constitutional order been affected by the coup d'état, because already in 1963/64 the Turkish Cypriots had withdrawn to enclaves. Turkey's real aspirations, of course, were the partition of Cyprus through the creation of two homogeneous and ethnically cleansed areas on the island [7].

On the same day that the first invasion took place (20/07/1974) the UN Security Council adopted Resolution 353, which called on all states to respect the sovereignty, independence and territorial integrity of Cyprus, calling for the withdrawal of all foreign troops from Cyprus. He deplored Turkey's military action and considered that in addition to an immediate ceasefire, the two communities should negotiate to restore peace on the island. However, the Security Council resolution did not characterize the events as an invasion, but focused on the aftermath, leaning in favor of taking the initiative to avert the crisis [7].

A few days after the Turkish invasion, on July 25, 1974, consultations began in Geneva to find a peaceful solution under the auspices of British Foreign Secretary John Callahan. The Greek Cypriot side, represented by Glafkos Clerides, demanded for the first time since 1963 the implementation of the Zurich-London Treaties and the Cyprus Constitution, something that until then it had categorically denied [7].

Turkey refused and put forward its long-standing demand for the geographical separation of the island. Then, after the collapse of the unitary state, the concept of federation as a principle for the solution of the Cyprus problem was formulated for the first time. This was followed by the second phase of the Geneva peace talks (8-14 August), following the first. While the negotiations were ongoing,

Turkey launched a second wave of invasion on August 14, 1974, reaching the current boundaries of the Occupied Territories [7].

From the point of view of Public International Law there was a military invasion that continued with the occupation and occupation of the northern part of the island by the Turkish armed forces. The concept of occupation is necessary because it will establish Turkey's international responsibility, so as not to take into account the Turkish Cypriot entity that under international law has no existence either after the invasion or after the proclamation of the "Turkish Republic of Northern Cyprus" [8].

Actions following the ceasefire in Cyprus

After the ceasefire in August 1974, many attempts were made to reunify the island, but they were not successful. The Republic of Cyprus raised the issue and internationalized it as an issue of invasion and occupation of their country, thus mobilizing the Security Council to issue a series of resolutions proclaiming the preservation of the integrity of the Republic of Cyprus. At the same time, in the logic of internationalization, the Republic of Cyprus turned against Turkey on issues related to human rights violations caused by the Turkish invasion, considering Cypriot citizens have been deported, have lost their homes and the land they thought as "home", thus losing the land that is considered Cypriot. Also, it has been established in the international community view that Cyprus is described as a victim of the Turkish invasion.

The entire international community declared the attempt to establish a state within the Republic of Cyprus as legally invalid and non-existent, calling for the perpetrator community to withdraw it. The United Nations Security Council, based on international law that unequivocally rejects separatist actions that disturb territorial integrity, in its resolutions (decisions) 541/1983 and 550/1984 directly condemned the declaration of the "TRNC" – being null and void – and any separatist activity, calling for its revocation. As a result, no other country than the Republic of Turkey recognises more than one entity in Cyprus other than the Republic of Cyprus [8].

All these facts underlie the legal issues of international law, which the European Court of Human Rights (ECtHR) – in the applications that we will develop below – has highlighted as a major consideration of the admissibility of appeals. The fact that the ECtHR considered that power in northern occupied Cyprus is exercised by the Republic of Cyprus and not by the "TRNC" demonstrates the alignment with international law in establishing Turkey's responsibility and in terms of the effective implementation of the ECHR for the victims of the invasion: the victims of the invasion were not only those confronted with the fact of Turkey's military action, but also all those who continue to suffer insults and deprivations as a result of the invasion, for which deprivation the Convention offers protection [8].

The landing of Turkish troops, which was completed in two phases, almost a month apart, resulted in the illegal occupation of 37% of the Republic of Cyprus. The invasion and subsequent occupation caused many problems for the indigenous population, as well as a host of human rights violations. The violations concern not only the existence of every human being, but also internationally guaranteed rights to property or ownership of land, private and family life.

The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, also known as the European Convention on Human Rights (ECHR), was adopted under the auspices of the Council of Europe in 1950 with the aim of protecting human rights and fundamental freedoms, which Member States are obliged to guarantee within their territory. On the basis of the Convention, the European Court of Human Rights was established in 1959, based in Strasbourg and in order to systematize the examination of appeals, both transnational and individual, concerning human rights against Member States under the ECHR, monitoring its correct application, while the Committee of Ministers ensures the faithful implementation and execution of its decisions [8].

Shaking the foundations of National Identity

This article deals with some of the main characteristics of identities (personal identity, national identity and citizenship). Identities are based on a retrospective narrative, which aims to exorcise historical and personal discontinuity. In particular, the construction of political identities (national identity and citizenship) was based on modernity in the harmonizing, hierarchical, world-wide theoretical scheme that concealed the contradictions of individual identities. National identities in particular have been in modernity, primarily political identities, and their formation is strongly marked by the Modern state and the violence it encompassed. National identities are political identities that appear to be cultural and thus offer an emotional depth to politics. National identity was directly linked to citizenship, which was historically shaped as a dynamic active presence in public affairs.

In political space, national identity is described as patriotism, where a person has a great love for the country and harbors positive emotions to its wellbeing. In extreme cases, national identity is expressed in terms of chauvinism, where one believes in a country's superiority and has absolute loyalty to a specific country or group of people. [5]

National identity has for long existed as a static idea but is increasingly becoming flexible. People are not fixated to their national identity but are ready to adopt new ideas if they promise more benefits and bring in more resources. Before, during and after the Cyprus invasion by Turkey, Turkic Cypriots have been made to believe that their national identity is protected by Turkey, and therefore any conflict will be the means that justifies the cause, which for Turkey was the partition of the island for political and strategic reasons, but for the Turkic Cypriots this meant the ownership of land, the ownership of shared ideologies and the living under the umbrella of similar culture.

However, personal identity is not a given like the identity of certain objects: identity with the self presupposes self-consciousness, i.e., reflective folding. In this sense, personal identity is defined as "the self as thoughtfully understood by the person in terms of personal biography" [9]. The concept of personal identity also includes the concept of identification, captivity to the image, which is a crucial stage in the development of the self. Lacan argued that the child suffers a form of imaginary captivity to an external image, either a real image or an image of another child. The apparent completeness of this image offers him a new control over the body. [10]

The concept of collective identity also includes the concept of recognition. When individuals recognize each other as similar, it means that they are overemphasizing one quality as dominant, making them participants in larger groups, but also that they are excluding or underestimating other qualities. Being recognized, that is, means seeing each other again with a second additional look. At the same time, they ignore, that is, overlook, that, or those characteristics, that make them different.

The concept of citizenship is placed, from the outset, in a normative sphere: The citizen must become more than an individual, assuming rights and obligations, which are fulfilling the conditions of a hypothetical or real social contract. This contractual dimension makes the ethics of citizenship both binding and tolerant. Citizenship is as much about full participation in a community as it is about tolerating the values of others communities [11].

This, of course, the implication of the citizenship contract refers to a mutual political and moral commitment. Hence the importance of nationalist ideology and the concept of the nation as a framework for the realization of this commitment [12]. For the nation supports this commitment on a second level, presenting it as a natural obligation arising from the supposed natural kinship of its members. This does not thus appear to be an abstract moral obligation to human beings, but as a certain sympathy towards the close, related and familiar.

In nationalism, community nostalgia takes over the direction of the present. The nation, according to Anderson, is an "imaginary political community." Community experienced imaginary rather than real "because the members of even the smallest nation will never know the other members of the community although they imagine them participating in it" [10]. The nationalist ideology compensates for the lack of possibility for personal contact by projecting a strong feeling: the nation is identified with the "Motherland", a contradictory but very dense synthesis, which implies both maternal intimacy-protection, but also paternal authority.

Legal cases and their effect

In the beginning, the judicial mechanism of the ECHR consisted, according to its original text, of two separate courts, the European Commission of Human Rights (ECHR, Commission) and the European Court of Human Rights (ECtHR). The NCHR was competent to hear both transnational and individual actions against States Parties for violation of contractual rights, provided, however, with particular regard to individual actions brought by affected individuals (natural persons, groups or non-governmental organizations), that a declaration of recognition of its competence had been submitted by the respondent State.

The case could then be referred to the ECtHR under certain conditions, provided that the respondent State had recognised the jurisdiction of the Court as mandatory under the former Article 46 para. 1 of the ECHR. The final result, however, was not the automatic annulment of the intrastate act complained of by the applicant, but only the finding of the violation of the Convention and possibly the award of monetary compensation as just satisfaction for it by the judgment of the ECtHR.

After 1990, the system was still two-stage: first an appeal was dealt with by the NCHR and then, according to the rules, the ECtHR. The Human Rights Committee continued to be a first filter, rejecting appeals that were procedurally inadmissible (e.g. domestic remedies had not been exhausted

or the six-month period within which the appeal must be made had elapsed). The citizen was not yet able to have direct access to the Court. It should refer the matter to the Commission on Human Rights for a substantive examination.

The Commission's report was then forwarded to the Committee of Ministers, which either supervised its execution by the parties or referred the case to the ECtHR if it deemed it needed further clarification. In fact, the parties themselves had the right to request that the case be heard by the Court (as was the case in the *Loizidou* case).

A dominant element after 1990 was Turkey's recognition of the jurisdiction of the ECtHR (and the NCHR after 1987) to examine individual appeals, which paved the way for the restoration of the assets lost due to the invasion of Greek Cypriot assets. Among other reasons that led to the recognition, it was evident that Turkey wished to avoid responsibility for human rights violations in Cyprus, as three reports had already been issued against Turkey by the European Commission of Human Rights, which found its responsibility for massive and systematic violations of a multitude of rights protected by the Convention. The system was also twofold: first an appeal was dealt with by the NCHR and then, according to the rules, the ECtHR.

The 90s were characterized by the influx of individual appeals before the NCHR and the ECtHR. Individual actions are divided into those seeking compensation for loss of right to property and those seeking compensation for non-pecuniary damage due to deprivation of access, use and enjoyment of property. While interstate appeals are broader, referring to violations not only related to the rights of Greek Cypriots but also to the issues of invasion, encroachment on territory and illegal occupation, individual appeals are more specific. They concern specific rights that are more affected. They take as their starting point the fact of the Turkish invasion in the northern part of the island, but concern requests to condemn Turkey for violations of the right of displaced Greek Cypriots to their property, private and family life.

It could be argued that precedence should be given to the examination of individual actions, given that *Loizidou v. Turkey* was preceded by the examination of the case in *Loizidou v. Turkey* [14]. It is the first application brought before the ECtHR, following a report by the Commission, which was a mandatory stage of examination before a case was brought before the Court and which was repealed by Protocol 11 [15]. It is true that the *Loizidou* case was preceded by a number of corresponding contents of individual appeals by Cypriots against Turkey.

However, until January 1987, the Republic of Turkey had not recognised the right of individual appeal to the European Commission and the European Court of Human Rights. Even when it recognised it, with a reservation it made (that the recognition of the right of individual appeal extended only to allegations relating to acts or omissions of public Turkish authorities that took place within Turkish territory to which the Constitution of the Republic of Turkey applies), it attempted to exclude the possibility of individual appeals being lodged against it by Greek Cypriots or even Turkish Cypriots.

In the case of *Chrysostomos-Papachrysostomou v. Turkey*, which was joined as to admissibility with *Loizidou*, the Commission considered that the abovementioned reservation of the Turkish Government regarding the recognition of the right of individual appeal was contrary to the object and purpose of the ECHR and therefore rejected it, thus paving the way for the lodging of individual appeals for the Cyprus problem [16]. Unfortunately, however, apart from this very positive aspect in the *Chrysostomos-Papachrysostomou* case, the opinion expressed by the Commission in its subsequent report contained particularly unfavourable positions on the Greek Cypriot side.

Occupied territories over time

The Cyprus problem is a classic case of an international problem of invasion and occupation of territory, involving a member state of the United Nations and the EU. It is also a case of continuous, flagrant and massive violation of basic human rights and freedoms by the invading side and violation of the objectives and principles of the UN Charter, as well as the most important international agreements in the field of human rights and basic freedoms. Furthermore, the invasion of Cyprus by Turkey is a perfect example of how a country and the country's leaders are using a social group's sense of ownership over the surrounding land this social group has been residing in, by manipulating the social group to think of a certain way while planning an invasion, but also by construing the content of treaties under an alchemy that would justify the political cause. Turkey's culpability has been confirmed by a series of rulings by the European Court of Human Rights, which ruled that Turkey exercises effective control over the territory of northern Cyprus and, consequently, "its responsibility cannot be limited only to the actions of its own soldiers or officials in northern Cyprus, but also arises from the actions of the local administration, which continues to exist due to Turkish military and other support". [17]

Now in 2023, with continued Turkish occupation of much of Cyprus and predicted deterioration of the situation, no international organisation now treats the Cyprus problem as a matter of "invasion and occupation" and "violation of human rights". On the contrary, even the European Court of Human Rights has recently issued a very unfavourable court ruling regarding the property and the way in which the rights of Greek Cypriot displaced persons are claimed and the European Union promotes, inter alia, direct trade initiatives with the Turkish Cypriot community and administration. This could be an indicator that if a country has the power to apply the national identity ideologies under the feeling of ownership over a specific area of land, and support this endeavor militarily, over time, the rest of the world will "accept" the change and pursue diplomatic and trade relationship with the occupied territory which most likely has de facto changed name and identity.

On the ground, the fait accompli continues. No refugees have returned home since 1974. Not an inch of territory has been restored to the Republic of Cyprus or the Greek Cypriot community and no international initiative has been taken to reverse the ongoing Turkish occupation of much of Cyprus. Nevertheless, the ECtHR judgments significantly strengthened the position of the Republic of Cyprus in the international community and in the European regional order, underlining Turkey's international responsibility. The fact that 38 years after the invasion and almost half a century after the separation of the two communities, the Republic of Cyprus remains the only recognized state on the island, is practical proof of the positive role that international institutions have played in the Cyprus problem, which was sealed with the accession of Cyprus to the European Union in 2004.

Human rights activists argue that cases where states are not recognized lead to the emergence of stateless individuals who do not have adequate protection. For example, in 2014-2015, the AI-Ukrainian Public Partnership "Initiative for the Elimination of Statelessness in Ukraine", with the financial support of the Odessa Regional Organization, al-Ukrainian NGO "The Voters Committee of Ukraine" and the European Union, identified significant stateless problems in Ukraine with the example of individual practical areas.

As of June 30, 2013, approximately 6.5 thousand stateless individuals have obtained permanent or temporary residence permits in Ukraine, according to data from the Ukraine State Immigration Service. At the same time, the UNHCR estimates that there were more than 33,000 stateless or unspecified citizens in Ukraine at the end of 2013. The study found that such individuals include immigrants to Ukraine with records of unrecognized states (e.g., The Prednistrian Moldovan Republic) [18].

That is, "the analysis has allowed it to conclude that Ukraine, for its part, does not recognize the documents (passports, birth certificates, etc.). The area was issued by the actual authorities of the Prednestrovian Moldavian Republic (PMR), considering the area to be an integral part of the Republic of Moldova. Thus, individuals who were born in the territory of PMR and have separate records issued by the PMR are, in fact, stateless individuals. At the same time, in most cases, such individuals have the right to obtain citizenship in the Republic of Moldova (it should be noted that the practice of obtaining citizenship of a recognized state, Moldova or the Russian Federation is widespread among PMR residents) [18].

Similarly, a situation arises where a person is forced to acquire citizenship of a recognized state or becomes a stateless person. In fact, even though some countries recognize the records of unidentified entities related to the daily lives of people (i.e., passports), it is a question of the need to identify a person. Citizenship has no place as a political and legal relationship between an individual and a state (which is a guarantee of personal protection from the state). For example, a person cannot rely on consular protection. The current practice of international relations shows that the protection of human rights can be used as a justification for violating international law (specifically, with respect to identification issues).

For example, on 18 February 2017, the order of the President of the Russian Federation was officially announced that "the documents and registration marks of vehicles given to the citizens of Ukraine and to stateless persons living permanently in the areas of certain districts of The Donetsk and Luhansk regions of Ukraine have been recognized in the Russian Federation" [10]. The stated (but not true) purpose of this Act is the protection of human rights and freedoms. Given the existence of different interpretations of this order and its legal implications, an international legal analysis of the matter is necessary in the context of the Russian Federation's invasion of Ukraine.

The International Court of Justice has carved out an important position in its advisory opinions (Namibia case). This was specified: "In general, non-recognition of the territory of South Africa should not deprive the people of Namibia of any advantages derived from international cooperation. In particular, although the official actions performed by the Government of South Africa on behalf of or in connection with Namibia after the completion of the mandate are illegal and invalid, this invalidity cannot be extended to those acts,

for example, the registration of births, deaths and marriages, the consequences of which can only be ignored in order to harm the inhabitants of the province" [19].

This situation has many differences with the Ukrainian case, but it shows the general tendency of modern international law, which is reflected in the institution of recognition: the need to protect human rights prevails over any other factor. That's why identifying certain documents required by residents of a particular area does not imply state or government accreditation and, as a rule, is not considered an internationally erroneous act.

However, the order of the President of the Russian Federation of 18 February 2017 has an entirely different legal nature, as it is not about abstract unrecognized entities, but about the occupied territories. Ukraine's loss of control over these areas has been caused by the Russian invasion, which, among other things, has led to widespread human rights violations. That is why this order cannot be considered to be aimed at protecting human rights, but it is an integral part of the invasion and violation of Ukraine's sovereignty. At the same time, "the terms of the order issued by the relevant authorities (institutions) operating in the territories are vague (in relation to the relevant documents) and give Ukraine the opportunity to talk about another proof that Russia has established an occupied regime in some districts of Donetsk and Luhansk regions (i.e., to declare that the aforementioned authorities are Russian industrial entities). Similarly, it can be concluded that the Russian Federation has recognized its own invasion and not the so-called "People's Republics".

Some examples of actions by recognized countries do not support the position that the new entity cannot reduce the level of human rights protection that existed in the territory. For example, the case became familiar on December 12, 1969, when Greece condemned the European Convention on Human Rights. The condemnation was to come into effect on 13 June 1970. On November 18, 1974, Greece again became part of the convention. That is, the state, at its discretion, can change the way it protects human rights in its territory (specifically restricting it), unless it conflicts with its *erga omnes* obligations.

Conclusions

It has been emphasized throughout the article's covered areas that reducing the level of protection of human rights in a region is not an obvious requirement for entities that are not recognized under contemporary international law (the requirement is only to respect human rights in general and in accordance with traditional standards), but that it gradually corrodes the link between the affected social group and their sense of national identity. Thus, it can be concluded that the existence of unrecognized entities has a clear impact through physical or mental aggressiveness on the effectiveness of national identity beliefs and ultimately on the human rights protection and that the above issues should be taken into account when developing a universal codification of accreditation.

All international laws today have a humane outlook, and factors more or less related to human rights should seek a better grounded and coherent solution. Hence, it can be concluded that it would be appropriate to declare the inability to reduce the level of protection of human rights in the relevant area as a condition of recognition in the universal codification of matters of recognition, however, the obstacles that have been set in the way or restoring the level of human rights that international laws expect are no less than a social group's increased sense of ownership over the occupied land and the enhanced national identity containing newly added pieces of owning the newly occupied land.

To clarify, a person living in the affected by geopolitical changes area should not be held hostage to these geopolitical changes, but historical events have demonstrated that impacting the residents of a targeted area can induce an heightened sense of ownership over that area. Moreover, state status can only be obtained in the 21st century if a particular new entity is able to guarantee a sufficient level of human rights protection. One particular problem is the attempt by some countries to use human rights protection to justify their internationally wrong actions, which is unacceptable.

Бібліографічний список/ References:

1. Liouisis, N., Dalis, S. (1999), *International relations in the post-Cold War era, from geopolitics to geoeconomics and the challenges of the 21st century*, Papazisis Publications, Athens, 1999
2. Kouloumbis, T., Wolfe, J. (1981) *Introduction to International Relations, Power and Justice*, Papazisis Publications, 1981, pp. 127- 128
3. Kissinger, H. (2002). *USA, Empire or Leading Power? For a diplomacy of the 21st century*, Livanis Publications, Athens 2002, p. 15, p. 251
4. McMahon R.J., (2021). *The Cold War: A Very Short Introduction*. 2nd Edn. Oxford University Press, pp. 1-5, pp. 14-15
5. Huntington, S.P. (2014). *Who are we?: The challenges to America's national identity*. Simon and Schuster, 2014. p. 32

6. James, A. (1998), "The Making of the Cyprus Settlement, 1958–1960," The Cyprus Review
7. Polyviou, P. (2010), The Diplomacy of Invasion, The Geneva Conference on Cyprus in August 1974, Athens, Kastaniotis Publications.
8. Loucaides, L. G., (2011). "Is the European Court of Human Rights Still a Principled Court of Human Rights After the Demopoulos Case?", Leiden Journal of International Law, 24 (2011), pp. 435–465
9. Giddens, A. (1991). Modernity and Self Identity. California: Stanford University Press, p. 53
10. Lacan, J. (2006), The Mirror Stage as Formative of the Function of the I as Revealed in Psychoanalytic Experience. pp. 97-100
11. Bloom, W. (1990). Personal Identity, National Identity and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 75-83
12. Miller, D. (1988). The Ethical Significance of Nationality. Ethics v. 98.
13. Anderson, B. (1991). Imagined communities, Reflection on the Origin and Spread of Nationalism. London: Verso Anderson, pp. 5,6,7
14. European Court of Human Rights. (1995). Case of Loizidou v. Turkey (Preliminary Objections). <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57920%22%7D>
15. Council of Europe. (1994). Protocol No. 11. To the Convention For the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Restructuring the Control Machinery Established Thereby. https://www.echr.coe.int/documents/library_collection_p11_ets155e_eng.pdf
16. European Commission of Human Rights. (1993). Chrysostomos and Papachrysostomou v. Turkey. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-45670&filename=CHRYSOSTOMOS%20AND%20PAPACHRYSOSTOMOU%20v.%20TURKEY.pdf&logEvent=False>
17. European Court of Human Rights. (2001). Case of Cyprus v. Turkey. <https://hudoc.echr.coe.int/Eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59454%22%7D>
18. Khmeleva, I., (2019). Protection of human rights in the territories of unrecognized geopolitical entities: international law analysis. International law and International Relations. European Political and Law Discourse, 2019, 6(2), p. 8
19. Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970) [1971]. ICJ. <https://www.icj-cij.org/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf>

Натаналідіс С. М. Почуття власності та нещодавно окуповані території

Ця наукова стаття заглиблюється в складну динаміку, що оточує поняття "почуття власності" в контексті нещодавно окупованих територій в галузі політичних наук. Оскільки глобальний ландшафт продовжує зазнавати територіальних змін, це дослідження має на меті розкрити психологічні, соціальні та політичні виміри, які лежать в основі розвитку та впливу почуття власності серед різних груп зацікавлених сторін.

Дослідження використовує міждисциплінарний підхід, інтегруючи знання з психології, соціології та політичної теорії для всебічного вивчення факторів, що впливають на формування почуття причетності у населення, яке постраждало від територіальних перетворень. На основі тематичних досліджень історичних та сучасних геополітичних подій у статті проаналізовано роль ідентичності, історичних наративів та міжнародних відносин у формуванні сприйняття окремими особами та громадами своєї приналежності до новопридбаних територій.

Крім того, у статті досліджується вплив підвищеного почуття власності на процеси державотворення, структури управління та стратегії розв'язання конфліктів після територіальних змін. Синтезуючи теоретичні засади та емпіричні дані, дослідження сприяє глибшому розумінню складної взаємодії між людською психологією, суспільною динамікою та політичними результатами в контексті територіальних придбань.

Висновки цього дослідження мають важливе значення для політиків, науковців та практиків, які займаються вирішенням проблем, пов'язаних з нещодавно окупованими територіями. Висвітлюючи багатогранну природу почуття власності, ця стаття має на меті сприяти більш усвідомленому і нюансованому підходу до управління та вирішення конфліктів, що виникають внаслідок територіальних змін, і, зрештою, зробити внесок у ширший дискурс про стабільність і мир у міжнародних відносинах.

Мета дослідження: Надати розгорнуту доповідь на тему постраждалих від конфліктів людей, чиє почуття власності та основи приналежності піддаються сумніву; запропонувати, обґрунтувати та ввести поняття кореляції між національною ідентичністю та територіями спірних географічних утворень до, під час та після виникнення геополітичного конфлікту.

Методи: За допомогою акцентування уваги на складних історичних подіях, які описують існування спірних географічних утворень, в яких суттєвий захист прав людини перебуває під загрозою через прагнення зруйнувати основи національної ідентичності постраждалих соціальних груп і створити основи національної ідентичності для соціальної групи, яка буде створена в цьому географічному утворенні, часто складаючи соціальну групу-загарбника.

Результати і висновки: Продемонструвати, що глобальні інституції, які виконують функції, що стосуються невизнаних утворень, мало впливають на підтримку постраждалої соціальної групи, коли соціальна група-загарбник може не дотримуватися політики, яку вона не підтримує, що призводить до збільшення кількості осіб без громадянства, які страждають від того, від чого вони повинні страждати. Було зроблено висновок, що статус географічно спірних територій можна вважати стабільним, коли захист прав людини гарантується, а почуття власності соціальної групи не заперечується ні залученими суб'єктами, ні третіми сторонами.

Ключові слова: міжнародне право, почуття власності, кіпрське питання, національна ідентичність, російсько-українські суперечки

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.21

УДК 327:502/504

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2229-0419>

Дубель М. В., Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ НА ДОСЯГНЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ АСПЕКТІВ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена визначенню особливостей впливу діджиталізації на досягнення суспільно-політичних аспектів глобального сталого розвитку.

У статті розглядається розвиток теорії сталого розвитку від її генези у 1970-их роках попереднього століття до визначених у 2015 році сімнадцяти цілей сталого розвитку. Серед цілей, яким приділяється найбільша увага у дослідженні, можна назвати «Подолання бідності в усіх її проявах», «Забезпечення здорового образу життя», «Якісна освіта», «Гендерна рівність», «Скорочення нерівності», «Сталий розвиток міст та громад», «Мир, справедливість та сильні інститути», «Партнерство заради сталого розвитку».

Визначено, що перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму розвитку сучасного суспільства відбувалося в умовах поступового розвитку діджиталізації. У свою чергу, розвиток діджиталізації певним чином впливає на досягнення цілей сталого розвитку. Діджиталізація в цих умовах набула міцного фундаменту для свого розвитку. Пропозиція цифрового контенту передбачає вирішення цілей сталого розвитку та задоволення користувачів в інтелектуальному продукті, що формує новий світогляд, заснований на принципах розумного споживання, певних обмежень, пошуку шляху гармонізації взаємостосунків між суспільством та навколишнім природним середовищем.

Вплив діджиталізації на досягнення цілей сталого розвитку повинен проявлятися у зміні світогляду населення найменш розвинених країн світу. Цей вплив повинен відбуватися у різних напрямках. Перш за все, необхідно вирішити проблему зростання освітнього рівня розвитку населення країн, що розвиваються. Зв'язок між зростанням чисельності населення та рівнем освіти прямий. Вищому рівню освіти відповідає нижчий коефіцієнт народжуваності. Отже, освіта допоможе населенню країн, що розвиваються, змінити пріоритети свого життя та більш розважливо ставитися до процесу створення сім'ї та продовження роду.

Ключові слова: діджиталізація, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, інформаційна технологія, глобалізація

Постановка проблеми. Перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму розвитку суспільства в майбутньому стало однією з найпомітніших подій останніх десятиліть. Поява концепції сталого розвитку була обумовлена низкою причин, серед яких не останнє місце займає процес споживання товарів та послуг. Споживацька система розбудови суспільства розвинених країн того часу була спрямована на споживання якомога більшого обсягу товарів та послуг. Головним лозунгом у розвинених країнах того часу стало «Споживай більше». Навіть у соціалістичних країнах другої половини ХХ століття зростання споживання товарів довгострокового призначення сприймалося як одна з ознак економічного зростання та підвищення якості життя населення.

Одним з показників розвитку країни чи регіону було зростання показників використання виробничих ресурсів. Випереджальні темпи зростання виробництва засобів виробництва призвели до появи підприємств-гігантів у найбільш розвинених країнах світу. Використання матеріальних ресурсів світовою економічною системою у другій половині ХХ століття досягло таких темпів, що стало питанням можливості планети в майбутньому задовольнити потреби суспільства у мінеральних ресурсах, водних ресурсах, продовольстві, навіть в атмосферному повітрі. Зростання ціни ресурсів у зв'язку зі скороченням їх запасів призвело до зростання вартості виробництва товарів. Тому проблема оптимізації виробничих процесів стала одним з головних питань розвитку науки і технології другої половини ХХ століття.

Вплив діджиталізації на досягнення Цілей сталого розвитку проявляється у різних напрямках. Діджиталізація може сприяти вирішенню такої цілі сталого розвитку, як подолання бідності через комплексний характер впливу. Розвиток мережі розповсюдження інформації обов'язково призведе до підвищення рівня освіти та культури населення найбідніших країн. Підвищення рівня освіти призведе до зростання доходів населення, зробить ринки найбідніших країн більш цікавими для інвесторів, сприятиме підвищенню кваліфікації робочої сили в країнах, що розвиваються.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сталого розвитку розпочалися з діячів «Римського кола» серед яких слід відзначити Дж. Форестера, Д. Медоуза, Е. Пестеля, М. Месаровича та інших вчених, що переймалися долею нашої планети у 70-их роках попереднього століття. З часом проблематика поширювалася і стала охоплювати все більш широкі кола дослідників. Серед вітчизняних вчених-сучасників можна відзначити О. Яценко, Ю. Завадську, О. Христенко, Т. Мусієць, О. Аксьонову, О. Іващенко, Н. Резнікову. Проте, вплив інноваційного процесу діджиталізації досі можна вважати достатньо актуальним через мінливість новітніх технологій.

Мета статті – визначити особливості впливу діджиталізації на досягнення політичних аспектів глобального сталого розвитку.

Вклад основного матеріалу. Значний вплив на появу концепції сталого розвитку мали роботи «Римського Клубу» [1]. Використання обчислювальної техніки для побудови моделей розвитку виробництва в умовах обмежених природних ресурсів та зростання чисельності населення дали приголомшливі результати. Головним досягненням фахівців Римського Клубу стало привертання уваги світового співтовариства до проблеми вичерпання ресурсів за умови їх екологічно ненормованого споживання. Вперше світове суспільство зіткнулося з розрахунками кінця світу через вичерпання ресурсів. Відповідна реакція світової економічної системи у вигляді енергетичної кризи 70-х років ХХ століття певним чином поставила крапку на подальшому ненормованому споживанні ресурсів та розвитку техногенного способу суспільного виробництва.

Протягом наступних років відбувалася значна кількість досліджень з метою вдосконалення моделі розвитку світового господарства в умовах обмежених ресурсів. Будувалися нові прогнози. Змінювалася кількість років, на котрі буде доступним той або інший ресурс. Таких таблиць з розрахунками ступеня забезпечення світового суспільства різноманітними корисними копалинами існує безліч, з кожним роком з'являються нові. Але головна ідея засновників Римського Клубу донині жива. Ресурси обмежені, а потреби - ні. Зростання чисельності населення тільки скорочують термін, на який вистачить природних ресурсів. Зростає не тільки кількість населення. Відбуваються процеси зростання попиту на товари та послуги. Тому, згідно з розрахунками динаміки світового розвитку фахівцями Римського Клубу, одним з головних завдань світового співтовариства у майбутньому є контроль чисельності населення світу [2].

Незважаючи на величезний вклад в розробку концепції сталого розвитку, роботи Римського Клубу лише позначили проблему, але не показали шляхів її вирішення. Головним досягненням роботи організації можна вважати розуміння світовим співтовариством терміну «обмеження». Ці обмеження набули конкретних форм в усіх сферах суспільного життя. Розвиток системи раціонального природокористування став нормою будь-якого цивілізованого суспільства.

На відміну від «Римського Клубу», Міжнародний комітет з навколишнього середовища та розвитку запропонував не тільки одне з найбільш розповсюджених визначень сталого розвитку, але й запропонував конкретні кроки з його досягнення. За визначенням цієї організації у роботі «Наше спільне майбутнє», сталий розвиток – це такий тип соціально-економічного розвитку, який дозволяє задовольнити потреби існуючого покоління без загрози для майбутніх поколінь у задоволенні своїх інтересів. Таким чином, головним виступає пріоритет рівності поколінь.

Головними умовами сталого розвитку виступають наступні:

- 1) пріоритетність якісних показників перед кількісними;
- 2) збереження культурного та біологічного різноманіття;
- 3) узгодження природокористування з особливостями еволюції екосистем.

Виокремлюються шість головних аспектів сталого розвитку: економічний, соціальний, політико-правовий, міжнародний, екологічний, інформаційний. Дуже примітивно вважати, що сталий розвиток – це тільки охорона природи. Насамперед, сталий розвиток передбачає зміну світогляду суспільства на засади свого існування, у тому числі на взаємини з навколишнім середовищем та взаємини між людьми.

Цілі сталого розвитку були сформовані у ході роботи Генеральної Асамблеї ООН, що відбувалася у Нью-Йорку у вересні 2015 року. Результатом роботи Саміту ООН зі сталого розвитку стало прийняття Підсумкового документу під назвою «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». У Підсумковому документі виокремлено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань [3].

Цілі сталого розвитку:

1. Подолання бідності в усіх її проявах.
2. Подолання голоду, забезпечення сталого розвитку сільського господарства, забезпечення продовольчої безпеки.
3. Забезпечення здорового образу життя.
4. Якісна освіта.
5. Гендерна рівність.
6. Чиста вода та належні санітарні умови.
7. Доступна та чиста енергія.
8. Гідна праця та економічне зростання.
9. Промисловість, інновації та інфраструктура.
10. Скорочення нерівності.
11. Сталий розвиток міст та громад.
12. Відповідальне споживання та виробництво.
13. Пом'якшення наслідків зміни клімату.
14. Збереження морських ресурсів.
15. Захист та відновлення екосистем суші.
16. Мир, справедливість та сильні інститути.
17. Партнерство заради сталого розвитку.

Хоча всі цілі слід розглядати комплексно, шляхом міждисциплінарного підходу, проте основний акцент у дослідженні приділимо дослідженню тих, що мають більш виражений суспільно-політичний характер.

У якості прикладу впливу діджиталізації на суспільство може бути будь-яка країна з числа нових індустріальних. Розвиток виробництва та застосування інформаційно-комунікаційних технологій призвів до підвищення доходів населення, підвищення якості життя, що, в свою чергу, призвело до ще більш стрімкого зростання темпів технологій діджиталізації. Виникає свого роду замкнене коло – інформація породжує знання. Знання перетворюється в кваліфікацію, яка збільшує дохід. Все більша частка доходу йде на задоволення інтелектуальних потреб, що призводить до зростання якості життя. Задля підтримки високої якості життя суспільство потребує ще більше інформації. Таким чином виникає потреба у нових знаннях.

Якісна освіта передбачає можливість отримати освітні послуги протягом усього життя. В даному сенсі вплив діджиталізації на досягнення Цілей сталого розвитку полягає у наданні можливості отримання якомога простішого доступу до потрібної інформації. Дистанційні форми навчання здобувають все більше розповсюдження та визнання у світі. Діджиталізація пропонує все більш різноманітний вибір освітніх послуг. Кількість вебінарів за останні роки зростала.

Однією з переваг надання освітніх послуг за допомогою діджиталізації є врахування гендерної рівності та розширення прав жінок щодо отримання освіти. Взагалі, вплив діджиталізації на досягнення такої цілі сталого розвитку, як гендерна рівність, має вирішальне значення. У світі, де всі сфери життя пронизані потоками інформації, діджиталізація торкнулася всіх сторін життя, статеві ознаки не може грати вирішального значення.

Гідна праця та економічне зростання – наступна ціль сталого розвитку. Перехід до постіндустріальної стадії соціально-економічного розвитку зробив інформацію головним фактором виробництва. Економічне зростання у сучасному розумінні не повинно асоціюватися зі збільшенням кількісних показників. Вплив діджиталізації на досягнення Цілей сталого розвитку відбувається через деіндустріалізацію світового господарства. Формування потреби у задоволенні інтелектуальних потреб, забезпечення якості життя, сприятливого навколишнього середовища замість придбання додаткових матеріальних благ призвели до скорочення матеріального виробництва у найбільш розвинених країнах. Ця ідеологія за допомогою діджиталізації та інформаційно-комунікаційних технологій має все більше розповсюдження у всьому світі.

Економічно розвинені країни вже наприкінці ХХ століття перейшли до стадії постіндустріального розвитку. Головною ознакою постіндустріальної стадії соціально-економічного розвитку є пріоритет якісних показників рівня життя над кількісними. Крім того, у постіндустріальному суспільстві змінюється роль людини, котра стає не лише фактором виробництва, а головною метою існування суспільства. Забезпечення високої якості життя стає головною метою існування постіндустріального суспільства. А це неможливо без забезпечення гідних умов існування, задовільного навколишнього середовища, задоволення базових потреб та потреб у розвитку. Саме на останньому потрібно зупинитися, оскільки постіндустріальне суспільство – це суспільство індивідуумів, кожен з яких має можливість максимально розкрити свій потенціал. Відомо, що задоволення потреби у саморозвитку є вершиною піраміди потреб [4].

Звісно, розкриття індивідуальності відбувається через саморозвиток. Діджиталізація частково приймає участь у цьому процесі через запропонування клієнту можливості всебічного розвитку.

Крім того, діджиталізація значною мірою впливає на досягнення Цілей сталого розвитку через пропаганду переваг образу життя у постіндустріальних країнах. Ця інформація сприймається в розвинених країнах як певний виклик. Особливо ефективно в сенсі пропаганди образу життя у постіндустріальному суспільстві діджиталізація працює серед молоді. Це й не дивно, адже саме молоде покоління є найбільшими користувачами Інтернет мережі. З цієї точки зору, важливим драйвером підвищення ролі діджиталізації у процесі досягнення Цілей сталого розвитку є поширення можливостей мережі Інтернет.

Дев'ятьма цілей сталого розвитку пов'язана з розвитком виробництва, розбудовою інфраструктури та запровадженням інновацій. Результатами техногенного типу розвитку стало значне скорочення запасів мінеральних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища відходами промислових підприємств, забруднення поверхневих та ґрунтових вод – джерел водопостачання населення, промисловості, сільського господарства. Накопичення відходів діяльності промислових гігантів можна порівняти з результатами діяльності геологічних процесів. Знищення лісових масивів набуло катастрофічних темпів. Все більше видів живих істот втратили природні ареали існування та були поставлені на грань знищення. В найбільш заселених територіях планети природні екосистеми частково були знищені та змінені на природно-антропогенні.

Вплив діджиталізації на поведінку користувачів частково проявився через формування відповідного ставлення до стану навколишнього середовища. Інформація про вплив суспільства на зміну навколишнього середовища розповсюджувалась завдяки засобам масової інформації та інформаційно-комунікаційних технологій. Небайдужі члени суспільства створювали громадські організації з охорони природи, прав споживачів, захисту свободи тощо. Значною мірою цьому сприяв розвиток техніки та технологій. Процес діджиталізації в умовах глобалізації світової економічної системи вивів на новий рівень можливість людини сприймати інформацію та її розповсюджувати. Згодом з'явився термін «інформаційне суспільство». Головним фактором виробництва стає інформація. Дослідження темпів зростання капіталізації підприємств у різних галузях господарства доводить справедливність висловлювання «Хто володіє інформацією, той володіє світом».

У взаємозв'язку процесів глобалізації світової економіки та діджиталізації усіх сфер життя виникає образ суспільства майбутнього. Однією з ознак суспільства майбутнього є вирівнювання рівню соціально-економічного розвитку між країнами та регіонами, що виступає наступною ціллю сталого розвитку. Проблема нерівності є однією з найгостріших та суперечливих у сучасному світі. Перш за все, потрібно зупинитися на аналізі причин нерівності. Наявність корисних копалин або значної чисельності робочої сили, сприятливі кліматичні умови та інші чинники економічного зростання вже давно не грають вирішальну роль у формуванні економічного потенціалу сучасної територіальної соціально-економічної системи. Головним фактором розвитку стає інформація та спроможність використовувати її задля процвітання суспільства. Мабуть, в цьому є загроза для країн, що розвиваються. Перш за все, найменш розвиненим країнам потрібно навчитися вдало користуватися інформацією, технологіями, що їм можуть бути запропоновані, досвідом розвинених країн.

Вплив діджиталізації на процес вирівнювання соціально-економічного розвитку між країнами та регіонами, як цілі сталого розвитку, має полягати в наданні інформації щодо необхідних кроків на шляху подолання проблем розвитку, досягнення соціальної справедливості, рівності та процвітання. Досвід найбільш розвинених країн світу формує певну модель побудови суспільства, котру можна використовувати країнам, що розвиваються. Безперечно, потрібно враховувати

регіональні, національні, культурні та інші особливості розвитку окремих територіальних соціально-економічних систем різного рівню.

Саме цей підхід дозволить досягти наступної цілі сталого розвитку – сталого розвитку міст та громад. Суспільство все далі відокремлюється від природнього середовища. З'явилися нові типи ландшафтів. Місце природних екосистем займають промислові, селитебні, агропромислові ландшафти. Існування у новому середовищі висувало нові потреби, що були обумовлені намаганням людини задовольняти свої потреби. Найбільші міста стали центрами розвитку науки, культури, мистецтва. З'явилася нова концепція розвитку і розміщення продуктивних сил – «полюси зростання». Великі міста пов'язані між собою певними висями розвитку. Саме великі міста стали виконувати цю функцію точок зростання, звідки розповсюдженню інформації, товарів, послуг [5].

Безперечно, діджиталізація найбільш поширена саме у великих містах, оскільки для цього сформувалися найбільш придатні умови: значна чисельність населення, розвинена інфраструктура, зокрема, мережа Інтернет, високий рівень доходу населення, наявність вільного часу у мешканців, значна соціальна активність населення, потреба у розвитку тощо.

Розвиток місцевого самоврядування також є ціллю сталого розвитку. Перш за все, це пов'язано зі специфікою побудови місцевих органів влади. Людині притаманно дбайливе відношення до свого оточення. На цій закономірності відбуваються принципи місцевого самоврядування. Врахування потреб членів громад виступає головним критерієм роботи та управління місцевими органами влади [6].

Наступною ціллю сталого розвитку є відповідальне споживання та виробництво. Це дуже важлива складова концепції сталого розвитку, яка базується на принципі пріоритетності якісних показників над кількісними. Вплив діджиталізації на досягнення цієї цілі сталого розвитку повинен відбуватися через формування відповідного ставлення до потреб у суспільстві. Споживачі повинні розуміти негативні наслідки техногенного способу виробництва та надмірного споживання благ. Розумне споживання повинно забезпечити задоволення потреб без зайвого навантаження на навколишнє середовище. Замість лозунгу «споживайте більше» повинно бути гасло «споживайте розумно».

Мешканці розвинених країн у найбільшій мірі наблизилися до сприйняття цього принципу споживання. Замість споживання надмірної кількості матеріальних благ вони віддають перевагу задоволенню інтелектуальному. Звідси найбільші темпи розвитку діджиталізації. Тобто, існує зворотній зв'язок. Діджиталізація формує уявлення про сталий розвиток та пріоритетність якісних показників над кількісними, таким чином сприяє сталому розвитку, а запровадження принципів сталого розвитку призводить до зростання обсягів показників діджиталізації.

Відповідно до зміни поведінки споживачів змінюється і структура виробництва. Замість виробництва матеріальних благ зростає частка виробництва інтелектуального продукту. І в цьому також проявляється вплив діджиталізації на досягнення цілей сталого розвитку.

Наступна ціль сталого розвитку пов'язана з розбудовою відкритого та мирного суспільства, заснованого на пануванні сильних інститутів та широкому доступі населення до усіх гілок влади. Доступність влади є ознакою демократії. Тому не дивно, що розвиток діджиталізації буде мати самий позитивний наслідок на досягнення цієї цілі сталого розвитку. Створення цифрового контенту та його розповсюдження не має кордонів та має демократичне спрямування.

Наступною ціллю сталого розвитку є партнерство заради сталого розвитку. Глобалізація світової економічної системи та розвиток науки і технологій зробили сучасний світ дуже залежною системою. Розуміння взаємної залежності та єдиної подальшої долі у глобальному сенсі існування робить майбутнє усіх країн спільним. Концепція сталого розвитку базується на обов'язковості мирного співіснування країн з різними типами укладу, різним рівнем соціально-економічного розвитку та різними системами влади. Партнерство заради миру та майбутнього є головним гаслом сталого розвитку. Діджиталізація в сучасному глобальному світі призвела до уніфікації багатьох аспектів життєдіяльності. Стираються відмінності у поглядах більшості країн та регіонів світу на головні питання подальшого розвитку. Багато в чому, це обумовлено впливом діджиталізації, яка не знає кордонів та надає усім рівні можливості. Цифровий контент, інформація, послуги однакові для усіх користувачів в усьому світі. Отже, діджиталізація сприяє розвитку демократії та партнерству в усьому світі [7].

Висновки. Таким чином, перетворення концепції сталого розвитку в головну парадигму розвитку сучасного суспільства відбувалося в умовах поступового розвитку діджиталізації. У свою чергу, розвиток діджиталізації певним чином впливають на досягнення цілей сталого розвитку.

Діджиталізація в цих умовах набула міцного фундаменту для свого розвитку. Пропозиція цифрового контенту передбачає вирішення цілей сталого розвитку та задоволення користувачів в інтелектуальному продукті, що формує новий світогляд, заснований на принципах розумного споживання, певних обмежень, пошуку шляху гармонізації взаємостосунків між суспільством та навколишнім природним середовищем.

Вплив діджиталізації на досягнення цілей сталого розвитку повинен проявлятися у зміні світогляду населення найменш розвинених країн світу. Цей вплив повинен відбуватися у різних напрямках. Перш за все, необхідно вирішити проблему зростання освітнього рівня розвитку населення країн, що розвиваються. Зв'язок між зростанням чисельності населення та рівнем освіти прямий. Вищому рівню освіти відповідає нижчий коефіцієнт народжуваності. Отже, освіта допоможе населенню країн, що розвиваються, змінити пріоритети свого життя та більш розважливо ставитися до процесу створення сім'ї та продовження роду.

Бібліографічний список:

1. Meadows, D.H.; Meadows, D.L.; Randers, J.; Behrens, W.W. *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*; Universe Books: New York, NY, USA, 1972.
2. Forrester, J.W. *World Dynamics*; Wright-Allen Press: Cambridge, MA, USA, 1971.
3. What are the Sustainable Development Goals? URL: <https://www.undp.org/ukraine/sustainable-development-goals>.
4. Maslow A. H. *Motivation and Personality*. N. Y.: Harpaer and Row, 1954
5. Yatsenko O., Zavadska Yu., Khrystenko O., Musiiets T., Aksyonova O. Innovative transformations of the agricultural complex in the context of global challenges of sustainable development. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2021. Т. 5. №. 40. 216-224.
6. Lasuén J. R. Urbanisation and development—the temporal interaction between geographical and sectoral clusters. *Urban studies*. 1973. Т. 10. №. 2. P. 163-188..
7. Дубель М. В. *Трансформація бізнес-процесу дистрибуції під впливом глобальної діджиталізації*: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні відносини» за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2022. 250 с

References:

1. Meadows, D.H.; Meadows, D.L.; Randers, J.; Behrens, W.W. (1972) *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*; Universe Books: New York, NY, USA.
2. Forrester, J.W. (1971) *World Dynamics*; Wright-Allen Press: Cambridge, MA, USA.
3. What are the Sustainable Development Goals? URL: <https://www.undp.org/ukraine/sustainable-development-goals>.
4. Maslow A. H.(1954) *Motivation and Personality*. N. Y.: Harpaer and Row/
5. Yatsenko O., Zavadska Yu., Khrystenko O., Musiiets T., Aksyonova O. (2021) Innovative transformations of the agricultural complex in the context of global challenges of sustainable development. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 5(40), 216-224
6. Lasuén J. R. (1973) Urbanisation and development—the temporal interaction between geographical and sectoral clusters. *Urban studies*. 10(2), 163-188..
7. Dubel, M.V. (2022) *Transformatsiya biznes-protsesu dystributsiyi pid vplyvom hlobal'noyi didzhytalizatsiyi* [Transformation of the distribution business process under the influence of global digitalization]: Thesis for a PhD Degree by Field of study 29 "International Relations" by Program Subject Area 292 "International Economic Relations". Vasyly' Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 250 p.

Dubel M. V. Impact of digitalization on achieving socio-political aspects of global sustainable development

The article is devoted to determining the features of the impact of digitalization on the achievement of socio-political aspects of global sustainable development.

The article examines the development of the theory of sustainable development from its genesis in the 1970s of the previous century to the seventeen goals of sustainable development defined in 2015. Among the goals that are given the most attention in the study, we can name "Overcoming poverty in all its manifestations", "Ensuring a healthy lifestyle", "Quality education", "Gender equality", "Reducing inequality", "Sustainable development of cities and communities", "Peace, justice and strong institutions", "Partnership for sustainable development".

It was determined that the transformation of the concept of sustainable development into the main paradigm of the development of modern society took place in the conditions of the gradual development

of digitalization. In turn, the development of digitalization in a certain way affects the achievement of the goals of sustainable development. Digitalization in these conditions has acquired a solid foundation for its development. The offer of digital content involves solving the goals of sustainable development and user satisfaction in an intelligent product that forms a new worldview based on the principles of smart consumption, certain limitations, and finding a way to harmonize the relationship between society and the surrounding natural environment.

The impact of digitalization on achieving the goals of sustainable development should be manifested in a change in the worldview of the population of the least developed countries of the world. This influence should occur in different directions. First of all, it is necessary to solve the problem of increasing the educational level of the population of developing countries. The relationship between population growth and the level of education is direct. A higher level of education corresponds to a lower birth rate. Therefore, education will help the population of developing countries to change their life priorities and be more careful about the process of creating a family and procreation.

Keywords: *digitalization, sustainable development, Sustainable Development Goals, information technology, globalization*

ВИМОГИ ДО АВТОРСЬКИХ ОРИГІНАЛІВ СТАТЕЙ

Редакційна колегія приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам МОН України.

Стаття повинна містити в явному чи неявному вигляді такі елементи, як:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів;
- висновки до даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

До публікації в журналі приймаються наукові праці, які раніше не були опубліковані. За точність цитування та наведених у статтях наукових фактів, цифр, інших відомостей відповідають автори. Редколегія може не поділяти світоглядних переконань та концептуальних позицій авторів. У разі необхідності редакційна колегія може відправити статтю автору на доопрацювання. Редколегія залишає за собою право редагування текстів статей.

Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються *рецензією* доктора наук за фактом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри про рекомендацію до друку.

Усі статті, які подаються до журналу, піддаються сліпому рецензуванню.

Публікація статей в межах черги надходження та зареєстрованого обсягу журналу є **безкоштовною**. В першу чергу розглядаються з метою публікації статті англійською мовою.

Орієнтовний обсяг статті, включаючи ілюстрації та таблиці – 16-20 тис. друкованих знаків разом із пробілами.

Вимоги для оформлення тексту: текст набирається в редакторі Microsoft Word for Windows; береги: верхній, нижній – 20 мм, правий – 10 мм, лівий – 30 мм; шрифт Times New Roman, кегель 12 пт, інтервал – 1; абзацний відступ – 10 мм. Вирівнювання тексту: по ширині (переноси слів не допускаються, між словами допускається тільки один пробіл, табуляцію не застосовувати).

Важливо звернути увагу на наступне: необхідно використовувати **кутові лапки** «Текст»; розрізняти символи **defіс і тире** (тире відокремлюється з обох боків пропусками і довше defіса); виставляти **нерозривні пробіли** між ініціалами та прізвищем, сторінкою і відповідним номером у посиланнях та списку використаних джерел, між датою і роком тощо (напр. В. С. Стуса; с. 22–28; 27 березня 2016 р.; м. Київ); по тексту **уніфікувати скорочення** (напр. зупинитися на одному з варіантів – 2014 р. або 2014 рік); розшифровувати **абрєвіатури** при першому згадуванні і лише відтак вживати надалі; між словами залишати по одному пробілові (прибрати **зайві пробіли**).

Рисунки і таблиці оформляються згідно чинного держстандарту. Схеми, графіки, діаграми, формули і таблиці повинні бути складені безпосередньо в текстовому редакторі і розміщені строго в межах зазначених вище розмірів сторінки. Таблиці формуються в редакторі за допомогою пункту меню «Таблиця». Формат таблиць лише книжковий.

Рукопис статті подається в електронному вигляді, виконаний у текстовому процесорі MS Word for Windows (збережений у форматі doc або rtf), який надсилається на електронну адресу: **politlifejournal@gmail.com** із зазначенням латиницею прізвища автора/авторів (наприклад: Nagornyak).

Перелік літературних джерел розташовується або за алфавітом, або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком «**Бібліографічний список:**» та оформлюється згідно з вимогами ДСТУ 8302:2015 і виконується мовою оригіналу. Бажано, за наявності, надавати DOI-адресу цитованого матеріалу. Джерела в переліку посилань **нумеруються вручну** (без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»). Посилання на літературу в тексті подаються за таким зразком: [5, с. 87], де 5 – порядковий номер джерела за списком літератури, 87 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [3, с. 5- 6] або [3, с. 145; 5, с. 25; 7, с. 348]. Якщо в Бібліографічному списку є хоча б одне видання кирилицею, після нього вміщується References – бібліографічний список у «латинізованому» вигляді: в ньому всі кириличні літери транслітеруються латиницею. Для автоматичної транслітерації кирилических джерел можна скористатися сайтами <http://www.translit.ru> – для російськомовних джерел, та <https://slovyuk.ua/translit.php> — для українських джерел.

Структура статті: УДК, ORCID-ідентифікатор автора, прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова українською мовою, текст статті, бібліографічний список, бібліографічний список (References) латиницею; прізвище та ініціали автора, назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Обсяг кожної з анотацій – українською та англійською мовою – не менше 1800 знаків, враховуючи ключові слова та пробіли.

Реєстрацію в системі ORCID можна здійснити за адресою: <https://orcid.org/>

Зразок оформлення статті:

УДК

ORCID-ідентифікатор автора

Прізвище та ініціали автора, назва організації

НАЗВА СТАТТІ

Анотація та ключові слова українською мовою (не менше 1800 знаків)

Текст статті

Бібліографічний список:

References:

ПІБ, Назва статті, анотація та ключові слова англ. мовою (не менше 1800 знаків)

Приклад оформлення Бібліографічного списку:

1. Аакер Д. Создание сильных брендов. Москва: Издательский дом Гребенникова, 2003. 440 с.
2. Австралия – лучшая для жизни страна. Записки эмигранта. URL: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/> (дата звернення: 16.07.2018).
3. Агентство Bloomberg представило рейтинг стран мира, жители которых больше всего страдают от стресса и депрессии. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112> (дата звернення: 01.12.2018).
4. Адилов В. А. Образ России в Казахстане : опыт проектирования бренда страны во внешней среде : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2009. 198 с.
5. Актуальные проблемы мировой политики в XXI веке. Ежегодный альманах. URL: <http://worldpol.ru/index.html> (дата звернення: 24.10.2018).
6. Безуглий П. Г. Чинники та наслідки міграційного руху в Україні. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 3. С. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Люстрація в Україні як засіб легітимації нового політичного режиму / Бондаренко С. В., Зайченко І. А., Нагорняк Т. Л. [та ін.]. *Політичне життя*. Вінниця, 2018. № 2. С. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2.
8. Польовий М. А. Політичні процеси: теорія та практика моделювання : монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 288 с.
9. Потенціал взаємодії Уряду і суспільства потрібно використати для модернізації країни : Інтерв'ю Голови Держінформнауки Володимира Семиноженка. *Міжнародний діловий журнал Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (дата звернення: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (дата звернення: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Приклад оформлення розділу References для поданого вище бібліографічного списку:

1. Aaker D. Sozdanie sil'nyh brendov (Creation of strong brands). Moskva: Izdatel'skij dom Grebennikova, 2003. 440 p.
2. Avstralija – luchshaja dlja zhizni strana. Zapiski emigranta (Australia – the best country for life. Memoirs of emigrant. URL: <http://proau.info/avstraliya-luchshaya-dlya-zhizni-strana/> (Access date: 16.07.2018).
3. Agentstvo Bloomberg predstavilo rejting stran mira, zhiteli kotoryh bol'she vsego stradajut ot stressa i depressii (Bloomberg Agency ranked countries in the world whose residents are most affected by stress and depression). URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/19/6112> (Access date: 01.12.2018).
4. Adilov V. A. Obraz Rossii v Kazahstane : opyt proektirovanija brenda strany vo vneshnej srede (The image of Russia in Kazakhstan: the experience of designing a country's brand in the external environment) : dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02. Moskva, 2009. 198 p.
5. Aktual'nye problemy mirovoj politiki v XXI veke. Ezhegodnyj al'manah (Actual problems of world politics in the 21st century. Annual almanac). URL: <http://worldpol.ru/index.html> (Access date: 24.10.2018).
6. Bezuglyi P. G. Chynnyky ta naslidky` migracijnogo ruxu v Ukrajini (Factors and effects of migrations in Ukraine). *Politychne zhyttja (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 3. S. 4-9. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.3.1.
7. Lyustraciya v Ukrajini yak zasib legitymaciyi novogo politychnogo rezhymu (Lustration in Ukraine as the mean of new political order legitimation) / Bondarenko S. V., Zajchenko I. A., Nagornyak T. L. [ta in.]. *Politychne zhyttja (Political life)*. Vinnytsya, 2018. # 2. P. 14-18. DOI: 10.31558/2519-2949.2018.2.2
8. Polovyi M. A. Politychni procesy: teoriya ta prakty`ka modelyuvannya (Political processes: theory and practice) : monograph. Odesa: Feniks, 2011. 288 p.
9. Potencial vzayemodiyi Uryadu i suspilstva potribno vykorystaty dlya modernizaciyi krayiny : Interv'yu Golovy Derzhinformnauky Volody`my`ra Semy`nozhenka (Government-society interaction potential should be used to modernize country: Interview of the Head of the State Agency of Science). *Mizhnarodnyj dilovyj zhurnal Image.ua*. 2012. № 3. URL: http://crimea-portal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=245664253&cat_id=244276512 (Access date: 06.01.2018).
10. Sassen S. Borders, Walls, and Crumbling Sovereignty. *Political Theory*. 2012. № 40 (1). P. 116–122. URL: <http://www.saskiasassen.com/PDFs/publications/Borders-Walls-and-Crumbling-Sovereignty.pdf> (Access date: 11.08.2018).
11. Scammell M. Political marketing: Lessons for political science. *Political studies*. 1999. № 47 (4). P. 718–739.
12. Zhang L. City branding and Olympic effect: A case study of Beijing. *Cities*. 2009. Vol. 26. No. 5. P. 245–254.

Стаття обов'язково супроводжується **авторською довідкою** із зазначенням прізвища, імені, по-батькові (повністю); ORCID-ідентифікатора, наукового ступеня, вченого звання, посади, місця роботи, а також робочої, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти; назви статті.

Рукописи статей та диски авторам не повертаються.

Тел. для довідок: (098) 68-52-788

E-mail: politlifejournal@gmail.com

politzhyttja@i.ua

Примірники журналу можна придбати в редакції.

Науковий журнал
ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ

Виходить чотири рази на рік

№ 1, 2024 р.

Свідоцтво KB 22504-12404ПР від 27.01.2017
Тираж 300 прим. Замовлення №PL-24-1

Адреса редакції:

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, к.614.

Тел.: гол. ред.: (0432) 508-779;

відп.секр.: (098) 68-52-788;

e-mail: politlifejournal@gmail.com

polit-period.div@donnu.edu.ua

Адреса видавця:

Донецький національний університет імені Василя Стуса

21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

тел.: +380 432 50 89 37

e-mail: res.pro-rector@donnu.edu.ua

Свідоцтво ДК №5945 від 15.01.2018

Дизайн обкладинки: І. О. Мельничук
Переддрукарська підготовка видання: М. В. Дубель
Технічний редактор: М. В. Дубель

Підписано до друку 02.02.2024. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 13,7. Обл. видавн. арк. 15,7.
